

fr. mauriac

thérèse desqueyroux • cuibul de vipere

Ilustrația copertei: *Condacci Cristea*

françois mauriac

thérèse desqueyroux

•

cuibul de vipere

ROMANE

ÎN ROMÂNEȘTE DE
EMMA ȘI MIHAI BENIUC
ȘI DE
ION MIHĂILEANE

PREFAȚĂ DU
IRINA BĂDESCU

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

FRANÇOIS MAURIAC :
THÉRÈSE DESQUEYROUX

LE NOEUD DE VIPÈRES
Édition Bernard Grasset,
Paris

PREFAȚĂ

Un artist — și cu atît mai explicit, un romancier — este întotdeauna robul uneia — sau unora — dintre constantele sale existențiale ; și cu cît se vrea mai obiectiv, cu atît punctul său de vedere va fi mai unitar, deci mai personal, cu atît opera lui va fi mai circumscrisă. În peste jumătatea de secol în care a tipărit, în medie, cîte un roman în fiecare an, François Mauriac însuși a ajuns la convingerea că i-a fost dat, din capul locului, să cunoască în sine, în peisajul copilăriei și adolescenței, în trăirile și optica sa proprie, lumea căreia i-a dat naștere și care-i populează cărțile. Ca și Gide, el consideră că personajele sale s-au născut din proiectarea în afară a propriei sale personalități — nu a celei conștiente, realizate pe parcursul vieții, ci a unor virtualități ascunse ale eului creator, acei *„oeils dormants"* despre care vorbește autorul *Falsificatorilor de bani.* Personajele lui Mauriac, conflictele și mediul în care se dezlănțuie ele au răsărit din experiența inalterabilă a anilor copilăriei și adolescenței. La 21 de ani, cînd își părăsește provincia natală pentru a veni la studii, la Paris, Mauriac aduce cu sine acest prim capitol de viață ca pe un cufăr închis — de care nu va mai avea trebuință în viața pariziană, dar din

care va scoate, de-a lungul întregii sale opere, toate personajele, toate chinurile transformate în conflicte romaneşti, toate peisajele în care izbucnesc obsesiile şi dramele. La 21 de ani, destinul literar al lui François Mauriac era pecetluit, materia creaţiei sale pusă deoparte aştepta numai formele care s-au succedat, de-a lungul unor perfecţionări care ţin aproape exclusiv de meserie, de la *L'enfant chargé de chaînes (Copilul copleşit de lanţuri)* pînă la *Le Sagouin*. „*Romanul*, spune romancierul însuşi în post-faţa la *Galigaï*, (...) *care nu ne luminează asupra nimănui în mod special, ne informează totuşi asupra romancierului.*"

De altfel, din clipa în care renunţă la École des Chartes unde reuşise la concursul de admitere, Mauriac dispare tot mai mult în spatele operei sale, ca un păpuşar care se ascunde în culisele de unde-şi mînuieşte marionetele. Exclusiv om de litere — romancier — el trăieşte o viaţă discretă şi totodată încununată de glorie. Nu este un şef de şcoală literară, nici un maestru înconjurat de veneraţia discipolilor, nici un teoretician. Jurnalistica, în domeniul căreia se manifestă cu strălucire de aproape 40 de ani [1] este pentru el un prilej de afirmare polemică, uneori neobişnuit de caustică, a opiniilor literare şi estetice personale — şi nu o tribună de educaţie, de cultivare a cititorului. Mauriac nu este şi nici nu aspiră să fie o personalitate exemplară, în sensul social al cuvîntului. Curajul cu care îşi exprimă — fiind de altfel profund catolic — opiniile opuse fanatismului religios, spiritului sectar al unor cercuri catolice, nu porneşte în nici un fel, dintr-un impuls educativ.

[1] În perioada dintre cele două războaie, Mauriac a fost un asiduu şi strălucitor colaborator al celor mai însemnate ziare şi reviste franceze : *L'Echo de Paris*, *Sept*, *Temps présent* etc. După război, devine principalul cronicar literar al ziarului *Le Figaro*. E un jurnalist cu o scînteietoare vervă, mai potrivită pentru ironie şi satiră decît pentru analiză sau comentariu, de o probitate care merge pînă la susceptibilitate, curtenitor şi coroziv în atacurile polemice în care se simte cel mai la largul lui. De asemenea, Mauriac este cel care, practic, lansează revista *La Table Ronde*, fiind, timp de cîţiva ani, principalul ei animator.

Mauriac s-a arătat în nenumărate ocazii ca un intelectual luminat, un umanist de o înaltă ţinută : şi în faţa atacurilor cercurilor catolice, a acuzaţiilor lor dogmatice, şi în neta luare de poziţie — alături de Bernanos — împotriva războiului din Spania, şi mai ales în timpul Rezistenţei, perioadă în care a rămas în Franţa ocupată, alături de Aragon, Eluard, Malraux, a luat parte activă la rezistenţa intelectualilor, a publicat sub pseudonimul Forez, un jurnal de război intitulat *Le cahier noir (Carnetul negru)*. În niciuna din aceste împrejurări, Mauriac nu a avut sentimentul — de altfel nici dorinţa — ca poziţia lui să reprezinte nu numai o reflectare a convingerilor personale trăite cu probitate, ci şi o imagine exemplară. „*Dintre toţi oamenii*, spune el în eseul critic *Le roman, romancierul este acela care seamănă cel mai bine cu Dumnezeu.*" Ascuns în spatele creaturilor sale, acest Dumnezeu — romancierul Mauriac — se manifestă numai prin ele, viaţa lui se supune acestor vieţi care o consumă. Nu o personalitate de „contemporan capital" ca cea a lui Châteaubriand, a lui Gide, a lui Sartre — care de altfel l-a contestat în repetate rînduri — ci mai curînd una similară cu cea a marilor realişti ai secolului al XIX-lea. Parafrazîndu-l pe Flaubert — şi situîndu-se bineînţeles pe alte poziţii — Mauriac poate spune că opera lui este el — însuşi.

Astfel gloria literară, consacrările rapide şi multiple în lumina cărora ni se înfăţişează astăzi Mauriac au venit să încunune mai curînd sursa operei decît personalitatea propriu-zisă a acestui romancier. De la răsunătorul articol din 1910 al lui Barrès şi în care acesta semnala primul volum de versuri al lui Mauriac *Les mains jointes (Mîinile împreunate)* ca fiind promisiunea unui mare talent — au urmat rînd pe rînd, de la un roman la altul, cucerirea opiniei criticilor, apoi a celei publice, Marele Premiu al romanului în 1925, preşedinţia Societăţii oamenilor de litere francezi în 1932, fotoliul la Academie în 1933, prestigiul literar care străbate graniţele, jurnalistica răsunătoare şi, în sfîrşit, premiul Nobel pentru literatură în 1952. Acum doi ani, oraşul Bordeaux, Academia franceză, Societatea oamenilor

de litere, cercurile intelectuale tradiţionaliste l-au sărbătorit cu un fast puţin desuet pe scriitorul octogenar. În perspectiva acestor aproape 60 de ani de activitate scriitoricească, Mauriac propune imaginea unui intelectual burghez luminat, dar supus conformist al legilor clasei şi mediului său social — pe care, în opera sa, le-a criticat de altfel sub multe aspecte — o personalitate a cărei valoare nu trebuie căutată atît în ea însăşi, cît în creaţia căreia i s-a dedicat şi care este pentru epocă şi deci pentru Mauriac el însuşi, un simptom.

*

Mauriac este un provincial. S-a născut la Bordeaux, şi-a trăit copilăria, adolescenţa în această regiune unde respiraţia sărată a oceanului vîntură nisipurile Landelor şi creştetul pinilor. Aci se opresc viile legănate pe pante dulci care au străjuit meditaţiile lui Montaigne şi malurile moi ale Garonnei unde a îmbătrînit Montesquieu. Landele sînt un ţinut aspru, mistuit de sare, bîntuit de geamătul pinilor încleştaţi în nisip, care vara iau cîteodată foc şi ard pe kilometri întregi, iar toamna se fac una cu orizonturile din care vin ploi nesfîrşite, tăiate numai de zborul porumbeilor sălbatici, hăituiţi de nori sau vînător. *„Astfel au pătruns în mine, în vecii vecilor, aceste veri necruţătoare, această pădure roasă de ţîrîitul greierilor şi doborîtă de cerul de bronz care, uneori, se împînzea de răsuflarea sulfuroasă a vreunui incendiu ; clopotele sunau atunci nebune şi smulgeau tîrguşorul din amorţeală. Oricît ar fi fost de arzătoare amiaza, negurile plutitoare şi ţăpşanele mlăştinoase care se tîrau în urma gîrlei risipeau seara o răcoare primejdioasă pe care noi o sorbeam nemişcaţi din pragul casei, cu feţele ridicate, o răsuflare cu miros de mentă, de ierburi muiate, pătrunsă de tot ceea ce landele descătuşate de arşiţă şi dintr-o dată umezite, răcorite, leapădă în noapte : miresme de iarbă arsă, de nisip încins, de răşină, tot parfumul îmbătător al acestui ţinut acoperit de cenuşi şi locuit de copaci cu măruntaiele despicate (...) Toamna în Lande se petrece un miracol : (...) sub azurul tulbure al cerului de octombrie, zborul porumbeilor sălbatici vesteşte că potopul de arşiţă s-a terminat."* [1]

Mauriac a păstrat proprietatea bunicului său de la Malagar — lîngă orăşelul Saint-Macaire — unde îşi petrece în fiecare an cîteva zile în perioada culesului viilor. Ţăranii sînt obişnuiţi să-l vadă plimbîndu-se pe aleea de chiparoşi în care se opreşte valea blîndă a Garonnei, pe acest octogenar uscat, cu frunte imensă şi surîs crispat, puţin distant, şi care vine mereu să retrăiască momentele esenţiale ale naturii landelor.

Toată opera lui Mauriac se scaldă în această atmosferă. Sînt momentele de vîrf, ceasurile de paroxism — amiaza de vară, amurgurile sumbre şi nopţile tîrzii de toamnă ; conflictele se înnoadă în văpaia usturătoare — ca în *La chair et le sang (Carnea şi sîngele)* sau *Le baiser au lépreux*, destinele iau formă, înfruntările devin tragice în umbra pinilor care ascund cerul — ca în *Thérèse Desqueyroux, Les chemins de la mer (Drumurile către mare)* sau *Noeud de vipères (Cuibul de vipere)*. S-a spus că romanele lui Mauriac ar putea să poarte fiecare un subtitlu legat de atmosfera predominantă : *Sărutul dăruit leprosului* sau *Vara peste lande, Pustiul dragostei* sau *Talence* (un cartier periferic al oraşului Bordeaux) *în furtună, Destine* sau *Soarele peste vii, Thérèse Desqueyroux* sau *Argelouse sub ploaie* etc. Arid, însetat, acest peisaj este făcut să inspire şi să adăpostească în ceasurile de supremă tensiune a forţelor naturale, personajele avide ale lui Mauriac, să se contopească cu ele în momentele maxime ale dramei. Dar în acelaşi timp, peisajul familiar copilului François şi fraţilor săi este şi cel al copilăriei în vacanţă. *Le mystère Frontenac (Misterul Frontenac)*, care este, într-o oarecare măsură, un roman autobiografic, îi aduce pe cei cinci copii Frontenac şi pe mama lor rămasă văduvă — ca şi mama scriitorului — în mijlocul unei naturi deosebite, tot cea a Landelor, dar muiată, pacificată, evocînd o puritate ceţoasă pe care, pe

---

[1] *Commencements d'une vie*

parcursul vieţii lor, personajele mistuite o vor căuta cu înfrigurare şi nostalgie ca pe un unic şi fragil popas în existenţă. Este peisajul ceasurilor şi anotimpurilor de tranziţie — înserările de august în care copiii stau în poartă, după ce ograda s-a liniştit, şi numără stelele căzătoare, punîndu-şi cîte o dorinţă pentru fiecare din ele ; gîrlele care străbat grădina şi se rătăcesc sub sălcii ; duminicile învăluite într-o brumă aurie. Peisaje îmblînzite, în care domină parfumurile şi din care răsar numai unele aspecte, reţinute fragmentar într-o memorie puternic senzorială, apoi restituite în roman tot aşa cum au fost înregistrate, în bucăţi aparent disparate care compun mai mult o atmosferă decît un peisaj propriu-zis.

În afară de aceste colţuri de ţară, Mauriac aduce în romanele sale şi atmosfera citadină, tîrgurile de provincie din sud-vestul Franţei, oraşul Bordeaux a cărui *„istorie*, spune Mauriac în *Commencements d'un vie este însăşi istoria trupului şi sufletului meu"*. Drama diformului Jean Péloueyre din *Le baiser au lépreux*, a mamei abuzive din *Genitrix*, a criminalei Thérèse se consumă în aceste orăşele de provincie — Langon, Saint-Macaire, Bazas, Argelouse — pe străduţele înghesuite, pîrjolite de soare sau potopite de burniţă, unde pîndesc, din dosul perdelelor, ochii iscoditori ai vecinei, unde răsună lugubru şuieratul trenurilor de noapte şi peste care domneşte umbra strivitoare a catedralei. Sau la Bordeaux. Destinul eroilor din *Les chemins de la mer*, al copiilor Pian din *La Pharisienne (Fariseia)*, al eroilor din *Le désert de l'amour (Pustiul dragostei)* se desfăşoară în această provincie locuită de oameni bogaţi şi plini de prejudecăţi, pe străzile unde circulă ultimele trăsuri şi primele tramvaie, unde miroase a sare şi a bălegar, unde, la capătul fiecăreia dintre ulicioarele adunate ghem lîngă catedrala St.-Michel, se zăresc coşurile vapoarelor ancorate în radă.

În opera lui Mauriac peisajul nu este un ornament, ci un element constitutiv al destinului personajelor. Gestul nebunesc al Thérèsei se motivează şi în raport cu incendiul care izbucneşte în pini, cu nesfîrşitele seri umede petrecute la gura sobei

în casa din Argelouse sau Saint-Clair ; pasiunea aprigă a Mathildei Cazenave din *Genitrix* pentru fiul ei este conformă — şi pe parcurs, activată de aceleaşi elemente — cu arşiţa pîrjolitoare a verii în Lande, cu chemarea oceanului nesfîrşit repetată de pini. Născut şi crescut în acest peisaj, fiecare dintre personaje îşi va consuma tot aci destinul pe care i l-a hărăzit romancierul. Destinul literar al lui Mauriac însuşi este cel al credinţei faţă de ţinutul în care s-a născut. Creaţia lui merge în prelungirea unor rădăcini pe care scriitorul, în ciuda carierei şi celebrităţii lui pariziene, nu le-a desfăcut niciodată din nisipul Landelor. *„Nu pot concepe un roman*, spune el, *fără să am prezentă în minte casa în care se va desfăşura acţiunea, cele mai tainice colţişoare ale ei ; cele mai secrete alei ale grădinii trebuie să-mi fie familiare, tot ţinutul dimprejur trebuie să-mi fie cunoscut."* De aceea faptul că revine mereu la peisajul experienţei lui intime este o dovadă de adîncă probitate artistică ; şi în acest sens, apropierea cu opera lui Proust, pe care el însuşi o stabileşte, este îndreptăţită. De asemenea, aci trebuie căutate motivele pentru care, în romanele sale, peisajul este eliptic din punct de vedere descriptiv, actualizat fragmentar şi în acelaşi timp, obsesiv, apăsător. El participă la lumea exterioară care declanşează, întreţine şi multiplică drama interioară a eroului. Mauriac spune despre sine că este un metafizician care *„lucrează cu elemente concrete"*. Spre deosebire de cele ale lui Duhamel de pildă, sau Martin du Gard, în romanele lui Mauriac nu se pot „sări" pasajele descriptive. În afara acestei ambianţe care musteşte de viaţă telurică şi care este compusă în egală măsură din personaje secundare şi geamătul pinilor răniţi, din siluete episodice şi picurul neîntrerupt al ploii, eroul nu se poate desăvîrşi ca atare.

*

Credincios locurilor şi miresmelor natale, Mauriac a rămas la fel şi faţă de copilăria, un timp şi faţă de adolescenţa sa. Primele sale opere — volumele de poezii *L'Adieu à l'adoles-*

cence (*Rămas bun adolescentei*), *Les mains jointes*, romanul *L'enfant chargé de chaînes*, mai apoi primele capitole din *Le mystère Frontenac*, *La Pharisienne*, — aduc în scenă pe copilul care a fost el-însuşi, la vîrsta tulbure dintre copilărie şi adolescenţă. Ca şi eroii săi Yves Frontenac, Louis Pian, Mauriac a fost un copil palid şi slăbuţ, care plîngea din nimic şi suferea — după cum spune el însuşi în *Commencements d'une vie*, de faptul de a fi diferit de ceilalţi copii de vîrsta lui, în acelaşi timp de *„o slăbiciune şi de o superioritate, una împiedicînd-o pe cealaltă să se manifeste"*. În atmosfera călduţă şi închisă a unui cuib de copii strînşi în jurul mamei, în casa pe care vecinii o porecliseră „casa cu popi" — pentru că toţi preoţii care se dădeau jos din cursa de la Bordeaux veneau la ei — copilul François — ca şi eroii lui viitori — trăieşte o *„viaţă personală uluitor de bogată, dar zăgăzuită, fără înflorire, fără putinţă de exprimare exterioară"*. Ca şi eroii lui — ca odinioară Proust — Mauriac îşi iubeşte mama cu o dragoste exclusivă, de copil fragil şi hipersensibil. Prima mare dragoste, singura, în pustiul existenţial al eroilor săi, care nu chinuie şi nu cere plată. Alături de mamă străjuieşte religia. Copilăria lui Mauriac, a eroilor săi, este impregnată de parfumul tenace al rugăciunilor de seară, al spovedaniilor răscolitoare care îl învaţă de mic pe om să-şi stoarcă conştiinţa, să se umilească şi, în acelaşi timp, să-şi exalte eul. Copiii dorm cu mîinile încrucişate pe piept, încătuşate de şirul de mătănii, şi zilele care se scurg după un ritm încă necunoscut sînt jalonate numai de împărtăşanii, de procesiuni religioase. Intimitatea exaltată a copilului cu „micul Isus", ritualul monoton al rugăciunilor cuprinse în programul de viaţă, îl fac tot mai închis în sine, atent numai la tresăririle cugetului, îl îndepărtează tot mai mult de ceilalţi, de tot ceea ce nu este viaţă interioară. O educaţie pe care Mauriac însuşi, ajuns la maturitate, o dezaprobă în mare parte, deoarece ea slujeşte slăbiciunea şi subliniază spaima de viaţă : *„(...) ce uşurinţă ! Un copil care se teme de tot şi de toate adulmecă mirosul de tămîie, îşi extrage emoţiile din tainele religioase şi bucuriile din ceremonii. Pentru spaima lui în faţa vieţii îşi găseşte în aceste taine şi în aceste ceremonii justificări cucernice, pentru lenea de a exista, motive metafizice... Ca adolescent, am făcut din Dumnezeu un complice al laşităţii mele"*, spune el în prefaţa la reeditarea volumului de versuri *Les mains jointes*.

Din această copilărie în care sufletul este super-îngrijit ca o floare exotică, ferit cu îndîrjire de orice atingere, copilul lui Mauriac iese pur şi dezarmat. O puritate totală, neverosimilă, pe care primele contacte exterioare lasă urme ca de arsuri. Educaţia religioasă continuă. Mauriac, care şi-a făcut studiile la Bordeaux, la colegiul „Grand Lebrun" al călugărilor marianiţi, vorbeşte mult în jurnalul şi amintirile sale de această misterioasă şi atotputernică tutelă a preoţilor, despre disciplina lor învăluită, dar necruţătoare. Anii de trecere între copilărie şi adolescenţă — ai săi, ai eroilor săi — sînt bîntuiţi de sutane, de pedepse fără justificare, de un fel de dominaţie insidioasă, dar invincibilă. Dar copilul a început să crească, să înţeleagă, să sufere — adesea, să piardă credinţa. Aproape toate romanele lui Mauriac încep cu descrierea acestei „surse" — a momentului dintre copilărie şi adolescenţă — cu criza primelor lecturi, binînţeles interzise de preoţii educatori, a primelor „chemări ale cărnii". Adolescentul în uniformă, ros de complexe care în acelaşi timp sînt de superioritate şi de inferioritate, sălbatic şi setos de afecţiune, nu-şi mai găseşte locul — rătăceşte pe străzile din Bordeaux aruncînd priviri piezişe spre femeile cu şolduri rotunde care poartă pe cap coşurile cu peşte, sau rămîne ceasuri întregi prosternat în faţa altarului, aşteptînd zadarnic fiorul evlaviei. Zorile îl surprind citind cu înfrigurare — Gide, Barrès, poeţii blestemaţi — sau întins în iarba udă în care încearcă să-şi răcorească obrajii. Aci se situează momentul crucial al destinului său. Întors încă pe jumătate spre „puritatea pierdută", adolescentul febril se simte chemat de vapoarele ancorate în radă, de orizonturile tulburi, să-şi potolească setea care a început să-l mistuie. Dar această plecare înseamnă, în acelaşi timp, naşterea unei noi-

talgii ireversibile după puritatea trădată — un climat în care se combină peisajul primei copilării cu candoarea impresiilor, cu ignorarea răului, cu sentimentul rănit al unei înrădăcinări, al unei apartenențe pe veci pierdute. Această nostalgie este caracteristică tuturor eroilor lui Mauriac și este cu atît mai puternică cu cît eroul este mai scufundat în monstruozitatea lui morală, cu cît pare deci mai departe de ea. Pereche constantă, uneori prezentă numai în subtext, alteori explicită, a setei nepotolite de absolut, ea apare la Thérèse, în momentele în care își rememorează viața pentru a căuta sursa crimei comise, la Yves Frontenac, la Raymond Courrèges chiar — care nu este nici pe departe un convertit — și constituie unul din aspectele alienării individului în societatea modernă ; numai că în opera lui Mauriac, această alienare capătă în plus o nuanță creștină, nostalgia copilăriei și purității fiind parțial identificată cu aceea a paradisului pierdut.

Atașamentul lui Mauriac față de peisajul, de climatul primelor experiențe ale vieții, acea „credință" care-i caracterizează destinul literar apare astfel cu mai mare limpezime. Dar, în același timp, această credință poartă în sine, dedus din viața romancierului, conflictul care va fi și al eroilor săi, însă situat sub semnul dramatismului creștin. P. H. Simon caracterizează astfel această credință „continuu amenințată" care definește personalitatea lui Mauriac : *„Burghez care analizează goliciunea sufletului burghez, răsfățat care a ales credința, temperament care ar fi înflorit într-un epicureism elegant și, încă mai bine, într-o beție nietzscheană de satisfacție și orgoliu, dar pe care o forță obscură (...) invincibilă dictatură a unei eredități și unei educații religioase, le-a reprimat și le-a condus, prin constrîngere, spre Dumnezeu."* Din această tensiune continuă, care-i semnează viața de burghez anti-burghez, de creștin antidogmatic, de umanist supus legilor înscăunate, se nasc personajele mauriaciene și conflictele care le animă.

Toate personajele lui Mauriac sînt mistuite de o sete nepotolită — setea Landelor fierbinți, a brizei sărate sub răsuflarea căreia s-au născut ; ațîțată de o educație religioasă care le îndeamnă permanent la examenul de conștiință, care le învață de copii să-și înfrîneze foamea, dorința de a avea o jucărie sau somnul cînd e ora rugăciunii ; de puritatea păzită, motiv de creștinească mîndrie ; de mamă și de primii dascăli — preoți ; de neîntreruptul „tête-à-tête" cu Dumnezeu, singurul prieten al copilului sperios, timid și îndemnat la timiditate. O sete monstruoasă, organică, care le soarbe personalitatea și face din ele monomani, mai excesivi decît cei ai lui Balzac, ai exigenței refulate de absolut. Personalități hipertrofiate prin acest egoism cumplit care se dezvoltă dintr-o viață închinată exclusiv căutării interioare, aceste personaje apar cititorului obișnuit cu caracterele create de romanul tradițional, ca niște monștri prin supradimensionarea aspirației care îi scoate înafara normelor curente. Și, oricît ar părea de paradoxal acest lucru, aci tocmai se evidențiază cel mai bine umanismul lui Mauriac — în felul în care un negativ redă trăsăturile unei fotografii. Mauriac crede în om, are — în sensul pascalian — conștiința profundă a măreției acestei „măsuri a lucrurilor", grandioasă în primul rînd prin căutările și aspirațiile care o depășesc. Setea de care sînt dominați eroii lui Mauriac este tocmai manifestarea acestei măreții, sub diferitele ei forme. Dar Mauriac este în același timp un catolic — nu un romancier catolic, cum spune el însuși, ci un catolic care scrie romane. Asupra lui s-au exercitat influențele unui mediu, ale unei educații profund religioase. Și în aceeași măsură, un om al Franței secolului XX, care a trăit din plin drama perioadei dintre cele două războaie, a scufundării idealurilor pe care intelectualitatea mizase, a fariseismului burghez ridicat la rangul de morală socială și atotputernic în politică. Opera lui poartă semnul problemei majore a literaturii actuale — omul în fața condiției umane — problemă care se pune în egală măsură în opera lui Saint-Exupéry, a lui Malraux, a existențialiștilor, dar care, în cazul lui Mauriac, este marcată de o orientare catolic creștină,

pe linia pe care merg — pînă la un punct — şi Graham Greene şi Bernanos.

Romanul, aşa cum îl concepe Mauriac, zugrăveşte peripeţiile — în sensul vechi al cuvîntului — unei personalităţi în căutarea unei valori. Viaţa personajului este astfel pusă sub semnul riscului, al unui continuu conflict împotriva drumurilor gata trasate, a prejudecăţilor şi convenţiei morale, conflict care-l scoate înafara normelor curente. Astfel privit, romanul creştin al lui Mauriac este de fapt un roman de aventură : destinul romanesc al eroului se defineşte printr-o căutare profund dramatică, al cărui obiect este înafara şi împotriva societăţii. Ceea ce interesează, după cum spune Mauriac însuşi, este „drumeţia sufletului" iar nu capătul ei — cu atît mai mult cu cît soluţia revenirii la credinţă, romancierul o propune explicit în foarte puţine din marile sale romane. Astfel, aceste romane apar ca ilustrînd un aspect al problematicii foarte generale a confruntării omului cu condiţia sa, a răspunderii faţă de propriul său statut. Şi aci putem spune că Mauriac este un umanist, deoarece pesimismul său este moral — în sensul în care vorbim de pesimismul tuturor moraliştilor clasici ; el nu se aplică la profilul condiţiei umane, în forţele şi grandoarea căreia Mauriac are o nesfîrşită încredere, ci la chipul individual al omului. În acest sens, măreţia omului constă tocmai în drumeţia şi lupta lui continuă. Setea uriaşă care mistuie aceste personaje este o formă de bovarism ce depăşeşte limitele socialului şi intelectualului pentru a deveni, în concepţia lui Mauriac, metafizic. În ultima instanţă, ea constituie, pentru aceste personaje, criteriul de evaluare morală. Baudelaire spunea : *„Viciile omului, dacă n-ar fi să punem la socoteală decît imensa lor răspîndire, sînt o dovadă a aspiraţiei sale către infinit. Numai că este o aspiraţie care apucă un drum greşit."* În acest sens, Thérèse Desqueyroux sau eroul din *Noeud de vipères*, Maria Cross din *Le désert de l'amour* sau Gradére din *Les anges noirs* (*Îngerii necuraţi*) nu sînt monştri, ci victime ale setei lor de absolut. Conform concepţiei creştine a autorului, lupta lor se poate solda cu o victorie pe plan interior — cu dobîndirea credinţei. Dar înfruntările pe plan social şi moral, adică tocmai ceea ce formează ţesătura dramatică a destinului lor, se rezolvă într-un eşec, deoarece cele cîteva personaje puse sub semnul conversiunii sînt retrase din circulaţie în momentul cînd îşi recapătă credinţa. Nu toţi eroii însă sfîrşesc prin a se converti şi nu mai puţin, această dramatică confruntare reprezintă rechizitoriul unei societăţi întregi, cu morala, concepţia de viaţă, rutina şi convenţiile ei sociale. Astfel, în aceste romane, care urmăresc drumeţia dramatică şi aventurile unor personaje privite în perspectiva lor psihologică, lumea exterioară apasă ca o prezenţă atotputernică, generatoare de conflict, caracterul ei concret este subliniat pînă a deveni obsesiv. Aşa se explică şi ponderea imensă a peisajului, importanţa repercusiunilor unei atmosfere exterioare care depăşeşte cu mult decoraţia.

În măsura în care considerăm că destinul eroilor lui Mauriac nu este traducerea pe planul imanent — pe planul episoadelor vieţii — a unei predestinări creştine supraterestre, ci o aventură exemplară în care eroii, refuzînd valorile prestabilite, „există" în căutarea şi pentru afirmarea unor valori proprii, conforme dimensiunilor lor morale, se poate spune că romanele lui Mauriac ca şi cele ale lui Malraux — pe alt plan — sînt existenţialiste înaintea existenţialismului. Rătăcind în această lume pe căi netrasate, respingîndu-le pe cele existente, eroii lui Mauriac au de descoperit valori şi cale proprie pentru a se afirma ca atare. Astfel vor putea — eventual — afla izvorul care să le potolească setea nesfîrşită. Romanul psihologic capătă astfel o dimensiune dramatică rar întîlnită în literatura franceză dintre cele două războaie.

Mauriac, după cum declară el însuşi, nu este un romancier catolic. Romanele sale nu sînt nişte apologii ale creştinismului, nici nu vor să dovedească o teză, ca cele ale lui Bourget, de pildă. Mauriac este un intelectual luminat, un credincios al valorilor spiritului — şi în acest sens, P. H. Simon îl caracterizează cu justeţe şi nu fără o oarecare maliţie : *„cucernic, fără a fi dogmatic, înclinînd mai degrabă spre ironia şi orgoliul unei inteligenţe clarvăzătoare, ne punem întrebarea dacă Mauriac ar*

dori într-adevăr să ajungă în paradisul creștin dacă nu ar nădăjdui că-i va întîlni acolo pe Pascal și pe Racine, pentru a compensa prezența cucernicilor autori citați de bunul abate Bethléem". Conversiunea care pune punct cîtorva dintre romanele sale este situată în afara conflictului propriu-zis — și exemplul cel mai clar în acest sens este finalul romanului *Noeud de vipères*. Este adevărat că sentimentul creștin al autorului acuză caracterul tragic al confruntărilor individului cu lumea ; o anumită înclinare a sa spre jansenism — Mauriac este un mare adept al lui Pascal — îl face să situeze acest conflict în contextul metafizic al *„nefericirii omului fără Dumnezeu*" și să vadă în setea de absolut a eroului său, o aspirație contrariată către dragostea divină [1]. Dar tocmai aceste confruntări și această sete nepotolită evidențiază — prin negare — dimensiunile omului, noblețea lui. În acest sens trebuie înțeleasă predilecția romancierului pentru criminali ca Thérèse, pentru monștri de zgîrcenie și răutate ca eroul din *Noeud de vipères* sau Gradère din *Les anges noirs*, pentru „păcătoși" în sensul religios al cuvîntului, de fapt spre personaje mistuite de pasiune. Mauriac urăște oamenii „călduți", pasiunea, sub orice formă, îi apare — ca și lui Baudelaire — ca semnul cel mai cert al măreției prăbușite. Aci se situează critica vehementă la adresa acelor „suflete moarte" cum sînt Bernard Desqueyroux sau Bob Lagave din *Destins*, oameni mici și palizi, scufundați în bunăstare, egoism și convenție, reprezentanți ai unei societăți bogate și zgîrcite, putrezită sub etichete morale. Și de asemenea — și acesta este punctul asupra căruia stăruie critica cercurilor catolice dogmatice, *„bien pensants"* care îl acuză pe Mauriac de a fi pervertit sufletele tinerilor cititori — denunțul aprig al fariseismului sub forma lui religioasă, morală și socială ; așa cum și-a denunțat propria adolescență, în care devoțiunea nu era decît o costumație ridicolă a fricii de a trăi,

[1] Este vorba, de asemenea, de influența romantismului creștin al preotului Lacordaire care consideră că omul este plăsmuit din dorință și că această dorință este inițial orientată către divinitate ; dar, împiedicată de păcatul originar, ea se întoarce spre lume și spre satisfacțiile terestre care nu o potolesc niciodată.

Mauriac biciuiește tihna morală în care dospesc acei „credincioși pașnici", bigota Brigitte Pian din *La Pharisienne*, preoții din seminarele pe care el însuși le-a cunoscut, care domină și strîmbă sufletele copiilor cu tutela lor insinuantă, fariseismul familiei Desqueyroux, probabil cel mai odios din punct de vedere uman, care acoperă de ochii lumii crima Thérèsei fără a căuta să o înțeleagă sau să o ierte. Dacă păcătoșii, însetații care caută și se zbuciumă în această „goană" nebunească care formează urzeala romanelor lui Mauriac — acea „quête" care se regăsește, sub diferite forme, în mai toate romanele moderne — sînt învinși pe planul pe care au luptat, lupta lor îi înobilează, îi situează moral ; aceste romane consacră *„dublul eșec complementar al celor (...) care se agață cu patimă de bogățiile lumii și al celor botezați întru Cristos și care, în sufletele lor, sînt supuși umili ai Mamonei*" spune P. H. Simon.

Romanele lui Mauriac mai aduc pe scenă și alte tipuri de personaje, „sfinții" cum îi numesc exegeții romancierului, dar care, dincolo de atașamentul lor creștin, sînt oameni simpli, dominați în primul rînd de o dragoste limpede, devotată, față de familie sau de cei din jur — preotul Calou din *Le mystère Frontenac*, copilul Luc din *Noeud de vipères*, Claude din *La chair et le sang*, Harry Fanning din piesa *Asmodée*. Copii curați trăind după legea naturii, sau firi drepte, modelate de o abnegație creștină dusă la extrem, aceste personaje nu sînt însă tipic mauriaciene, deoarece nu oferă priză tragediei. Tragici vor fi destrăbălații disperați ca Raymond Courrèges din *La chair et le sang*, Daniel de Trasis din *Le fleuve de feu* (*Fluviul de foc*), Gradère din *Les anges noirs*, femeile flămînde de dragoste ca Thérèse, tinerii cuprinși de vîltoarea aprinsă a sîngelui ca Maria Cross din *Le désert de l'amour*. Tragici prin setea lor arzătoare și care, în formă absolută, este o sete afectivă, de înțelegere și cuprindere — nu o aspirație posesivă, ci de dăruire. Manifestată prin contrarul ei — prin zgîrcenie la Louis, eroul din *Noeud de vipères*, prin crimă la Thérèse, prin dezmăț la Gradère — această sete, acest pustiu al dragostei (este titlul unuia dintre romanele lui Mauriac) care izolează personajele de mediul lor și le duce

la înfruntarea tragică, este şi ea o formă a alienării omului în societatea modernă, o manifestare situată pe un plan extrem de dramatic, a imposibilității de comuniune completă. Boală a secolului — dramă existențială care ne duce la formula sartriană „l'enfer, c'est les autres". Eşecul tentativelor „terestre" ale personajelor lui Mauriac nu este acoperit de cele cîteva conversiuni — care sînt, de altfel, sustrageri ale eroului de la conflict şi pe care autorul nu le descrie, ci le sugerează. De aceea materia conflictului este de fapt rezistența eroului, încăpățînarea lui de a se opune, de a se afirma prin negație, şi nu rezolvarea acestei atitudini. De aceea Mauriac poartă sentimentul creştin ca pe o săgeată înfiptă în coastă — revolta lui se îndreaptă contra ipocriziei falsului creştin, contra celor robiți rutinei şi convenției, dar uneori şi contra rigidității credincioşilor sinceri, contra „neîmblînzitei cruci" spune P. H. Simon. S-ar putea crede că, dezbărat de creştinismul său — astfel privit ca intens dramatic, paradoxal şi generator de tragic — Mauriac ar fi mai senin, mai limpede, mai fericit. Se poate — însă s-ar pierde poate tensiunea din care se nasc aceste personaje supradimensionate, mînate de monomania absolutului, şi care este forța talentului său, vibrația definitorie a operei. De altfel, în această permanentă nelinişte, în acest echilibru de tensiuni contrare, într-o înrădăcinare mereu amenințată, într-o credință mereu supusă îndoielii rezidă — după cum am văzut — dialectica destinului literar al autorului însuşi.

Thérèse Desqueyroux şi Louis, personajul principal din *Noeud de vipères*, sînt două cazuri tipic mauriaciene. Destinele lor, diferite din punct de vedere faptic, sînt dominate de aceeaşi sete de absolut, de aceeaşi mistuitoare dorință de dragoste şi înțelegere care, nehrănită, învolburîndu-se în gol într-o personalitate hipertrofiată, îi duce pe unul la crimă, pe celălalt la o monstruoasă diformitate morală.

Născută şi crescută în mediul care a fost — parțial — şi cel al lui Mauriac, în mijlocul unei naturi paroxistice, Thérèse este fiica şi reprezentanta acelei burghezii bogate de provincie, legată aprig de proprietățile şi de renumele ei, închistată în prejudecăți morale, sociale şi religioase, castă închisă oricărui suflu dinafară, pe orice plan ar apărea el. La sursa lui, acest destin tragic este curat ca zăpada. *„Thérèse nu cere altă răsplată*, spuneau profesoarele ei, *decît satisfacția de a deveni un tip uman superior. Conştiința este unica ei îndrumătoare."* Se simte deja în această fetiță stranie o exigență care depăşeşte vîrsta. Educația Thérèsei este minimă — redusă aproape exclusiv la cea religioasă, la examenele de conştiință. Thérèse nu e o intelectuală, ci o lucidă. Aspirațiile sale sînt la început neclare, hrănite de climatul religiei, de suflul peisajului natal : *„sînt creată după chipul acestui ținut sterp, unde nimic viu nu sălăşluieşte înafara păsărilor care se duc şi a mistreților nomazi"*. Aspirații de ordin mai curînd afectiv decît intelectual sau social — ascunse sub o inteligență tăioasă, intuitivă mai mult decît logică. Plimbările nesfîrşite, zilele lungi şi goale, lipsa de ocupație, exasperează în tînăra fată această sete congenitală pe care nici prietenia exclusivă cu Anne de la Trave, nici cursele epuizante cu bicicleta nu o pot potoli. Din această sete neostoită, pe care înclinarea spre auto-analiză o măreşte şi o exasperează, se naşte curiozitatea Thérèsei față de sufletele celorlalți, dorința de a deveni necesară Annei, de fapt, de a iubi şi de a fi iubită. Aşa se explică prietenia admirativă a naivei Anne pentru ea, farmecul pe care Thérèse îl exercita — atunci cînd voia — asupra tuturor. *„Nu se poate spune că e frumoasă, e fermecătoare"* spuneau oamenii. Căsătoria cu un om din lumea ei, un proprietar de pini, tînăr, bine văzut, „o partidă", transformă setea inconştientă a Thérèsei în insatisfacție adîncă. Insatisfacție de ordin afectiv — Thérèse nu-şi iubeşte bărbatul care, la rîndul lui, se teme de luciditatea ei caustică, o respectă, dar nici el n-o iubeşte. Insatisfacție care, deşi la început este de ordin strict afectiv, devine brusc o formă de revoltă morală şi chiar socială. Începînd cu ipohondria, cu lipsa de orizont, cu egoismul şi sărăcia morală şi spirituală a lui Bernard, terminînd cu consemnele de clasă, cu atitudinea reprobatoare a proprietarilor din Argelouse, a familiei lui, față de ceea ce numeau „excentricitățile" ei, cu fariseismul moral şi

social al oamenilor între care trăiește, Thérèse face experiența dureroasă a mediului, se lovește rînd pe rînd de toate gratiile cuștii în care, abia după căsătorie, înțelege că e închisă pentru totdeauna. Gelozia sa față de dragostea Annei pentru Jean Azévédo este rezultatul setei de frustrate de afecțiune ; ceea ce a fost odinioară interesul pentru Anne se transformă într-o dorință de a stăpîni această fată simplă, de a se amesteca decisiv în viața ei, o bolnăvicioasă nevoie de a tulbura, într-un cuget care nu i se mai supune, dragostea de care ea n-a avut parte. Thérèse face acest lucru din spaima de a pierde și această ultimă afecțiune care, dacă nu i-o întoarce fetei, îi mîngîie cel puțin orgoliul. Aci apare, în personalitatea Thérèsei, semnul unui principiu destructiv care o va face să fie, tocmai din cauza insatisfacției ei fundamentale, nu numai inutilă, dar dăunătoare celor de care se apropie, adesea unealta propriilor ei dușmani — așa cum a fost în ruptura dintre Jean și Anne. Episodul Azévédo nu este, cum s-ar crede, o încercare de adulter a Thérèsei, ci o deschidere spre orizonturi care, pentru o clipă, i se par a fi răspunsul la întrebările ei neformulate, a putea potoli setea ei de „altceva". Odată cu perspectivele întrezărite prin Azévédo — climatul în care ar putea să-și desfășoare liber personalitatea (Azévédo îi spusese : *„aici ești condamnată la minciună pînă la moarte")* — Thérèse descoperă însă și propria sa inutilitate, imposibilitatea de a se devota, de a se dărui altcuiva decît propriei ei aspirații de împlinire. Și în același timp puterea înspăimîntătoare a consemnelor morale și sociale ale mediului său pe care, dincolo de voința ei, cu ura disperatului, le slujește ea însăși, despărțind-o pe Anne de Jean. Aceeași luciditate destructivă pe care și-o aplică sie-și, o face pe Thérèse să-și dea seama că Azévédo n-o iubește pe Anne — și aci, poate, are anumite circumstanțe atenuante, o bună credință nefericită pentru Anne, care este însă rezultatul unei profunde cunoașteri a sufletului omenesc. Sentimentul de frustrație crește însă cu nașterea fetiței — în momentul în care Thérèse realizează că solicitudinea lui Bernard se adresa de fapt viitorului moștenitor al pinilor și al numelui, iar nu soției. Ieșirile

împotriva familiei și a prejudecăților, „excentricitățile" Thérèsei se acoperă cu încetul de o mască apatică. Ea nu mai mimează dragostea față de Bernard care, de altfel, o părăsește practic, preferîndu-i vînătoarea, băutura și taclalele cu servitorii ; nici solicitudinea față de un copil nedorit, sortit, ca și ea, nefericirii și captivității.

Dacă Thérèse o desparte pe Anne de Azévédo, nu e numai dintr-o suferință personală. Ci și pentru că, așa cum îi spune Anne însăși, deși este o rebelă, ea este totuși *„o femeie din familie"*. Aci se situează un nod dramatic în destinul acestei femei care se ridică într-o revoltă nebunească împotriva unei societăți de care este totuși strîns legată. Căci masca pe care timp îndelungat a purtat-o față de Bernard și față de întreaga familie, inconștientul, dar aprigul atașament față de proprietate care a determinat-o în mare măsură să-l ia pe Bernard de bărbat, pînă și lucida neputință de a se smulge acestei atmosfere care o strivește — toate acestea sînt semnele înrădăcinării profunde a Thérèsei în lumea pe care o urăște.

După nașterea fetiței, Thérèse continuă să coboare panta, scufundîndu-se într-o tăcere lugubră, subliniată de o totală inactivitate. Revolta ei crește pe nesimțite, întoarsă acum spre fața ei criminală. Thérèse caută să-l otrăvească pe Bernard. Gestul ei nebunesc pare declanșat de un fapt cu care aparent nu are nici o legătură — de un incendiu pe proprietatea lui Bernard. Rădăcinile lui merg însă departe ; tăcerea Thérèsei în fața lui Bernard care ia o doză dublă de doctorie este rezultatul complex — deopotrivă motivat și nemotivat — al lungii și chinuitei sale răzvrătiri contra familiei, contra propriei singurătăți fără margini. Dorința ei de afecțiune, setea agravată de insatisfacție s-a transformat într-un fel de bovarism metafizic. Întorcîndu-se de la proces și trecînd pe lîngă taluzul unde se așezase odată Azévédo, Thérèse își spune cu amărăciune : *„cînd te gîndești că a putut crede odată că există pe lume un loc unde ar putea înflori, printre ființe care s-o înțeleagă, poate chiar s-o admire, s-o iubească ! Dar singurătatea s-a făcut una cu ființa ei, mai strîns ca lepra cu ființa leprosului : «Nimeni*

nu poate face nimic pentru mine ; nimeni nu poate face nimic împotriva mea»."

În coborîrea vertiginoasă a Thérèsei, o licărire de speranţă : atitudinea lui Bernard la proces. Bernard a depus mărturie în favoarea ei, toată familia s-a strîns în jurul criminalei, a scos-o curată ca lacrima. Pe drumul de întoarcere la Argelouse, Thérèse încearcă nădejdea absurdă că se va putea mărturisi lui Bernard, că va vedea astfel ea însăşi limpede în sine — că va fi poate chiar iertată, înţeleasă. Cel mai mic gest de dragoste ar fi putut stăvili goana ei spre prăpastie. Vulnerabilă, chinuită de propriul ei act căruia nu-i poate da o justificare raţională, Thérèse este gata să accepte tot ceea ce a refuzat odinioară — cu condiţia să fie înţeleasă şi absolvită, ca cineva să accepte să împartă cu ea povara crimei. Întîlnirea cu Bernard e momentul culminant al destinului Thérèsei. Personajul grotesc în suficienţa şi opacitatea lui, imaginea însăşi a clanului, o condamnă fără drept de apel. Thérèse va fi prizonieră în propria ei casă. Mai mult, ea va trebui să apară dumineca la biserică la braţul bărbatului său — pentru ca lumea să vadă cît sînt de uniţi, pentru ca numele şi reputaţia familiei — singurul mobil al atitudinii clanului la proces — să fie intacte. În acest moment, Bernard apare măreţ — un simbol cutremurător al fariseismului, al putreziciunii morale, un personaj fundamental anti-uman — cu atît mai impresionant cu cît este de o perfectă bună credinţă, convins că e un sfînt, aşa cum îl consideră familia, şi că a făcut o operă salutară. Sentimentul monstruos al forţei pe care îl are în această împrejurare este sporit de satisfacţia de a o fi umilit şi de a domina în sfîrşit această femeie care îl intimidase întotdeauna. Rămasă în întuneric în faţa ferestrei, Thérèse ascultă geamătul pinilor care o încercuiesc şi care o vor vedea sfîrşindu-se. *„La Argelouse.. pînă la moarte !...“* La capătul disperării, Thérèse încearcă să se sinucidă. Gestul prin care caută să-şi pună capăt zilelor este însă oprit printr-o misterioasă coincidenţă — mătuşa Clara, infirma care i-a veghiat copilăria, iubind-o cu o dragoste mută, fără a cere niciodată nimic în schimb, moare brusc. Acest suprem gest de afecţiune este şi ultimul de care Thérèse are parte. De acum înainte, ea va trăi în închisoarea pe care o clădeşte mur murul opiniei publice, consemnele clanului, tăcerea de care e înconjurată şi care răspunde tăcerii cumplite din cugetul ei *„Duminica următoare, ea intră în biserică alături de Bernard care, în loc să se aşeze în dreapta, după cum îi era obiceiul, traversă cu ostentaţie naosul. Thérèse nu-şi ridică vălul de pe obraz decît după ce se aşeză între bărbatul şi soacra sa. Un stîlp o ascundea de privirile asistenţei ; în faţa ei nu se afla decît altarul. Încercuită din toate părţile : mulţimea în spate, Bernard în dreapta, doamna de la Trave în stînga ; numai în faţă e deschis, aşa cum se deschide arena în faţa taurului care ţîşneşte din întuneric, numai acest spaţiu gol în care, în picioare între doi copii, cu braţele întinse în lături, un bărbat deghizat şopteşte vorbe neînţelese.“* Spaţiul conversiunii posibile ? Mauriac pare a spune că aceasta este singura soluţie deschisă Thérèsei — dar finalul romanului nu o va da.

Viaţa ei în camera de unde n-are voie să iasă şi unde îi ţin tovărăşie focul, ţigările şi geamătul pinilor este o cumplită stagnare. Thérèse capătă fobia lumii, sentimentul vinei ei creşte pînă aproape de nebunie — pe măsură ce opinia publică, alimentată de zvonurile familiei că ar fi neurastenică, îi devine tot mai indulgentă. Împinsă de singurătate pînă la limita demenţei, Thérèse se mai ridică odată, împinsă de voinţa clanului care îi ordonă, printr-o scrisoare a lui Bernard, să apară în faţa Annei şi a noului său logodnic care vrea să se convingă că această femeie care atentase la onoarea familiei e „puţin“ bolnavă — dar nu într-atît încît el să se simtă compromis prin această căsătorie atît de dorită de familia Desqueyroux. În faţa Annei care a uitat de dragostea ideală şi nu aspiră decît să se devoteze bărbatului şi viitorului copil, Thérèse resimte lămurit egoismul ei monstruos. *„Eu... eu am nevoie întotdeauna să mă regăsesc pe mine... mă strădui să mă întîlnesc cu mine însămi.“* Şi deodată — dezlegarea : Bernard îi făgăduieşte că după căsătoria Annei, îi va da drumul să plece la Paris, o va lăsa să trăiască liberă, singură. O perioadă de acalmie, aproape de înţelegere, se stabileşte între cei doi soţi care aşteaptă fiecare despărţirea

înțelegere care culminează cu întrebarea pe care, la Paris, Bernard i-o pune în sfîrșit Thérèsei : de ce ai vrut să mă otrăvești ? Din nou Thérèse întrezărește o posibilitate de recuperare, de înțelegere profundă, de descărcare. Dar momentul trece — explicațiile ei nu pot atinge această personalitate obtuză care, bineînțeles, nu pricepe pentru ce Thérèse s-a simțit ghidată, în gestul ei monstruos, de un fel de „datorie". *„Dar acum, Bernard, înțeleg de ce acea Thérèse care, instinctiv, strivește țigara pe pămînt, pentru că o scînteie ajunge să dea foc parcelelor cu pini — acea Thérèse care-și numără singură pinii, care singură încasează prețul rășinii — acea Thérèse mîndră că ia de bărbat pe un Desqueyroux, că-și poate ține rangul în mijlocul unei familii bune, bucuroasă că în sfîrșit se poate așeza, după cum se spune, la casa ei — acea Thérèse este tot atît de vie, tot atît de reală ca și cealaltă ; nu, în nici un caz, nu există nici un motiv ca una să fie sacrificată celeilalte. — Care cealaltă ? — Thérèse nu găsi ce să-i răspundă și Bernard se uită la ceas."* Aceste două imagini pe care Thérèse, cu luciditatea ei cruntă, le-a depistat în propria ei fire, sînt dependente și determinante una pentru cealaltă. Dubla lor prezență îi semnifică faptul că este prizoniera lumii împotriva căreia s-a răzvrătit, dar și propria ei prizonieră. De aceea plecarea ei nu este o eliberare — de mult nu mai credea că lumea pe care i-o descoperise Azévédo ar putea-o înțelege, ajuta să-și potolească setea — ci mai curînd premisa unei noi aventuri existențiale. *„Thérèse,* spune un critic, *este aptă pentru toate aventurile, inclusiv pentru cea a grației divine."*

Louis, personajul principal al romanului *Noeud de vipères* este, ca și Thérèse, un monstru. Confidența vieții lui — romanul este scris sub forma unui jurnal — pornește, ca și rememorarea Thérèsei în seara întoarcerii de la proces, de la izvoarele destinului său tragic. Și de data asta, sursa este curată. Copilul orfan crescut de mama sa, țărancă dîrză la muncă și aprigă la bani, într-o atmosferă închistată, cunoaște însă încă de mic complexele și umilirea. Complexele lipsei de confort — deși mama lui se sîngera ca să-și crească băiatul ca pe un domn — ale unor aspirații care-i depășesc mijloacele, ale unui fizic crispat, ale unei ambiții tenace, țărănești, de a ajunge, și mai ales, ale unei dorințe de afecțiune ascunsă sub masca timidului cinic. *„Cu cît simțeam că displac, cu atît exageram în mine tot ceea ce le făcea scîrbă. Tinerețea mea nu a fost altceva decît o nesfîrșită sinucidere."* Dragostea mută, care nu cere plată, pe care Thérèse a avut-o din partea mătușei Clara, și pe care n-a simțit-o decît în clipa supremei dăruiri — Louis o are de la mama sa. Tot de la ea va moșteni însă — ca și Thérèse din partea „clanului" Larroque — patima de avere ; mai arzătoare ca cea a Thérèsei, această patimă care apare în clipa cînd mama lui îi dă seama de imensa avere agonisită printr-o muncă încăpățînată, se exasperează cu vîrsta, cu dramele familiale, devine semnul setei nepotolite care — ca și pe Thérèse — îl va mistui pînă în ultimele ceasuri ale vieții.

Dintr-o copilărie și o adolescență complexată, care au hrănit în el egoismul și nemulțumirea, Louis iese deja însetat. Ambiția, calitățile sale intelectuale superioare, averea — argument de mare greutate în cercurile marii burghezii girondine — îi deschid toate ușile familiilor doritoare să-și „aurească blazonul". Louis, în ciuda siguranței pe care i-o dau banii, este orbit de strălucirea nobiliară a casei Fondaudège. Isa îi apare ca mirajul unei călduri, a unei înțelegeri umane posibile. Dintr-o dată i se pare că poate fi iubit — uită, plimbîndu-se alături de zvelta aristocrată, că nu este pentru ea decît un țăran ceva mai spălat și care are bani. E un moment de iluzie, de destindere — mai subliniat decît cel în care Thérèse se pregătește să devină soția lui Bernard, deoarece Louis o iubește pe Isa, e transfigurat de această dragoste pe care o crede împărtășită. *„Nu eram un monstru — prima fată care m-ar fi iubit ar fi putut să facă orice din mine."* Un episod infim în aparență — pe măsura incendiului care declanșează crima Thérèsei — prăbușește totul : o confidență a Isei îi dovedește lui Louis că nu e, că nu a fost iubit, că a fost acceptat pentru bani, pentru a acoperi reputația presupus compromisă a fetii. De la acest epi-

sod minuscul și hotărîtor, în care aspirația eroului spre dragoste este oprită în secunda în care își găsise matca — și este oprită de însuși caracterul excesiv imperios al acestei aspirații — destinul lui Louis, asemenea celui al Thérèsei, începe să coboare vertiginos. Redevenit după șoc *„omul care nu era iubit, pentru care nimeni în lume nu a suferit vreodată“* Louis inaugurează era „marii răceri“. Nimic nu transpare din această prăbușire. Copiii, care se nasc unul după celălalt, sînt ai femeii care nu mai trăiește decît prin și pentru ei — deci dușmanii lui Louis. Acesta, refuzat de copii după ce fusese refuzat de Isa, la rîndul lui refuzîndu-i, se aruncă într-o carieră care va fi strălucită și, cu grija de a o ține secretă, într-o viață de desfrîu. Cariera este o încercare disperată de a-și dovedi sieși că este un om valabil — aidoma tentativei Thérèsei de a interveni decisiv în destinul Annei ; desfrîul, o încercare de a stinge setea de afecțiune. Mai conștient decît Thérèse, în același timp, mai fundamental rănit decît ea, Louis se găsește și el singur în fața clanului dușman format din toți ai lui. Ca și familia Desqueyroux, aceștia emană și întrețin o atmosferă de bigotism, de convenții și fariseism. Prin origina, prin educația sa antireligioasă, de om care „face bani“ și nu basme metafizice, Louis este mai puțin legat de familia sa ; dar este în schimb mai puternic legat prin legăturile de carne, ceea ce face ca înfruntările să fie mai dureroase și, cu atît mai tragică, moartea prematură a Mariei, singurul dintre copii care părea să-l iubească. Ura care crește în Louis pe măsură ce cresc și copiii — aliații mamei împotriva tatălui — se servește de o armă care se întoarce deopotrivă contra celui care o mînuiește, dar care este pe măsura adversarului, singura armă care poate atinge aceste cugete în care Louis urăște ceea ce are el însuși mai abject : zgîrcenia. La început, lupta s-a dus în atitudini și cuvinte, în ironii usturătoare la adresa bigotismului de fațadă al Isei și al copiilor, sau la adresa cuplului Marinette-Philipot — tragic și grotesc exemplu al principiilor clanului. Thérèse era socotită de familie o excentrică, o femeie prea deșteaptă și care emitea păreri provocatoare pentru a părea originală ; Louis e temut și urît.

Acest sentiment al celorlalți ațîță în el setea de afecțiune deghizată în ură. Ură împotriva măștilor de respect pe care întreaga familie și le pune la apariția lui — și care ascund teama și lăcomia. Ură împotriva lașității, ură afișată cu cinism, cu disperare în fiecare conversație cu ai săi — și care ajunge la paroxism în momentul cînd e asaltat de toată familia și i se cere să renunțe la o parte din avere în favoarea nepotului său Phili. *„Din acea zi de Paște, după ofensiva prin care ați încercat să mă jecmăniți în favoarea acestui nenorocit Phili al vostru — de cînd am revăzut haita voastră familială așezată în cerc în fața ușii mele, pîndindu-mă — sînt obsedat de viziunea împărțirii prăzii, a acestei împărțiri care o să vă asmuțe pe unii împotriva celorlalți : aveți să vă bateți ca niște cîini pentru pămînturile, pentru acțiunile mele.“* Louis însuși este uluit de ceea ce această luptă pe viață și pe moarte dezvăluie în sufletele fiilor și nepoților săi. Dar aceasta e unica desfătare rămasă bătrînului cardiac [1] părăsit într-o cameră de unde pîndește șoaptele clanului, frămîntarea lui, loviturile care se pregătesc : aceea de a-și vedea dușmanii smirnă în fața lui, în fața moștenirii. Satisfacție odioasă, dorință de răzbunare care nu este decît cealaltă față a dorinței de a fi iubit, de a putea el însuși iubi. Această dorință de răzbunare culminează în episodul fiului natural. Louis nutrește speranța nebunească — cea a Thérèsei că va fi înțeleasă și iertată de Bernard — că în acest Robert va putea găsi un adevărat fiu, care să nu-i fi moștenit defectele, crescut departe de atmosfera îmbîcsită a familiei. Decepția lui este cu atît mai mare în fața tînărului meschin și fricos, mai avar decît tatăl său, mai sărac sufletește. Față de acest om care caută să-l înșele ca și ceilalți fii ai săi — și de acord cu ei — evident, dorința lui Louis se retransformă în ură. Ultima speranță s-a stins, satisfacția de a fi fost încă odată mai tare decît clanul se risipește, Louis se scufundă tot mai adînc în ură, în zgîrcenie, cu disperarea lucidă a bolnavului care își așteaptă moartea

[1] Și Thérèse este cardiacă. Este oare un simbol al faptului că, în aceste ființe nesătule, inima este cea bolnavă ?

singur, apăsat de propria sa monstruozitate morală pe care nu o mai poate suporta.

O singură licărire în această scufundare : apariţia lui Luc. Afecţiunea ciuntită, intimidată a eroului pentru acest copil curat şi care trăieşte după legea naturii lui simple şi drepte, mă-soară, prin negativ, forţele de dragoste şi dăruire îngropate în el. Un încrezător, acest Luc care venea să-i zîmbească fără frică, fără să aibă nevoie de bani — şi care îi amintea de mica Marie. *„Eram sigur că în sufletul lui Luc, nu mă voi izbi de mine însumi"* spunea Louis : ceea ce urăşte în copiii lui este ipocrizia cu care aceştia îşi ascund defectele pe care el însuşi le poartă ca pe o povară.

Lupta lui Louis se apropie de capăt, resorturile urii au slăbit. Moartea Isei, eşecul planului său în legătură cu Robert, drama conjugală a Janinei — pe care el singur o înţelege şi o mîngîie — apropierea morţii, toate acestea îl fac să iasă din sine, să se destindă. În noaptea în care grindina prăpădeşte via de care s-a crezut legat ca de propriul trup, Louis presimte posibilitatea unei iubiri totale care să-l descarce de povara diformităţii morale de care nici o iubire nu l-a uşurat în timpul vieţii, care să-i potolească în sfîrşit setea. Părăsindu-şi moştenirea, el se îndreaptă spre conversiune şi spre moarte. În această conversiune — discret sugerată — rolul Isei este mai mare decît s-ar fi putut crede. Căutînd în sertare după moartea ei, Louis descoperă un carnet cu însemnări din care are două revelaţii : faptul că Isa l-a iubit cu adevărat, şi credinţa sinceră pe care a avut-o această femeie care i s-a părut a juca toată viaţa, ca şi copiii ei, comedia credinţei. Louis are intuiţia că el singur a fost într-adevăr sincer, singurul care a umblat cu faţa descoperită în această sarabandă de măşti şi etichete. *„Rămăsei în picioare, în mijlocul camerei, clătinîndu-mă ca de o lovitură. Mă gîndeam la viaţa mea, mi-o priveam în faţă (...) Fusesem un om atît de oribil încît nu avusesem nici măcar un singur prieten. Dar, îmi spuneam mai departe, nu a fost aşa tocmai pentru că am fost întotdeauna incapabil să mă deghizez? Dacă toţi oamenii s-ar purta la fel de fără mască cum m-am purtat eu timp de o jumătate de secol, poate ne-am mira de cît de neînsemnate sînt diferenţele de nivel dintre ei. Dar adevărul este că nimeni nu umblă cu faţa descoperită, nimeni pe lume. Majoritatea maimuţăresc măreţia, nobleţea. Dincolo de voinţa lor, ei se conformează unor tipuri literare, sau altor modele. (...) N-aş fi fost atît de dispreţuit dacă n-aş fi fost atît de deschis, de descoperit, de fără apărare."*

S-ar putea crede că, în lumina conversiunii lui Louis, a dragostei şi iertării creştineşti de care dă dovadă în pragul morţii, clanul este absolvit, că acestor personaje li se acordă deodată dimensiuni morale suplimentare care să justifice această dragoste şi această iertare. Dar scrisoarea lui Hubert care pune punct cărţii, dovedeşte încă o dată suficienţa, spiritul mărginit, convenţionalismul, caracterul anti-uman — pe măsura celui al lui Bernard — al acestui reprezentant al „sufletelor moarte". O oarecare înţelegere faţă de bunicul său, faţă de mecanismul tragic al existenţei lui se degajă din scrisoarea Janinei : *„la noi, principiile rămîneau separate de viaţă"*. În ultimă instanţă, destinul lui Louis — în mai mică măsură cel al Thérèsei, mai legată de mediul din care iese — e constituit din înfruntarea între esenţă şi aparenţe. Personajul lui Mauriac — individualitate privită mai degrabă sub aspectul moral decît sub cel social — este prin esenţă valabil atunci cînd năzuieşte spre esenţial.

Cele două romane urmăresc un destin individual care se conturează din confruntarea personajului singur cu o „turmă" — clanul, familia. Ele îmbracă astfel forma cea mai potrivită pentru a evidenţia, pe de-o parte, dramatismul înfruntărilor, pe de alta, repercusiunile lor în conştiinţa eroului, acolo unde se organizează ca destin : forma confesiunii. *Noeud de vipères* este un jurnal ; *Thérèse Desqueyroux* o confesiune, directă în prima parte în care Thérèse îşi rememorează copilăria şi tinereţea pînă la actul criminal, indirectă în partea a doua (de altfel mai puţin importantă) cînd romancierul, de pe poziţia lui de artist demiurg, o descrie pe Thérèse dinăuntrul ei. Timpul istoric este dizlocat. În *Noeud de vipères*, redactarea capitolului al X-lea este situată în iulie 1930. În interval de cincisprezece pagini,

Mauriac realizează „turul de forţă“ cum spune Albérès, de a-l plimba pe cititor în timp, din iulie în iunie al aceluiaşi an, apoi în viitor, în 1932, apoi din nou în trecut, în 1910, în 1914, apoi iar în prezent în 1930. Procedeul va fi utilizat cîţiva ani mai tîrziu de Huxley în romanul *Pacea adîncurilor* — de altfel, el este atribuit lui Proust. Diferenţa dintre Proust şi Huxley pe de-o parte şi Mauriac pe de alta este că la primii doi, acelaşi procedeu este vizibil, în timp ce Mauriac îl foloseşte cu discreţie, într-o ţesătură lirică, şi cu grija de a nu neglija unele tranziţii pe care ceilalţi doi le omit cu bună ştiinţă pentru a sublinia tocmai intermitenţele memoriei. În acelaşi fel, Mauriac se introduce rînd pe rînd în conştiinţa diferitelor personaje — în cea a Thérèsei, apoi în alte scene, în cea a lui Bernard — şi priveşte desfăşurarea conflictului din diferite unghiuri de vedere. Este tocmai ceea ce îi reproşează Sartre ; dar această intruziune este rezultatul necesar al poziţiei romancierului faţă de personajele sale, ea constituie o tehnică tipică pentru scriitorul demiurg, şi pe care, sub o formă mai schematică, o găsim încă în romanele lui Stendhal. Această dizlocare a timpului şi, datorită opticilor diferite, şi a spaţiului, se datorează de asemenea unui al doilea factor, anume tipului însuşi de roman aşa cum îl concepe şi îl realizează Mauriac. Un tip de roman pe care l-am putea numi roman-poem, mai aproape de nuvelă prin concentrarea episoadelor şi prin densitatea stilistică, prin faptul că tot conflictul se axează pe destinul unui singur personaj. De altfel, ultimele romane mauriaciene *Le sagouin, Galigaï*, sînt mai degrabă nuvele decît romane propriu-zise. Această condensare a materiei romaneşti are două avantaje pe care Mauriac le exploatează din plin — şi cu desăvîrşit succes : mai întîi posibilitatea de a pătrunde în profunzimea conflictului, pînă acolo unde se află fundamentul lui problematic, al doilea, un caracter mult mai artistic al prozei. Romanele lui Mauriac formează de fapt un singur roman, al cărui conflict îl creează un singur personaj în luptă cu un singur mediu, un singur tip de destin care se desfăşoară într-un singur cadru geografic. La baza lui se află, cum am

mai spus, o serie de constanţe existenţiale ale lui Mauriac, axate pe o problematică generală a epocii. În ceea ce priveşte caracterul prozei acestor romane, avem de-a face cu unul dintre cele mai dense, mai captivante şi mai tensionate stiluri din literatura franceză a perioadei 1920—1940. O proză eufonică şi cadenţată, mergînd pe urmele marilor tradiţii ale lui Chateaubriand şi Flaubert, dar purificată de orice urmă de oratorie ; o frază studiată, uşor disonantă, şi întotdeauna într-un echilibru instabil, ca şi cînd ar acoperi o tensiune niciodată potolită.

De la Pascal, Mauriac a învăţat să mînuiască „raccourci“-ul, să dea întorsăturilor o hotărîre şi o patimă reţinută, dar care este pe alocuri aproape polemică. În aceste romane scăldate într-o atmosferă sumbră, total lipsită de culoare, dar care trăieşte din contraste violente şi tăioase, fraza, şi mai ales cea descriptivă, bruscheţea dialogului întrerupt, notaţiile eliptice, subliniază pînă la o oarecare exagerare manieristă caracterul paroxistic al conflictului.

„*Prima şi adevărata problemă pe care trebuie să şi-o pună criticul*, spune Mauriac, *nu este aceea de a determina dacă cutare autor este de talia şi de însemnătatea lui Balzac sau a lui Tolstoi, ci dacă acest autor există ca planetă de sine stătătoare, dacă este în stare să formeze el singur o lume în care cîţiva oameni să poată poposi, o lume familiară şi pe care aceşti oameni sa o prefere alteia.*“

Dacă opera lui Mauriac apare astăzi ancorată prin prea multe fire în problematica creştină, dacă caracterul ei fundamental tragic este prea sumbru, prea exclusiv centrat asupra unor destine excepţionale, pentru ca publicul modern să o primească fără unele rezerve de ordin uman — şi care ţin de o concepţie de viaţă radical diferită — nu este mai puţin adevărat că Mauriac este o planetă de sine stătătoare. Lumea lui — mai puţin primitoare pentru cititorul de azi — este dominată de o înaltă exigenţă morală şi trăieşte printr-o artă curată, revelînd calităţi scriitoriceşti de mare clasă.

IRINA BADESCU

TABEL CRONOLOGIC

1885 Se naşte la Bordeaux, într-o familie care aparţine prin tradiţie burgheziei bogate şi catolice a regiunii Gironde, François, al treilea dintre fraţii Mauriac ; cel mare, Pierre, medic de prestigiu, a fost timp îndelungat decanul Facultăţii de medicină din oraşul natal.

Tatăl moare cînd François avea abia doi ani ; copiii sînt crescuţi de mama lor, într-o ambianţă familială caldă, dar foarte principială şi ale cărei relaţii cu exteriorul se reduc la rudele apropiate şi la cîteva personalităţi ecleziastice ale oraşului.

Fragil şi bolnăvicios, François învaţă acasă primele clase, cu „dascăli în sutane". Apoi urmează studiile secundare la liceul „Grand Lebrun" din Bordeaux, sub egida călugărilor Marianiţi. Împreună cu fraţii şi cu mama sa, el îşi petrece vacanţele la Malagar — proprietatea bunicului său — sau la Château-Lange, în Lande. După terminarea studiilor liceale, Mauriac se pregăteşte pentru licenţa în litere. Frecventează

cercurile studenţeşti catolice din Bordeaux, se împrieteneşte cu Jean de la Ville de Mirmont şi cu André Lafon. Păstrîndu-şi credinţa şi orientarea catolică spre care l-au dus în mod firesc educaţia şi influenţa mediului, Mauriac descoperă în această perioadă pe Pascal, pe Dostoiewski, dar şi pe Gide, pe Barrès, poezia postsimbolistă. Aci se situează criza de adolescenţă pe care o va descrie mai tîrziu, sub o formă modificată, în *L'enfant chargé de chaînes (Copilul copleşit de lanţuri).*

1906 Mauriac debarcă la Paris şi se înscrie la concursul de admitere la École des Chartes. Vocaţia sa literară nu se precizează încă ; Mauriac urmăreşte să facă nişte studii în acord cu înclinaţiile sale intelectuale, nu să înveţe o meserie, ci să-şi cultive gustul pentru meditaţie, pentru investigaţia psihologică. Versurile pe care le scrie oglindesc preocupările sale, primele contacte mai profunde cu exteriorul, înregistrate exclusiv sub aspectul repercursiunilor lor morale, nostalgia faţă de copilăria terminată, aprehensiunea în faţa vieţii etc. Aceste versuri, tributare unui simbolism şters ca cel al lui Francis Jammes şi în care rare accente îl prevestesc pe romancierul de mai tîrziu, sînt însă apreciate de cercurile tradiţional-catolice — foarte strîmte — în care se învîrtea poetul. Brusc, acesta renunţă la École des Chartes, unde fusese admis la concurs, şi se hotărăşte să se consacre literaturii.

1910 Apare volumul de versuri *Les mains jointes, (Mîinile împreunate).* Barrès scrie imediat un articol răsunător în *„L'Echo de Paris"*, semnalînd cu o rară intuiţie, originalitatea şi tensiunea

acestui „viitor mare autor". Încurajat, Mauriac se dedică cu totul literaturii. Cariera sa începe să se deseneze în aceleaşi cercuri catolice pe care nici după consacrare n-a încetat o clipă să le frecventeze, şi nu în cercuri intelectuale libere ca cel de la *„Nouvelle Revue Française"* — de pildă — unde Mauriac se ducea rar şi nu avea prea mulţi prieteni.

1914 Mauriac publică două romane : *L'enfant chargé de chaînes* şi *La robe prétexte (Toga praetexta)* ca şi volumul de versuri *L'adieu à l'adolescence (Rămas bun adolescenţei).* În 1913 se căsătoreşte, iar războiul îl află mobilizat ca auxiliar la Serviciul Sănătăţii.

1920 Publică romanul *Préséances (Întîietăţi).*

1922 *Le baiser au lépreux (Sărutul dăruit leprosului),* roman considerat de Charles du Bos, şi de mai toată critica franceză a epocii, ca primul mare roman al lui Mauriac, începutul real şi încărcat de promisiuni al unei cariere literare strălucite.

1922—1925 Mauriac publică romanele *Le fleuve de feu (Fluviul de foc), Genitrix, La vie et la mort d'un poète (Viaţa şi moartea unui poet), Le désert de l'amour (Pustiul dragostei),* volumul de poezii *Orages (Furtuni) ;* pentru penultimul dintre aceste romane, primeşte în 1925 Marele Premiu al Romanului acordat de Academia franceză. Mauriac, a cărui reputaţie şi glorie sînt făcute în primul rînd de către critici, în cercurile intelectuale pariziene care sînt — numeric şi calitativ — esoterice, este totuşi, în felul lui, un solitar. Prieten cu Jacques Rivière — de

care-l leagă orientarea catolică — el nu a fost un asiduu al saloanelor şi cafenelelor literare, a păstrat o distanţă continuă faţă de redacţiile revistelor unde publica, de micile societăţi literare care-i răspîndeau romanele şi se ocupau să-l facă cunoscut. În schimb, a rămas ataşat cercurilor catolice, unde întîlnea personalităţi puţin semnificative din punct de vedere intelectual — şi care, de multe ori l-au dezaprobat, l-au acuzat că perverteşte tineretul şi defăimează credinţa, înălţînd un „imn creaturii" şi neslujind biserica.

Mauriac duce o viaţă retrasă, apărînd numai la solemnităţi sau ceremonii oficiale. În rest, scrie şi se ocupă de educaţia fiilor săi.

1926—1927 Apar nuvelele *Un homme de lettres (Un literat)* şi *Coups de couteau (Lovituri de cuţit)*, eseul sociologic *La province (Provincia)* şi eseul critico-metafizic *Le tourment de Jacques Rivière (Patimile lui Jacques Rivière)*; de asemenea şi unul dintre cele mai bune şi mai discutate romane ale sale, *Thérèse Desqueyroux*. Între timp, Mauriac duce parţial o activitate jurnalistică destul de bogată, afirmîndu-se ca polemist şi gazetar cu o neobişnuită vervă.

1928 Urmează romanul *Destins (Destine)* şi studiul critic *La vie de Jean Racine (Viaţa lui Jean Racine)*, care deschide unele perspective noi pentru opera romancierului însuşi. În aceeaşi perioadă, publică în „*Nouvelle revue française*" două eseuri axate pe problema metafizicii creştine: *Souffrances du chrétien (Chinurile creştinului)* şi, în 1929, *Bonheur du chrétien (Bucuria creştinului)*; de asemenea, eseul critic *Le roman (Romanul)* care pune problema acestei specii în perspectiva momentului.

1930—1933 Mauric publică romanele: *Ce qui était perdu (Ceea ce pierdusem), Noeud de vipères (Cuibul de vipere), Le mystère Frontenac (Misterul Frontenac)*, eseurile *Dieu et Mammon (Dumnezeu şi Mamona), Pascal et sa soeur Jaqueline (Pascal şi sora sa Jaqueline).*

1933 Mauriac devine preşedintele Asociaţiei oamenilor de litere francezi. În 1933 este ales membru al Academiei franceze. În acelaşi an, publică două lucrări consacrate, una, rădăcinilor biografice ale operei sale — *Commencements d'une vie (Începuturile unei vieţi)*, cealaltă, în prelungirea eseului despre roman, problemelor creatorului literar şi ale elementelor epice: *Le romancier et ses personnages (Romancierul şi personajele sale).* Această din urmă lucrare este bazată în primul rînd pe o explicare şi o argumentare a propriei sale opere.

1934—1940 Mauriac începe să-şi publice *Jurnalul* (care apare pînă în 1950). Pînă la începutul războiului, vor apărea rînd pe rînd: *La vie de Jésus (Viaţa lui Isus), Les anges noirs (Îngerii necuraţi), La fin de la nuit (Sfîrşitul nopţii)* — concluzia destinului Thérèsei Desqueyroux, *Les chemins de la mer (Drumurile către mare)*, piesa *Asmodée*, reprezentată pentru prima oară în 1938 la Comedia Franceză; se reeditează o serie de romane apărute, Mauriac începe să fie celebru peste hotare. Cartea lui Du Bos *François Mauriac et le problème du romancier catholique (François Mauriac şi problema romancie-*

rului catolic) deschide în 1933 seria studiilor care, depășind exegeza operei mauriaciene, pun problema unui „nou roman catolic", căutînd să-l plaseze pe romancierul francez în contextul unei problematici europene.

În 1939 apare un articol al lui Sartre : *Monsieur François Mauriac et la liberté (Domnul François Mauriac și libertatea)* care atacă, de pe pozițiile existențialismului, romanul *La fin de la nuit* în particular și, în general, formula romanelor lui Mauriac, poziția sa de scriitor-demiurg, „convenția" care stă la baza acestor romane — în numele unei „libertăți totale", de fapt, al unei alte convenții, deoarece orice scriitor creează conform unei metode, unei optici, deci, implicit, unei convenții care, prin definiție, caracterizează opera de artă. Acest articol-manifest a contribuit însă mult la eclipsa gloriei mauriaciene — ca, de altfel, la promovarea unui nou punct de vedere asupra romanului.

Războiul din Spania îl determină pe Mauriac să ia o atitudine fermă și curajoasă, alături de toți intelectualii progresiști ai Franței, împotriva amenințărilor fascismului, împotriva atentatului la libertatea și viața popoarelor. Aceeași atitudine — de data asta activă și eficientă — o are în timpul războiului, cînd rămîne în Franța ocupată, dacă nu în Rezistența armată ca Aragon, Eluard, Vercors, în orice caz în aceeași linie cu ei în rezistența intelectuală ; acum publică, sub pseudonimul Forez, un jurnal de război, *Le cahier noir (Caietul negru)*, în care consemnează eroica experiență a poporului francez luptînd pentru eliberare și ia vehement poziție împotriva politicii guvernului de la Vichy.

După război, Mauriac adoptă o atitudine pe care P. S. Simon, biograful său, o numește „pro-atlantică" — un conformism luminat și prudent, care se leagă de firea sa retrasă, puțin distantă, la distanță egală de o participare însuflețită la dezbaterea problemelor epocii și de un scepticism politic extrem, atitudinea unui umanist burghez, mai puțin angajat și reprezentativ prin el însuși decît prin opera pe care a creat-o.

Activitatea sa jurnalistică este tot mai intensă — lansează revista *Table Ronde* al cărui principal animator este și care îi atrage criticile și anatema cercurilor catolice dogmatice ; devine principalul cronicar al ziarului *Le Figaro*. Și continuă să scrie.

1941—1952 Apar și se joacă piesele *Les mal-aimés (Iubiri strîmbe)*, *Passage du Malin (Trecerea Necuratului)*, *Le feu sur la terre (Focul pe pămînt)* — ultimele două au fost primite cu răceală de un public snob, dar și de o opinie intelectuală nouă, care l-a clasat odată pentru todeauna pe Mauriac în seria tradiționaliștilor, contestîndu-i astfel dreptul unei exprimări personale care a dat opere de mare valoare. Cuvîntul lui Sartre a jucat un rol însemnat în acest declin al gloriei literare a lui Mauriac — poate și faptul că asupra romancierului se acumulaseră consacrări oficiale de tot felul, ceea ce pentru anti-tradiționaliștii extremiști ai noului val sau ai existențialismului constituie semnul că e vorba de o reputație uzurpată. În această perioadă, Mauriac însă continuă să scrie și romane ; astfel apar *La Pharisienne (Fariseia)*, romanele-nuvele *Galigaï*, *Le sagouin (Saguinul)*,

L'Agneau (Mielul) și *La pierre d'achoppement (Buclucul)* — apoi un nou volum de poezii *Le sang d'Atys (Sîngele lui Atys)*, un excelent studiu despre Proust și altele.

1952 Activitatea literară a lui Mauriac este încununată cu premiul Nobel pentru literatură.
Tot mai retras din lumea literaților, Mauriac își continuă activitatea jurnalistică și, parțial, și pe cea eseistică.

1965 Este sărbătorit pentru împlinirea vîrstei de 80 de ani de către Academia Franceză, orașul Bordeaux și Societatea Oamenilor de litere.

I. B.

THÉRÈSE DESQUEYROUX

Traducere și note de
Emma și *Mihai Beniuc*

Doamne, fie-ți milă de nebuni și de nebune, îndură-te de ei! O, Creatorule, pot exista oare monștri în ochii aceluia care singur știe de ce există asemenea făpturi, *cum s-au făcut așa* și cum ar fi putut să fie altfel?...

CHARLES BAUDELAIRE

Mulți vor spune, Thérèse, că tu nici nu exiști. Eu însă știu că exiști, eu care de ani de zile te urmăresc și adesea, cînd trec pe lîngă tine, te opresc și îți smulg masca de pe obraz.

Îmi amintesc că eram încă un băiețandru cînd, în atmosfera înăbușitoare a Curții cu Juri, ți-am zărit fața mică, palidă, cu buzele strînse: soarta ta era în mîinile unor avocați mai puțin necruțători decît cucoanele împopoțonate din sală.

Mai tîrziu te-am regăsit în salonul unui conac sub înfățișarea unei femei tinere, cu privirea rătăcită, enervată de grija permanentă și de atențiile cu care o înconjurau niște bătrîne, desigur rude apropiate, și un soț cam naiv.

— Ce-o fi avînd? se mirau ei. Doar nu-i lipsește nimic! Îi satisfacem orice dorință..

De cîte ori, de atunci, nu ți-am admirat mîna poate puțin prea mare, pe care îți sprijineai fruntea largă și atît de frumoasă! De cîte ori nu te-am observat cum te învîrteai după gratiile vii ale familiei, ca o

lupoaică în cuşcă, şi mă sfredeleai cu o privire rea şi tristă.

Pe mulţi îi va mira faptul că imaginaţia mea a putut crea o făptură şi mai odioasă decît toţi ceilalţi eroi ai mei. Dar voi izbuti eu oare vreodată să spun cîte ceva despre fiinţele din care virtutea parcă şiroieşte şi au inima deschisă, ca în palmă? Oamenii virtuoşi, inimile deschise, n-au istorie; eu o cunosc însă pe aceea a inimilor îngropate adînc într-un trup de tină cu care s-au contopit.

Aş fi vrut ca durerea să te îndrepte spre credinţă, Thérèse, şi multă vreme am dorit să devii demnă de a purta numele de Sfînta Locusta[1]*. Dar şi atunci, unii — chiar dintre aceia care cred că sufletele noastre chinuite îşi pot răscumpăra păcatele — s-ar fi indignat ca în faţa unui sacrilegiu.*

Acum, cînd te părăsesc pentru totdeauna pe strada pe care o baţi, păstrez speranţa că nu mai eşti singură.

---

[1] *Locusta* — vestită otrăvitoare în Roma antică. A fost executată.

I

Avocatul deschise o uşă. Ceaţa de afară pătrunse în coridorul dosnic al Palatului de Justiţie, unde se găsea Thérèse Desqueyroux, care simţi pe obraz boarea ei umedă şi o trase adînc în piept. Nu îndrăznea să iasă, de teamă să nu o aştepte cineva. Un bărbat cu gulerul hainei ridicat, care stătuse rezemat de un platan, se apropie, şi abia atunci îl recunoscu pe tatăl ei. Avocatul strigă :

— Dosarul a fost închis ! apoi se întoarse către Thérèse : Poţi ieşi, nu-i nimeni.

Thérèse începu să coboare treptele umede. Mica piaţă părea într-adevăr pustie. Tatăl ei nu o îmbrăţişă, nici măcar nu se uită la ea ; era preocupat să-l descoase pe avocatul Duros, care-i răspundea cu vocea scăzută de parcă s-ar fi temut să nu-i asculte cineva. Thérèse abia putea desluşi cuvintele lor :

— Mîine vom primi confirmarea oficială că dosarul a fost închis.

— S-ar putea să mai avem vreo surpriză ?

— Nici gînd ! Le-am tăiat apa de la moară.

— După depoziţia ginerelui meu totul era limpede.

— Limpede... să zicem... E mai degrabă o chestiune de interpretare.

— De vreme ce el însuşi a recunoscut că niciodată nu număra picăturile...

— Ştii, Larroque, în astfel de cazuri mărturia victimei...

Thérèse interveni răspicat:

— Aici n-a existat nici o victimă.

— Voiam să spun: victima propriei sale imprudenţe, doamnă...

O clipă cei doi bărbaţi o priviră cu atenţie pe tînăra femeie care stătea nemişcată, zgribulită; pe faţa ei lividă nu se citea nimic. În cele din urmă îi întrebă unde se află trăsura. Domnul Larroque lăsase trăsura să-i aştepte afară din oraş, pe drumul către Budos, pentru a nu stîrni comentarii.

Traversară piaţa; plouase şi pe băncile umede se lipiseră frunze de platan. Din fericire se însera mult mai devreme acum, şi apoi la drumul către Budos se putea ajunge prin străzile cele mai puţin umblate ale acestui orăşel de provincie. Thérèse, cu un cap mai înaltă decît cei doi bărbaţi, mergea între ei; îşi reluaseră discuţia ca şi cum ea nici n-ar fi fost de faţă şi, pentru că prezenţa ei fizică îi stingherea, despărţindu-i, o împingeau cu cotul la o parte ca pe un obiect. Thérèse căută să rămînă cu cîţiva paşi în urmă, îşi scoase o mănuşă, dezgolindu-şi mîna stîngă, şi începu să smulgă cîte puţin muşchi de pe zidurile de piatră pe lîngă care mergea. Din cînd în cînd trecea pe lîngă ea cîte un muncitor pe bicicletă sau o şaretă, împroşcînd-o cu noroi şi silind-o să se lipească de ziduri. Dar seara care se lăsa o ferea pe Thérèse de privirile oamenilor, împiedicîndu-i s-o recunoască. Mirosul de pîine caldă şi de ceaţă nu mai reprezenta pentru ea doar mirosul familiar al orăşelului pe înserate, ci se confundau cu însăşi aroma vieţii care îi fusese în

sfîrşit redată. Închidea ochii ca să se bucure din plin de miresmele pămîntului adormit şi ale ierburilor ude, silindu-se să nu audă glasul omului scund, cu picioare scurte şi crăcănate, care nu-şi întorsese nici măcar o dată privirea spre fiica lui; dacă s-ar fi prăbuşit la marginea drumului, nici el, nici Duros n-ar fi observat, mai ales acum cînd nu se mai sfiau să vorbească în gura mare.

— Fireşte că depoziţia domnului Desqueyroux a fost foarte bine venită. Dar să nu uităm nici reţeta: oricum, era vorba de un fals... mai ales că reclamantul era chiar doctorul Pédemay...

— Bine, dar el şi-a retras reclamaţia...

— Ca să nu mai vorbesc de explicaţiile dumneaei: cum că un necunoscut i-ar fi dat reţeta...

Thérèse încetini şi mai mult pasul, nu atît din pricina oboselii, ci mai cu seamă ca să scape de aceeaşi poveste cu care îi împuiaseră capul săptămîni de-a rîndul; dar era cu neputinţă să nu audă glasul piţigăiat al tatălui ei repetînd:

— I-am spus de atîtea ori: „găseşte altă explicaţie, nenorocito, scorneşte altceva"...

Într-adevăr îi repetase aceste lucruri de atîtea ori, încît putea fi cu conştiinţa împăcată. Atunci de ce se mai frămînta? „Onoarea familiei", cum zicea el, fusese salvată; iar pînă la viitoarele alegeri pentru Senat nimeni nu-şi va mai aminti de povestea asta. Cam aşa se gîndea Thérèse în timp ce mergea încet, fiindcă nu avea chef să-i ajungă din urmă pe cei doi bărbaţi; dar în focul discuţiei aceştia se opriră în mijlocul drumului gesticulînd:

— Crede-mă pe mine, Larroque, trebuie să înfrunţi opinia publică. Începe ofensiva în *Le semeur* de duminică, afară dacă nu preferi să o faci eu? Ar fi bun un titlu răsunător, de pildă: *Un zvon infam*...

— Nu, dragul meu, n-are rost ; la urma urmei ce am putea răspunde ? Prea e evident că afacerea a fost muşamalizată. Judecătorul de instrucţie n-a cerut nici măcar o expertiză grafologică. Nu, după mine cel mai bun lucru este tăcerea, înăbuşirea scandalului. Am să mă zbat, n-am să precupeţesc nimic, fiindcă de dragul familiei, totul trebuie înăbuşit... cu orice preţ...

Thérèse nu auzi răspunsul lui Duros, deoarece acum cei doi bărbaţi mergeau mai repede. Trase iarăşi în piept cu nesaţ aerul umed al nopţii, ca o fiinţă gata să se sufoce ; şi deodată se pomeni gîndindu-se la bunica ei dinspre mamă, Julie Bellade, al cărui chip nici nu-l cunoştea. În zadar ar fi căutat cineva în casa familiei Larroque sau Desqueyroux un portret, un dagherotip[1] sau o fotografie a acestei femei, despre care nimeni nu ştia nimic, afară de faptul că într-o zi plecase în lume. Thérèse se cutremură la gîndul că şi ea ar fi putut să fie ştearsă cu desăvîrşire din amintirea tuturor şi că, mai tîrziu, micuţa Marie, fetiţa ei, n-ar fi avut nici măcar posibilitatea să regăsească într-un album chipul celei care-i dăduse viaţă. La ora aceea Marie adoarme desigur în camera ei de la Argelouse, unde Thérèse va ajunge în puterea nopţii şi atunci va asculta prin întuneric răsuflarea copilului ei adormit, sorbind-o, cu buze însetate, ca pe o apă vie.

La marginea şanţului se zăriră deodată felinarele unei caleşti cu capota lăsată, care luminau crupele slabe ale celor doi cai. Mai departe, în stînga şi dreapta drumului, ca un zid întunecat, se înălţa pădurea. Între cele două taluzuri primii pini îşi împreunau vîrfurile alcătuind o boltă deasupra drumului, care se pierdea în întunericul misterios. Sus, cerul parcă voia să-şi

[1] Cel mai vechi procedeu fotografic, denumit astfel după inventatorul său, francezul *Jacques Daguerre* (1787—1851).

caute un culcuş în desişul crengilor. Vizitiul o privi pe Thérèse cu o curiozitate nestăpînită. Cînd îl întrebă dacă vor ajunge la timp la gara din Nizan ca să mai prindă ultimul tren, vizitiul îi răspunse să nu aibă nici o grijă, adăugînd că, oricum, ar fi bine să nu mai zăbovească.

— E ultima oară, Gardère, cînd mai faci această corvoadă pentru mine.

— Va să zică doamna nu mai are treabă pe aici ?

Drept răspuns, Thérèse clătină din cap. Vizitiul însă continua s-o soarbă din ochi. Oare toată viaţa va trebui să suporte asemenea priviri indiscrete ? se întrebă Thérèse.

— Ei, eşti mulţumită ?

Aşadar tatăl ei binevoia în sfîrşit să o ia în seamă. Thérèse îi aruncă o privire scurtă, scrutîndu-i faţa gălbejită, de hepatic, obrajii năpădiţi de o barbă aspră, căruntă, bătînd şi ea în galben, pe care cădea lumina puternică a felinarelor. Apoi spuse în şoaptă : „Am suferit atît de mult... sînt istovită"... Dar se opri brusc, gîndindu-se că nu are nici un rost să vorbească. El tot nu o asculta, nici măcar nu se uita la ea. Ce-i păsa lui de starea ei sufletească ? Singurul lucru care îl preocupa era faptul că ascensiunea lui către Senat era periclitată, poate chiar compromisă din pricina fiicei sale. („Toate-s nişte isterice, atunci cînd nu sînt de-a dreptul idioate" — spunea el despre femei.) Din fericire n-o mai chema Larroque, acum poartă numele de Desqueyroux, îşi zice, şi de cînd ştie că a scăpat de Curtea cu Juri respiră uşurat. Dar cum să-i împiedice pe adversarii săi politici să zgîndăre mereu această rană ? Chiar mîine îi va face o vizită prefectului. Slavă Domnului, îl are la mînă pe directorul ziarului *La Lande Conservatrice*, de cînd cu tărăşenia aceea cu fetiţele... Deodată o luă pe Thérèse de braţ :

— Hai, urcă-te în trăsură, e tîrziu !

Atunci avocatul, poate cu o intenţie perfidă, ori poate ca să n-o lase pe Thérèse să plece fără să-i fi spus un cuvînt, o întrebă dacă se întoarce chiar în seara aceea acasă, la domnul Bernard Desqueyroux. În timp ce-i răspundea :

— Fireşte, soţul meu mă aşteaptă... Thérèse se gîndi pentru prima oară de cînd părăsise tribunalul că într-adevăr peste cîteva ore va trece pragul camerei în care soţul ei, încă suferind, mai zăcea, şi că din momentul acela va începe un şir nesfîrşit de zile şi de nopţi pe care va trebui să le petreacă în preajma lui.

De la începutul anchetei, Thérèse se stabilise în casa tatălui ei de la marginea orăşelului, şi făcuse de multe ori călătoria pe care o hotărîse pentru acea seară ; pe atunci însă, singura ei preocupare era de a-i da soţului ei informaţii cît mai precise şi, înainte de a se urca în trăsură, asculta de fiecare dată cu atenţie ultimele sfaturi ale avocatului Duros privitoare la ceea ce trebuia să răspundă domnul Desqueyroux la vreun nou interogatoriu ; dar în perioada aceea Thérèse nu avea nici o strîngere de inimă, nu se simţea nici măcar stingherită la gîndul că va fi silită să dea ochi cu acest om bolnav, fiindcă pe atunci nu vorbeau despre ceea ce se petrecuse de fapt între ei, ci numai despre ceea ce era important să spună sau să nu spună judecătorului de instrucţie. Niciodată cei doi soţi nu fuseseră atît de uniţi ca în perioada cînd trebuiau să-şi apere în primul rînd fetiţa, carne din carnea lor, şi primejdia care o ameninţa pe mica Marie îi lega trup şi suflet. Se străduiau să ticluiască împreună o poveste simplă, bine închegată, care să poată satisface logica stringentă a anchetatorului. Şi pe atunci Thérèse se urca în aceeaşi caleaşcă ce o aşteptă şi în astă seară ; în schimb cît era de nerăbdătoare pe vremea aceea să ajungă la capătul călătoriei nocturne, pe care acum ar

fi dorit-o nesfîrşită ! Îşi aminteşte că de cum se suia în trăsură, ar fi vrut să se şi vadă în camera aceea de la Argelouse, şi de cîte ori îşi repeta pe drum lămuririle pe care trebuia să le dea lui Bernard Desqueyroux (bunăoară, să nu se teamă să susţină că ea îi vorbise într-o seară de reţeta pe care i-o întinsese un necunoscut, implorînd-o să o ducă în locul său la farmacie, pe motiv că el nu mai îndrăznea să dea ochi cu farmacistul, deoarece îi datora bani... Dar Duros nu era de părere ca Bernard să meargă prea departe, pretinzînd, de pildă, că-şi aminteşte că şi-ar fi certat soţia pentru imprudenţa săvîrşită...).

Acum, cînd coşmarul se terminase, Bernard şi Thérèse ce vor mai avea să-şi spună unul altuia ? Îi apărea în minte casa izolată unde el o aştepta ; parcă şi vede patul în mijlocul camerei pardosită cu lespezi de piatră, lampa mică pe masa încărcată cu gazete şi sticluţe de doctorii...

Cîinii din curte, pe care sosirea trăsurii îi va trezi din somn, vor mai lătra un timp, apoi se vor potoli şi iarăşi se va lăsa aceeaşi tăcere sinistră ca în nopţile cînd îl vedea pe Bernard chinuit de vărsături îngrozitoare. Thérèse se sileşte să-şi închipuie cum se vor uita unul la altul în primul moment al revederii lor atît de apropiate ; apoi noaptea care va urma şi ziua care va veni după ea, săptămînile care se vor scurge, atunci cînd nu vor mai avea de ticluit împreună versiunea oficială a dramei pe care o trăiseră. Între ei nu va mai fi nimic altceva decît ceea ce fusese în realitate... ceea ce se întîmplase...

Înspăimîntată, Thérèse îngăimă, uitîndu-se la avocat, dar adresîndu-se tatălui ei :

— Am de gînd să stau cîteva zile cu domnul Desqueyroux, apoi, dacă se va simţi mai bine, am să mă întorc la tata.

— Asta nu, fata mea, nu, în nici un caz nu.

Văzînd însă că Gardère, care stătea pe capră, începe să se foiască, domnul Larroque continuă mai încet :

— Nu cumva ai înnebunit de-a binelea ? Tocmai acum să-ţi părăseşti bărbatul ? Acum, cînd trebuie să fiţi mai uniţi ca oricînd !... Nedespărţiţi ca degetele de la mînă... Înţelegi ? Pînă la moarte...

— Ai dreptate, tată. Unde mi-a fost capul ? Atunci vei veni tu la Argelouse, nu-i aşa ?

— Nu, Thérèse. Am să vă aştept la mine, ca de obicei, joia, cînd e zi de tîrg. Şi voi o să veniţi regulat, aşa cum aţi venit întotdeauna.

Bătrînului nici nu-i venea să creadă cum de ea nu-şi dădea seama că cea mai mică abatere de la obiceiurile consfinţite prin tradiţie ar fi dus toată familia la pierzanie.

— Aşadar, Thérèse, ne-am înţeles. Mă pot bizui pe tine ? Măcar acum, după ce ai făcut atîta rău familiei... Ai să faci tot ce-ţi va cere soţul tău. E sfatul cel mai bun pe care ţi-l pot da.

Şi o împinse în trăsură.

Thérèse văzu mîna avocatului întinsă spre ea, mai precis, două unghii murdare.

— Sînt mulţumit că totul s-a sfîrşit cu bine, zise el.

Şi era într-adevăr sincer : dacă s-ar fi ajuns la proces, el n-ar fi avut nimic de cîştigat, deoarece familia l-ar fi angajat pe cunoscutul avocat Peyrecave de la Bordeaux. Aşa, avea într-adevăr de ce să fie mulţumit...

II

Mirosul acela de piele mucegăită caracteristic vechilor trăsuri îi place Thérèsei... Îi pare rău că şi-a pierdut ţigările, dar se mîngîie cu gîndul că niciodată

nu i-a făcut plăcere să fumeze în întuneric. Felinarele luminează marginile ridicate ale şanţurilor, tivite cu franjuri de ferigă, baza trunchiurilor unor pini uriaşi... Grămezile de pietriş de la marginea drumului destramă umbra trăsurii şi a cailor. Uneori apare cîte o căruţă şi catîrii se trag singuri pe dreapta, fără să mai aştepte un îndemn din partea căruţaşului adormit. Thérèse are impresia că n-o să mai ajungă niciodată la Argelouse, mai bine zis speră să nu mai ajungă : doar pînă la gara din Nizan trăsura face o oră şi mai bine ; apoi trenul acela mic stă o veşnicie în fiecare gară. De la Saint Claire, unde trebuie să coboare, şi pînă la Argelouse mai are de mers 10 kilometri cu şareta, fiindcă pe un astfel de drum nu se aventurează noaptea nici o maşină. Şi în fiecare dintre aceste etape ale călătoriei ar putea interveni destinul s-o izbăvească. Thérèse încearcă un sentiment asemănător cu acela care ar fi pus stăpînire pe ea în ajunul procesului, dacă dosarul n-ar fi fost clasat : groaza cu care aştepţi o catastrofă inevitabilă, un cutremur, bunăoară. Îşi scoate pălăria, îşi reazimă obrazul palid de tapiseria de piele cu miros tare a trăsurii, şi se lasă purtată peste hîrtoape, moale, în voia zdruncinăturilor. Pînă în această seară trăise într-o permanentă tensiune, ca o fiară hăituită ; abia acum, cînd ştie că a scăpat, îşi dă seama cît este de istovită. Obrajii supţi, buzele strînse, şi fruntea largă, superbă, îi dădeau înfăţişarea unei condamnate, şi aşa era — cu toate că oamenii n-o mai considerau vinovată — era condamnată la singurătate pe veci.

Farmecul ei, pe care lumea îl socotea irezistibil pe vremuri, era farmecul pe care îl au toţi oamenii a căror faţă trădează un zbucium tainic, durerea unei răni sufleteşti, atunci cînd nu fac un efort istovitor pentru a se preface. În fundul acestei caleşti care o zdruncină, pe drumul care taie întunecimea pădurii de pini, tî-

nāra femeie, acum fără mască, își mîngîie încetișor cu mîna dreaptă fața de condamnată la rug. Care vor fi primele cuvinte ale lui Bernard a cărui mărturie mincinoasă a salvat-o? Probabil că în seara aceea nu-i va pune nici o întrebare... Dar mîine? Thérèse închide ochii, apoi îi deschide din nou și, cum caii merg la pas, se străduiește să recunoască povîrnișul pe care îl urcă. Ah, de ar putea să nu se mai gîndească la ceea ce o așteaptă! Poate că totul va fi mult mai simplu decît își închipuie. N-are rost să anticipeze. Ce bine ar fi să adoarmă... Cum de nu se mai află în trăsură? Omul acesta în spatele mesei acoperite cu postav verde este judecătorul de instrucție... Tot el... Ce mai vrea? Doar știe și el că totul s-a aranjat. Clatină din cap în semn că nu: el nu poate clasa dosarul... fiindcă s-a ivit un fapt nou. Ce fapt nou? Thérèse întoarce capul pentru ca dușmanul să nu-i vadă fața descompusă. „Căutați să vă aduceți bine aminte de toate, doamnă. Oare în buzunarul interior al pelerinei aceleia vechi, pe care n-o mai purtați decît în octombrie, cînd mergeți la vînătoare de porumbei sălbatici — oare n-ați uitat nimic, n-ați ascuns nimic?" E cu neputință să tăgăduiască și simte cum se sufocă. Fără a-și lăsa prada din ochi, judecătorul pune pe masă un mic pachețel cu o pecete de ceară roșie. Thérèse ar putea spune pe de rost formula scrisă pe plic și pe care judecătorul o descifrează cu voce aspră:

Cloroform: 30 grame
Aconit granule: nr. 20
Soluție de digitală: 20 grame

Judecătorul izbucnește în rîs... Frîna scîrțîi, frecîndu-se de roată. Thérèse se trezește. Respiră adînc și simte cum ceața îi pătrunde în plămîni (desigur coboară spre valea seacă). Așa visase pe vremuri, cînd abia terminase gimnaziul, că din pricina unei greșeli

căzuse la examenul de absolvire și că trebuia să-l dea din nou. Și în această seară respiră ușurată, ca și atunci, cînd se deștepta din coșmar; e doar puțin neliniștită fiindcă clasarea dosarului încă nu a fost comunicată oficial: „Știi doar că întîi va fi comunicată avocatului..." își spunea ca să se liniștească.

E liberă... ce-ar putea să-și mai dorească? N-ar fi decît un joc să-și facă suportabilă viața alături de Bernard. Să-și deschidă complet sufletul în fața lui, să nu-i ascundă nimic, să scoată la lumină chiar în astă seară tot ceea ce mocnea în întuneric — aceasta e singura scăpare. Hotărîrea luată o umplea pe Thérèse de bucurie. Înainte de a ajunge la Argelouse are destul timp ca să-și „pregătească spovedania", cum repeta în fiecare sîmbătă prietena ei Anne de la Trave, crescută în frica lui Dumnezeu, pe vremea vacanțelor fericite petrecute împreună. Anne, care-i fusese ca o soră iubită și nevinovată, nu putea ști ce rol important avea să joace în această poveste. Ființele cele mai curate nici nu bănuiesc în ce drame sînt amestecate în fiecare zi, în fiecare noapte, și ce buruieni otrăvite încolțesc sub pașii lor de copil.

Desigur, avea dreptate fetița crescută la călugărițe cînd îi tot repeta lui Thérèse, pe atunci elevă de liceu lucidă și ironică: „Nici nu-ți închipui cum ți se ușurează inima după ce te spovedești și te simți iertată; atunci poți trăi iarăși cu cugetul curat, ca și cum te-ai fi născut din nou". Într-adevăr, era de-ajuns ca Thérèse să fi luat hotărîrea de a mărturisi totul pentru ca să și simtă un soi de destindere nespus de plăcută: „Bernard va afla totul; am să-i spun..."

Dar ce-i va spune? Cum să-și înceapă mărturisirea? Oare cuvintele pot exprima o asemenea înlănțuire încîlcită de dorințe, de hotărîri, de acțiuni imprevizibile? Cum reușesc unii să-și dea seama ce crime

au săvîrşit şi de ce ?... „Eu nu ştiu ce crime am comis. N-am vrut să săvîrşesc pe cea de care sînt acuzată. De fapt nici nu ştiu ce am vrut. N-am înţeles niciodată încotro mă mîna forţa aceea oarbă din mine şi dinafara mea : doar eu însămi eram îngrozită de tot ceea ce distrugea în calea ei"...

În lumina tulbure a unei lămpi de petrol care fumega, abia se zărea tencuiala coşcovită de pe zidurile gării din Nizan şi o şaretă oprită în faţa ei. (Ce repede înghiţea bezna din jur orice rază de lumină care încerca s-o străpungă !) Dintr-un tren tras pe o linie moartă se auzeau mugete şi behăieli triste. Gardère luă geanta de voiaj a Thérèsei şi o privi din nou cu aceeaşi curiozitate neruşinată. Pesemne că nevastă-sa îi spusese la plecare : „Să te uiţi bine cum arată, cum se poartă..." Şi pentru vizitiul domnului Larroque, Thérèse îşi regăsi instinctiv zîmbetul, despre care lumea zicea : „Nici nu-ţi dai seama dacă este frumoasă sau urîtă, dar în orice caz farmecul ei te cucereşte..."

Îl rugă să-i cumpere biletul de tren deoarece n-avea curajul să traverseze sala de aşteptare unde două ţărance, cu cîte un coş pe genunchi, tricotau clătinînd din cap.

Cînd îi aduse biletul, îi spuse să păstreze restul. Vizitiul o salută ducînd mîna la şapcă şi, după ce luă hăţurile în mînă, se mai întoarse încă o dată spre fiica stăpînului său şi o măsură din ochi.

Trenul nu era încă tras la peron. Pe vremuri, lunga aşteptare din gara Nizan era o mare bucurie pentru Thérèse Larroque şi pentru prietena ei Anne de la Trave, de cîte ori se întorceau acasă în vacanţa mare sau plecau împreună la deschiderea şcolii. Se opreau la han să mănînce ochiuri cu şuncă, apoi se plimbau ţinîndu-se de mijloc, pe acelaşi drum, cufundat în beznă astă seară, dar care în amintirea Thérèsei rămăsese tot scăldat în razele lunii ca în anii copilăriei

încheiate de mult. Pe atunci rîdeau amîndouă, văzînd cum se confundă umbrele lor lungi. Vorbeau bineînţeles despre profesoarele şi colegele lor, fiecare luînd apărarea şcolii unde învăţa, una a pensionului de maici iar cealaltă a liceului. „Anne"... Thérèse îi rosteşte numele cu glas tare în întuneric. Despre ea ar trebui să-i vorbească în primul rînd lui Bernard... Dar Bernard e omul cel mai tipicar din lume : clasează sentimentele, rupîndu-le unele de altele, fără să ţină seama de firele complicate care le leagă, de trecerile adesea obscure dintre ele. Cum să-l facă să pătrundă în zonele confuze, fără limite precise, unde Thérèse a trăit şi a suferit ? Şi totuşi trebuie să încerce. Singura atitudine pe care o va putea lua în clipa, din ce în ce mai apropiată, cînd va intra în dormitor, va fi să se aşeze pe marginea patului şi să-l facă pe Bernard s-o urmărească etapă cu etapă, pînă cînd el însuşi o va opri, spunîndu-i : „Acum înţeleg în sfîrşit ; ridică-te, te-am iertat".

Thérèse trecu orbecăind prin grădina şefului de gară şi simţi mirosul crizantemelor fără să le vadă. Compartimentul de clasa întîia era gol şi de altfel atît de slab luminat încît tot n-ar fi recunoscut-o nimeni. Era prea întuneric să poată citi, dar care roman nu i s-ar fi părut oare anost în comparaţie cu viaţa ei îngrozitoare ? Se gîndea că putea să moară de ruşine, de atîta zbucium, de remuşcări, de oboseală, dar în nici un caz de plictiseală.

Se ghemui într-un colţ şi închise ochii. Era oare de crezut că o femeie atît de inteligentă ca ea să nu fi putut face pe altul să-i înţeleagă drama ?... Nu, era cu neputinţă ; cînd îşi va termina confesiunea, Bernard o va ajuta să se ridice, spunîndu-i : „Fii liniştită, Thérèse, nu te mai frămînta. Vom trăi împreună pînă la moarte, în această casă din Argelouse, fără ca ceea ce s-a întîmplat să ne poată despărţi vre-

odată. Mi-e sete. Te rog du-te în bucătărie și fă-mi, cu mîna ta o oranjadă. Am s-o beau dintr-o sorbitură, chiar dacă e tulbure. Ce importanță are dacă gustul ei îmi va aminti de acela pe care îl avea pe vremuri ceașca mea de ciocolată de la micul dejun ? Îți mai aduci aminte, iubita mea, de vărsăturile care m-au chinuit ? Mîna ta atît de dragă îmi sprijinea capul și nu-ți întorceai ochii de la lichidul acela verzui, dezgustător ; nici leșinurile mele nu te înspăimîntau. Și totuși, cum ai pălit în noaptea aceea cînd mi-am dat seama că nu-mi mai simt picioarele care-mi paralizaseră. Îți amintești cum mă scuturau frigurile ? Și imbecilul acela de doctor Pédemay, care se tot mira cum pot avea o temperatură atît de scăzută, cînd pulsul mi-era atît de agitat..."

„Of, se gîndește Thérèse, dacă va vorbi așa înseamnă că tot n-a înțeles. Va trebui să reiau totul de la început..." Dar unde este oare începutul faptelor noastre ? Destinul nostru, atunci cînd vrem să-l delimităm, seamănă cu acele plante pe care este cu neputință să le smulgi cu toate rădăcinile lor. Thérèse se întreabă dacă nu va trebui să urce firul amintirilor pînă la copilărie. Dar copilăria este ea însăși un fel de încheiere, sfîrșitul unui drum.

Copilăria îi apare Thérèsei ca un izvor născut din zăpezi, apoi transformat pe parcurs într-un rîu în care s-au scurs toate murdăriile. La liceu ea dădea impresia că trăiește indiferentă și absentă în mijlocul colegelor ei, fără să-i pese de măruntele tragedii care le frămîntau și le făceau să sufere. Profesoarele o dădeau întotdeauna de exemplu pe Thérèse Larroque celorlalte eleve : „Thérèse nu urmărește altă răsplată decît bucuria de a se realiza, adică de a deveni un exemplar uman de calitate superioară. Și pentru aceasta ea nu face apel decît la propria ei conștiință, care-i luminează îndeajuns calea. Mîndria de a face parte din elita omenirii este pentru ea un stimulent mai puternic decît teama de pedeapsă"... Astfel vorbea despre ea una dintre profesoare. Acum Thérèse se întreabă : „Oare eram chiar atît de fericită ? Chiar atît de pură ? Pesemne că tot ce a fost înainte de căsătorie mi-a rămas atît de curat în amintire prin contrast cu pata de neșters pe care mi-a lăsat-o în suflet nunta. Anii de liceu, dinainte de a fi devenit soție și mamă, îmi apar acum ca un paradis. Pe atunci însă nu-mi păreau chiar atît de frumoși. Cum aș fi putut să știu că numai în anii aceia, înainte de a intra în viață, îmi trăiam adevărata viață. Da, eram pură ca un înger, dar un înger plin de pasiuni. În ciuda părerii profesoarelor, eu suferem și făceam și pe alții să sufere. Mă bucuram de răul pe care îl făceam și de acela pe care mi-l pricinuiau prietenele mele ; era o suferință pură, pe care n-o altera nici o remușcare : atît durerile cît și bucuriile se nășteau pe atunci din cele mai inocente plăceri."

Cea mai mare răsplată pentru Thérèse era să se considere demnă de Anne, vara, cînd se reîntîlneau în pădurea de stejari de la Argelouse. Simțea nevoia să-i poată spune acestei fete crescute la călugărițe : „Pentru a mă simți la fel de pură ca tine, eu nu am nevoie de îndemnuri și laude răsuflate, nici de panglicuțe drept răsplată..." De fapt, puritatea Annei de la Trave se datora mai degrabă neștiinței, deoarece călugărițele de la Sacré-Coeur le ascundeau micilor lor eleve realitatea prin mii de văluri. Thérèse disprețuia fetițele de vîrsta ei care confundau virtutea cu ignoranța. „Tu nu cunoști viața, draga mea", îi repeta Annei în acele veri de demult petrecute la Argelouse. Frumoase veri... Acum, în micul tren care se pune în sfîrșit în mișcare, Thérèse își mărturisește că spre acele veri trebuie să-și întoarcă gîndul ca să poată

vedea limpede ceea ce a urmat. E de necrezut și totuși adevărat că în zorii atît de puri ai vieții noastre, semne imperceptibile prevestesc deja furtunile îngrozitoare ce vor veni. Adesea diminețile prea senine nu sînt un semn bun ; ele anunță după mese și seri furtunoase, cu ronduri de flori răvășite, crengi rupte și atîta noroi ! În nici un moment al vieții ei Thérèse nu s-a gîndit prea mult, n-a făcut nici un gest premeditat, nici o cotitură bruscă : a coborît doar pe nesimțite o pantă alunecoasă, întîi mai încet, apoi mai repede. Și totuși, femeia sfîrșită din această seară e tot fata tînără și fericită de pe vremea vacanțelor petrecute la Argelouse, unde se întorcea acum fugară și apărată de întunericul nopții.

Cît este de obosită ! Ce rost are să mai descoperi imboldurile secrete ale unor fapte împlinite ? Tînăra femeie încearcă să privească pe fereastră, dar afară e întuneric și nu vede nimic, doar chipul ei împietrit, ca de mort, reflectat pe geam. Micul tren își încetinește mersul, locomotiva șuieră prelung, apropiindu-se cu prudență de o gară. Un felinar legănat de o mînă, chemări și strigăte în graiul local, guițatul strident al purceilor descărcați din vagoane o fac pe Thérèse să înțeleagă că au și ajuns la Uzeste. Mai are încă o stație pînă la Saint-Clair, de unde va trebui să parcurgă cu șareta ultima etapă a călătoriei pînă la Argelouse. Cît de puțin timp i-a mai rămas pentru a-și pregăti apărarea !

III

Cînd ajungi la Argelouse ai impresia că te afli într-adevăr la capătul lumii. E un cătun dincolo de care nu mai zărești nimic cît vezi cu ochii. Argelouse n-are nici biserică, nici primărie, nici cimitir, doar

cîteva case împrăștiate în jurul unui cîmp de secară, la vreo 10 kilometri de orășelul Saint-Clair, unde duce un singur drum desfundat. Dincolo de Argelouse, acest drum, numai hîrtoape, se ramifică în cîteva poteci pline cu nisip ; iar pînă la Ocean nu mai sînt decît 80 de kilometri — o fîșie de pămînt acoperită de mlaștini, de lagune, ici-colo pîlcuri de pini sfrijiți, întinderi de landă [1], unde spre sfîrșitul iernii și oile devin cenușii. Cele mai bune familii din Saint-Clair își au obîrșia în acest cătun pierdut. Pe la mijlocul secolului trecut, cînd rășina și lemnul începuseră să sporească substanțial veniturile pînă atunci precare pe care le aduceau turmele de oi, bunicii acelora care trăiesc azi se stabiliseră aci, la Saint-Clair, lăsînd casele lor din Argelouse pe seama țăranilor cărora le dădeau pămîntul să-l lucreze în parte. Doar bîrnele sculptate de pe la streșini, ori cîte un cămin de marmură, mai amintesc de proprietarii avuți de altădată. Aceste case se scufundă tot mai mult an de an ; acoperișul uneia din ele s-a lăsat într-o parte și a ajuns să atingă aproape pămîntul, ca aripa unei uriașe păsări obosite.

Două dintre aceste case vechi mai sînt locuite și astăzi de urmașii primului proprietar. Doar familiile Larroque și Desqueyroux își mai păstrau casele din Argelouse așa cum le moșteniseră de la străbuni. Jérôme Larroque, primarul și consilierul general al subprefecturii, cu reședința în orășelul B., la marginea căruia locuia el însuși cea mai mare parte a anului, nu voise să facă nici o schimbare pe moșia lui de la Argelouse, de fapt zestrea nevestei sale (care murise la a doua naștere, pe cînd Thérèse mai era încă în leagăn) și i se părea normal ca fiicei sale să-i placă,

[1] Șes întins, nefertil pe țărmurile Atlanticului, format din nisipuri marine fixe sau mobile.

mai tîrziu, să-şi petreacă vacanţele acolo. Thérèse se stabilea acolo din iulie, sub paza surorii celei mai mari a tatălui ei, mătuşa Clara, o fată bătrînă şi surdă, căreia îi plăcea de asemenea singurătatea, fiindcă, zicea ea, acolo nu vedea buzele altora mişcîndu-se, fără să audă ce spun, şi nu se putea auzi nimic în afară de vuietul vîntului răzbătînd printre pini. Domnul Larroque se bucura că datorită casei de la Argelouse scapă de fiica sa pentru cîtva timp şi acolo ea avea prilejul să se împrietenească cu Bernard Desqueyroux, cu care trebuia să se căsătorească într-o zi, fiindcă aşa doreau ambele familii, deşi înţelegerea dintre ele nu avea încă un caracter oficial.

Bernard Desqueyroux moştenise şi el de la tatăl său o casă la Argelouse, vecină cu cea a familiei Larroque, dar nu venea acolo niciodată înainte de a se deschide vînătoarea, şi nu rămînea decît în octombrie avînd în apropiere şi o rezervaţie de porumbei sălbatici.

Iarna, acest tînăr serios locuia la Paris, unde urma Facultatea de Drept ; nici vara nu stătea prea mult cu familia, deoarece Victor de la Trave — cu care maică-sa, rămasă văduvă, se recăsătorise, fără să ţină seamă „că nu avea un sfanţ“ — îl scotea din sărite, mai ales că din cauza cheltuielilor lui nesăbuite devenise batjocura lumii din Saint-Clair. Iar pe Anne, sora lui vitregă, o socotea prea tînără pentru a putea fi luată în seamă. Poate că nici Thérèse nu-l preocupa cu mult mai mult. Dar cum în toată regiunea nimeni nu se îndoia de această căsătorie, deoarece proprietăţile celor doi tineri erau aşezate parcă anume ca să se contopească, şi Bernard, ca un tînăr chibzuit ce era, împărtăşea întru totul părerea lumii. De altfel, el nu lăsa nimic la voia întîmplării şi marea lui mîndrie era convingerea că ştie să-şi organizeze bine viaţa. „Omul nu-i nenorocit decît din propria lui vină...“ repeta acest tînăr puţin prea gras pentru vîrsta lui.

Pînă la căsătorie munca şi plăcerile ocupau un loc egal în viaţa lui ; deşi nu dispreţuia nici mîncarea, nici băutura şi îndeosebi vînătoarea, studia „pe brînci“ după cum spunea mama sa. Doar un bărbat trebuie să fie mai instruit decît soţia lui, mai cu seamă că Thérèse era vestită pentru inteligenţa ei ; ce-i drept, părea cam emancipată... dar Bernard ştia cum să ia o femeie pentru ca să o domine ; şi apoi, nu era rău „să-l aibă de partea sa“ pe bătrînul Larroque, care putea să-i fie de folos în carieră, după cum îi tot repeta maică-sa. Aşadar, la 26 de ani, după ce făcuse cîteva călătorii conform unui itinerar alcătuit cu grijă, vizitînd Italia, Spania şi Olanda, Bernard Desqueyroux avea să se căsătorească cu fata cea mai bogată şi cea mai inteligentă din întreaga regiune a landelor, deşi poate nu şi cea mai frumoasă, despre care se spunea însă : „Nici nu te întrebi dacă e frumoasă sau urîtă, în orice caz farmecul ei te cucereşte“.

După ce a schiţat în gînd această caricatură a lui Bernard, Thérèse zîmbeşte şi spune : „Ce-i drept, era mai civilizat decît majoritatea tinerilor cu care aş fi putut să mă mărit“. Femeile din lande sînt în general cu mult superioare bărbaţilor, care încă din liceu stabilesc relaţii doar între ei şi în cercul lor îngust n-au cum să se cioplească ; deoarece landele au pus stăpînire pe inima lor, nu se pot desprinde de acolo nici cu mintea, şi nu cunosc alte plăceri decît cele oferite de meleagurile lor natale, pe care ar avea impresia că le trădează, că se rup de ele, dacă n-ar mai semăna cu ţăranii din partea locului, dacă n-ar mai vorbi în graiul lor, şi şi-ar schimba obiceiurile destul de primitive şi grosolane. Dar sub scoarţa aspră a lui Bernard nu se ascundea oare un soi de bunătate ? Cînd era pe moarte, ţăranii cărora le dădea pămîntul în parte, spuneau : „Dacă moare, nu mai rămîne nici un domn de treabă pe aici“. Într-adevăr, Bernard avea inimă

bună, o judecată sănătoasă şi era totdeauna de bună-credinţă, nu vorbea niciodată despre ceea ce nu cunoştea şi era conştient de limitele sale. În prima tinereţe, acest Ipolit [1] de provincie, care era şi destul de chipeş, alerga mai puţin după fete decît după iepurii pe care îi vîna prin landă...

Şi totuşi, acum, cînd Thérèse stă cu ochii închişi, cu capul rezemat de fereastra vagonului, nu-i apare în minte imaginea lui de altădată, cînd venea cu bicicleta de la Saint-Clair la Argelouse, dimineaţa pe la nouă, ca să nu-l prindă arşiţa pe drum ; nu chipul acestui logodnic indiferent îi apare în minte, ci al surorii lui mai mici, Anne, îmbujorată la faţă, la ora cînd greierii abia începeau să ţească cu cîntecul lor un văl între pini, şi cerul încingea pămîntul landelor ca un cuptor şi milioane de muşte care se ridicau din mărăcini umpleau văzduhul cu bîzîitul lor. „Pune-ţi haina înainte de a intra în casă ; salonul e ca o gheţărie... spunea mătuşa Clara şi adăuga : Iar de băut am să-ţi dau, fetiţa mea, cînd n-ai să mai fii transpirată..." Anne o saluta pe mătuşa Clara, care era surdă, strigînd cît o ţinea gura, dar în zadar ; Thérèse îi spunea : „N-are rost să strigi pînă răguşeşti, draga mea, ea înţelege totul după mişcarea buzelor". Dar degeaba se străduia Anne să articuleze cît mai limpede fiecare cuvînt, schimonosindu-şi guriţa ei mică, căci mătuşa Clara îi răspundea ceva la întîmplare şi pînă la urmă cele două prietene o luau la fugă pentru ca să poată rîde în voie.

Thérèse, ghemuită în compartimentul întunecat, retrăieşte acele zile senine — senine şi totodată luminate de o rază de fericire, uşoară şi difuză ; pe atunci ea nu ştia că aceste palide licăriri de bucurie erau

[1] După mitologia greacă, fiul regelui Teseu, care prin farmecul său stîrneşte pasiunea Fedrei, mama sa vitregă.

singurele pe care avea să le cunoască vreodată. Nimic nu-i prevestea că soarta nu-i hărăzise clipe mai frumoase decît acelea petrecute în salonul umbros, cu perdelele lăsate, în toiul arşiţei de vară, cînd şedea pe canapeaua de rips roşu, lîngă Anne, care ţinea pe genunchii strînşi un album de fotografii. De unde îi venea această fericire ? Doar Anne avea cu totul alte gusturi decît Thérèse : era un chin pentru ea să citească, nu-i plăcea decît să coasă, să trăncănească şi să rîdă, şi nu avea nici o preocupare mai serioasă. În schimb, Thérèse înghiţea cu aceeaşi pasiune romanele lui Paul de Kock [1], *Les causeries du Lundi* [2], *L'histoire du Consulat* [3] şi tot ceea ce se găseşte de obicei prin dulapurile conacelor de la ţară.

Aveau cu totul alte gusturi ; singura lor plăcere comună era de a sta împreună în acele după-mese cînd arşiţa sileşte oamenii să se baricadeze în semiîntunericul încăperilor ca într-o cetate asediată. Din cînd în cînd Anne se ridica, se ducea să vadă dacă mai scăzuse arşiţa ; dar era destul să deschidă puţin obloanele de la fereastră, ca lumina să năvălească în cameră ca un şuvoi de metal topit, gata parcă să dea foc covorului, aşa încît se grăbeau să le închidă din nou şi să se ascundă iar în întuneric.

Chiar şi spre seară, cînd soarele nu mai înroşea decît trunchiurile pinilor către rădăcină şi cînd nu se mai auzea ţîrîind decît un ultim greiere printre ierburi, sub stejari tot mai stăruia încă zăpuşeala. Atunci, cele două prietene se întindeau la marginea pădurii ca şi cum s-ar fi aşezat pe malul unui lac. Norii prevesti-

[1] *Paul de Kock* (1794—1871), scriitor francez care înfăţişează în romanele sale viaţa micii burghezii.
[2] *Convorbirile de luni* — studii critice de *Sainte-Beuve* (1804—1869), vestit critic francez.
[3] *Istoria Consulatului şi a Imperiului* de *Adolphe Thiers* (1797—1877), om politic şi istoric francez.

tori de furtună le stîrneau fantezia cu imaginile lor fugare ; dar Thérèse nici nu apuca să vadă femeia înaripată pe care Anne i-o arăta pe cer, căci într-o clipă aceasta se şi transforma, după spusele prietenei ei, într-un ciudat animal cu botul pe labe.

În septembrie, pe înserate, după ce-şi luau ceaiul, se încumetau să iasă la plimbare în acest ţinut secetos, unde nu găseai o picătură de apă ; trebuia să te îndepărtezi mult de Argelouse, străbătînd întinderi mari de nisip, înainte de a ajunge la izvoarele pîrîului Hure, care ţîşnesc din mai multe locuri deodată, iar în văile dintre ele se zăresc, printre rădăcinile arinilor, nişte petece înguste de iarbă. Picioarele goale ale celor două fete amorţeau în apa rece ca gheaţa, dar într-o clipă se uscau şi se înfierbîntau din nou. Se opreau de obicei într-una din colibele unde se adăposteau vînătorii de porumbei sălbatici în octombrie, şi acolo se simţeau la fel de bine ca peste zi în salonul întunecos. Nu schimbau nici un cuvînt, fiindcă nu aveau nimic să-şi spună şi în timpul acestor popasuri nevinovate, clipele se scurgeau pe nesimţite ; tinerele fete şedeau nemişcate, ca un vînător la pîndă cînd vede o pasăre apropiindu-se în zbor, şi face semn să se păstreze tăcere. Tot astfel li se părea şi lor că un singur gest ar fi alungat fericirea monotonă şi pură, care le copleşea. Anne, nerăbdătoare să vîneze ciocîrlii pe înserate, dădea semnalul de plecare ; Thérèse, care nu putea suferi acest joc, o urma totuşi, fiindcă dorea să fie cît mai mult împreună. Anne lua din vestibul puşca de calibru 24, care nu te izbeşte în umăr cînd tragi, Thérèse şedea pe margirea şanţului şi se uita cum Anne, din mijlocul cîmpului de secară, ţintea spre soare ca şi cum ar fi vrut să-l atingă. Thérèse îşi astupa urechile şi totuşi auzea ţipătul disperat care sfîşia o clipă azurul, apoi vedea cum Anne ridica pasărea rănită, ţinînd-o cu grijă în palmă şi, în timp ce-i mîngîia cu buzele penele calde încă, o sugrumă.

— Ai să vii şi mîine ?

— Ei, nu chiar în fiecare zi !

Aşadar Anne nu voia s-o vadă în fiecare zi ; Thérèse o înţelegea şi îşi dădea seama că n-are rost să stăruie sau să protesteze. Anne spunea că, deşi n-are altă treabă, preferă să vină mai rar, fiindcă : „Dacă ne vedem zilnic, pînă la urmă n-o să ne mai putem suferi..." Thérèse răspundea : „Poate... mai ştii... În orice caz să nu vii din obligaţie, vino numai cînd ai chef... cînd n-ai nimic mai bun de făcut..." Seara, Anne încăleca pe bicicletă şi, sunînd mereu pe drum, dispărea în întunericul care se lăsase.

Atunci Thérèse pornea spre casă ; ţăranii o salutau de departe ; nici copiii nu se apropiau de ea. Era ora cînd oile împrăştiate printre stejari se adunau deodată şi o luau la fugă, urmărite de strigătele ciobanului. Mătuşa Clara o aştepta în pragul casei şi, din pricina surzeniei vorbea fără întrerupere, ca să o împiedice pe Thérèse să-i spună ceva. „De ce o cuprindeau asemenea nelinişti în acele seri ?" se întreba Thérèse. Nu-i venea să citească, n-avea chef de nimic şi umbla fără rost prin faţa casei. „Nu te îndepărta, mîncăm îndată", îi striga mătuşa ei. Şi totuşi se întorcea la marginea drumului pustiu cît putea vedea cu ochii. Din pragul bucătăriei se auzea sunînd clopoţelul care o chema la cină. Poate că în acea seară ar fi trebuit să aprindă lampa în sufragerie, unde aceeaşi linişte adîncă o învăluia pe bătrîna surdă, care stătea nemişcată, cu mîinile încrucişate pe faţa de masă, ca şi pe tînăra fată cu privirea pierdută în gol.

„Bernard, Bernard, cum să te introduc în lumea mea complicată, haotică, pe tine care faci parte dintr-o categorie obtuză, din categoria necruţătoare a oamenilor simpli, lipsiţi de imaginaţie ? Desigur, de

la primele cuvinte, își spunea Thérèse, are să mă întrerupă și are să mă întrebe : Atunci de ce te-ai măritat cu mine ? Doar nu eu am alergat după tine... „Într-adevăr, de ce se măritase cu el ? De fapt Bernard nici nu se prea grăbise să o ia de soție. Thérèse își amintea că doamna Victor de la Trave, mama lui Bernard, repeta cu orice prilej : „El ar mai fi așteptat, dar ea s-a grăbit, s-a pripit din cale-afară... Din păcate, n-a fost crescută în principiile noastre : de pildă, fumează ca un soldat, ca să-și dea aere ; dar în fond e cinstită, curată ca lacrima. Desigur că în curînd vom izbuti să-i băgăm în cap idei mai sănătoase. Ce-i drept, nu sîntem chiar atît de încîntați de această căsătorie. Și apoi mai e și povestea cu bunica Bellade... Deși lumea a uitat-o, nu-i așa ?... Ar fi exagerat să vorbim de un scandal în familie, abia dacă a circulat un zvon, așa de bine a fost totul înăbușit. Dumneavoastră mai credeți în ereditate ? E drept că tatăl ei are niște idei destul de condamnabile, dar nu i-a dat fetei decît exemple bune. Se poate spune că e un adevărat sfînt laic. Și apoi e un om de mare vază. În viață ai nevoie de toată lumea. La urma urmei, trebuie să închizi ochii la cîte ceva. În sfîrșit, poate n-o să vă vină a crede, dar e mai bogată decît noi. Pare de necrezut și totuși așa este. Unde mai pui că-l adoră pe Bernard..."

Într-adevăr, Thérèse se prefăcea că-l adoră, fiindcă această atitudine îi cerea un efort mai mic decît oricare alta. Era de-ajuns ca atunci cînd stăteau împreună în salonul de la Argelouse, sau se plimbau pe sub stejarii de la marginea ogoarelor, să-și ridice spre el ochii aceia, cărora știa așa de bine să le dea o expresie de îndrăgostită inocentă. Văzînd o astfel de pradă la picioarele sale, tînărul se simțea măgulit, dar nu se mira cîtuși de puțin. „Să nu glumești cu ea, îi repeta maică-sa, vezi bine cum se frămîntă."

„M-am măritat cu el fiindcă..." Thérèse se încruntă, își acoperă ochii cu mîna și se străduiește să-și aducă aminte. Unul dintre motive fusese bucuria copilărească de a deveni cumnata Annei. E drept că această înrudire o încînta mai mult pe Anne, pe Thérèse însă noua legătură dintre ele o lăsa destul de indiferentă. La urma urmei de ce să-i fie rușine și să nu recunoască că de fapt cele două mii de hectare ale lui Bernard o încîntaseră mai mult. „De mică a avut simțul proprietății în sînge", se spunea despre ea. Cînd tatăl ei avea musafiri și după o masă îmbelșugată se aduceau băuturile tari, Thérèse rămînea adesea cu bărbații, fiindcă o interesau discuțiile lor despre arendași și muncitorii agricoli, despre bulumacii pentru mine, despre rășina de pin și terebentină. O pasiona mai cu seamă evaluarea proprietăților. Nu încape îndoială că a cucerit-o mai ales perspectiva de a intra în posesia unei păduri atît de întinse. „De fapt și el era îndrăgostit de pădurea mea de pini..." Dar poate că Thérèse fusese stăpînită de un sentiment mai nelămurit, pe care acum se străduiește să și-l explice ; poate că ceea ce căutase în căsătorie nu era atît dorința de a stăpîni, de a se îmbogăți și mai mult, ci mai curînd dorința de a-și găsi un refugiu. Nu cumva se grăbise să se mărite împinsă de un soi de teamă ? Fiind obligată de mică să se ocupe de gospodărie, Thérèse dovedise spirit practic, și aștepta cu nerăbdare să-și facă un rost al ei, să-și ocupe odată pentru totdeauna locul care îi revenea ; într-un cuvînt, voia să se pună la adăpost împotriva unui pericol pe care n-ar fi putut să-l definească precis. Niciodată nu păruse atît de echilibrată ca în timpul logodnei, știind că se integrează într-o familie unită ca un monolit, „că se căpătuiește", că intră într-o categorie bine definită. Și era convinsă că astfel scapă de orice primejdie.

În primăvara aceea cînd se logodiseră, într-o zi se plimbau pe poteca ce taie nisipurile de la Argelouse la Vilméja. Frunzele moarte ale stejarilor mai pătau încă cerul albastru ; un strat de ferigi uscate acoperea încă pămîntul, străpuns ici-colo de vlăstare tinere, de un verde proaspăt. Bernard îi spuse : „Fii atentă cum îți stingi țigara ; nu cumva să dai foc pădurii, nu se mai găsește un strop de apă în landă". Ea îl întrebă : „E adevărat că ferigile conțin acid prusic ?" Bernard nu știa dacă conțineau destul ca să te poți otrăvi. O mustrase cu duioșie : „Nu cumva ai vrea să mori ?" Ea începuse să rîdă. Bernard își exprimase atunci dorința lui fierbinte ca ea să devină mai simplă. Thérese își amintește că închisese ochii, și simțise cum două mîini puternice îi prind capul ei micuț, în timp ce o voce îi șoptea la ureche : „În căpșorul acesta mai sînt încă unele idei greșite". Îi răspunsese : „N-ai decît să le alungi, Bernard". Apoi se opriseră să privească cum lucrau niște zidari care măreau cu o cameră ferma de la Vilméja. Proprietarii, de fel din Bordeaux, voiau să-l instaleze acolo pe ultimul lor fiu, „ros de oftică", boală de care murise și sora lui. Bernard avea un mare dispreț față de această familie Azévédo : „Ăștia jură pe toți sfinții că nu sînt evrei de origine... Dar îi trădează înfățișarea. Și pe deasupra mai sînt și tuberculoși, parcă nu era de-ajuns o boală..."

Pe atunci Thérèse era foarte liniștită. Știa că Anne va veni, de la pensionul ținut de maicile din Saint-Sébastian, pentru nuntă. Trebuia să fie domnișoară de onoare, avînd drept cavaler pe tînărul Deguilhem. Thérèse primise de la ea o scrisoare, în care îi cerea să-i răspundă de urgență ce rochii vor purta celelalte domnișoare de onoare : „Oare n-ai putea să-mi trimiți niște eșantioane ? Doar e în interesul tuturor să fie îmbrăcate în culori care să se armonizeze..." Nici-

odată Thérèse nu cunoscuse atîta liniște sufletească — dar ceea ce ea lua drept liniște nu era decît un soi de toropeală : șarpele din inima ei era doar amorțit.

IV

În ziua înăbușitoare a nunții, în biserica neîncăpătoare de la Saint-Clair, unde trăncăneala cucoanelor acoperea sunetul răgușit al armoniumului și unde parfumurile dominau mirosul de tămîie, abia atunci simți Thérèse că e pierdută. Intrase ca o somnambulă în cușcă și acum, la zgomotul ușii grele care se închisese, se trezi deodată în ea copilul nenorocit de altădată. Nimic nu se schimbase și totuși avea sentimentul că de azi înainte nu numai ea este pierdută, ci va duce și pe alții la pierzanie. Inima ei, împresurată, sufocată de cei din jur, avea să ardă mocnit, ca un foc ascuns care se furișează prin mărăciniș, aprinde un pin, apoi altul, apoi, tîrîndu-se din copac în copac, iscă o pădure de torțe. În această mulțime nu găsea nici un chip pe care să-și odihnească privirea, în afară de chipul Annei ; dar bucuria copilărească a tinerei fete crea un zid între ele. Anne se bucura ca și cum n-ar fi știut că, începînd din seara aceea, vor fi despărțite pentru totdeauna, nu numai în spațiu, dar și din pricina suferinței care o aștepta pe Thérèse — de încercarea iremediabilă prin care avea să treacă ființa ei curată. Anne rămînea pe celălalt țărm, unde așteaptă ființele pure, în timp ce Thérèse avea să intre în tagma celor încercate. Își aduse aminte că în sacristie, în timp ce se apleca pentru a săruta fața rîzătoare a Annei ridicată spre ea, își dădu seama deodată de goliciunea acelui suflet în jurul căruia crease un univers de dureri și de bucurii nelămurite ; în acest răstimp de

cîteva secunde, Thérèse descoperi disproporţia uriaşă dintre forţele tainice ale propriei inimi şi acel chip drăgălaş, pudrat cu stîngăcie.

Multă vreme după aceea nu se mai vorbea la Saint-Clair şi la B. despre această nuntă de pomină (unde peste o sută de ţărani şi servitori benchetuiseră la umbra stejarilor) fără să se menţioneze că mireasa, „care desigur nu-i o frumuseţe în adevăratul înţeles, dar care este farmecul întrupat", păruse tuturor în ziua aceea urîtă, aproape hidoasă : „Nici nu semăna cu ea însăşi, parcă era alta..." Lumea văzuse numai că era altfel ca de obicei şi susţinea că de vină era ba rochia de mireasă, ba zăpuşeala, fără să-şi dea seama de ceea ce se ascundea de fapt sub această schimbare.

În seara acestei nunţi, pe jumătate ţărănească, pe jumătate burgheză, grupuri de oaspeţi, în care străluceau rochiile fetelor tinere, siliră maşina mirilor să încetinească mersul pentru a-i aclama. Pe drumul presărat cu flori de salcîm depăşiră şarete care mergeau în zigzag, conduse de flăcăi ameţiţi de băutură. Thérèse, gîndindu-se la noaptea ce a urmat, murmură : „A fost oribil"... apoi se corectează : „Nu, nu chiar atît de oribil..." Se întreabă dacă a suferit mult în timpul călătoriei de nuntă, cînd au vizitat lacurile din nordul Italiei. Nu, nu prea mult ; aproape că o şi amuza jocul de a nu se trăda. Să înşeli un logodnic e uşor, dar un soţ nu. Oricine ştie să rostească cuvinte prefăcute, prefăcătoria trupului însă cere mult mai multă pricepere. Nu oricine ştie să mimeze dorinţa, bucuria, oboseala plăcută. Thérèse reuşi să joace toate aceste senzaţii, care-i dădeau chiar o satisfacţie amară. Imaginaţia ei îi sugera că în lumea necunoscută a simţurilor, în care un bărbat o silea să pătrundă, ar fi putut găsi şi ea fericire. Dar în ce consta această fericire ? Thérèse descoperea voluptatea aşa cum, privind un peisaj care abia se zăreşte prin ploaie, îşi închipui cum ar putea să arate într-o zi cu soare.

Cît de uşor se lăsa amăgit Bernard, tînărul acesta cu privirea inexpresivă, totdeauna preocupat să verifice dacă numerele tablourilor din muzee corespundeau într-adevăr cu cele din ghidul *Baedecker*, foarte satisfăcut că a putut vedea în minimum de timp posibil tot ceea ce era de văzut ! Bernard se izola în plăcerea lui egoistă ca acei purcei drăgălaşi, care sînt atît de hazlii cînd îi priveşti prin gard, cum gîfîie de mulţumire, cu rîtul în troacă („eu eram troaca", îşi zise Thérèse). Avea acelaşi aer grăbit, preocupat şi serios ; era un om organizat în toate cele. „Crezi într-adevăr că e bine ce faci ?" îndrăznea cîteodată Thérèze, uluită, să-l întrebe. El rîdea şi căuta să o liniştească. De unde învăţase el oare să clasifice toate plăcerile trupeşti, să distingă mîngîierile unui om cumsecade de ale unui sadic ? Cum de nu şovăia niciodată ? Într-o seară, la Paris, unde se opriseră la întoarcere, Bernard părăsi ostentativ un spectacol de *music-hall*, care îl indignase : „Cînd te gîndeşti că străinii văd aşa ceva la noi. Mai mare ruşinea ! E firesc să ne judece după asemenea lucruri..." Thérèse se uită aproape cu admiraţie la el : doar omul acesta pudic era tot acela a cărui laborioasă ingeniozitate nocturnă va fi obligată s-o suporte peste mai puţin de o oră.

„Bietul Bernard, de fapt nu-i mai rău decît alţii. Dar dorinţa îl transformă pe omul care se apropie de tine într-un monstru, care nu mai seamănă cu el însuşi. Nimic nu te desparte mai tare de complicele tău decît pasiunea lui : cînd Bernard se cufunda în plăcerea lui, eu făceam pe moarta, de teama ca nu cumva acest dement, acest epileptic să mă sugrume la cel mai mic gest al meu. De cele mai multe ori, cu o clipă înainte de a-şi ajunge scopul, îşi dădea brusc seama

că e singur şi atunci îndîrjirea lui crispată se curma, şi o lua de la capăt, regăsindu-mă cu dinţii strînşi, rece ca un cadavru aruncat de valuri pe o plajă."

Primise doar o singură scrisoare de la Anne, căreia nu-i plăcea să scrie, dar, ca prin minune, fiecare rînd îi plăcu Thérèsei ; căci o scrisoare exprimă cu mult mai puţin sentimentele noastre reale, decît pe acelea pe care ar trebui să le încercăm, pentru ca ea să fie citită cu bucurie. Anne se plîngea că nu se mai poate plimba pe drumul către Vilméja, de cînd se stabilise acolo tînărul Azévédo. Îl zărise de departe, întins pe un şezlog printre ferigi, iar ei îi era groază de tuberculoşi.

Thérèse recitea adesea această scrisoare şi nici măcar nu aştepta alta. De aceea rămase foarte surprinsă într-o dimineaţă cînd primi poşta (era chiar a doua zi după spectacolul de *music-hall*, care îl indignase pe Bernard) şi recunoscu pe trei plicuri scrisul Annei de la Trave. Diverse oficii poştale expediaseră la Paris aceste scrisori sosite *poste-restante*, deoarece tînăra pereche scurtase foarte mult călătoria, „nerăbdătoare să se întoarcă în cuibul său", spunea Bernard, de fapt însă fiindcă nici unul din ei nu mai putea suporta prezenţa celuilalt : el murea de plictiseală departe de puştile, de cîinii de vînătoare, de cîrciuma de la Argelouse, unde rachiul i se părea mai bun decît oriunde ; şi apoi se săturase de femeia aceasta atît de rece şi de ironică, care se preface indiferentă la toate, căreia nu-i place să stea de vorbă despre lucrurile cele mai interesante !... Iar Thérèse dorea să se întoarcă la Saint-Clair, aşa cum o deportată, care tînjeşte într-o închisoare provizorie, e nerăbdătoare să cunoască insula unde e condamnată să vegeteze pînă la sfîrşitul vieţii. Thérèse descifrase cu grijă data de pe ştampila fiecăruia dintre cele trei plicuri şi apucase să deschidă scrisoarea cea mai veche, cînd Bernard scoase deodată o exclamaţie de indignare şi-i strigă cîteva cuvinte pe care nu le înţelese, deoarece era deschisă fereastra ce dădea pe o intersecţie de străzi unde autobuzele schimbau viteza. Bernard, bărbierit pe jumătate, începuse să citească o scrisoare a mamei lui. Thérèse parcă vedea şi acum maioul lui cu ochiuri largi, braţele goale muşchiuloase, pielea de pe corp excesiv de albă, contrastînd cu roşeaţa gîtului şi a feţei. În dimineaţa aceea de iulie, deşi devreme, se şi lăsase o zăpuşeală apăsătoare ; soarele acoperit de un nor străveziu făcea să pară mai murdare faţadele cenuşii care se zăreau prin uşa balconului. Bernard se apropie de Thérèse şi-i strigă :

— Asta-i culmea ! Află că prietena ta Anne a luat-o razna. Cine şi-ar fi închipuit că surioara mea... Cum Thérèse îl privea întrebătoare, continuă : Nici n-ai să crezi : s-a amorezat de prăpăditul acela de Azévédo ! Da, chiar de ofticosul ăla pentru care a fost mărită casa de la Vilméja... Şi pe cît se pare Anne a luat-o chiar în serios... Zice că are să aştepte pînă la majorat... A înnebunit de-a binelea, după cum scrie mama. Numai de n-ar afla nimic familia Deguilhem ! Tînărul Deguilhem ar fi în stare să nici n-o mai ceară în căsătorie. Ai primit şi tu vreo scrisoare de la ea ? Atunci o să ne dăm seama mai bine despre ce e vorba... Hai, deschide-le odată !

— Vreau să le citesc pe rînd. De altfel n-am de gînd să ţi le arăt.

Asta îi seamănă, se gîndi Bernard. Femeia asta are darul să complice totul. Dar treacă de la el, principalul era ca ea să-i bage fetei minţile în cap :

— Părinţii mei se bizuie pe tine ca s-o faci să judece. Numai tu ai influenţă asupra ei... Da, da, aşa este... Te aşteaptă cu nerăbdare, numai tu poţi salva situaţia.

Pînă cînd Thérèse se va îmbrăca, el se va duce să expedieze o telegramă şi să cumpere două bilete pentru expresul de Bordeaux. Între timp ea putea să înceapă să facă bagajele :

— De ce nu citeşti scrisorile fetei ? Ce mai aştepţi ?

— Să pleci tu.

Multă vreme după plecarea lui, Thérèse rămăsese întinsă pe pat, fumînd ţigară după ţigară, cu ochii aţintiţi asupra literelor mari de aur înnegrit, fixate pe balconul de peste drum ; în cele din urmă desfăcu prima scrisoare. Nu-i venea a crede că prostuţa aceea mică şi dragă, că fata aceea mărginită, crescută la călugăriţe, izbutise să găsească asemenea cuvinte înflăcărate. Era cu neputinţă ca din această inimă lipsită de sensibilitate — căci Thérèse ştia mai bine decît oricine cît de puţin sensibilă era Anne — să fi ţîşnit această *Cîntare a cîntărilor*, acest lung suspin de fericire al unei femei îndrăgostite, acest prim strigăt de excesivă bucurie a simţurilor :

„...*Cînd l-am întîlnit, nici nu mi-a venit a crede că el e : se juca de-a prinselea cu cîinele, chiuind de veselie. Cum aş fi putut să-mi închipui că era un om grav bolnav... de fapt nici nu e bolnav. Părinţii lui iau doar anumite măsuri de precauţiune din pricina nenorocirilor care s-au abătut asupra familiei lor. Nu-i nici măcar plăpînd, mai curînd subţirel, dar îi place să fie răsfăţat, alintat, fiindcă aşa a fost obişnuit. Nici nu m-ai recunoaşte, văzîndu-mă cum mă duc să-i aduc pelerina îndată ce se răcoreşte...*". Dacă Bernard ar fi intrat din nou în cameră în momentul acela, ar fi avut impresia că femeia care şedea pe pat nu era soţia lui, ci o fiinţă necunoscută, o străină căreia nu-i cunoştea nici măcar numele. Thérèse stinse ţigara şi desfăcu a doua scrisoare :

„...*Am să aştept oricît va trebui ; nu mă înspăimîntă nici o piedică, cînd iubeşti ca mine nimic nu are importanţă. M-au reţinut la Saint-Clair, dar Argelouse nu-i chiar atît de departe ca să nu mă pot întîlni cu Jean. Îţi aduci aminte de rezervaţia de porumbei sălbatici ? Chiar tu, draga mea, ai ales locul acesta, de parcă ai fi prevăzut cît de fericită aveam să fiu aici... Dar nu cumva să crezi că facem ceva nepermis. Jean este atît de delicat ! Nici nu-ţi poţi închipui ce om este ! A studiat mult, a citit mult, ca tine. Dar la el lucrul acesta nu mă supără, şi nici prin gînd nu mi-ar trece să-l iau vreodată în rîs. Ce n-aş da să fiu la fel de savantă ca tine ! Scumpa mea, în ce constă fericirea pe care tu o cunoşti astăzi şi pe care eu o bănuiesc doar, pentru ca simpla ei presimţire să te umple de bucurie ? Cînd mă aflu lîngă el, în coliba de vînătoare unde tu voiai totdeauna să ne luăm gustarea de după-masă, mîna lui stă nemişcată pe pieptul meu, iar eu îmi pun mîna pe locul unde-i bate inima («ultima mîngîiere permisă», cum o numeşte el), simt cum mă cuprinde o fericire atît de mare, aproape materială, încît am impresia că aş putea să o ating. Şi totuşi îmi spun că trebuie să existe o bucurie şi mai mare decît aceasta ; iar cînd Jean pleacă de lîngă mine, palid de tot, amintirea mîngîierilor noastre, aşteptarea întîlnirii de a doua zi, mă fac să nu mai aud plîngerile, rugăminţile, nici chiar insultele bieţilor oameni din jur, care nu cunosc aşa ceva... şi n-au cunoscut niciodată... Iartă-mă, draga mea : îţi vorbesc de această fericire de parcă nici tu n-ai cunoaşte-o ; deşi sînt mai neştiutoare decît tine ; totuşi am convingerea fermă că ne vei lua apărarea împotriva celor care ne fac rău...*"

Thérèse desfăcu şi a treia scrisoare, care nu conţinea decît cîteva cuvinte aşternute în grabă :

„Vino cît mai repede, draga mea. Ne-au despărțit și mă supraveghează îndeaproape. Ei cred că ai să treci de partea lor. Le-am spus că voi face ceea ce vei hotărî tu. Am să-ți explic tot : de fapt el nu-i bolnav... Sînt fericită și totodată sufăr. Sînt fericită că sufăr din pricina lui și mă bucură durerea lui ca o dovadă a dragostei pe care mi-o poartă...“

Thérèse nu citi mai departe. Cînd dădu să pună scrisoarea înapoi în plic, zări acolo o fotografie pe care n-o văzuse la început. Se apropie de fereastră ca s-o examineze : înfățișa un tînăr cu părul atît de bogat, încît capul lui părea prea mare. Chiar și pe acest instantaneu Thérèse recunoscu locul unde fusese făcut : Jean Azévédo stătea în picioare, asemenea lui David, pe marginea povîrnită a unui șanț, îndărătul căruia se întindea landa pe care păștea o turmă de oi. Tînărul își ținea haina pe braț, iar cămașa îi era deschisă la gît... „pînă la limita mîngîierilor îngăduite... după cum spune el“. Cînd Thérèse ridică ochii, rămase uimită de imaginea pe care o vedea în oglindă. Trebui să facă o sforțare ca să-și descleșteze dinții și să-și înghită saliva. Își frecă fruntea și tîmplele cu apă de colonie. „Ea are parte de această bucurie... dar eu, de ce nu și eu ?“ se întreba. Fotografia rămăsese pe masă și lîngă ea lucea un ac cu gămălie...

„Cum am putut face așa ceva, tocmai eu...“ În trenul care o zgîlțîie și mai tare acum, cînd și-a mărit viteza pentru că merge la vale, Thérèse își repetă : „Au trecut doi ani de cînd, în camera aceea de hotel, am luat acul cu gămălie și am străpuns fotografia băiatului în dreptul inimii, și n-am făcut-o cu furie, ci foarte calm, ca și cum ar fi fost vorba de un gest obișnuit. Apoi m-am dus la toaletă, să arunc fotografia străpunsă cu acul și am tras apa.“

Cînd Bernard se întoarse fu mulțumit văzînd-o atît de preocupată, ca un om care a cîntărit bine lucrurile și apoi și-a stabilit un plan de acțiune. O dojeni însă pentru că fuma prea mult și risca să se intoxice. După cîte înțelegea el, Thérèse socotea că nu trebuie să se facă atîta caz de toanele unei fetițe, mai mult, era sigură că va reuși s-o lămurească... Bernard era atît de bucuros că are în buzunar biletele de întoarcere, încît se arătă mărinimos, rugînd-o pe Thérèse s-o ia pe Anne cu binișorul ; mai cu seamă se simțea măgulit că familia lui începuse de pe acum să facă apel la nevastă-sa. De bucurie, o anunță pe Thérèse că oricît de scump ar costa, la prînz vor lua masa — ultima lor masă din această călătorie — într-un restaurant elegant din Bois de Boulogne. În taxi îi comunică planurile lui cu privire la deschiderea vînătorii ; abia aștepta să pună la încercare cîinele pe care Balion i-l dresase. Maică-sa îi scrisese că, mulțumită cauterizărilor, iapa nu mai șchiopăta... Era încă puțină lume la restaurant, unde personalul, prea numeros, îi intimidă. Thérèse își aduce aminte și azi de mirosul de acolo : mirosea a mușcate și a saramură. Bernard nu băuse pînă atunci vin de Rhin. „Prețul e cam piperat, n-am ce zice !“ exclamă el. Dar nu era în fiecare zi sărbătoare. Umerii lați ai lui Bernard o împiedicau pe Thérèse să privească sala. În spatele ferestrelor mari de cristal treceau lin și se opreau fără zgomot automobile luxoase. Thérèse vedea cum i se mișcă lui Bernard lîngă urechi mușchii de la tîmple, temporalii, cum știa că se numesc. După cîteva sorbituri, Bernard se aprinse foarte tare la față. De altfel toată înfățișarea lui dovedea că este un tînăr chipeș, obișnuit să trăiască la țară, căruia îi lipsea însă de cîteva săptămîni mișcarea în aer liber, ceea ce împiedica arderea rației sale zilnice de mîncare și de alcool. Thérèse nu-l ura, era doar obsedată de dorința de a fi singură

pentru a se putea gîndi la suferinţele ei, pentru a se gîndi ce anume o doare! Ar fi vrut să nu-l mai vadă în faţa ei, să nu se mai silească să mănînce, să zîmbească; să scape de grija de a-şi controla permanent expresia, de a-şi pleca ochii pentru a le umbri strălucirea. De fapt voia ca mintea ei să se poată concentra nestingherită asupra acestei dureri misterioase, vecină cu desperarea, care se traducea într-o imagine: o ființă evadează din insula pustie unde îţi închipuiai că va trăi alături de tine pînă la sfîrşitul vieţii; şi iată că izbuteşte să treacă peste prăpastia care o desparte de ceilalţi oameni şi să se alăture lor, ca şi cum s-ar muta pe altă planetă... Dar asta e cu neputinţă: ce fiinţă s-a mutat vreodată pe altă planetă? Anne făcuse totdeauna parte din lumea muritorilor de rînd; aceea, pe care Thérèse o privea pe vremuri cum doarme cu capul pe genunchii ei, în timpul vacanţelor lor singuratice, nu era decît o nălucă: n-o cunoscuse niciodată pe adevărata Anne de la Trave, pe aceea care astăzi se întîlnea cu Jean Azévédo într-o colibă de vînătoare părăsită, între Saint-Clair şi Argelouse.

— Ce-i cu tine? De ce nu mănînci? Nu trebuie să rămînă în farfurie nici o firimitură, costă prea scump şi ar fi păcat. Nu te simţi bine din pricina căldurii? Sper că n-ai să leşini. Nu cumva ţi-e greaţă... de pe acum?

Thérèse zîmbi, mai bine zis buzele ei schiţară un zîmbet. Îi spuse că se gîndeşte la povestea de dragoste a Annei, numai fiindcă simţea nevoia să vorbească despre ea. Şi cum Bernard îi declară că e foarte liniştit, de vreme ce se va ocupa ea de treaba asta, Thérèse îl întrebă de ce părinţii lui erau împotriva acestei căsătorii. El avu impresia că voia să glumească şi o rugă insistent să renunţe la paradoxuri:

— Mai întîi, ştii bine că sînt evrei. Mama l-a cunoscut pe bătrînul Azévédo, bunicul lui Jean, care a refuzat să se boteze.

Thérèze argumentă că aceste familii de israeliţi portughezi erau dintre cele mai vechi din Bordeaux:

— Aceşti Azévédo ajunseseră oameni cu vază încă pe vremea cînd strămoşii noştri nu erau decît nişte ciobani amărîţi, scuturaţi de friguri lîngă mlaştinile lor.

— Isprăveşte, Thérèse! N-are rost să discuţi numai din spirit de contrazicere. Toţi evreii sînt la fel... Şi apoi toată lumea ştie că ăştia sînt o familie de degeneraţi, ofticoşi pînă în măduva oaselor.

Ea îşi aprinse o ţigară cu un gest ostentativ, care îl scotea totdeauna din sărite pe Bernard:

— Ia adu-ţi aminte de ce a murit bunicul, sau străbunicul tău? Iar cînd te-ai căsătorit cu mine, te-ai întrebat de ce boală a murit mama mea? Crezi oare că printre ascendenţii noştri n-am putea găsi destui tuberculoşi şi sifilitici pentru a contamina tot universul?

— Dă-mi voie să-ţi spun, Thérèse, că mergi prea departe; nici măcar în glumă sau ca să mă scoţi pe mine din sărite n-ai dreptul să te atingi de familie!

Simţindu-se jignit, se umflă în pene, dîndu-şi aere de superioritate pentru ca Thérèse să nu-l socotească ridicol. Dar ea stărui:

— Îmi vine să rîd cînd mă gîndesc la neamurile noastre cu prudenţa lor de cîrtiţă! Sînt tot atît de îngrozite de tarele cunoscute, pe cît sînt de indiferente faţă de cele, cu mult mai numeroase, care nu se ştiu. Chiar tu foloseşti expresia de „boli secrete", nu-i aşa? Dar oare bolile cele mai primejdioase pentru urmaşi nu sînt secrete prin definiţie? La asta familiile noastre nu se gîndesc niciodată. Ele, care se pricep atît de bine să acopere, să îngroape toate murdăriile lor, atît

de bine, că dacă n-ar fi servitorii, nu s-ar afla niciodată nimic. Din fericire există şi servitorii...

— N-am de gînd să-ţi răspund : cînd o iei razna, cel mai bun lucru este să aştept să termini. Dacă vorbeşti aşa cu mine, nu are prea mare importanţă pentru că eu ştiu că glumeşti, cînd vom fi acasă însă, te sfătuiesc să nici nu încerci. Cînd e vorba de familie, noi nu glumim.

Da, familia ! Thérèse lăsă ţigara să se stingă. Stătea cu privirea pierdută în gol, în timp ce în minte îi stăruia imaginea acestei cuşti cu nenumărate gratii vii, împresurate de urechi şi ochi în care ea îşi va aştepta moartea nemişcată, ghemuită într-un colţ, cu mîinile în jurul pulpelor, sprijinindu-şi bărbia de genunchi.

— Hai, Thérèse, nu mai sta aşa bosumflată ! Dacă te-ai vedea...

Ea zîmbi, ascunzîndu-se din nou sub masca obişnuită.

— Am vrut doar să mă distrez... Cum poţi fi aşa prostuţ ?

Dar la întoarcere, în taxi, cînd Bernard dădu să se apropie de ea, îl împinse uşor cu mîna la o parte.

Ultima seară, înainte de a se întoarce la ţară, se duseră la culcare devreme, pe la ora nouă. Thérèse luă un somnifer, dar atît de mult dorea să adoarmă, încît în zadar aşteptă somnul. Aţipi o clipă, pînă în momentul cînd Bernard, mormăind ceva nedesluşit, se întoarse spre ea ; şi simţi cum trupul lui mare şi fierbinte se apropie tot mai mult ; îl respinse şi, ca să scape de el, se retrase la marginea extremă a patului ; dar după cîteva minute, îl simţi rostogolindu-se din nou spre ea, ca şi cum trupul lui veghea, chiar şi atunci cînd creierul era adormit, şi îşi căuta inconştient, pînă şi în somn, prada obişnuită. Îl împinse din nou la o parte cu un gest destul de brutal, care totuşi nu-l

trezi... Ah, de l-ar putea îndepărta o dată pentru totdeauna ! De l-ar putea azvîrli din pat, să-l înghită bezna ! Noaptea la Paris claxoanele de automobil îşi răspundeau, aşa cum făceau cîinii şi cocoşii la Argelouse în nopţile cu lună. Din stradă nu venea nici o boare. Thérèse aprinse lampa şi, sprijinită în cot, privi pe omul acesta de 27 de ani care dormea nemişcat lîngă ea : se dezvelise, respiraţia nu i se auzea, iar părul ciufulit îi acoperea fruntea încă netedă şi tîmpla fără nici o zbîrcitură. Dormea dezarmat şi gol, ca Adam, cufundat într-un somn adînc şi parcă etern. După ce azvîrli pătura peste el, Thérèse se ridică din pat, căută una din scrisorile pe care nu le citise pînă la capăt şi se apropie de lampă :

„Dacă mi-ar spune să-l urmez, aş părăsi totul fără să mă uit înapoi. Întotdeauna ne oprim în ultimul moment, în ultima clipă înainte de a trece la mîngîierea supremă, numai fiindcă aşa vrea el, nu fiindcă eu m-aş opune. Aş zice mai degrabă că el îmi rezistă, deşi aş dori să ating acele limite necunoscute, a căror simplă apropiere — după cum îmi tot repetă el — depăşeşte toate celelalte bucurii ; după părerea lui, trebuie să rămîi întotdeauna în preajma acestor limite şi e mîndru că ştie să frîneze pe o pantă unde alţii, odată angajaţi, alunecă fără să se mai poată opri..."

Thérèse deschise fereastra, rupse scrisorile în bucăţele mici şi se aplecă peste prăpastia de piatră, străbătută la ora aceea dinaintea zorilor doar de zgomotul unei singure cotigi care trecea. Bucăţelele mici de hîrtie se învîrteau prin aer, înainte de a cădea, unele se opreau pe balcoanele de la etajele inferioare. Oare ce colţ de ţară trimitea spre tînăra femeie miresmele de cîmp pe care le respira acum în acest deşert de asfalt ? Vedea în închipuire pata pe care ar face-o pe bulevard corpul ei zdrobit şi însîngerat, şi cum ar for-

foti în jurul lui poliţişti, trecători, gură-cască... „Ai prea multă imaginaţie ca să te sinucizi", se ironiza Thérèse. De fapt nici nu voia să moară. Avea de îndeplinit o misiune urgentă, la care n-o îndemna nici răzbunarea, nici ura : prostuţa aceea de la Saint-Clair, care credea că fericirea e posibilă, trebuia să afle, cum aflase şi Thérèse, că fericirea nu există. Dacă n-au nimic comun între ele, să aibă măcar atît : plictiseala, lipsa oricărui ţel înalt, a oricărei îndatoriri superioare, imposibilitatea de a aştepta altceva de la viaţă decît ritualul cotidian al unor obişnuinţe umilitoare — într-un cuvînt, singurătatea fără nici o consolare. Zorile luminau acoperişurile cînd Thérèse se întinse în pat, alături de bărbatul adormit care, îndată ce o simţi lîngă el, se şi apropie.

Dimineaţa se trezi cu mintea limpede şi calmă. Ce rost avea să se frămînte atîta ? Acum cînd familia avea nevoie de ajutorul ei, va face ceea ce i se cerea ; astfel va fi sigură că nu greşeşte. Thérèse era de aceeaşi părere cu Bernard, care tot repeta că ar fi un dezastru dacă Anne ar pierde o partidă atît de bună ca tînărul Deguilhem. E drept că nu era dintr-o familie atît de bună ca a lor, căci bunicul lui era un simplu cioban... Dar în schimb posedau cele mai frumoase păduri de pini din tot ţinutul şi în fond Anne n-avea cine ştie ce zestre, iar din partea tatălui ei nu avea să moştenească decît cele cîteva petece de vie în fundul văii de la Langon, şi acelea inundate aproape în fiecare an. Nici în ruptul capului Anne nu trebuia lăsată să scape din mînă un pretendent ca tînărul Deguilhem. Mirosul de ciocolată caldă, de la micul dejun, îi făcu rău Thérèsei şi această greaţă împreună cu alte tulburări, îi confirma că a şi rămas însărcinată. „E mai bine să avem cît mai curînd un copil, zicea Bernard, ca să scăpăm de grijă." Şi o privea cu respect pe femeia care purta în pîntecele ei pe unicul stăpîn al unor imense păduri de pini.

V

Trenul se apropie de Saint-Clair. Saint-Clair !... Thérèse calculează în gînd unde a ajuns mergînd pe firul amintirilor, cam cît drum a parcurs. Oare va izbuti să-l facă pe Bernard să o urmeze pînă aici? Nu îndrăzneşte să spere că el va consimţi să străbată atît de încet acest drum întortocheat, deşi partea sa mai importantă începe abia de aici înainte.

„Cînd îl voi fi adus pînă la răspîntia unde mă găsesc, abia atunci îmi va mai rămîne de lămurit esenţialul." Thérèse vrea să descifreze în sfîrşit enigma vieţii ei, o tot iscodeşte pe tînăra burgheză căsătorită de curînd, pe care toată lumea o lăudase pentru înţelepciunea ei, atunci cînd se stabilise la Saint-Clair, caută să reînvie primele săptămîni petrecute în casa răcoroasă şi întunecată a socrilor. Obloanele de la ferestrele care dau spre piaţa principală sînt ca totdeauna închise ; în stînga faţadei, prin gardul de fier, se zăreşte grădina împurpurată de petunii, de muşcate, de heliotropi. Thérèse, cînd confidentă, cînd complice, ţinea legătura cu soţii de la Trave, ascunşi în fundul unui salon întunecat de la parter, şi Anne, care rătăcea prin grădină, de unde îi era interzis să iasă. Bătrînilor de la Trave le spunea : „Arătaţi-vă înţelegători şi mai cedaţi puţin. Propuneţi-i să faceţi împreună o călătorie înainte de a lua o hotărîre, iar eu am s-o conving să primească, şi în lipsa dumneavoastră am să descurc lucrurile." Dar cum ? Deoarece socrii bănuiau că ea are de gînd să facă cunoş-

tință cu tînărul Azévédo, îi liniști: „Nu putem obține nici un rezultat printr-un atac fățiș". Doamna de la Trave susținea sus și tare că lumea, slavă Domnului, nu aflase încă.

Numai domnișoara Monod, împiegată la poștă, era la curent și asta fiindcă îi ceruseră să oprească cîteva scrisori ale Annei. „Dar fata asta e tăcută ca un mormînt. De altfel o și avem la mînă... așa că n-o să umble cu vorbe."

„Să căutăm s-o facem să sufere cît mai puțin..." repeta Hector de la Trave; deși el, care pînă atunci îi făcuse Annei toate chefurile, pînă și cele mai absurde, nu putea acum să n-o aprobe pe soția lui, zicînd: „Nu poți face omletă fără să spargi ouăle", sau: „Mai tîrziu are să ne mulțumească". Dar se temea ca pînă atunci fata să nu se îmbolnăvească. Cei doi bătrîni tăceau preocupați, cu privirea pierdută în gol; desigur, tot timpul gîndul le era la Anne, copila lor, care slăbise de atîta zbucium, nu lua nimic în gură, rătăcea veșnic prin grădina însorită, unde călca în picioare florile fără să le vadă, și se învîrtea de-a lungul gardului de fier, ca o căprioară în cușcă, tot căutînd o ieșire... Doamna de la Trave dădea amărîtă din cap: „Doar nu pot să mănînc eu în locul ei, nu? Se îndoapă cu fructe în grădină ca să poată lăsa mîncarea în farfurie la masă." Iar Hector de la Trave încerca s-o mîngîie: „Mai tîrziu ne-ar trage la răspundere dacă ne-am da consimțămîntul... Chiar dacă n-or fi decît din pricina nenorociților pe care i-ar aduce pe lume..." Soției îi era ciudă pe el, fiindcă dădea impresia că încearcă să se scuze: „Din fericire nu s-a întors încă familia Deguilhem. Norocul nostru este că ei țin la această căsătorie ca la ochii din cap..." Așteptau ca Thérèse să iasă din cameră și cînd rămîneau singuri se întrebau: „Oare ce i-or fi băgat în cap călugărițele la pension? Aici n-a putut vedea decît exemple bune, iar noi n-am lăsa-o să citească orice carte... Thérèse are dreptate cînd spune că nimic nu zăpăcește mai mult fetele tinere decît romanele de dragoste scoase anume pentru ele... Dar ea vorbește în paradoxuri... De altfel Anne, slavă Domnului, n-are mania cititului. N-am avut niciodată prilej să-i fac observații în privința asta. Așa au fost toate femeile din familia noastră. Mai știi, dacă am reuși să o ducem să schimbe aerul, poate... Îți mai aduci aminte ce bine i-a făcut vilegiatura la Salies, după ce a avut pojar, urmat de bronșită? Vom merge acolo unde va dori ea. E cel mai bun lucru pe care-l avem de făcut. Biata copilă, mi se rupe inima de mila ei!"... Domnul de la Trave ofta și murmura: „De, o călătorie cu părinții... Nu, n-am zis nimic!" îi răspundea el soției sale, care, fiind cam tare de ureche, îl tot întreba: „Ce-ai spus?" Cine știe de ce călătorie fericită, de ce clipe binecuvîntate petrecute cu o iubită, în tinerețea lui de crai, își amintise deodată omul acesta bătrîn, care își tocase cu femeile mai toată averea?

Thérèse se duse în grădină să stea de vorbă cu tînăra fată, care slăbise atît de mult, încît rochiile din anul precedent atîrnau pe ea: „Ei, ce se aude?" striga Anne de cîte ori se apropia prietena ei. În inima Thérèsei sînt încă vii toate amănuntele: aleile acoperite de praf cenușiu, pășunile uscate scrîșnind sub picioare, mirosul de mușcate pîrjolite, și Anne, mai secătuită decît orice plantă în acele după-amieze de august. Uneori le surprindea cîte o scurtă ploaie torențială sau o furtună, obligîndu-le să se adăpostească în seră, unde ascultau grindina care făcea să răsune pereții de sticlă.

— De ce nu vrei să pleci, de vreme ce tot nu-l poți vedea?

— Chiar dacă nu-l văd, ştiu măcar că trăieşte la zece kilometri de aici. Cînd suflă vîntul de la răsărit, ştiu că aude clopotele în acelaşi timp cu mine. Ţie îţi e totuna dacă Bernard e la Argelouse sau la Paris ? Chiar dacă nu mă întîlnesc cu Jean, ştiu cel puţin că este în apropiere. Duminica, la biserică, nici nu caut să întorc capul, fiindcă de la locul meu nu se vede decît altarul şi o coloană izolează familia noastră de ceilalţi credincioşi. Dar la sfîrşitul slujbei, cînd ieşim...

— Dar duminica trecută de ce n-o fi venit ?

Thérèse ştia că nu venise şi că în zadar căutase Anne să-l zărească prin mulţime, deşi maică-sa o trăgea după ea.

— Poate că e bolnav... Scrisorile lui nu mi se dau, aşa că nu ştiu nimic despre el.

— Oricum, e ciudat că nu găseşte un mijloc ca să-ţi trimită o veste.

— Dacă tu ai vrea, Thérèse... da, înţeleg că te găseşti într-o situaţie delicată...

— Acceptă să pleci în călătorie şi, în lipsa ta, poate că...

— Nu pot să mă îndepărtez de el.

— În orice caz are să plece el, draga mea. Peste cîteva săptămîni va părăsi Argelouse.

— Ah, taci ! Nu pot suporta gîndul acesta. Şi nici o veste de la el, care să mă ajute să trăiesc ! Ca să nu mor, îmi repet în fiecare clipă cuvintele lui, care m-au bucurat cel mai mult ; dar tot repetîndu-le, ajung să nu mai fiu sigură dacă le-a rostit într-adevăr, deşi încă îmi răsună în urechi ceea ce mi-a spus la ultima noastră întîlnire : „Numai pe tine te iubesc..." Aşa a spus, ori poate : „Eşti ceea ce am mai scump în viaţă". Nu-mi amintesc precis.

Cu sprîncenele încruntate de concentrare, căuta ecoul cuvintelor lui mîngîietoare, lărgindu-le sensul la infinit.

— În fond, ce fel de om este ?

— Nici nu-ţi poţi închipui...

— E oare atît de deosebit de toţi ceilalţi ?

— Aş vrea să ţi-l descriu... dar nu pot, e mai presus de tot ce ţi-aş putea spune. Cine ştie, poate că dacă l-ai cunoaşte, ţi s-ar părea foarte oarecare... deşi sînt sigură că nu.

Anne nici nu mai reuşea să desluşească trăsăturile esenţiale ale tînărului, deoarece dragostea ei îi dădea o asemenea strălucire, încît o orbea. „Pe mine pasiunea m-ar face mai lucidă, se gîndea Thérèse, nu mi-ar scăpa nici un amănunt dacă ar fi vorba de un om pe care l-aş dori."

— Spune, Thérèse, dacă m-aş resemna şi aş accepta această călătorie, tu ai căuta să-l vezi, ca apoi să-mi reproduci cuvintele lui ? I-ai transmite scrisorile mele? Bineînţeles, dacă voi pleca, dacă voi avea curajul de a pleca.

Thérèse părăsea grădina inundată de lumină şi pătrundea din nou, ca o viespe întunecată, în salonul unde bătrînii aşteptau să scadă zăpuşeala şi să cedeze fiica lor. Thérèse trebui să facă de multe ori acest drum încolo şi încoace, pentru a o convinge pe Anne să plece şi desigur n-ar fi izbutit niciodată, dacă întoarcerea familiei Deguilhem n-ar fi fost iminentă. Anne tremura de spaimă în faţa acestei noi primejdii. Dar Thérèse îi tot repeta că fiind un tînăr atît de bogat, Deguilhem nu se prezenta rău de loc.

— Cum poţi vorbi aşa, Thérèse ? Mie nici nu mi-a venit să mă uit la el. Poartă ochelari cu ramă de metal, e chel şi apoi e bătrîn.

— Are douăzeci şi nouă de ani...

— Ei, vezi că e bătrîn? Şi apoi, bătrîn sau nu, mi-e totuna...

În seara aceea, la cină, soţii de la Trave vorbeau de Biarritz, se întrebau la ce hotel să tragă. Thérèse o observa pe Anne care stătea nemişcată şi absentă. „Hai, sileşte-te să mănînci... trebuie să te sileşti", îi tot repeta doamna de la Trave. Şi Anne ducea lingura la gură cu un gest de automat şi cu ochii stinşi. Pentru ea nu exista nimeni şi nimic pe lume, afară de acela la care se gîndea. Cîteodată zîmbea în neştire, amintindu-şi de un cuvînt sau de o mîngîiere a lui, de pe vremea cînd se întîlneau în coliba de vînătoare şi mîna prea puternică a lui Jean Azévédo îi desfăcea uneori bluza. Thérèse se uita apoi la Bernard, aplecat cu tot bustul peste farfurie şi, cum şedea cu spatele la lumină, nu-i vedea faţa, îl auzea doar cum mestecă rar, ca şi cum ar rumega, grav, de parcă ar fi îndeplinit un ritual. Thérèse se ridica brusc de la masă. În urma ei, soacră-sa spunea: „Preferă să ne facem că nu băgăm de seamă. Aş vrea s-o răsfăţ, dar nu se lasă. În starea în care se află e firesc să aibă nu numai greţuri dar şi alte tulburări. Dar orice ar spune, fumează prea mult." Şi bătrîna doamnă începea să înşire amintiri de pe vrema cînd era gravidă: „Îmi aduc aminte că atunci cînd te aşteptam pe tine, trebuia să miros mereu o minge de cauciuc, era cel mai bun mijloc ca să-mi înceteze greţurile".

— Thérèse, unde eşti?

— Aici, pe bancă.

— Ah, da, abia acum îţi văd ţigara.

Anne se aşeza, rezemîndu-şi capul de umărul nemişcat al prietenei ei şi, cu ochii la cer, spunea: „Şi el vede aceste stele. Şi el aude clopotele de vecernie..." Altă dată o ruga: „Sărută-mă, Thérèse". Dar Thérèse nu se apleca spre faţa încrezătoare, întinsă către ea, şi se mulţumea să întrebe:

— Suferi?

— Nu, astă seară nu sufăr fiindcă am înţeles că orice s-ar întîmpla, tot am să mă duc la el. Acum m-am liniştit. Esenţialul e să ştie şi el acest lucru şi îl va afla de la tine, de vreme ce m-am hotărît să plec în călătorie. Dar la întoarcere, de-aş şti că trebuie să trec prin zid, şi tot am să-l strîng în braţe mai devreme sau mai tîrziu; sînt atît de sigură de asta, cum sînt sigură că trăiesc. Nu, Thérèse, nu, te rog, măcar tu să nu-mi faci morală — să nu-mi vorbeşti de familie...

— Nu la familie mă gîndesc, draga mea, ci la el: cum poţi pica aşa, din senin, în viaţa unui om, are şi el o familie, interese, munca lui, poate chiar o legătură...

—Asta nu! Doar mi-a spus: „Nu te iubesc decît pe tine..." iar altă dată: „Dragostea noastră e tot ce am mai de preţ în momentul de faţă..."

— „În momentul de faţă"?

— Dar ce-ţi închipui? Crezi că nu vorbea decît de clipa de atunci?

Thérèse nici nu mai avea nevoie s-o întrebe dacă suferă, o auzea suspinînd în întuneric, dar nu-i era milă de ea. De ce i-ar fi fost? Ce mîngîiere trebuie să simţi în momentul cînd repeţi numele sau pronumele cuiva pe care îl iubeşti din toată inima! Chiar numai gîndul că trăieşte, că respiră, că seara adoarme cu capul pe braţul îndoit, că se trezeşte în zori, că trupul lui tînăr împrăştie ceaţa...

— Plîngi, Thérèse? Plîngi din cauza mea? Bine că măcar tu mă iubeşti în casa asta!

Anne se lăsase în genunchi şi-şi sprijinise capul în poala Thérèsei, dar deodată se ridică:

— Am simţit cum ceva s-a mişcat sub fruntea mea...
— Da, de cîteva zile a început să mişte.
— Copilul ?
— Da : a şi început să trăiască.

Se întoarseră spre casă, ţinîndu-se de mijloc, aşa cum mergeau pe vremuri pe drumul de la Nizan sau pe drumul de la Argelouse. Thérèse îşi aduce aminte că se înfricoşase simţind în ea greutatea acelei fiinţe care începea să mişte : Cîte pasiuni răscolite din străfundurile fiinţei sale trebuia să pătrundă în carnea aceea încă informă ! Thérèse parcă se vede în seara aceea, şezînd la fereastra deschisă din camera ei (îl auzise încă din grădină pe Bernard strigînd : „Nu aprinde lampa că intră ţînţarii). Se apucase să numere lunile pînă la naşterea copilului ; ar fi vrut să creadă în Dumnezeu pentru a obţine prin rugăciuni ca acea făptură necunoscută, care încă se confunda cu măruntaiele ei, să nu vină niciodată pe lume.

VI

Lucrul cel mai ciudat e că Thérèse nu-şi aminteşte prea bine de zilele care au urmat după plecarea Annei şi a soţilor de la Trave ; ştie doar că în perioada aceea era foarte apatică. Deşi le făgăduise socrilor ei că în timpul cît vor lipsi de la Argelouse va căuta modalitatea de a intra în legătură cu tînărul Azévédo spre a-l convinge să renunţe la Anne, Thérèse nu dorea decît un singur lucru : să se odihnească, să doarmă. Bernard consimţise să părăsească propria lui casă şi să se mute în vechea locuinţă a Thérèsei, mai confortabilă, şi unde mătuşa Clara îi scutea de toate grijile gospodăriei. De altfel, Thérèse nici nu se mai sinchisea de ceilalţi. N-aveau decît să se descurce singuri !

Nimic nu-i făcea plăcere, în afară de starea de toropeală în care dorea să rămînă pînă la naştere. Bernard o scotea din sărite, amintindu-i în fiecare dimineaţă făgăduiala de a lua legătura cu Jean Azévédo. Thérèse începuse să-l bruftuiască fiindcă acum îl suporta şi mai greu. Poate că la nervozitatea ei contribuia şi sarcina, cel puţin aşa credea Bernard. El însuşi începea să sufere de o obsesie foarte răspîndită printre oamenii de categoria lui, deşi rareori se manifestă înainte de treizeci de ani : spaima de moarte, care în primul moment te uluia la un bărbat atît de tînăr şi de voinic. Orice i se spunea pentru a-l linişti, el protesta : „Tu nu poţi şti ce simt eu..." Asemenea oameni graşi şi mîncăcioşi, născuţi dintr-un neam de trîntori prea bine hrăniţi, sînt puternici numai în aparenţă. Un pin plantat într-un pămînt îngrăşat artificial creşte mai repede decît unul sălbatic, dar, în schimb, deşi e tînăr şi vînjos, putrezeşte repede pe dinăuntru şi trebuie tăiat înainte de vreme. „E numai din pricina nervilor", îi spunea toată lumea, dar Bernard simţea că undeva are o hibă, ca o crăpătură invizibilă într-un metal. Şi ceea ce era de necrezut, nu mai mînca, îşi pierduse pînă şi pofta de mîncare. Cînd cineva îl întreba de ce nu consultă un medic, ridica din umeri cu prefăcută indiferenţă; de fapt, incertitudinea îi părea poate mai uşor de suportat decît o eventuală condamnare la moarte. Cîteodată noaptea respira atît de greu, încît o trezea brusc pe Thérèse, îi lua mîna şi i-o punea pe inima lui, ca să simtă şi ea cît de neregulat bate. Thérèse aprindea lumînarea, se scula din pat şi-i turna valeriană într-un pahar cu apă. Din întîmplare acest amestec este binefăcător, se gîndea Thérèse ; dar de ce n-ar fi o otravă ucigătoare ? Numai moartea aduce adevărata linişte. Cel mai adînc somn e cel veşnic. De ce oare

acest om care se văita veşnic, era atît de înspăimîntat de ceea ce l-ar fi alinat pentru totdeauna? De obicei el adormea înaintea ei. Cum ar fi putut aţipi lîngă această masă de carne, care sforăia aşa încît uneori părea că horcăie? Slavă Domnului, acum cel puţin nu se mai atingea de ea, fiindcă dragostea i se părea mai primejdioasă pentru inimă decît orice alt efort fizic. În zori, cîntatul cocoşilor deştepta ţăranii din vecinătate, apoi vîntul de răsărit aducea sunetul clopotelor din Saint-Clair care chemau la utrenie; şi abia atunci aţipea şi Thérèse. Dar îndată începea să se foiască şi soţul ei. Se îmbrăca repede, ca un ţăran, şi se spăla doar pe faţă cu apă rece; apoi alerga la bucătărie ca un cîine flămînd şi căuta cu lăcomie în cămară rămăşiţele din ajun; înfuleca la repezeală cîte un picior de pasăre, o bucată de friptură rece, sau se mulţumea cu un ciorchine de struguri şi cu o coajă de pîine frecată cu usturoi. Era singura masă bună zilnică. Din ceea ce mînca el, arunca cîte o bucată şi lui Flambeau şi Dianei, cărora le clănţăneau dinţii de nerăbdare. Ceaţa mirosea a toamnă. La ora aceea Bernard uita de suferinţele lui, simţindu-se iarăşi tînăr şi atotputernic. În curînd aveau să apară stolurile de porumbei sălbatici şi trebuia să pregătească din timp laţuri, păsări de momeală cărora să le scoată ochii. Pe la ora unsprezece, cînd se întorcea acasă, o găsea pe Thérèse încă în pat.

— Bine, dar ce ai de gînd cu tînărul Azévédo? Ştii bine că mama aşteaptă veşti de la tine la Biarritz, *poste-restante.*

— Dar tu cum o duci cu inima?

— Să nu-mi pomeneşti de inimă. E destul să-mi aminteşti de ea, ca să o simt din nou. Asta dovedeşte că este ceva nervos... Nu-i aşa?

Thérèse nu-i răspundea niciodată aşa cum ar fi dorit el.

— Nu se ştie niciodată; tu singur poţi să-ţi dai seama de ceea ce simţi. Nu trebuie să te nelinişteascǎ faptul că tatăl tău a murit de angină pectorală, mai ales la vîrsta ta... E adevărat că bolile de inimă sînt ereditare în familia Desqueyroux. Ce caraghios eşti, Bernard, cu frica ta de moarte! Cum! n-ai niciodată sentimentul profund al propriei tale inutilităţi care mă urmăreşte pe mine?... Serios? Ţie nu ţi se pare că viaţa unor oameni ca noi seamănă grozav şi ea cu moartea?

Bernard ridica din umeri plictisit de veşnicele ei paradoxuri. Nu i se părea cine ştie ce scofală să fii spiritual: e de ajuns ca la orice idee sănătoasă să susţii contrariul. Şi apoi n-avea rost să-şi dea atîta osteneală pentru el, mai bine să-şi păstreze mintea clară pentru întrevederea cu tînărul Azévédo.

— Ştii că pleacă de la Vilméja pe la mijlocul lui octombrie?

La Villandraut, ultima gară înainte de Saint-Clair, Thérèse se întrebă: „Cum să-l conving pe Bernard că nu l-am iubit pe băiatul acela? El va crede desigur că l-am adorat. Ca toţi oamenii care n-au cunoscut niciodată dragostea adevărată, Bernard îşi închipuie cu siguranţă că o crimă ca aceea de care sînt acuzată nu poate fi decît o crimă pasională." Ar trebui să-l facă pe Bernard să înţeleagă că pe vremea aceea nu-l ura cîtuşi de puţin, deşi adesea prezenţa lui o plictisea, dar nici prin gînd nu-i trecea că un alt bărbat ar fi putut s-o ajute să iasă din situaţia în care se afla. La drept vorbind, Bernard nici nu era de dispreţuit. Şi apoi, Thérèse nu putea suferi romanele care înfăţişau oameni excepţionali, cum nu întîlneşti niciodată în viaţă.

Singurul om care-i impunea, pe care îl socotea superior, era tatăl ei. De fapt dorea din toată inima

să vadă un om superior în acest radical încăpăţînat, bănuitor, care juca pe mai multe tablouri : şi în realitate era un mare proprietar şi industriaş (în afară de fabrica de cherestea de la B. avea şi o uzină chimică la Saint-Clair, unde prelucra răşina provenită din pădurile lui de pini şi ale numeroaselor sale rubedenii). Avea mai ales veleităţi de politician şi, în ciuda firii lui arţăgoase care îi atrăsese mulţi duşmani, la prefectură se bucura de mare trecere. Pentru femei manifesta un dispreţ nemărginit, chiar şi pentru Thérèse, care pe atunci trecea drept o fată foarte inteligentă. De cînd se produsese drama, îi repeta mereu avocatului : „Toate femeile sînt nişte isterice, cînd nu sînt de-a dreptul idioate". Acest anticlerical făcea adesea pe sfîntul. Deşi uneori fredona cîte un refren de Béranger [1], nu putea suferi să se discute în prezenţa lui despre anumite subiecte necuviincioase şi, dacă se întîmpla, roşea ca un băieţandru. Bernard ştia de la tatăl său vitreg că domnul Larroque nu cunoscuse nici o femeie înainte de căsătorie. „Iar de cînd a rămas văduv, toţi prietenii noştri comuni mi-au spus de nenumărate ori că n-a avut niciodată o legătură amoroasă. Tatăl tău e un om şi jumătate". Aşa spunea Bernard şi aşa crezuse şi Thérèse, care îi atribuia o seamă de trăsături frumoase cînd acesta nu era de faţă, dar de cîte ori îl vedea, îşi dădea seama de josnicia lui. Venea să o vadă mai ales la Argelouse decît la Saint-Clair, fiindcă nu avea nici o simpatie pentru familia de la Trave. Cînd se ducea în casa lor deşi era interzis să se vorbească despre politică, de cum se aşezau la masă, începea o controversă stupidă, care degenera repede în ceartă. Thérèse socotea că era sub demnitatea ei să intervină, mîndria o oprea

[1] *Pierre-Jean de Béranger* (1780—1857), poet francez, autor de cîntece, îndeosebi cu conţinut patriotic şi politic, dintre care multe au devenit populare.

să deschidă gura, afară de cazul cînd venea vorba despre o chestiune religioasă şi cînd lua cu vehemenţă partea domnului Larroque. Atunci strigau cu toţii atît de tare, încît pînă şi mătuşa Clara prindea cîte o frîntură de frază, sărea şi ea la harţă cu vocea ei stridentă de surdă, lăsînd să se dezlănţuie vechea ei furie de radicală convinsă, „care ştie ceea ce se petrece în mănăstiri" ; de fapt (după părerea Thérèsei) mătuşa Clara era mai credincioasă decît oricare membru al familiei de la Trave, dar se războia atît de făţiş cu Dumnezeu numai fiindcă îngăduise ca ea să fie urîtă şi surdă, şi să moară fată bătrînă, fără să fi cunoscut dragostea. Din ziua cînd doamna de la Trave se ridicase indignată de la masă, evitau de comun acord asemenea discuţii metafizice. De altfel şi politica avea darul să-i scoată din sărite şi pe cei de dreapta şi pe cei de stînga, deşi cu toţii erau de acord asupra unui principiu pe care îl socoteau esenţial : şi anume că proprietatea funciară e singura valoare pe lume şi dacă n-ai pămînt, nici nu merită să trăieşti. Ciocnirile se iveau însă cînd se punea întrebarea dacă trebuie sau nu să facă vreo concesie în această privinţă. Iar dacă se resemnau şi admiteau concesii, pînă unde să meargă ? Thérèse, „care avea simţul proprietăţii în sînge", ar fi vrut ca problema să se discute făţiş, în mod cinic şi era revoltată de tertipurile folosite atît de familia Larroque, cît şi de familia de la Trave pentru a masca setea lor comună de avere. Cînd tatăl său făcea caz de „devotamentul său neclintit faţă de democraţie", Thérèse îl întrerupea : „Lasă, nu te mai osteni, doar sîntem între noi". Ea susţinea că vorbele mari în politică o dezgustă ; de fapt era şi greu să înţeleagă tragismul conflictului dintre clase în acest ţinut, unde cel mai sărac om are o mică proprietate şi nu visează decît s-o sporească, unde toţi locuitorii, ţărani şi burghezi, au acelaşi cult

pentru pămînt, pentru vînătoare, pentru mîncare şi băutură, care creează între ei o frăţie strînsă. Bernard, însă, mai avea şi oarecare cultură şi trecea drept om umblat; Thérèse însăşi recunoştea cu satisfacţie că era un om cu care aveai ce vorbi: „La urma urmei, e cu mult superior mediului său..." Aşa îl judecase pe soţul ei pînă în ziua cînd îl întîlnise pe Jean Azévédo.

Era în acea perioadă a anului cînd răcoarea nopţii stăruie toată dimineaţa şi oricît de tare ar fi ars soarele la amiază, de pe la ora 5 după-masă se aşternea o ceaţă uşoară care prevesteşte amurgul cu mult înainte de a se lăsa. Se iviseră primele stoluri de porumbei sălbatici şi Bernard nu se întorcea acasă decît după ce se întuneca. În ziua aceea însă, plecase într-un suflet la Bordeaux să consulte un medic, deoarece în noaptea precedentă se simţise rău.

„N-aveam chef de nimic pe vremea ceea, îşi aminteşte Thérèse, mă duceam să mă plimb o oră pe şosea, fiindcă ştiam că o femeie gravidă trebuie să facă mişcare. Mă feream să trec prin pădure din pricina vînătorilor de porumbei, ca să nu fiu nevoită să mă opresc la fiecare pas, să fluier şi să aştept ca vînătorul să-mi răspundă printr-un strigăt că pot merge mai departe; dar cîteodată în loc de răspuns se auzea un şuier prelung şi vedeam o pasăre căzînd printre stejari; atunci trebuia să mă ghemuiesc lîngă un copac. După această plimbare mă întorceam acasă, moţăiam pe un fotoliu în salon lîngă foc, sau în bucătărie şi o lăsam pe mătuşa Clara să mă răsfeţe. După cum un zeu nu dă nici o atenţie celor care-l slujesc, tot astfel n-o luam nici eu în seamnă pe această fată bătrînă, care vorbea pe nas şi tot pălăvrăgea despre servitori, despre ţărani; gura nu-i tăcea o clipă ca să nu fie silită să asculte, ceea ce i-ar fi cerut o sforţare. Mai întotdeauna povestea nişte întîmplări sinistre cu ţărani bolnavi pe care îi îngrijea nopţi de-a rîndul cu un devotament lucid: despre nişte bătrîni, muritori de foame, condamnaţi să muncească pînă la moarte; despre nişte infirmi părăsiţi de toată lumea, despre femei nevoite să facă o muncă istovitoare. Mătuşa Clara repeta cu un fel de satisfacţie, în acelaşi dialect naiv, cuvintele lor cele mai îngrozitoare. De fapt nu mă iubea decît pe mine, care nici măcar nu mă uitam la ea cînd îngenunchea ca să-mi scoată pantofii şi ciorapii şi să-mi încălzească picioarele, ţinîndu-le în mîinile ei bătrîne.

Balion venea să întrebe ce are de făcut a doua zi, cînd se pregătea să plece la Saint-Clair. Mătuşa Clara îi făcea o listă de cumpărături şi îi dădea în primire reţetele pentru toţi bolnavii din Argelouse: «Întîi să te duci la farmacie; Darquey va avea de lucru toată ziua ca să prepare atîtea medicamente...»"

Prima mea întîlnire cu Jean... Trebuie să-mi aduc aminte toate amănuntele: aveam de gînd să mă duc pînă la coliba aceea părăsită, unde luam pe vremuri gustarea de după-amiază cu Anne şi unde ştiam că îi plăcea să se întîlnească mai tîrziu cu tînărul Azévédo. De fapt nu pornisem într-acolo ca să-mi retrăiesc amintirile, ci fiindcă în partea aceea pinii crescuseră prea mari ca să se mai poată vîna porumbeii — deci nu riscam să stingheresc vînătorii. Nici în colibă nu mai şedea nimeni la pîndă, căci pădurea dimprejur ascundea orizontul; vîrfurile stufoase ale copacilor nu mai lăsau să se vadă acele fîşii largi de cer, pe care vînătorul zăreşte pasărea de departe. Îmi aduc bine aminte că soarele de octombrie mai ardea încă; înaintam cu greu pe drumul acesta nisipos; muştele mă sîcîiau. Simţeam aşa de grea sarcina ce purtam! Abia aşteptam să mă aşez pe banca putredă din colibă. Cînd am dat să deschid uşa, tocmai ieşea de acolo un

tînăr cu capul gol, pe care l-am recunoscut imediat: era Jean Azévédo; și în prima clipă mi-am închipuit că își dăduse acolo întîlnire cu o fată, atît părea de tulburat. Am vrut să plec, dar nu m-a lăsat; e ciudat cît de mult a stăruit să rămîn: «Vă rog să intrați, doamnă, vă jur că nu mă stingheriți cîtuși de puțin».

De ce mă întreba dacă de afară se putea vedea ce se petrecea înăuntru? Cînd în urma stăruințelor lui am intrat în colibă, m-am mirat că nu era nimeni acolo. Poate că fata, desigur vreo ciobăniță, se strecurase afară printre crengi. Dar nu se auzise nici o creangă trosnind. Mă recunoscuse și el, așa că primul cuvînt pe care îl rosti fu numele Annei. Eu ședeam jos iar el în picioare în aceeași poziție ca pe fotografie. Priveam prin cămașa de mătase locul unde înfipsesem acul, din simplă curiozitate, fără urmă de pasiune; îmi reaminti fără nici o mînie de cele scrise de Anne: «iar eu pun mîna pe locul unde-i bate inima» (ultima mîngîiere permisă, cum o numește el). Era oare frumos? Avea fruntea boltită, ochii catifelați, caracteristici neamului său, obrajii prea cărnoși, și — ceea ce mă dezgustă la băieții de vîrsta lui — acoperiți de coșuri, semn că sîngele mai fierbe încă. Din coșuri mustea puroiul și din palme transpirația, pe care și-o ștergea cu o batistă înainte de a-mi strînge mîna. Dar privirea lui strălucitoare era plină de foc; îmi plăcea gura lui mare, totdeauna întredeschisă, lăsînd să se vadă dinții ascuțiți, ceea ce îl făcea să semene cu un cățeluș căruia îi este cald. Dar eu cum arătam? Ca o demnă reprezentantă a familiei, desigur. De la început l-am luat de sus, l-am acuzat pe un ton solemn «că tulbură și dezbină o familie onorabilă». Parcă văd și acum uimirea sinceră întipărită pe fața lui și îi aud rîsul tineresc: «Așadar credeți că vreau să mă căsătoresc cu ea? Sînteți convinsă că aspir la

această onoare?» Am înlemnit, fiindcă mi-am dat seama într-o clipă ce prăpastie era între dragostea înflăcărată a Annei și indiferența tînărului, care se dezvinovățea cu însuflețire: într-adevăr, cum să nu te lași cucerit de farmecul unei fetițe atît de drăgălașe? Doar nu e interzis să te joci, și tocmai fiindcă nici nu putea fi vorba de căsătorie între ei, jocul îi păruse fără importanță. Desigur se prefăcuse că împărtășește intențiile Annei... Iar cînd l-am întrerupt cu un ton aspru și reprobator, mi-a răspuns cu vehemență că Anne însăși putea să confirme că, datorită lui, n-au mers niciodată prea departe; de altfel era convins că tot lui îi datora Anne singurele momente de dragoste adevărată pe care îi va fi dat să le trăiască în tot cursul vieții ei cenușii: «Îmi spuneți că suferă, doamnă, dar credeți oare că soarta îi va hărăzi vreodată ceva mai bun decît această suferință? Am auzit atît de multe despre dumneavoastră încît cred că vă cunosc îndeajuns; știu că nu semănați cu lumea de pe aici, că vi se pot spune astfel de lucruri. Înainte ca Anne să-și înceapă lugubra călătorie prin viață pe corabia sinistră a unei case vechi din Saint-Clair, am înzestrat-o cu un capital de senzații și vise care o vor salva poate de la disperare și în orice caz o vor împiedica să se abrutizeze.» Nu-mi mai amintesc dacă această exagerată siguranță de sine, pretențioasă și afectată, m-a revoltat sau m-a convins. De fapt, vorbea atît de repede, încît la început nici nu l-am putut urmări, dar în curînd mintea mea s-a obișnuit cu această volubilitate: «Să mă creadă cineva în stare, tocmai pe mine, să doresc o astfel de căsătorie, să-mi arunc ancora în acest deșert sau să mă împovărez cu o fetiță naivă la Paris? Firește, Anne mi-a lăsat o amintire încîntătoare, chiar și în momentul cînd m-ați surprins mă gîndeam la ea... Dar cum să te legi pentru totdeauna, doamnă? Fiecare clipă trebuie să-ți

aducă o nouă bucurie — o bucurie diferită de toate cele pe care le-ai cunoscut înainte.»

Setea lui de bucurie, de viaţă, care-l făcea să semene cu un animal tînăr, îmbinată cu o mare inteligenţă, îi dădea în ochii mei un farmec atît de ciudat, încît îl ascultam fără să-l întrerup. Într-adevăr mă fascinase, şi cînd mă gîndesc cu ce mijloace ieftine, Doamne Dumnezeule ! Trebuie să recunosc însă că mă vrăjise. Parcă aud şi acum clopotele de vecernie, behăitul oilor, strigătele sălbatice ale păstorilor, care anunţau de departe apropierea unei turme. I-am spus tînărului că ar putea să pară ciudată prezenţa noastră în această colibă ; aş fi vrut să-mi răspundă că ar fi bine să nu facem nici un zgomot pînă ce va trece turma ; mi-ar fi plăcut să stăm alături în tăcere, uniţi printr-un soi de complicitate (atît de repede reuşise să stîrnească şi în mine dorinţa imperioasă ca fiecare clipă să-mi lase o amintire, care să mă ajute să trăiesc mai tîrziu). Dar Jean Azévédo nu m-a contrazis şi a deschis uşa colibei, lăsîndu-mă să trec înainte cu un gest excesiv de politicos. M-a condus pînă la Argelouse numai după ce s-a asigurat că nu aveam nimic împotrivă. Ce scurt mi s-a părut drumul la întoarcere, deşi însoţitorul meu a apucat să-mi vorbească despre o mie de lucruri, prezentîndu-le într-o lumină cu totul nouă, surprinzătoare, aşa încît pînă şi cele pe care credeam că le cunosc mi se păreau noi. Bunăoară, cînd a venit vorba de religie şi i-am repetat ceea ce susţineam de obicei în familie, m-a întrerupt : „Da, aşa-i, dar problema este cu mult mai complicată..." Într-adevăr, aducea în discuţie precizări de o claritate care mă uimea... Oare aşa era în realitate sau numai mi se părea ?... Azi desigur m-ar dezgusta un asemenea ghiveci de banalităţi : spunea, de pildă, că multă vreme crezuse că singurul lucru important este căutarea lui Dumnezeu, goana după el : «îmi venea să fug peste mări şi ţări, să fug ca de moarte de aceia care îşi vîră în cap că l-au găsit şi se culcă pe lauri, clădindu-şi adăposturi unde să doarmă liniştiţi : multă vreme am dispreţuit asemenea oameni...»

Mă întrebă dacă am citit *Viaţa părintelui Foucauld* de René Bazin [1] şi cînd m-am silit să zîmbesc ironic, mi-a mărturisit că această carte îl tulburase : «Curajul de a trăi o viaţă cu adevărat primejdioasă, în sensul cel mai adînc al cuvîntului — susţinea el — poate nu constă atît în căutarea lui Dumnezeu, cît în descoperirea lui şi, odată ce l-ai descoperit, să rămîi în orbita lui.» Îmi descrise apoi «marea aventură a misticilor», mi se plînse că temperamentul lui îi interzicea s-o încerce, «fiindcă de cînd îşi aducea aminte nu fusese niciodată pe deplin pur». Lipsa de pudoare, uşurinţa cu care îşi deschidea sufletul mă uimea, mai ales în comparaţie cu discreţia noastră provincială, cu tăcerea noastră asupra vieţii interioare a fiecăruia. Bîrfelile de la Saint-Clair nu comentau decît aparenţele, fără să se atingă vreodată de viaţa sufletească. În fond, ce ştiu eu despre Bernard ? Oare nu este şi el mult mai complex decît caricatura cu care mă mulţumesc atunci cînd încerc să-l definesc ? În timp ce Jean vorbea, eu îl ascultam mută fiindcă nu-mi veneau în gînd decît frazele obişnuite din discuţiile noastre familiare. După cum la noi toate trăsurile sînt pe «măsura» făgaşului, adică destul de largi pentru a cuprinde între roţi urmele adînci săpate de căruţe, tot astfel gîndurile mele fuseseră pînă în ziua aceea «pe măsura» mentalităţii tatălui meu şi a socrilor mei. Jean Azévédo umbla totdeauna cu capul gol ; parcă-i văd şi acum cămaşa deschisă pe pieptul tînăr, ca de copil, gîtul prea vînjos. Nu cumva m-a cucerit farmecul lui fizic ? Nu, nici gînd ! Era însă primul bărbat

[1] *René Bazin* (1853—1932), romancier francez.

întîlnit care punea viaţa spirituală mai presus de orice. Din ceea ce îmi povestea Jean despre profesorii şi prietenii lui de la Paris, ale căror idei şi opere le cita mereu, reieşea că el nu este un fenomen unic, excepţional, ci că face parte dintr-o elită numeroasă, elita «celor care există cu adevărat», după cum spunea el. Menţiona o mulţime de nume, fără să-şi închipuie măcar că aş fi putut să nu le cunosc, iar eu mă prefăceam că nu le aud pentru prima oară.

Cînd au apărut la o cotitură a drumului ogoarele de la Argelouse, am exclamat : «Am şi ajuns !» Fumul ierburilor arse se tîra pe acest pămînt sărac ce-şi dăduse recolta de secară ; pe marginea şanţului povîrnit se scurgea, ca un şuvoi de lapte murdar, o turmă de oi, ce părea că paşte nisipul. Ca să ajungă la Vilméja, Jean trebuia să străbată acest cîmp. I-am propus: «Am să te însoţesc ; toate aceste probleme mă pasionează». Dar acum n-am mai avut nimic să ne spunem. Paiele de secară rămase pe mirişte îmi înţepau picioarele prin sandale. Aveam sentimentul că ar fi dorit să rămînă singur ca să poată urmări în voie o idee care tocmai îi venise în minte. I-am atras atenţia că nu vorbisem aproape de loc despre Anne, dar el m-a încredinţat că nu avem libertatea de a ne alege subiectul discuţiilor, nici pe acel al meditaţiilor noastre : „Dacă nu vrem, a adăugat cu îngîmfare, să ne supunem la disciplina inventată de mistici... Cei de categoria noastră se lasă totdeauna tîrîţi de curent, alunecă pe o pantă sau alta..." Astfel toată discuţia era abătută în sensul cărţilor pe care le citea atunci. Am stabilit o nouă întîlnire pentru a lua împreună o hotărîre cu privire la Anne. Vorbea acum distrat şi, fără să-mi răspundă la o întrebare pe care i-o pusesem, se aplecă să culeagă, cu un gest de copil, o ciupercă pe care o mirosi şi apoi o duse la gură.

VII

În pragul casei, Bernard o aştepta cu nerăbdare pe Thérèse : „N-am nimic, sînt sănătos ! îi strigă el de cum îi zări rochia albă prin întuneric. Ai crede că un om voinic ca mine poate fi anemic ? Pare de necrezut şi totuşi aşa este : nu trebuie să te încrezi niciodată în aparenţe. Am să urmez un tratament... tratamentul Fowler, e o soluţie de arsenic. Esenţialul este să-mi recapăt pofta de mîncare..."

Thérèse îşi reaminteşte că în primul moment nu se enervă, fiindcă se sinchisea mai puţin ca de obicei de ceea ce spunea sau făcea acum Bernard (ca şi cum lovitura ar fi venit de la o depărtare mai mare). Nici nu-l asculta, fiindcă era orientată trup şi suflet spre un alt univers, unde trăiesc oameni mînaţi de dorinţa irezistibilă de a cunoaşte, de a înţelege, de a deveni „ei înşişi", după cum repeta Jean cu o satisfacţie profundă. La masă, cînd aduse în sfîrşit vorba despre întîlnirea lor, Bernard îi strigă : „Şi nu mi-ai spus nimic pînă acum ? Ciudată făptură mai eşti şi tu ! Ei, ce-aţi hotărît ?"

Thérèse improviză pe loc un plan de acţiune, care i se părea de fapt cel mai nimerit : Jean Azévédo era de acord să-i scrie o scrisoare prin care s-o convingă cu blîndeţe pe Anne să renunţe la orice nădejdi. Bernard izbucni în rîs cînd Thérèse îi demonstră că tînărul nu ţine de loc la această căsătorie :

— Cum, un Azévédo să nu ţină la căsătoria cu Anne de la Trave ? Ei, aş ! Ce, eşti nebună ? Pur şi simplu ştie că nu-i merge şi astfel de oameni nu riscă atunci cînd ştiu că n-au decît de pierdut. Eşti încă naivă, fetiţo !

Din pricina ţînţarilor, Bernard ceruse să nu se aprindă lampa, aşa că nu observă privirea pe care i-o aruncă Thérèse. Îşi recăpătase pofta de mîncare,

după cum spunea chiar el, convins că medicul din Bordeaux îi salvase viaţa.

„De cîte ori m-am întîlnit oare cu Jean Azévédo? A plecat de la Argelouse pe la sfîrşitul lui octombrie... Să ne tot fi plimbat împreună de cinci-şase ori ; întîlnirea pe care ne-am dat-o anume ca să ticluim scrisoarea pentru Anne nu intră în socoteală. Naiv cum era, alegea formulările, pe care le socotea cele mai potrivite pentru a o linişti pe Anne, dar care pe mine, deşi nu i-am spus-o, mă îngrozeau. De fapt ultimele noastre plimbări se confundă într-o singură amintire. Ţin minte doar că Jean Azévédo îmi descria Parisul, prietenii săi şi, ascultîndu-l, îmi imaginam un stat ideal, întemeiat pe o singură lege : «să devii tu însuţi». «Aici eşti condamnată să minţi pînă îţi vei da sfîrşitul.» Să fi urmărit ceva cînd pronunţa asemenea cuvinte ? De ce mă socotea în stare ? Era de necrezut, după părerea lui, să pot suporta o asemenea atmosferă înăbuşitoare : «Priveşte, îmi spunea, această întindere de gheaţă, nemărginită şi uniformă, în care sînt prinse sufletele tuturor de aici ; cîte o dată gheaţa crapă, dînd la iveală o apă neagră : acolo s-a zbătut cineva înainte de a dispare ; apoi pojghiţa de gheaţă s-a refăcut... căci aici, ca pretutindeni, fiecare se naşte cu legea sa proprie ; aici, ca şi pretutindeni, destinul fiecăruia este unic ; şi totuşi trebuie să te supui acestui sumbru destin comun ; unii încearcă să reziste : iată cauza dramelor pe care familiile respective le îngroapă sub tăcere. Cum se spune pe aici „Tăcerea e sfîntă..."»

Aşa-i ! am exclamat. Uneori am căutat să aflu cîte ceva despre un frate de al bunicului sau despre o bunică, ale căror fotografii dispăruseră din toate albumele, dar n-am reuşit să obţin nici un răspuns. Doar o singură dată această mărturisire : A dispărut... i-am şters pînă şi amintirea.

Oare Jean Azévédo se temea că şi pe mine mă aşteaptă aceeaşi soartă ? Mă încredinţa că nici prin gînd nu i-ar fi trecut să vorbească cu Anne despre asemenea lucruri, fiindcă în ciuda pasiunii sale, era o făptură prea simplă, opunînd numai o slabă împotrivire, şi care în curînd s-ar fi resemnat ; «Spre deosebire de dumneata ! Simt în toate cuvintele dumitale o foame, o sete de sinceritate...» Era oare necesar să reproducă aidoma aceste cuvinte lui Bernard ? Ar fi fost o nebunie să spere că el ar fi putut să le înţeleagă ! În orice caz trebuia să afle că nu m-am dat bătută fără luptă. Îmi amintesc cum i-am argumentat lui Jean că acoperă sub un văl de fraze iscusite cea mai laşă resemnare în faţa decăderii. Am făcut chiar apel la tot ce-mi aminteam din lecturile morale de la liceu. «A fi tu însuţi ? i-am repetat de cîteva ori. Dar asta se poate numai în măsura în care ne creăm noi înşine o personalitate.» (Deşi ideea este destul de limpede, lui Bernard va trebui probabil să i-o explic). Azévédo socotea că nu poate fi decădere mai mare decît a te trăda, a te renega pe tine însuţi. El pretindea că nu există nici un erou şi nici un sfînt care să nu se fi străduit să se cunoască pe sine însuşi sub toate aspectele, care să nu-şi fi stabilit precis toate propriile sale limite: «Trebuie să te depăşeşti pe tine însuţi pentru a-l găsi pe Dumnezeu susţinea el. Şi adăuga : Pentru ca să se împace cu ei înşişi, cei mai buni dintre noi trebuie să-şi înfrunte eul, fără mască, într-o luptă deschisă şi cinstită. Iată de ce se întîmplă adesea că tocmai oamenii care şi-au cucerit prin luptă libertatea îmbrăţişează o religie din cele mai mărginite.»

Cu Bernard n-are rost să discut dacă această morală este întemeiată ; e mai bine să recunosc chiar că nu sînt decît nişte sofisme ieftine ; important este să

înţeleagă, să facă efortul de a înţelege ce mare influenţă au putut avea asupra unei femei ca mine şi ce simţeam în seara aceea, în sufrageria de la Argelouse, ascultîndu-l pe Bernard care, de alături, din bucătărie, îmi povestea în dialect isprăvile lui de vînătoare, în timp ce-şi scotea cizmele. Porumbeii prinşi se zbăteau în sacul azvîrlit pe masă ; Bernard mînca încet, copleşit de bucuria de a-şi fi regăsit pofta de mîncare şi apoi număra cu veneraţie picăturile lui Fowler. «De picăturile astea depinde sănătatea mea !», îmi tot repeta. În cămin ardea un foc mare şi, după ce-şi va fi mîncat desertul, era de ajuns să-şi întoarcă fotoliul ca să-şi poată încălzi la flacără picioarele încălţate în papuci de pîslă. I se închideau ochii în timp ce citea *La petite Gironde*. Aţipea şi cîteodată chiar sforăia, totuşi adesea abia îl auzeam răsuflînd. Nevasta lui Balion se foia prin bucătărie, tîrşindu-şi papucii, apoi venea să ne aducă sfeşnicele cu lumînări pentru noapte. După aceea se lăsă liniştea, tăcerea de nepătruns de la Argelouse! Oamenii care n-au trăit în această landă ruptă de lume nu ştiu ce înseamnă tăcerea adevărată, aproape materială care împresoară casa ca un zid de nepătruns în mijlocul pădurii dese, unde totul e mort, afară de cîte o bufniţă ce sfîşie noaptea cu strigătul ei (şi atunci ai impresia că-ţi auzi hohotul de plîns pe care abia ţi-l stăpîneşti).

Abia după plecarea lui Azévédo am cunoscut cu adevărat această linişte apăsătoare. Cît timp ştiam că îndată ce se va face ziuă îl voi vedea din nou pe Jean, datorită prezenţei lui, bezna de afară nu mi se părea primejdioasă; cît îl ştiam dormind în apropiere, aveam impresia că landele şi noaptea freamătă de viaţă. Dar cînd a plecat de la Argelouse, după acea ultimă întrevedere cînd mi-a dat întîlnire peste un an, plin de speranţă că pînă atunci voi reuşi să mă eliberez, după cum spunea el (deşi nu ştiu nici pînă azi dacă vorbea într-o doară sau cu vreo intenţie, cred mai degrabă că un parizian ca el era sătul de liniştea apăsătoare de la Argelouse şi că mă iubea numai fiindcă eram singurul om cu care putea vorbi), îndată ce m-am despărţit de el, am avut impresia că pătrund într-un tunel fără capăt, că mă înfund într-un întuneric din ce în ce mai des ; şi uneori mă întrebam dacă nu mă voi asfixia înainte de a ajunge, în sfîrşit, în aer liber. Pînă în ianuarie, cînd am născut, nu s-a mai întîmplat nimic deosebit."

Aici Thérèse şovăie, căznindu-se să nu se gîndească la ceea ce s-a petrecut în casa de la Argelouse, a treia zi după plecarea lui Jean : „Nu, nu, îşi zice, asta n-are nici o legătură cu ceea ce va trebui să-i explic în curînd lui Bernard ; n-am timp de pierdut rătăcind pe aceste drumuri care nu duc nicăieri..." Dar gîndurile sînt îndărătnice, nu le poţi împiedica să alerge unde vor ele. Thérèse simte că nu poate alunga amintirea acelei seri de octombrie. Sus, la etaj, Bernard se dezbrăca, în timp ce Thérèse aştepta să se stingă şi ultima buturugă din foc, fericită că poate rămîne singură o clipă, şi se întreba ce-o fi făcînd Jean Azévédo în momentul acela : poate bea în acel mic bar despre care îi vorbise, ori poate că (într-o noapte atît de plăcută) se plimbă cu maşina, cutreierînd cu vreun prieten Bois de Boulogne, pustiu la această oră tîrzie, ori poate că lucrează în camera lui, şi zgomotul Parisului se aude în depărtare ; dar acolo el crea liniştea, o cucerea în luptă cu zgomotul lumii dimprejur şi nu-i era impusă dinafară, ca aceea care o sugruma pe Thérèse. Liniştea de acolo era opera lui şi nu se întindea mai departe decît lumina lămpii, pînă la rafturile încărcate cu cărţi... Acestea erau gîndurile Thérèsei, cînd deodată cîinele începu să latre, apoi scheună încet, în timp ce o voce cunoscută şi tare obosită, care se auzea din vestibul încerca să-l poto-

lească : Anne de la Trave intră deodată pe uşă. Venise pe jos de la Saint-Clair, noaptea, şi pantofii îi erau plini de noroi. Faţa ei mică părea îmbătrînită, dar ochii îi străluceau. Îşi aruncă pălăria pe un fotoliu şi întrebă : „Unde-i Jean ?“

După ce redactaseră scrisoarea şi i-o expediaseră, Thérèse şi Jean erau convinşi că totul se încheiase. Nici o clipă nu se gîndiseră că Anne ar fi putut să nu renunţe la Jean, — ca şi cum un om se poate lăsa convins de argumente, sau de raţionamente, cînd e în joc însăşi viaţa lui ! Anne izbutise să scape de sub supravegherea mamei sale şi să se urce într-un tren spre casă. Pe drumul întunecos către Argelouse o călăuzise doar fîşia de cer senin, care se întrezărea printre vîrfurile copacilor. Totul era să-l revadă ; dacă izbutea să dea ochii cu el, îl va recuceri ; trebuia deci să-l vadă cu orice preţ. Mînată de acest gînd, Anne alerga împiedicîndu-se, călcînd în hîrtoape, riscînd să-şi scrîntească picioarele, atît de grăbită să ajungă la Argelouse. Şi acum, cînd Thérèse îi spuse că Jean plecase la Paris, Anne dădu neîncrezătoare din cap ; se încăpăţîna să nu creadă, ca să nu se prăbuşească de oboseală şi de disperare :

— Minţi, aşa cum m-ai minţit întotdeauna !

Cînd Thérèse încercă să protesteze, adăugă :

— Ah, văd că te-ai molipsit şi tu de spiritul de familie ! Te prefaci numai că nu ai prejudecăţi... dar de cînd te-ai măritat, ai devenit la fel ca toată familia... Lasă, lasă, că te înţeleg : ai vrut binele meu şi m-ai trădat ca să mă salvezi, nu-i aşa ? Te scutesc de explicaţiile pe care vrei să mi le dai.

Văzînd că Anne dă să plece, Thérèse o întrebă unde se duce.

— La Vilméja, la el.

— Îţi repet că a plecat de două zile.

— Nu te cred.

Anne ieşi grăbită. Atunci Thérèse aprinse lampa atîrnată în vestibul, o luă din cui şi alergă după Anne.

— Ai să te rătăceşti, dragă Anne, ai pornit pe drumul către Biourge. Vilméja e în direcţia opusă.

Au trecut prin stratul de ceaţă de la marginea unui izlaz. Cîinii din împrejurimi au început să se trezească. După ce au străbătut pădurea de stejari de la Vilméja, le-a apărut în faţă casa, care nu părea adormită, ci moartă. Anne a înconjurat acest mormînt gol şi a bătut cu pumnii în uşă. Thérèse a pus în iarbă felinarul şi aşteaptă nemişcată. Îşi priveşte prietena care, asemenea unei năluci uşoare, îşi lipeşte obrazul de fiecare fereastră de la parter. Desigur că Anne rosteşte în şoaptă numele lui, fără să-l strige, ştiind că ar fi în zadar. Cîteva clipe dispare după casă, apoi reapare, se îndreaptă din nou spre uşă, dar se prăbuşeşte pe prag şi îşi strînge genunchii cu amîndouă mîinile, ascunzîndu-şi faţa în poală. Thérèse o ridică şi o trage după ea. Anne o urmează împleticindu-se şi repetînd într-una: „Mîine dimineaţă am să plec la Paris. Parisul nu-i chiar atît de mare să nu-l pot găsi...“ Vorbea acum cu tonul unui copil la capătul puterilor, care mai rezistă din încăpăţînare, dar e pe punctul să cedeze.

Bernard, trezit de zgomotul discuţiei lor, le aştepta în salon, cu halatul pe el. Greşeşti, Thérèse, cînd cauţi să alungi amintirea scenei care a izbucnit atunci între cei doi fraţi. Omul acesta, în stare să apuce atît de brutal mîinile unei fetiţe istovite, să o tîrască pînă la etajul al doilea şi să o încuie acolo într-o cameră, e bărbatul tău, Thérèse, e acelaşi Bernard care peste două ore te va judeca. Spiritul de familie îi dictează orice gest şi îl scuteşte de orice şovăială. El ştie totdeauna, în toate împrejurările, ce se cuvine să facă în interesul familiei. În zadar pregăteşti acum, cuprinsă

de panică, o lungă pledoarie ; uiţi că numai oamenii fără principii implacabile pot fi convinşi prin argumente străine de firea lor.

Bernard nici n-are să se sinchisească de motivele tale. „Ştiu ce am de făcut", va răspunde. El ştie totdeauna ce trebuie să facă. Chiar dacă vreodată are o îndoială, îşi recapătă imediat siguranţa de sine: „Am discutat chestiunea în familie şi cu toţii am hotărît..." Atunci cum poţi bănui că nu ţi-a pregătit dinainte sentinţa ? Soarta ta e hotărîtă pe veci, aşa că ai face mai bine să dormi.

VIII

După ce familia de la Trave o adusese pe Anne, învinsă, la Saint-Clair, Thérèse nu mai părăsi Argelouse pînă în ajunul naşterii. Abia în acele nopţi nesfîrşite de noiembrie cunoscu pe deplin liniştea mormîntală de acolo. Nu primise nici un răspuns de la scrisoarea pe care i-o trimisese lui Jean Azévédo. Se gîndea desigur că o provincială plictisitoare ca ea nu merita osteneala unei corespondenţe. Ce-i drept, o femeie gravidă nu lasă niciodată o amintire prea frumoasă. Poate că de la distanţă nerodul acesta, pe care nişte complicaţii artificiale, o poză fadă, de circumstanţă l-ar fi cucerit, o socotea acum searbădă pe Thérèse ! Dar cum ar fi putut el să înţeleagă ce se ascunde sub simplitatea ei înşelătoare, sub privirea deschisă şi sub gesturile ei atît de sigure ? În realitate, el o considera în stare să-l creadă sincer, ca şi mica Anne, şi să părăsească totul ca să-l urmeze. Jean Azévédo nu avea încredere în femeile care-şi depun prea devreme armele, dînd posibilitatea adversarului să ridice asediul cînd va socoti de cuviinţă. Mai mult decît orice se temea de victorie, de roadele victoriei. Şi totuşi Thérèse se străduia să trăiască în universul acestui băieţaş ; dar cărţile pe care Jean le admira şi pe care le comandase de la Bordeaux îi părură de neînţeles. Ce greu e să trăieşti fără să faci nimic ! Nici prin gînd nu-i trecea să lucreze la trusoul copilului pe care îl aştepta. „La aşa ceva nu se pricepe" spunea doamna de la Trave. La ţară multe femei mor din naştere. Thérèse o făcea să plîngă pe mătuşa Clara, susţinînd că ea va muri ca şi maică-sa, că e convinsă că n-are să scape cu viaţă. Şi de fiecare dată adăuga că „nici măcar nu-i pare rău că va muri". De fapt minţea. Niciodată nu dorise atît de fierbinte să trăiască ; nici Bernard nu se arătase vreodată mai grijuliu faţă de ea : „Nu de mine se îngrijea el, ci de copilul pe care îl purtam în pîntece". În zadar tot îndruga cu îngrozitorul lui accent ţărănesc : „Mai ia puţin pireu de cartofi... Nu mînca peşte... Azi ai umblat destul..." „Atenţiile lui nu mă mişcau mai mult decît o înduioşează pe o doică grija pe care i-o porţi ca să aibă lapte cît mai bun. Întreaga familie de la Trave mă privea cu veneraţie ca pe un vas sacru, care conţinea progenitura lor ; fără îndoială că dacă ar fi avut de ales, m-ar fi sacrificat acestui embrion. Astfel am pierdut pînă şi sentimentul existenţei mele individuale ! În ochii familiei nu aveam mai multă importanţă decît o creangă al cărui fruct era singurul lucru important pentru ea."

„Această viaţă întunecată s-a prelungit pînă la sfîrşitul lui decembrie. Ploile neîntrerupte ţeseau în jurul casei întunecoase zăbrele mişcătoare, ca şi cum pădurea deasă de pini care o împresura n-ar fi fost de ajuns ca să dea impresia că te afli la închisoare. Cînd singurul drum care ducea la Saint-Clair ameninţă să nu mai poată fi folosit, m-am mutat acolo, în casa

aceea aproape tot atît de întunecoasă ca cea de la Argelouse. Bătrînii platani din piaţa principală îşi apărau ultimele frunze de vînt şi de ploaie. Mătuşa Clara, care nu putea să trăiască decît la Argelouse, refuză să se stabilească la Saint-Clair ; dar pe orice vreme venea adesea să mă vadă cu şareta ei «pe măsura drumului», îmi aducea tot felul de bunătăţi, din acelea care îmi plăceau atît de mult în copilărie, convinsă că-mi mai plac şi acum : prăjiturile rotunde şi cenuşii din făină de secară cu miere, plăcinte şi alte specialităţi din partea locului. Pe Anne n-o mai vedeam decît la masă şi nici atunci nu vorbea cu mine ; părea resemnată, învinsă şi îşi pierduse dintr-o dată prospeţimea. Părul prea lins, tras spre spate, îi scotea la iveală urechile urîte şi palide. Nimeni nu rostea numele tînărului Deguilhem, deşi doamna de la Trave susţinea că dacă Anne nu primise încă să se mărite cu el, totuşi gîndul acesta n-o mai revolta. Jean avusese într-adevăr dreptate : în foarte scurtă vreme se lăsase domesticită, şi acum putea fi stăpînită. Bernard se simţea mai rău de cînd începuse să bea tot felul de băuturi alcoolice înainte de masă. Oare despre ce vorbeau toţi aceşti oameni în jurul meu ? Discutau foarte mult despre preot, după cîte îmi aduc aminte (doar locuiam în faţa casei parohiale). Comentau, bunăoară, «de ce oare preotul trecuse de patru ori prin piaţă în ziua aceea şi de fiecare dată se întorsese pe alt drum...»"

Deoarece Jean Azévédo îi pomenise despre acest preot tînăr care nu prea avea legături cu enoriaşii săi fiindcă aceştia îl găseau prea mîndru, Thérèse începu să-i dea mai multă atenţie. „Nu-i de loc potrivit pentru meleagurile noastre" se spunea. În cursul rarelor vizite pe care preotul le făcea familiei de la Trave, Thérèse se uita cu atenţie la tîmplele lui albe, la fruntea lui înaltă. N-avea nici un prieten. Cum îşi petrecea oare serile ? De ce îşi alesese o asemenea viaţă ? „E foarte conştiincios, spunea doamna de la Trave, n-a lipsit niciodată de la vecernie, totuşi predicile lui nu sînt destul de convingătoare şi nu mi se pare îndeajuns de credincios pentru un preot. Şi apoi e cam nepăsător faţă de treburile parohiei. Unde mai pui că a desfiinţat fanfara eparhială ; iar părinţii se plîngeau că nu le mai însoţeşte copiii pe terenul de fotbal. Nimic de zis, e foarte frumos să stai veşnic cu nasul în cărţi, dar atunci nu-i de mirare că pierzi parohia din mînă." Ca să-i asculte predicile, Thérèse începu să se ducă la slujbă. „Tocmai acum te-ai hotărît, draga mea, acum, cînd starea ta te-ar fi scutit să mergi la biserică", se mira familia. Temele predicilor referitoare la dogmă şi la morală nu mişcau pe nimeni. Dar cîte o inflexiune a vocii, un gest sau un cuvînt mai cu tîlc o făceau pe Thérèse să-l asculte cu mai mult interes. Cine ştie, poate că el ar fi putut s-o ajute să-şi lămurească viaţa interioară, atît de confuză ; desigur că se deosebea de ceilalţi oameni, de vreme ce-şi alesese o soartă fără de ieşire ; la singurătatea lui sufletească adăugase de bună voie şi izolarea, la care sutana condamnă pe omul ce o poartă. Ce mîngîiere putea să găsească în riturile pe care le îndeplinea zilnic ? Thérèse ar fi vrut să asiste la slujba din zilele de lucru, atunci cînd murmura cuvinte nedesluşite, aplecat peste o bucată de prescură, fără alt martor decît micul ministrant. Dar din partea ei acest lucru ar fi părut ciudat atît familiei, cît şi întregului orăşel, şi toată lumea ar fi susţinut sus şi tare că în cele din urmă a devenit şi ea credincioasă.

Cu toate că Thérèse suferise atît de mult în această perioadă, abia după naştere începu să-şi dea seama pe deplin că nu mai suportă această viaţă. Nimeni nu bănuia starea ei sufletească ; nu se mai certa cu Ber-

nard şi se arăta mai respectuoasă faţă de bătrînii de la Trave decît însuşi soţul ei. Tragedia consta tocmai în faptul că n-avea nici un motiv de ruptură şi îi era cu neputinţă să prevadă un eveniment în stare să curme această situaţie care ameninţa să dureze pînă la sfîrşitul zilelor ei. Neînţelegerea în căsnicie presupune un teren comun, unde soţii se întîlnesc şi se ciocnesc ; dar Thérèse n-avea nimic comun cu Bernard şi cu atît mai puţin cu socrii ei ; ceea ce îi spuneau n-o atingea şi nici prin gînd nu-i trecea că ar fi trebuit să le răspundă. Vorbeau oare aceeaşi limbă ? Chiar şi noţiunile esenţiale aveau pentru ei un înţeles diferit. Dacă Thérèse scăpa vreodată un cuvînt pornit din inimă, familia îl răstălmăcea, fiindcă decretase odată pentru totdeauna că aşa este ea, năstruşnică din fire şi-i place să vorbească în doi peri. „Mă fac că nu bag de seamă, spunea doamna de la Trave, iar dacă stăruie, nu-i dau prea multă importanţă, aşa că s-a convins şi ea că, cu noi, nu-i merge..."

Totuşi doamna de la Trave îşi cam ieşea din sărite văzînd că Thérèse nu putea suferi ca lumea să facă atîta caz de asemănarea micii Marie cu ea şi, cu riscul de a trece drept o prefăcută, nu se sfia s-o arate. Exclamaţiile obişnuite în astfel de împrejurări : („Nici să vrei, nu poţi tăgădui că e fata dumitale !...") îi stîrneau tinerei femei o furie fără margini, pe care nu totdeauna izbutea s-o stăpînească. „Fetiţa asta n-a moştenit nimic de la mine, spunea ea cu amărăciune. Uite ce piele smeadă are şi ochii negri ca nişte tăciuni, în timp ce eu eram palidă, după cum puteţi constata din toate fotografiile mele din copilărie."

De fapt nici n-ar fi vrut ca Marie să-i semene. Odată ce se desprinsese de ea, deşi era carne din carnea ei, ar fi dorit să nu aibă nimic comun cu ea. Lumea şi începuse să comenteze că nu era o mamă prea drăgăstoasă. Totuşi doamna de la Trave susţinea sus şi tare că, în felul ei, Thérèse îşi iubea fetiţa : „Fireşte, nu-i poţi cere să supravegheze baia copilului sau să-i schimbe scutecele, la aşa ceva nu se pricepe, dar am văzut-o cum şedea seri întregi pe un scaun lîngă leagănul fetiţei şi se uita la ea cum doarme, renunţînd pînă şi la fumat... De altfel avem şi o dădacă foarte conştiincioasă, apoi şi Anne se ocupă de copil ; cît priveşte pe fata asta pot să jur că va fi o admirabilă mamă !" E drept că de cînd apăruse copilul în casă, Anne reînviase parcă. Totdeauna femeile se simt atrase de un copil mic, dar Anne, mai mult decît oricare alta, se ocupa de el cu o bucurie fără margini. Pentru ca să poată intra nestingherită în camera fetiţei, se împăcase cu Thérèse, deşi din prietenia lor intimă de altă dată nu mai rămăsese nimic decît obişnuinţa anumitor gesturi şi cuvinte de intimitate familiară. Anne se temea mai cu seamă de gelozia de mamă pe care ar fi putut-o stîrni în Thérèse. „Fetiţa mă cunoaşte mai bine decît pe maică-sa. De cum mă vede începe să rîdă. Zilele trecute o ţineam în braţe şi cînd Thérèse a vrut să mi-o ia, a început să plîngă. Îşi arată în aşa măsură preferinţa pentru mine, încît mă simt adesea stingherită..."

De fapt Anne n-avea de ce să se simtă stingherită. În acea perioadă a vieţii sale, Thérèse era la fel de desprinsă de fetiţa ei ca şi de restul lumii. Oamenii şi lucrurile din jur, chiar propriul corp şi suflet îi păreau ireale, ca un miraj, ca un nor care plutea deasupra ei. În această lume pustie şi ireală singur Bernard reprezenta o realitate îngrozitoare : prin corpolenţa lui, prin vocea lui fonfăită, prin tonul lui categoric, prin mulţumirea de sine pe care o afişa. Ar fi vrut să scape din această lume. Dar cum ? Unde să se ducă ? Căldura primelor zile de vară o toropea pe Thérèse. Nimic nu prevestea însă fapta pe care avea s-o săvîr-

şească în curînd. Ce se petrecuse în anul acela ? Nu-şi aduce aminte de nici un conflict, de nici o ceartă ; îşi aminteşte doar că îl urîse mai mult ca de obicei pe soţul ei în Joia verde, cînd, urmărind procesiunea printre obloanele întredeschise, îl văzuse mergînd în urma baldachinului, aproape singur. Într-o clipă satul devenise pustiu de parcă era cutreierat de un leu scăpat din cuşcă, şi nu de un miel... Oamenii se ascundeau prin casă ca să nu fie obligaţi să-şi scoată pălăriile sau să îngenuncheze. Pericolul o dată trecut, uşile caselor se deschideau din nou, una cîte una. Thérèse scrută faţa preotului care mergea încet, cu ochii plecaţi, purtînd cu amîndouă mîinile mielul, acest simbol ciudat. Văzînd cum i se mişcă buzele, Thérèse se întrebă cu cine vorbea oare preotul, de i se citea pe faţă atîta durere ? Şi la un pas în urma lui venea Bernard, „care îşi făcea datoria".

Urmară săptămîni de-a rîndul de secetă cumplită. Bernard trăia într-o spaimă permanentă să nu izbucnească vreun incendiu şi începuse să sufere din nou de inimă. În apropiere de Louchats focul mistuise cinci sute de hectare de pădure. Bernard spunea : „Dacă vîntul ar fi suflat dinspre nord, aş fi pierdut toată pădurea mea de pini de la Balisac". Thérèse se uita mereu la cerul neschimbat, aşteptînd să se producă o minune, nici ea nu ştia care. I se părea că n-are să mai plouă niciodată... Într-o zi avea să ardă toată pădurea dimprejur, şi nu va scăpa nici orăşelul. De ce oare satele din lande nu ardeau niciodată ? I se părea nedrept ca focul să nimicească totdeauna numai pinii, nu şi oamenii. Toată familia discuta la nesfîrşit despre cauzele dezastrului. Să fi aruncat cineva din întîmplare o ţigară, sau să fi fost o mînă criminală ? Thérèse visa şi se vedea ieşind într-o noapte pe furiş din casă, ca să se ducă în pădurea cea mai năpădită de mărăciniş, şi să arunce acolo o ţigară aprinsă, ca apoi să privească zorile întunecate de o imensă perdea de fum... Dar alunga numaidecît acest gînd, deoarece avea în sînge dragostea pentru pădure ; şi ura ei nu era îndreptată împotriva pinilor.

În sfîrşit, a venit şi momentul în care trebuie să privească în faţă fapta pe care a săvîrşit-o. Cum să-i explice lui Bernard ? Tot ce poate face este să-i amintească din nou cum s-au petrecut lucrurile, cu toate amănuntele. Era în ziua cînd a izbucnit uriaşul incendiu de la Mano. La prînz, în timp ce toată familia mînca în grabă, în sufragerie intrau mereu alţi oameni să aducă veşti. Unii susţineau că focul era încă foarte departe de Saint-Clair ; alţii însă stăruiau să se tragă clopotele. Mirosul răşinii arse făcea să pară şi mai înăbuşitoare acea zi, chiar şi soarele se întunecase, murdar de funingine. Thérèse parcă îl vede şi acum pe Bernard, întors spre Balion, care adusese ultimele veşti, în timp ce mîna lui mare şi păroasă lăsa să cadă în neştire picăturile de soluţie Fowler într-un pahar cu apă şi apoi îl da pe gît, înainte ca Thérèse, toropită de căldură, să se fi gîndit măcar să-l prevină că îşi turnase o doză de două ori mai mare ca de obicei. Pe urmă toată lumea s-a ridicat de la masă — afară de ea, care continua să cureţe migdale proaspete, străină de această agitaţie, indiferentă la drama care se desfăşura, fiindcă singurul lucru care o preocupa era propria ei dramă. Clopotele nu sunau încă alarma. După un timp, Bernard se întoarse : „De data asta ai avut dreptate să nu te agiţi : incendiul se întinde către Mano..." Apoi o întrebă : „Mi-am luat oare doctoria ?" Şi fără să mai aştepte răspunsul, îşi turnă din nou numărul obişnuit de picături în pahar. Ea a tăcut din indolenţă, desigur, din pricina obo-

selii. Totuşi ce mai poate spera în clipa de faţă ? „E cu neputinţă să fi tăcut înadins, cu premeditare."

Şi totuşi, în noaptea aceea, la căpătîiul lui Bernard care vărsa şi plîngea, cînd doctorul Pédemay îi ceruse să-i spună amănunţit tot ce se petrecuse peste zi, ea trecu sub tăcere ceea ce văzuse la masă. În mod firesc şi fără să se compromită ar fi putut să atragă atenţia medicului că Bernard lua regulat picături de arsenic, spunîndu-i bunăoară : „Nu mi-am dat seama pe moment, eram înnebuniţi cu toţii de incendiu... Acum însă aş putea să jur că a luat o doză dublă..." Dar tăcuse. Oare simţise măcar o clipă nevoia de a mărturisi ? Aşadar procesul care se declanşase în inconştientul ei încă la prînz începuse acum să pătrundă, deocamdată confuz, în lumina conştiinţei.

După plecarea doctorului, îl privi lung pe Bernard, care în sfîrşit adormise ; în timpul acesta se gîndea : „Nimic nu dovedeşte că e din cauza *asta ;* ar putea fi şi o criză de apendicită, deşi nu prezintă nici un alt simptom... sau o gripă infecţioasă". Dar peste două zile Bernard se însănătoşise. „Şi totuşi e posibil ca *asta* să fi fost cauza." Thérèse n-ar fi putut jura că aşa era, deşi tare ar fi vrut să o ştie sigur. „De fapt nici nu mi-am dat seama că am căzut pradă unei ispite îngrozitoare ; voiam mai curînd să-mi satisfac o curiozitate destul de primejdioasă. Îmi amintesc că prima oară cînd am turnat cîteva picături de soluţie Fowler în paharul lui Bernard, înainte de a intra el în sufragerie, îmi repetam în gînd : Doar o singură dată, numai ca să mă convingă... aş voi să ştiu sigur de ce i-a fost rău. Doar o singură dată şi gata..."

Trenul încetini, şuieră prelung, apoi porni din nou. Două, trei lumini prin întuneric anunţau că se află în gara Saint-Clair. De fapt Thérèse nu mai are nimic

de lămurit ; s-a scufundat în prăpastia adîncă a crimei, care a înghiţit-o. Bernard cunoaşte la fel de bine ca şi ea tot ceea ce a urmat : s-a simţit deodată iarăşi rău, şi Thérèse l-a îngrijit zi şi noapte, deşi părea istovită şi nu era în stare să mănînce nimic (aşa încît la un moment dat el însuşi a convins-o să ia şi ea picături Fowler şi să-i ceară în acest scop doctorului Pédemay încă o reţetă). Bietul doctor ! Se tot întreba din ce cauză vărsa Bernard lichidul acela verzui şi nu-i venea să creadă că poate exista o asemenea nepotrivire între pulsul şi temperatura unui bolnav ; ce-i drept, constatase de multe ori, în cazurile de paratifoidă, că bolnavul are un puls regulat în ciuda temperaturii ridicate ; dar nu putea înţelege ce însemna acest puls precipitat şi neregulat, cînd temperatura era sub cea normală. Nu putea fi decît o gripă infecţioasă ; gripa este o boală ciudată, căreia poţi să-i atribui orice simptom.

Doamna de la Trave ar fi vrut să cheme un medic renumit la un consult, dar se temea să nu-l jignească pe doctorul Pédemay, vechi prieten al familiei ; iar Thérèse susţinea că n-ar fi bine să-l sperie pe Bernard. Totuşi, pe la mijlocul lui august, după o criză mai alarmantă, însuşi doctorul Pédemay îşi exprimă dorinţa de a consulta pe un confrate ; din fericire însă, chiar a doua zi starea lui Bernard se amelioră şi peste trei săptămîni părea că a intrat în convalescenţă. „Am avut noroc, spunea medicul de familie. Dacă aş fi apucat să-l chem pe ilustrul meu coleg, i s-ar fi atribuit lui toate meritele pentru tratamentul aplicat de mine."

Bernard ceru să fie dus la Argelouse, fiind convins că se va însănătoşi pînă la deschiderea vînătorii de porumbei sălbatici. Deoarece o criză acută de reumatism o ţintuia la pat pe mătuşa Clara, Thérèse muncea pînă la istovire în această perioadă, în afară de gos-

podărie, trebuind să mai îngrijească doi bolnavi şi un copil, şi să ducă la bun sfîrşit şi toate treburile obişnuite ale mătuşii Clara, ocupîndu-se în locul ei, cu multă bunăvoinţă, de săracii din Argelouse. Se ducea regulat să-i viziteze pe ţăranii bolnavi, avea tot atîta grijă, ca şi mătuşa ei, să le aducă de la farmacie medicamentele, pe care le plătea din propria pungă. Pe atunci nu se întrista cîtuşi de puţin cînd trecea pe lîngă casa pustie de la Vilméja. Nu se mai gîndea la Jean Azévédo, şi nici la altcineva pe lume. Avea impresia că străbate singură un tunel, într-o grabă nebună, că a ajuns în locul cel mai întunecos şi că trebuia să se străduiască din răsputeri să iasă din beznă, din acest fum, fără a sta pe gînduri, pentru a ajunge cît mai repede posibil în aer liber.

Pe la începutul lui decembrie, Bernard se simţi deodată mai rău ca oricînd. Într-o dimineaţă se trezi scuturat de friguri, cu picioarele paralizate. Ceea ce a urmat a fost îngrozitor ! Într-o seară domnul de la Trave aduse de la Bordeaux un medic celebru pentru un consult ; acesta tăcu îndelung după ce-l examinase pe Bernard (Thérèse îi ţinuse lampa şi, după cum îşi aminteşte soţia lui Balion, era mai albă la faţă decît aşternutul) ; apoi, în antreul slab luminat, doctorul Pédemay, coborînd glasul ca să nu-l audă Thérèse din camera alăturată, îi explică confratelui său că farmacistul Darquey îi arătase două din reţetele sale, falsificate de o mînă criminală, care adăugase pe prima „Licoare Fowler", iar pe cealaltă doze destul de mari de cloroform, de digitală şi de aconit. Balion le dusese la farmacie, împreună cu multe altele. Darquey, îngrijorat de faptul că eliberase asemenea otrăvuri, alergase a doua zi la Pédemay... De altfel Bernard ştia toate acestea la fel de bine ca Thérèse. Fusese transportat de urgenţă, cu o ambulanţă, la o clinică din Bordeaux, şi chiar din ziua următoare începuse să-i

meargă mai bine. Thérèse rămăsese singură la Argelouse şi, în ciuda singurătăţii, simţea în jurul ei vîlva ce se stîrnise ; ca o fiară ascunsă ce simte haita de cîini apropiindu-se, istovită ca după o cursă nebună, ca şi cum în clipa cînd era să ajungă aproape de ţel, gata să-l atingă cu mîna, ar fi fost brusc azvîrlită la pămînt, cu picioarele retezate. Pe la sfîrşitul iernii venise taică-său s-o conjure să se dezvinovăţească. Totul mai putea fi încă salvat. Doctorul Pédemay consimţise să-şi retragă plîngerea, pe motiv că n-ar mai fi sigur dacă una din reţete nu fusese scrisă în întregime chiar de mîna lui. În ceea ce priveşte aconitul, cloroformul şi digitala, era convins că n-a putut prescrie doze atît de mari ; dar cum nici o urmă din aceste substanţe toxice nu se găsise în sîngele bolnavului...

Thérèse îşi aminteşte de scena între ea şi tatăl ei, care se petrecuse la căpătîiul mătuşii Clara ; doar focul din cămin lumina camera, fiindcă nici unul dintre ei nu simţea nevoia să aprindă lampa. Ea îi explica, cu o voce monotonă de copil, care spune o lecţie învăţată pe de rost (lecţia pe care o tot repeta în nopţile ei de insomnie) : „Am întîlnit pe drum un necunoscut, desigur nu din Argelouse, care m-a rugat să transmit la farmacie şi reţeta lui, fiindcă aflase că tot aveam de gînd să trimit pe cineva în ziua aceea la Darquey, căruia îi datora bani şi n-ar fi vrut să dea ochi cu el... Spunea că are să vină el să ia medicamentele de la noi şi de aceea probabil nu mi-a spus nici numele lui, nici adresa..."

— Născoceşte altceva, Thérèse, te implor în numele întregii familii ! Scorneşte altceva, nenorocito !

Bătrînul Larroque o certă multă vreme cu încăpăţînare şi vehemenţă, încercînd s-o convingă ; mătuşa cea surdă, sprijinită într-un cot, gemea, simţind că o primejdie îngrozitoare o ameninţă pe Thérèse :

„Ce-ţi spune? Ce vor de la tine? De ce te chinuiesc?"

Făcînd o mare sforţare, Thérèse îi zîmbi mătuşii şi o ţinu de mînă, în timp ce repeta, ca o fetiţă care recită catehismul învăţat pe de rost: „Am întîlnit un necunoscut pe drum; era prea întuneric ca să-i pot distinge faţa; nu mi-a spus unde locuieşte". A venit în seara următoare, tot pe întuneric, să-şi ia doctoriile. Din păcate nu-l văzuse nimeni din casă.

IX

Iată, în sfîrşit, şi gara din Saint-Clair. Cînd Thérèse a coborît din tren, n-a recunoscut-o nimeni. În timp ce Balion preda biletul de tren la ieşire, ea ocoli clădirea gării şi, strecurîndu-se printre nişte stive de scînduri, ieşi la drum, unde o aştepta şareta.

În şaretă se simte la adăpost; pe drumul acesta desfundat nu se mai teme că se va întîlni cu cineva. Acum toată povestea pe care a reconstituit-o, călcîndu-şi pe inimă, se spulberă, nu mai rămîne nimic din confesiunea atît de minuţios pregătită. Nu, n-are nimic de spus ca să se justifice, nici măcar nu poate explica motivele care au determinat-o; lucrul cel mai simplu ar fi să tacă sau să răspundă numai la întrebări. De ce avea să se teamă? Noaptea aceasta va trece aşa cum au trecut toate celelalte şi a doua zi va răsări soarele; e sigură că orice se va întîmpla, va găsi o ieşire. Căci nimic nu poate fi mai rău decît sentimentul că te-ai rupt de tot ce te-nconjoară, decît indiferenţa totală faţă de lume, chiar şi faţă de propria viaţă. Thérèse are impresia că este un cadavru viu şi simte prezenţa morţii, atît cît o poate simţi o fiinţă vie.

Ochii ei obişnuiţi cu întunericul recunoscură la o cotitură a drumului o casă ale cărei acareturi scunde seamănă cu nişte animale culcate la pămînt şi adormite. Pe vremuri, cînd Anne trecea pe bicicletă prin dreptul ei, se speria întotdeauna de dulăul care se repezea la ea. Ceva mai departe, era o rîpă umbrită de arini; cînd se apropiau de ea, chiar şi în zilele cele mai călduroase, fetele simţeau o boare uşoară care le răcorea obrajii încinşi. Parcă o vedea şi acum pe Anne, aşa cum era în copilărie; pe bicicletă, cu dinţii strălucitori, cu pălăria de pai; parcă îi aude soneria de la bicicletă şi vocea ei limpede strigînd: „Uite, mi-am luat amîndouă mîinile de pe ghidon". Thérèse se opreşte îndelung asupra acestei imagini tulburi, unică amintire din acele zile asfinţite care îi mai poate alina sufletul istovit de zbucium. Repetă în neştire în acelaşi ritm cu trapul calului: „Zădărnicia vieţii mele... Pustiul vieţii mele... singurătate fără margini... destin fără ieşire". Un singur gest ar fi fost de-ajuns ca s-o salveze, dar Bernard nu-l va face: ce bine ar fi dacă ar strînge-o în braţe, fără să o întrebe nimic! Dacă ar putea să-şi rezeme capul pe pieptul unui om! Să plîngă în braţele unei fiinţe vii!

Acum trece prin faţa şanţului de la marginea ogorului unde se aşezase Jean Azévédo într-o zi de arşiţă. Şi cînd te gîndeşti că atunci credea că ar exista pe lume un loc unde ar fi putut şi ea să înflorească în mijlocul unor oameni care ar fi înţeles-o, ar fi iubit-o şi, poate, ar fi admirat-o chiar. Dar nu era chip să scape de singurătate, aşa cum nu scapă un lepros de plăgile sale: „Nimeni nu poate face nimic pentru mine, deci nici împotriva mea", îşi zise în cele din urmă.

— Iată-l pe domnul şi pe domnişoara Clara.

Balion strînge hăţurile. Două umbre se apropie. Aşadar Bernard, atît de slăbit încă, venise s-o întîmpine, atît era de îngrijorat să afle rezultatul. Ea se

ridică pe jumătate şi le strigă de departe: „Dosarul a fost clasat!“ Obţinu un singur răspuns: „Era de aşteptat“. Bernard o ajută pe mătuşă să se urce în şaretă şi luă hăţurile în mînă. Balion avea să se întoarcă acasă pe jos. Mătuşa Clara se aşeză între cei doi soţi. Thérèse fu nevoită să-i strige în ureche că totul se sfîrşise cu bine (deşi bătrîna nu ştia mare lucru despre dramă). Şi atunci, ca de obicei, mătuşa începu să turuie fără oprire; spunea că *ăştia* lucrau întotdeauna cu aceleaşi metode, le trebuia pesemne un nou caz Dreyfus. „Calomnie, calomnie, dar ceva tot rămîne! *Ăştia* sînt foarte tari şi vicleni, de aceea republicanii greşesc cînd nu se feresc de ei. Cum îi scapi o clipă din ochi, aceste bestii murdare îţi sar în spate...“ Palavrele bătrînei îi scuteau pe cei doi soţi de a-şi spune vreun cuvînt.

Cînd mătuşa Clara urcă scara gîfîind, cu sfeşnicul în mînă, le strigă:

— Nu vă duceţi la culcare? Thérèse trebuie să fie istovită. Fetiţa mea, ai să găseşti în dormitor o ceaşcă de supă şi friptură de pui rece.

Dar cei doi soţi rămîneau mai departe nemişcaţi în vestibul. Mai tîrziu bătrîna văzu cum Bernard deschide uşa salonului, o lăsă pe Thérèse să treacă înainte şi apoi intră şi el. De n-ar fi fost surdă, şi-ar fi lipit desigur urechea de uşă... dar aşa nimeni nu se ferea de ea, n-avea de ce să se ferească de o bătrînă îngropată de vie în surzenia ei. Şi totuşi stinse lumînarea, coborî scara orbecăind şi se uită prin gaura cheii; Bernard tocmai trăgea spre el o lampă de masă şi, cum lumina cădea pe faţa lui, se vedea că era stingherit, în ciuda aerului său grav, chiar solemn. Thérèse şedea cu spatele către uşă, cu picioarele întinse spre foc, îşi aruncase haina şi pălăria pe un fotoliu, iar din pantofii ei uzi ieşeau aburi. Cînd îşi întoarse pentru o clipă capul către soţul ei, bătrîna, văzînd că zîmbeşte, se bucură.

Într-adevăr, Thérèse zîmbea. În cele cîteva clipe cît însoţise pe Bernard de la grajd pînă în casă, înţelesese brusc, mai curînd intuise ce are de făcut. Simpla prezenţă a acestui om îi spulberase definitiv speranţa că va reuşi să-i explice adevărul, că i se va putea mărturisi. În ce lumină falsă ne apar chiar oamenii pe care îi cunoaştem cel mai bine atunci cînd nu sînt de faţă! În timpul călătoriei, Thérèse, fără să-şi dea seama, se străduise neîncetat să creeze în mintea ei un Bernard în stare s-o înţeleagă, sau măcar să încerce s-o înţeleagă, — dar cum dădu cu ochii de el, îi apăru aşa cum era în realitate: un om care în viaţa lui nu căutase vreodată să se pună în locul altuia, care nu făcuse niciodată efortul de a-şi învinge egoismul pentru a privi lucrurile din perspectiva opusă. Oare Bernard o va asculta măcar? Se plimba cu paşi mari în sus şi în jos prin vasta încăpere umedă şi joasă, şi duşumeaua pe alocuri putrezită trosnea sub pasul lui greu. Nici nu se uita la soţia lui, atît era de preocupat să nu uite vreun cuvînt din discursul pregătit de multă vreme. Şi Thérèse se hotărîse ce să-i spună. Totdeauna soluţia cea mai simplă e ultima care îţi vine în minte. Iată ce avea să-i spună: „Am să dispar din viaţa ta, Bernard. Nu te îngriji de soarta mea. Dacă vrei, am să plec chiar în clipa asta şi am să mă pierd în întuneric. Nu mă înspăimîntă nici pădurea, nici bezna, fiindcă le cunosc de mult şi ele mă cunosc pe mine. Firea mea seamănă întocmai cu acest ţinut sterp şi mort, unde nu poate rezista nici o vietate, pe unde trec doar păsări călătoare şi mistreţi rătăcitori. M-am obişnuit cu gîndul că ai să mă alungi; sînt de acord să arzi toate fotografiile mele, să ştergi pînă şi numele meu din amintirea fetiţei, şi toată familia să mă uite de parcă nici n-aş fi existat.“

Thérèse s-a şi hotărît să înceapă:

— Lasă-mă să plec pentru totdeauna, Bernard!

Cuvintele ei îl fac pe Bernard să se întoarcă brusc. Se repede spre ea din celălalt capăt al camerei, stacojiu de mînie, cu vinele umflate şi îngaimă :

— Cum ? Îndrăzneşti să ai o părere ? Să-ţi exprimi o dorinţă ? Să taci ! Să nu mai spui un cuvînt. De acum înainte eu vorbesc şi tu asculţi. N-ai să faci decît ceea ce îţi ordon eu. Ai să te supui fără să crîcneşti hotărîrilor mele irevocabile.

Acum nu se mai bîlbîia pentru că-şi regăsise firul discursului ticluit cu grijă. Stătea rezemat de cămin şi vorbea cu un ton grav ; la un moment dat scosese chiar o hîrtie din buzunar ca să o consulte. Thérèse nu mai era înspăimîntată, îi venea să rîdă, fiindcă îl găsea de-a dreptul grotesc. Orice ar fi spus, cu accentul lui înfiorător, care ar fi părut caraghios oriunde în altă parte, afară de Saint-Clair, nu-i putea schimba hotărîrea de a pleca în lume. De ce luase ea însăşi lucrurile aşa de tragic ? Ce importanţă ar fi avut dacă acest imbecil ar fi dispărut pentru totdeauna dintre cei vii ? Se uită la hîrtia care tremura în mîinile neîngrijite ale lui Bernard ; în casă nu poartă nici manşete, e neglijent ca toţi bădăranii de teapa lui, ridiculi de cum ies din bîrlogul lor de la ţară, fiindcă viaţa lor nu foloseşte nici unei cauze, nici unei idei, nici unei făpturi umane. Numai din obişnuinţă se dă o importanţă exagerată existenţei unui individ. Aveau dreptate Robespierre şi Napoleon şi Lenin... Văzînd-o că zîmbeşte, Bernard îşi iese din sărite, ridică tonul şi ea e nevoită să-l asculte :

— Să ştii că te am la mînă. Înţelegi ce înseamnă asta ? Trebuie să te supui orbeşte hotărîrilor familiei, altfel...

— Altfel ce se va întîmpla ?

Thérèse renunţase să se mai prefacă indiferentă ; acum îl înfrunta şi îl lua în rîs, strigîndu-i :

— E prea tîrziu ! Ai depus mărturie în favoarea mea şi n-o mai poţi dezminţi. Ai fi acuzat de mărturie mincinoasă...

— Întotdeauna se mai poate descoperi un fapt nou. Iar această dovadă nouă se află încuiată în biroul meu. Şi apoi, o astfel de crimă nu se prescrie niciodată, slavă Domnului !

Thérèse tresări, apoi îl întrebă :

— Ce vrei de la mine ?

În cele cîteva secunde cît el îşi consultă însemnările, Térèse se lasă furată de liniştea nemaipomenită de la Argelouse, gîndindu-se că mai e mult pînă la cîntatul cocoşilor, că murmurul nici unui izvor nu dă viaţă acestui deşert, că nici o boare de vînt nu face să tresalte vîrfurile pinilor fără număr.

— Hotărîrea pe care am luat-o nu se întemeiază pe motive personale. Eu pun familia mai presus decît persoana mea. Interesele familiei m-au călăuzit în toate acţiunile, de aceea am şi consimţit pentru onoarea familiei să induc în eroare justiţia ţării mele. Numai Dumnezeu are dreptul să mă judece pentru aceasta.

Cuvintele lui pompoase o scîrbeau pe Thérèse. Îi venea să-l roage să se exprime mai simplu.

— În interesul familiei trebuie ca lumea să ne creadă uniţi, să fie convinsă că nu pun la îndoială nevinovăţia ta. Pe de altă parte, voi lua toate măsurile pentru a mă pune la adăpost pe viitor.

— Aşadar ţi-e frică de mine, Bernard ?

El murmură :

— Frică ? Nu, scîrbă !

Apoi continuă cu tonul lui obişnuit :

— Vreau să afli cît mai repede şi odată pentru totdeauna ceea ce am hotărît : mîine vom părăsi această casă şi ne vom stabili în altă parte, în casa mea părintească unde mătuşa dumitale n-are ce căuta.

Nevasta lui Balion îţi va aduce de mîncare în camera dumitale. Îţi interzic să pui piciorul în oricare altă încăpere, dar n-am să te împiedic să cutreieri pădurile după pofta inimii. În fiecare duminică ne vom duce împreună la biserica de la Saint-Clair unde vom asista la sfînta slujbă. Lumea trebuie să ne vadă mergînd la braţ, iar în prima joi din fiecare lună vom pleca în caleaşcă la tîrgul din B., şi acolo vom lua masa la tatăl dumitale, aşa cum am făcut totdeauna.

— Şi Marie ?

— Marie va pleca mîine cu dădaca ei la Saint-Clair şi mai tîrziu maică-mea o va lua cu ea în Sud. Vom pretexta că sănătatea fetiţei o cere. Nu cumva ai sperat că o să ţi-o lăsăm ? Doar şi ea trebuie pusă la adăpost. Dacă eu aş fi dispărut, ea ar fi devenit, la majorat, moştenitoarea întregii averi. După soţ ar fi putut să urmeze copilul... De ce nu ?

Thérèse sare în picioare şi abia se stăpîneşte să nu strige :

— Va să zică erezi că din cauza averii, a pădurilor de pini, am...

Aşadar, imbecilul acesta n-a izbutit să descopere nici una din nenumăratele cauze intime ale faptei ei, şi acum îi atribuie cel mai josnic motiv cu putinţă.

— Fireşte că din cauza averii... Ce alt motiv aveai ? E destul să procedezi prin eliminare, ca să ajungi la această concluzie. În zadar ai căuta să-mi dai o altă explicaţie... De altfel nici nu mai are importanţă, nu mă mai interesează. Am încetat să mă frămînt din pricina dumitale, nici nu mai exişti pentru mine, trebuie totuşi să ţiu seama că porţi numele meu, din nefericire, Peste cîteva luni, cînd toată lumea va fi convinsă că sîntem o pereche unită, după ce Anne se va fi căsătorit cu tînărul Deguilhem... Trebuie să ştii că familia Deguilhem a cerut un răgaz de gîndire înainte de a lua o hotărîre... În momentul acela zic, mă voi putea

stabili în sfîrşit la Saint-Clair ; dumneata însă vei rămîne aici. Vom face să se creadă că suferi de nervi sau că...

— Că sînt nebună, de pildă ?

— Asta nu ! Ar putea să arunce o umbră asupra fetiţei. Dar se pot inventa destule pretexte verosimile. Iată tot ce aveam să-ţi spun.

Thérèse murmură : „La Argelouse... pînă la moarte..." Se apropie de fereastră şi o deschise. În clipa aceea Bernard simţi din plin bucuria triumfului : în această seară a ajuns în sfîrşit să domine femeia care întotdeauna îl intimidase şi umilise ; acum e rîndul ei să se simtă dispreţuită ! Ce mîndru era că reuşise să rămînă calm pînă la sfîrşit. Nu degeaba tot repeta doamna de la Trave că este un sfînt ; de altfel toată familia îl lăuda pentru mărinimia lui, şi pentru prima oară avea sentimentul propriei superiorităţi. Atunci la clinică, cînd i se adusese la cunoştinţă, cu mii de precauţiuni, că Thérèse încercase să-l ucidă, Bernard, fără să facă nici un efort, vădise atîta sînge rece, încît stîrnise admiraţia tuturor. De fapt nimic nu poate răni cu adevărat pe un om incapabil de dragoste ; şi fiindcă nu ştia să iubească, Bernard nu simţise decît un fel de bucurie amestecată cu spaimă, ca atunci cînd scapi dintr-un mare pericol, — sentimentul pe care îl încearcă bunăoară un om care află că ani de-a rîndul a trăit, fără să ştie, în preajma unui nebun furios. Dar acum, în seara asta, Bernard avea satisfacţia puterii sale, i se părea că domină lumea întreagă. Îl umplea de mîndrie convingerea că un om ca el — drept, cu principii şi cu judecata sănătoasă, — poate învinge orice piedică. Chiar şi acum cînd furtuna abia se potolise, Bernard era gata să susţină, ca şi înainte, că numai ceea ce-ţi faci singur te nenoroceşte. Dovadă că el izbutise să *rezolve* o dramă dintre cele mai îngrozitoare la fel de bine cum re-

zolva orice chestiune de afaceri. Lumea nu va afla mai nimic, aşa că va scăpa cu faţa curată, — nimeni nu-l va mai compătimi ; şi nici nu voia să fie compătimit. Cine se poate socoti umilit că s-a căsătorit cu un monstru, dacă monstrul a fost dominat pînă la urmă ? De altfel, nici viaţa de holtei nu-i de dispreţuit, şi faptul că fusese la un pas de moarte îi sporise la culme pasiunea pentru avere, pentru vînătoare, pentru automobil, pentru mîncare şi băutură — într-un cuvînt, bucuria de viaţă !

Thérèse rămăsese în picioare lîngă fereastră ; nu vedea decît o mică porţiune dintr-o alee acoperită cu pietriş alb, şi simţea doar mirosul rondului de crizanteme, apărat de un grilaj împotriva turmelor de oi. În depărtare stejarii, ca un zid negru, ascundeau pădurea de pini care umpleau aerul nopţii cu mirosul lor de răşină. Thérèse ştia că pădurea împresoară casa ca o armată duşmană pe care o simţi în apropiere, chiar dacă n-o vezi. Copacii aceştia, al căror foşnet asemănător cu un vaier înăbuşit îl ascultă acum, o vor privi impasibili ca nişte temniceri, cum lîncezeşte de-a lungul iernilor şi cum se sufocă în timpul verilor fierbinţi ; ei vor fi singurii martori ai lungii agonii la care e condamnată. Deodată închide fereastra şi se apropie de Bernard :

— Crezi oare că mă poţi ţine aici cu forţa ?

— Fă ce vrei... Dar să-ţi intre bine în cap că n-ai să ieşi de aici decît cu cătuşe la mîini.

— Exagerezi ! Te cunosc şi ştiu că vrei să pari mai rău decît eşti. Şi apoi, n-ai să-ţi expui familia la o asemenea ruşine ! De aceea sînt foarte liniştită.

Atunci Bernard, care ca un om chibzuit ce era, cîntărise bine toate posibilităţile, începu să-i explice că dacă ar pleca, ar însemna că îşi recunoaşte vinovăţia. Şi în cazul acesta familia nu putea evita ruşinea unui scandal decît amputînd membrul gangrenat, lepădîndu-se de el, renegîndu-l în mod public ;

— Închipuieşte-ţi că de fapt aceasta e atitudinea pe care maică-mea ar fi vrut să o luăm din primul moment ! Am fost pe punctul de a lăsa justiţia să-şi urmeze cursul, însă ne-am gîndit la Anne şi la Marie... Dar încă nu este prea tîrziu. Nu te sfătuiesc să iei o hotărîre pripită. Te las să te gîndeşti pînă mîine.

Thérèse spuse cu jumătate de gură :

— Tatăl meu are să mă apere.

— Tatăl dumitale ? Află că am căzut de acord în ceea ce te priveşte. El trebuie să-şi apere cu orice preţ cariera, partidul, ideile lui politice, aşa că nu va precupeţi nimic ca să înăbuşe scandalul. Ar trebui să te arăţi recunoscătoare pentru tot ce a făcut pînă acum pentru dumneata. Lui trebuie să-i mulţumeşti că totul a fost muşamalizat. De altfel, sînt sigur că ţi-a comunicat hotărîrea sa irevocabilă... Nu-i aşa ?

Bernard nu mai simţea nevoia să ridice tonul, devenise aproape politicos, nu fiindcă i-ar fi fost cîtuşi de puţin milă de Thérèse, ci numai de satisfăcut ce era, văzînd că femeia aceasta, care abia mai respira, zăcea în sfîrşit învinsă la picioarele lui, aşa cum i se cuvenea. Aşadar totul era acum în ordine. Bernard se gîndea cu mîndrie că orice alt bărbat, după o asemenea lovitură, ar fi rămas nenorocit pe viaţă, în timp ce el îşi revenise atît de repede ; şi apoi, oricine se poate înşela, de altfel toată lumea se înşelase cu privire la Thérèse, — pînă şi doamna de la Trave, care de obicei judeca pe loc oamenii la justa lor valoare. După părerea lui Bernard, totul se trăgea din faptul că în ziua de astăzi lumea nu ţinea destul seama de principii şi se trecea prea uşor peste primejdia pe care o reprezintă o educaţie ca cea pe care o primise Thérèse ; desigur, femeia asta e un monstru, dar orice

s-ar spune, dacă ar fi crezut în Dumnezeu... Doar frica este mama înțelepciunii... Apoi Bernard se gîndi cu mulțumire că întregul orășel, care abia aștepta să se bucure de rușinea lor, va fi foarte dezamăgit, văzîndu-i în fiecare duminică la braț, ca doi soți ideali. Voia să vină mai repede duminica, pentru ca să-i vadă ce mutră vor face !... Unde mai pui că nu-și pierdea dreptul de a se adresa oricînd justiției. Luă lampa în mînă și o ridică, lăsînd să cadă lumina pe ceafa Thérèsei :

— Nu te duci la culcare ?

Ea nu părea să-l fi auzit, așa că ieși lăsînd-o în întuneric. Cînd ajunse în dreptul scării dădu peste mătușa Clara, care stătea ghemuită pe prima treaptă. Cînd întîlni privirea iscoditoare a bătrînei, Bernard se sili să-i zîmbească și o luă de braț, ca să o ajute să se ridice. Dar ea refuză să se miște, ca un cîine de lîngă patul stăpînului său pe moarte. Bernard puse lampa jos și-i strigă bătrînei în ureche că Thérèse se simțea acum mult mai bine, dar că dorea să rămînă singură cîteva clipe, înainte de a se duce la culcare :

— Asta-i una dintre maniile ei, după cum știi.

Mătușa Clara cunoștea într-adevăr această manie, dar avea totdeauna ghinionul să dea peste Thérèse tocmai în momentul cînd aceasta ar fi vrut să fie singură. De cele mai multe ori era de ajuns ca bătrîna să întredeschidă ușa, ca să se simtă de prisos.

În cele din urmă, mătușa Clara se ridică cu greu și, sprijinindu-se de brațul lui Bernard, se tîrî pînă în camera ei, care se afla deasupra salonului cel mare. După ce o însoți pînă înăuntru, Bernard avu grijă să-i aprindă și lumînarea de pe masă, apoi o sărută pe frunte și ieși. În tot acest răstimp mătușa nu-l slăbise din ochi. Cîte gînduri nu învățase ea să citească pe fețele oamenilor, tocmai fiindcă nu auzea ce spun ! Așteptă ca Bernard să ajungă în camera

lui și iarăși deschise încetișor ușa. Dar cînd îl văzu stînd în capul scării, rezemat de balustradă, și răsucindu-și o țigară, bătrîna se retrase în grabă. Picioarele îi tremurau și abia își mai trăgea sufletul. N-avu nici măcar puterea să se dezbrace. Se întinse pe pat și rămase nemișcată, cu ochii deschiși.

X

Thérèse ședea mai departe nemișcată în salonul luminat doar de cîțiva tăciuni, care mai mocneau sub cenușă. Din adîncul memoriei ei ieșeau din nou la iveală, acum cînd era prea tîrziu, crîmpeie din confesiunea pe care o pregătise în timpul călătoriei ; dar ce rost mai avea să-i pară rău că se trudise în zadar ? De fapt, povestea aceea prea bine construită n-avea aproape nici o legătură cu realitatea. Făcuse o mare prostie atribuind un rol atît de important convorbirilor cu tînărul Azévédo !

Nu fusese decît o iluzie ! În realitate ea căzuse victima unei legi străvechi, unui destin inexorabil ; nu ea distrusese familia, ci familia avea s-o distrugă pe ea ; în felul lor aveau dreptate s-o considere un monstru, dar și ea îi socotea pe ei monștri. Fără ca cineva din afară să bănuiască măcar ceea ce se petrece, familia avea să o nimicească printr-o metodă lentă și sigură. „Mașinăria atotputernică a familiei se va porni împotriva mea și mă va zdrobi, fiindcă n-am știut nici s-o opresc, nici să mă feresc la timp din calea ei... N-are rost să caut explicații, totul s-a întîmplat fiindcă ei sînt așa cum sînt și eu sînt așa cum sînt... Efortul de a purta veșnic o mască, de a salva aparențele, a juca teatru, pe care cu greu l-am făcut timp de aproape doi ani, îmi închipui că alți oameni (la urma urmei, semenii mei), izbutesc de

cele mai multe ori să-l facă pînă la moarte, salvaţi prin capacitatea lor de adaptare ori poate anesteziaţi de cloroformul obişnuinţei, vegetînd abrutizaţi la sînul matern al familiei atotputernice. Dar vai ! eu, dar eu"...

Deodată Thérèse se ridică şi deschise fereastra. Răcoarea zorilor o făcu să tresară. De ce n-ar încerca să fugă ? Ar fi destul să sară pe fereastră. Oare ar urmări-o ? Ar da-o din nou pe mîna justiţiei ? Dar fie ce-o fi, merită să încerce. Oricum, nimic nu putea fi mai rău decît această agonie nesfîrşită. Şi pe loc Thérèse trase un fotoliu pînă în dreptul ferestrei. Abia atunci îşi aminti că n-are nici un ban ; cu toate că e proprietara unei păduri de mii de pini nu poate dispune de nici un ban fără încuviinţarea lui Bernard. Deci n-are mai multe şanse de scăpare decît Daguerre, criminalul hăituit, care rătăcise prin landă şi pentru care Thérèse, un copil pe atunci, simţise o milă nespusă (parcă o vede şi acum pe soţia lui Balion turnînd vin jandarmilor în bucătăria de la Argelouse). Şi tocmai cîinele familiei Desqueyroux fusese acela care descoperise urmele nenorocitului. Îl găsiseră zăcînd într-un tufiş, aproape mort de foame. Thérèse văzuse cum îl duceau legat fedeleş într-un car cu fîn. Se spunea că după ce fusese condamnat la ocnă, murise pe vapor, înainte de a ajunge la Cayenne[1]. Vapor... ocnă... Ce i-ar putea împiedica să o dea pe mîna justiţiei, după cum au ameninţat-o ? Dovada, pe care Bernard pretindea că o are... e desigur o minciună ; dacă nu cumva a descoperit în buzunarul vechii pelerini pacheţelul cu otrăvuri...

Ca să scape de orice îndoială, Thérèse porneşte orbecăind pe scară în sus. Pe măsură ce urcă treptele,

[1] Capitala Guyanei franceze, situată în America de Sud, pe coasta de apus a Oceanului Atlantic, unde se deportau condamnaţii la muncă silnică.

vede din ce în ce mai bine din pricină că lumina zorilor a şi început să pătrundă prin ferestrele de la etaj. A ajuns în sfîrşit pe coridorul din faţa podului, unde se găseşte dulapul cu haine vechi, acelea pe care nu le dădeau niciodată săracilor, fiindcă le mai purtau la vînătoare. Pelerina aceea decolorată avea un buzunar adînc, în care mătuşa Clara îşi ţinea împletitura pe vremuri, cînd se mai ducea la vînătoare de porumbei sălbatici, ca să aibă ce face cît stătea la pîndă. Thérèse îşi vîră mîna în buzunarul pelerinei şi scoate de acolo un pacheţel sigilat cu ceară, pe care scrie :

Cloroform : 30 grame
Aconit, granule : nr. 20
Soluţie de digitală : 20 grame.

Reciteşte aceste cuvinte şi cifre, care ascund în ele moartea. Dar pe Thérèse a îngrozit-o întotdeauna gîndul morţii. Principalul este să nu priveşti moartea în faţă, să te preocupe numai ceea ce trebuie să faci : să torni apă în pahar, să dizolvi bine prafurile, să le înghiţi pe nerăsuflate, apoi să te întinzi pe pat şi să închizi ochii. În nici un caz să nu te gîndeşti la ceea ce va urma. De ce te-ai teme de acest somn mai mult decît de cel obişnuit ? Începu să tremure şi dădu vina pe răcoarea dimineţii. Coborî cîteva trepte şi se opri în faţa camerei unde dormea Marie. Dădaca sforăia, aşa cum mîrîie un animal furios. Thérèse deschise încetişor uşa. Printre obloane se strecura lumina zilei. Pătuţul îngust de fier se zăreşte ca o pată albă prin întuneric. Pe cearceaf se disting doi pumni micuţi. Profilul de copil, cu linii imprecise, e cufundat în pernă. Thérèse îşi spune că fetiţa are urechi prea mari, ca ale ei. Lumea are dreptate : e leită ea ; copia ei în miniatură doarme dusă, ghemuită în umbră. „Cînd eu nu voi mai fi, va rămîne această bucăţică ruptă din mine, care va trebui să poarte pînă la capăt

povara aceluiaşi destin, să treacă prin tot ce am trecut şi eu. Are să-mi moştenească trăsăturile, pornirile, aspiraţiile, după toate legile sîngelui, care nu iartă." Thérèse cunoaşte din gazete cazuri de sinucidere, cînd părinţii disperaţi au ţinut să moară împreună cu copiii lor. Cînd citesc despre asemenea cazuri, oamenii normali rămîn uluiţi, scapă gazeta din mînă şi se întreabă : „Cum e cu putinţă să se întîmple asemenea lucruri ?" Thérèse, care a ajuns şi ea să se socotească un monstru, simte pînă în adîncul inimii că aşa ceva este posibil şi că ea însăşi e pe punctul să... Îngenunchează lîngă patul fetiţei şi în timp ce-i atinge uşor cu buzele mînuţa nemişcată, rămîne uluită simţind cum din străfundul fiinţei ei izvorăsc cîteva lacrimi stinghere, orbind-o şi arzîndu-i obrajii — ea care nu plînge niciodată !

Thérèse se ridică, se mai uită o dată la copil, apoi trece în camera ei, toarnă apă într-un pahar, rupe pecetea de ceară de pe pacheţel şi rămîne pe gînduri, şovăind între cele trei cutiuţe cu otravă.

Fereastra era deschisă ; cîntecul cocoşului sfîşiase parcă ceaţa, din care doar ici-colo rămăsese cîte un petic străveziu, spînzurat prin crengile pinilor. Peisajul era scăldat în razele răsăritului. Cum să renunţe la atîta lumină ? De fapt ce este moartea ? Nimeni nu ştie. Thérèse se întreabă dacă neantul există într-adevăr, dacă nu este nimeni acolo. Spaima care o cuprinde îi stîrneşte ura faţă de ea însăşi. Tocmai ea, care nu şovăise să împingă pe altul în abis, să se îngrozească de el ? Laşitatea ei o umileşte ! Dacă există Dumnezeu (şi în clipa aceea îi apare în minte procesiunea din dimineaţa aceea de sărbătoare şi omul atît de singur, care mergea pe arşiţă, copleşit de povara odăjdiilor, purtînd în braţe simbolul Domnului şi mişcîndu-şi buzele într-un monolog mut, cu o expresie atît de îndurerată), dacă există, atunci să-i oprească la timp mîna criminală, — iar dacă este într-adevăr voinţa lui, ca un biet suflet zbuciumat să facă pasul către tărîmul celălalt, măcar să primească cu dragoste pe acest monstru, care este tot creatura Sa. Thérèse toarnă în paharul cu apă cloroformul, a cărui denumire îi este mai familiară şi o înspăimîntă mai puţin, evocîndu-i somnul. Trebuie să se grăbească ! Ai casei încep să se trezească, o aude pe nevasta lui Balion deschizînd obloanele din camera mătuşii Clara. Ce i-o fi strigat oare surdei ? De obicei servitoarea ştia să se facă înţeleasă după mişcarea buzelor. Se aude zgomot de uşi deschise şi de paşi grăbiţi. Thérèse abia apucă să arunce un şal pe masă, ca să ascundă otrăvurile, înainte ca servitoarea să dea buzna în cameră, fără să mai bată la uşă :

— A murit domnişoara ! Am găsit-o moartă, întinsă pe pat şi gata îmbrăcată. Se şi răcise cînd am intrat eu.

I-au pus totuşi bătrînei un şir de mătănii în mînă şi o cruce pe piept, deşi toată viaţa fusese necredincioasă. Ţăranii intrau pe rînd, îngenuncheau şi înainte de a ieşi, o priveau bănuitori pe Thérèse, care stătea în picioare lîngă patul moartei, de parcă se întrebau : „Cine ştie dacă n-a omorît-o tot ea ?" Bernard plecase la Saint-Clair ca să anunţe familia şi să facă toate formalităţile. Îşi spusese desigur că această moarte subită survenise în momentul cel mai potrivit pentru a produce o diversiune în orăşel. Thérèse se uită la bătrîna ei mătuşă, atît de devotată, care parcă s-ar fi sacrificat anume ca să-şi salveze nepoata de la moarte cu preţul propriei vieţi. Era desigur o întîmplare, o coincidenţă. Dacă cineva i-ar fi spus că fusese intenţia bătrînei sau a providenţei, Thérèse ar fi ridicat din umeri. Lumea şuşotea :

— Ai văzut ? Nici măcar nu se preface că plînge.

În inima ei Thérèse vorbeşte cu cea care nu mai este : va trăi, dar va fi un cadavru viu, în mîinile unor oameni care o urăsc. Se va resemna şi nu se va mai gîndi la ceea ce o aştepta.

La înmormîntare, Thérèse jucă rolul care îi revenea. Duminica următoare se duse la slujbă împreună cu Bernard, care în loc să intre ca de obicei pe o uşă laterală, traversă toată biserica de la un cap la altul. Thérèse însă nu-şi ridică vălul de doliu de pe faţă decît după ce se aşeză la locul ei, între soacră-sa şi Bernard. Stîlpul din spatele ei împiedica să fie văzută, iar în faţă nu avea decît corul. Era prizonieră, împresurată de mulţimea din spate, în dreapta de Bernard, în stînga de doamna de la Trave, şi singurul refugiu care îi rămînea, ca arena pentru taurul scăpat din întuneric, era spaţiul acela gol din faţa ei unde, între doi copii, un om stătea în picioare cu braţele depărtate de trup şi vorbea în şoaptă, izolat de restul lumii prin odăjdii.

XI

În seara aceea Thérèse se întoarse cu Bernard la Argelouse, în casa familiei Desqueyroux, unde de ani de zile nu mai locuia nimeni. Sobele scoteau fum, ferestrele nu se închideau bine şi pe sub uşile roase de şobolani sufla vîntul. Dar în anul acela toamna era atît de frumoasă, încît la început Thérèse nu suferi din pricina lipsei de confort. Bernard era toată ziua plecat la vînătoare. Seara, de cum se întorcea, se instala în bucătărie, unde mînca împreună cu soţii Balion. Thérèse auzea doar zgomotul tacîmurilor şi vocile lor monotone. În octombrie se întunecă foarte devreme. Cele cîteva cărţi pe care le adusese de acasă,

le cunoştea aproape pe de rost. Bernard nici nu luase în seamă rugămintea ei de a-şi comanda cîteva cărţi la Bordeaux ; nu-i era îngăduit să-şi procure altceva decît ţigări. Singura ei ocupaţie era să scormonească tăciunii cu vătraiul... dar fumul cu miros de răşină care răbufnea din cămin umplea camera ; aşa că o usturau ochii şi gîtul, iritat şi din pricina tutunului.

Thérèse îşi mînca în grabă cina şi după ce soţia lui Balion strîngea masa şi ieşea pe uşă, stingea lampa şi se culca.

Cîte ore petrecea stînd culcată şi aşteptînd în zadar somnul care s-o izbăvească ! Liniştea care domnea la Argelouse o împiedica să adoarmă ; prefera nopţile cînd bătea vîntul, fiindcă în tînguiala confuză a crengilor dinspre vîrfuri se ascundea o duioşie omenească, de care Thérèse se lăsa furată ca de un cîntec de leagăn. În nopţile vijelioase din perioada echinoxului dormea mai bine decît în nopţile liniştite.

Oricît de nesfîrşite i s-ar fi părut serile petrecute în singurătate la gura sobei, i se întîmpla totuşi să se întoarcă acasă înainte de a se întuneca — fie din pricină că o mamă, zărind-o, îşi luase brusc copilul de mînă şi-l trăsese în casă, fie din pricină că vreun cioban pe care îl strigase pe nume nu-i răspunsese la bună ziua. Ah, cum ar fi vrut să se piardă prin mulţimea unui oraş mare, să se confunde fără urmă cu ea. La Argelouse nu exista nici un cioban care să nu-i ştie povestea (i se punea în seamă pînă şi moartea mătuşii Clara). Cu nici un preţ n-ar fi îndrăznit să calce pragul cuiva ; ieşea pe uşa din dos, ocolea toate casele şi cînd auzea în depărtare huruitul unei căruţe, cotea numaidecît pe prima cărare. Mergea repede, inima îi bătea ca unui animal hăituit, şi de cîte ori se apropia vreo bicicletă, se ascundea într-un tufiş pînă ce o auzea depărtîndu-se. Numai duminica, în timpul slujbei de la Saint-Clair, scăpa de această spaimă şi se

mai destindea. Avea impresia că lumea din orăşel o priveşte cu mai puţină duşmănie. De fapt Thérèse nu ştia că atît tatăl ei, cît şi familia de la Trave o înfăţişau ca pe o victimă nevinovată şi crunt lovită: „Ne este teamă că biata fată n-are să-şi mai revină niciodată; nu vrea să vadă pe nimeni şi medicul spune că nu trebuie s-o contrazicem; Bernard o îngrijeşte cu un devotament nemărginit, dar ce să-i faci, dacă are nervii atît de zdruncinaţi..."

În ultima noapte a lui octombrie sufla un vînt năprasnic dinspre Atlantic, răscolind fără încetare vîrfurile copacilor; Thérèse, toropită de somn, asculta vaierul pădurii care-i amintea de Ocean. În zori însă, cînd se deşteptă, nu-l mai auzi. Deschise obloanele de la fereastră, dar camera rămase la fel de întunecată; o ploaie măruntă şi deasă curgea şuvoaie pe acoperişurile de ţiglă ale acareturilor din curte şi pe frunzişul încă stufos al stejarilor. În ziua aceea Bernard nu ieşi din casă. Thérèse fuma ţigară după ţigară şi de cîte ori ieşea pe coridor, auzea paşii bărbatului ei, care rătăcea prin camerele de la parter. Mirosul fumului de pipă, care se ridica pînă în camera ei, se simţea mai puternic decît acela al tutunului blond pe care îl fuma Thérèse, amintindu-i de viaţa ei dinainte. Începuseră ploile... Cîte zile va mai trebui să petreacă la gura sobei, în care focul abia mai pîlpîia? Din pricina umezelii tapetul mucegăit începuse să se dezlipească prin colţuri. Pe pereţi se mai vedeau urmele vechilor portrete, pe care Bernard le luase cu el ca să le atîrne în salonul din Saint-Clair — şi nu mai rămăseseră decît nişte cuie ruginite şi inutile.

Pe cămin, într-o triplă ramă din imitaţie de baga, erau nişte fotografii şterse de parcă morţii de pe ele ar fi murit a doua oară: înfăţişau pe tatăl lui Bernard, pe bunica lui şi pe Bernard, copil, cu breton.

Cum să trăiască închisă în această cameră o zi întreagă? Vor urma apoi săptămîni, luni de-a rîndul...

Seara, Thérèse nu mai putu suporta singurătatea; deschise încetişor uşa, coborî scara şi intră în bucătărie, unde îl găsi pe Bernard şezînd pe un scăunel în faţa focului, dar cum o văzu, sări în picioare; Balion, care tocmai curăţa o puşcă, înlemni iar soţia lui scăpă împletitura din mînă. Toţi trei o priveau cu o expresie atît de ciudată încît îi întrebă:

— V-aţi speriat de mine?

— Nu ştii că n-ai voie să intri în bucătărie?

Ea nu răspunse şi dădu să iasă, însă Bernard o chemă înapoi:

— Dacă tot ai venit... ţin să-ţi anunţ că prezenţa mea aici nu mai este necesară. Am reuşit să stîrnesc simpatie pentru dumneata la Saint-Clair, fiindcă lumea crede, sau se preface a crede, că eşti cam neurastenică. Am răspîndit zvonul că preferi să trăieşti singură, dar că vin foarte des să te văd. De acum înainte, te scutesc să mai mergi duminica la slujbă.

Thérèse îngăimă „că nu o plictisea de loc să se ducă acolo", la care Bernard îi răspunse că nu de dragul amuzamentului o dusese pînă atunci la biserică. Important era că îşi atinsese scopul urmărit. Apoi adăugă:

— La urma urmei pentru dumneata slujba tot nu înseamnă nimic...

Thérèse deschise gura ca şi cum ar fi vrut să spună ceva, dar se răzgîndi. Bernard îi ceru cu stăruinţă să nu compromită printr-un cuvînt sau printr-un gest nesăbuit rezultatul obţinut de el mai repede şi mai uşor decît sperase. Cînd îl întrebă ce mai face Marie, îi răspunse că pleacă chiar a doua zi la Beaulieu cu Anne şi cu doamna de la Trave. Şi el va petrece acolo cîteva săptămîni, cel mult două luni. Apoi deschise uşa, dîndu-i a înţelege că trebuie să plece.

A doua zi dimineață, cînd abia se lumina de ziuă, Thérèse auzi pe Balion înhămînd caii, apoi vocea lui Bernard, tropăitul copitelor și huruitul șaretei ce se depărta. Pe urmă nu se mai auzi decît ploaia care cădea pe acoperișuri, pe geamurile ude, pe ogoarele pustii, pe landele întinse pe sute de kilometri, pe mlaștini, pe ultimele dune mișcătoare și pe Ocean.

Thérèse își aprindea țigară de la țigară. Pe la ora patru își îmbrăcă impermeabilul și porni prin ploaie. Dar se temu să n-o prindă noaptea în pădure și se întoarse în camera ei. Focul se stinsese și, tremurînd de frig, se culcă în pat. Pe la ora șapte, soția lui Balion îi aduse jumări cu șuncă pe care refuză să le mănînce: nu mai putea suferi gustul unturii de porc, după atîta timp îi făcea greață. I se urîse să mănînce în fiecare zi numai carne de porc conservată în untură sau șuncă. Soția lui Balion pretindea că nu poate să-i ofere altceva, fiindcă domnul Bernard i-a interzis să taie vreo pasăre. Se plîngea că Thérèse o făcea să urce și să coboare scările degeaba, deși știe că suferă de inimă și că are picioarele umflate; îi venea destul de greu s-o servească și n-o făcea decît de dragul domnului Bernard.

În noaptea aceea Thérèse simți că are febră; prin mintea ei surprinzător de lucidă, se perindau imagini din viața pe care ar fi putut s-o ducă la Paris: se vedea în restaurantul de la Bois de Boulogne, unde fusese o dată cu Bernard, acum însă fără el, șezînd la masă cu Jean Azévédo și cu niște femei tinere. Își punea pe masă tabachera de baga și aprindea o țigară egipteană. Apoi, în timp ce orchestra cînta în surdină, începea să vorbească, să-și deschidă inima. Izbutea să-i farmece pe toți din jur, care o ascultau cu atenție, fără să se mire însă. Una dintre femei spunea: „Parcă ai povesti viața mea... și eu am trecut prin toate acestea...“ Un scriitor o luă deoparte: „Ar trebui să scrii despre frămîntările dumitale. Am fi bucuroși să publicăm în revista noastră un astfel de jurnal intim al unei femei de astăzi.“ Un tînăr, care suferea din pricină că ea nu-i împărtășea dragostea, o conduce acasă cu mașina și în timp ce trec prin Bois de Boulogne, Thérèse nu e tulburată, ci mai degrabă fericită, simțîndu-l atît de aproape pe acest tînăr îndrăgostit și știind cît de mult o dorește. „Nu, nu, deseară nu pot, îi spunea ea. M-a invitat o prietenă la masă. — Dar mîine seară? — Nici mîine nu pot. — N-ai niciodată o seară liberă? — Aproape niciodată... Într-adevăr, nu sînt liberă niciodată...“

În viața ei apăruse un bărbat și în comparație cu el tot restul lumii îi părea șters și searbăd; un om pe care nimeni din cercul ei nu-l cunoștea; o fire foarte modestă și retrasă, și totuși Thérèse simțea că întreaga ei viață se învîrtește în jurul acestui soare, invizibil pentru alții, de a cărui căldură trupească se bucura numai ea. Parisul vuia în depărtare ca vîntul în pădurea de pini. Iubitul ei o ținea în brațe; deși era duios și delicat, o strîngea atît de tare la pieptul lui, încît abia mai putea să respire, dar prefera să se înăbușe decît să se desprindă din îmbrățișarea lui. (Și Thérèse își strîngea mîinile în jurul umerilor, ca într-o îmbrățișare, mîna ei dreaptă se încleștează pe umărul stîng, în timp ce unghiile de la mîna stîngă i se înfig în umărul drept.)

Se ridică din pat și se duce desculță la fereastră, o deschide, lăsînd să pătrundă în cameră aerul proaspăt al nopții care încă nu era prea rece. Nici nu-i vine să creadă că ploaia va înceta vreodată. Avea impresia că va ploua pînă la sfîrșitul lumii. Dacă ar avea bani, ar fugi la Paris, și s-ar duce drept la Jean Azévédo, i-ar spune tot ce are pe inimă; e sigură că el îi va găsi de lucru. Ce bine ar fi să trăiască singură la Paris, să-și

cîştige viaţa, să nu depindă de nimeni... Să scape de familie ! „*Ai ei*“ să fie numai aceia pe care îi va fi ales inima ei, aceia de care să se simtă legată nu prin sînge, ci prin afinităţi sufleteşti, uneori şi fizice ; vrea să-şi găsească rude în adevăratul înţeles al cuvîntului, oricît de puţine ar fi şi oricît ar trebui să le caute prin lume... În cele din urmă adormi cu fereastra deschisă. Aerul rece şi umed al zorilor o trezi ; îi clănţăneau dinţii, dar nu avea curajul să se scoale din pat şi să închidă fereastra, n-avea nici măcar putere să întindă mîna ca să tragă pătura pe ea.

În ziua aceea nu se sculă din pat şi nici nu se spălă. Înghiţi cu greu cîteva bucăţele de friptură de porc şi bău o ceaşcă de cafea ca să poată fuma, căci pe stomacul gol nu mai suporta tutunul. Încercă să retrăiască în minte visurile din noaptea trecută ; de altfel chiar în timpul zilei la Argelouse nu era mai mult zgomot, nici mai puţin întuneric după-masa decît noaptea. În acea perioadă a anului cu zilele cele mai scurte, ploaia deasă face să se confunde orele şi parcă ţine timpul în loc ; zorile se transformă pe nesimţite în amurguri, învăluite în aceeaşi tăcere mormîntală. Dar Thérèse nici nu dorea să doarmă, fiindcă insomnia îi contura şi mai precis visurile ; căuta cu răbdare, sistematic, în trecutul ei chipuri uitate, guri la sărutările cărora rîvnise de departe, trupuri neprecise de care se apropiase întîmplător în mulţime sau vreodată în întuneric, şi care făcuseră să tresară trupul ei pe atunci încă pur. Îşi crea o fericire, născocea bucurii pe care nu le cunoscuse, făurindu-şi din vise o dragoste irealizabilă.

— Nici nu se mai scoală din pat, şi nici nu mai ia nimic în gură — îi spunea peste cîtva timp lui Balion soţia sa. În schimb goleşte sticlele de vin pînă la fund, pe cinstea mea. Dacă ţi-ai pune mintea cu descreierata asta, ar fi in stare să bea oricît, iar cînd se ameţeşte arde cearceafurile cu ţigara. Într-o zi are să dea foc şi casei. Atîta fumează, de i s-au îngălbenit degetele şi unghiile de parcă le-ar fi muiat în tinctură de iod. Mă doare sufletul de cearceafurile astea ţesute de noi aici... Poate să aştepte mult şi bine pînă am să-i primenesc aşternutul...

Mai spunea apoi că ea nu s-ar da înapoi să mături prin odaie şi să-i facă patul, dacă puturoasa asta n-ar cloci toată ziua în pat. Şi apoi, era păcat să se mai ostenească să-i tot care căni de apă caldă, pe scări, cu picioarele ei umflate, fiindcă tot le găsea în fiecare seară neatinse în faţa uşii ei, unde le lăsase dimineaţa.

Treptat, Thérèse se desprindea de amantul necunoscut scornit de imaginaţia ei dornică de puţină bucurie, era obosită de atîta fericire iluzorie, se săturase de plăceri închipuite, şi atunci îşi făurea alte visuri pentru a evada din realitate. Se vedea bunăoară zăcînd pe un pat sărăcăcios, în jurul căruia îngenuncheaseră o mulţime de oameni. Deodată parcă în camera ei intra cineva, aducînd în braţe un copil pe moarte (unul dintre acei copii din Argelouse, care fugeau cînd ea se apropia) dar era destul ca Thérèse să-l atingă cu degetele ei îngălbenite de nicotină, pentru ca micuţul să se ridice pe deplin vindecat. Alteori se mulţumea cu visuri mai modeste : de pildă, că îşi aranja o casă la malul mării şi parcă avea în faţa ochilor grădina, terasa ; stabilea în gînd destinaţia fiecărei încăperi, alegea mobila, bucată cu bucată, căuta locul potrivit pentru lucrurile ei de la Saint-Clair, nu se putea hotărî ce stofe de mobilă s-ar armoniza mai bine. Apoi decorul acesta se destrăma, imaginea lui pălea, şi în cele din urmă se reducea la o alee de carpeni şi la o bancă, cu faţa spre mare, pe care şedea Thérèse, rezemîndu-şi capul pe un umăr.

Cînd auzi clopoţelul chemînd-o la masă, se ridică şi porni pe aleea întunecoasă, unde simţi că alături de ea mai mergea cineva, care deodată o cuprinse în braţe şi o strînse la piept. O sărutare, îşi zice, opreşte desigur timpul în loc ; îşi închipuie că în dragoste trebuie să existe clipe nesfîrşite. Îşi închipuie doar ; aievea nu va avea niciodată parte de ele. Îi apare iarăşi înaintea ochilor casa aceea albă, puţul ; parcă şi aude cum scîrţîie pompa ; mireasma de heliotropi stropiţi de curînd s-a răspîndit în toată curtea. Cina va fi un moment de destindere, în aşteptarea fericirii pe care o aduce cu sine seara şi noaptea, fericire desigur prea mare s-o poţi privi în faţă, s-o cuprinzi toată în inima ta : astfel Thérèse trăieşte din plin, cu pasiune dragostea de care a fost mai lipsită decît orice altă făptură de pe lume. Visul a pus în aşa măsură stăpînire pe ea, încît abia mai aude glasul răstit al servitoarei. Ce strigă bătrîna ? Că într-o zi are să se întoarcă pe neaşteptate domnul Bernard de la Beaulieu şi atunci ce are să spună văzînd în ce hal este camera asta ? O adevărată cocină de porci ! „De voie, de nevoie, trebuie să vă sculaţi, doamnă !" Thérèse se ridică şi, şezînd pe marginea patului, îşi priveşte uimită pulpele aproape scheletice şi picioarele care, prin contrast, par acum enorme. Bătrîna servitoare o înfăşoară într-un halat şi o aşază cu sila pe un fotoliu. Îşi caută ţigările în jur, dar mîna ei pipăie în gol. Prin fereastra deschisă pătrunde un soare cu dinţi. Bătrîna deretică de zor prin cameră, gîfîind şi bombănind, deşi se pare că are suflet bun, de vreme ce ai casei spuneau că în fiecare an, de Crăciun, plînge cînd se taie porcul îngrăşat de ea. Îi e ciudă pe Thérèse, care nu-i răspunde, fiindcă ia tăcerea ei drept o jignire, drept un semn de dispreţ.

Dar Thérèse n-o face dinadins ; prea era însă cufundată în gîndurile ei ca să aibă chef de vorbă.

Cînd simţi răcoarea plăcută a aşternutului curat, i se păru că i-a mulţumit bătrînei, de fapt însă nu rostise nici un cuvînt cu glas tare. Înainte de a ieşi din cameră bătrîna îi spuse cu năduf : „Cearceafurile astea ştiu că n-o să le mai ardeţi !" Thérèse se temu ca nu cumva să-i fi luat ţigările şi cînd întinse mîna după ele, văzu că într-adevăr aşa era. Cum să trăiască fără să fumeze ? Avea nevoie să frămînte mereu între degete micul cilindru uscat şi cald, să-l miroasă cu nesaţ şi în cameră să plutească veşnic fumul de ţigară ce-l aspira şi răspîndea apoi în aerul prin care toate lucrurile se vedeau ca prin ceaţă. Soţia lui Balion n-avea să mai vină sus pînă seara. Cum să reziste o după-masă întreagă fără tutun ? Închise ochii şi degetele ei îngălbenite făceau şi acum gestul obişnuit, frămîntînd o ţigară imaginară.

Pe la şapte seara, bătrîna servitoare intră cu o lumînare în mînă, aducînd o cană cu lapte, una de cafea şi o bucată de pîine, pe o tavă pe care o puse pe masă. „Nu mai aveţi nevoie de nimic ?" o întrebă cu ironie răutăcioasă, aşteptînd ca Thérèse să-i ceară înapoi ţigările. Thérèse însă rămase mai departe nemişcată, cu faţa la perete.

La un moment dat, vîntul deschise fereastra pe care desigur bătrîna n-o închisese bine, aşa că frigul nopţii pătrunse în cameră. Thérèse nu avu curajul să iasă de sub pătură, să se ridice şi să se ducă desculţă pînă la fereastră. Rămase nemişcată, zgribulită, cu pătura trasă pînă la ochi, simţind doar pe pleoape şi pe frunte valul de aer rece. Freamătul puternic al pinilor, bătuţi de vînt, umplea casa de la Argelouse, de parcă s-ar fi auzit vuietul Oceanului, şi totuşi nu izbutea să alunge tăcerea apăsătoare care domnea de obicei acolo. Dacă s-ar fi obişnuit într-adevăr cu suferinţa şi s-ar fi complăcut în ea, nu s-ar fi ghemuit atît de tare sub pături, îşi zise Thérèse. Se dezveli

puţin, însă nu putu să suporte frigul mai mult de cîteva secunde. Mai încercă o dată, şi încă o dată, reuşind să reziste din ce în ce mai mult. Devenise un fel de joc. Şi astfel, pe nesimţite şi fără să fi urmărit conştientă acest scop, suferinţa devenea pentru ea o ocupaţie şi — cine ştie ? — poate chiar singura ei raţiune de a trăi.

XII

— A sosit o scrisoare de la domnul.

Văzînd că Thérèse nu ia plicul pe care i-l întindea, soţia lui Balion stărui : domnul anunţă desigur că se întoarce şi trebuie să ştie şi ea ca să se poată pregăti...

— Poate doriţi s-o citesc eu, doamnă...

Thérèse îi răspunse : „N-ai decît s-o citeşti" şi se întoarse cu faţa la perete, aşa cum făcea întotdeauna cînd bătrîna se afla în cameră. Dar cuvintele pe care aceasta le silabisea cu greu, o scoaseră din toropeala ei !

„M-am bucurat cînd am aflat din scrisorile lui Balion că totul merge bine la Argelouse..."

Bernard anunţa că se întoarce cu maşina, dar că avea de gînd să se oprească în diferite oraşe, nu putea preciza data exactă a sosirii lui.

„În nici un caz nu voi veni înainte de 20 decembrie. Să nu te miri cînd mă vei vedea sosind cu Anne şi cu tînărul Deguilhem. S-au logodit la Beaulieu, dar logodna încă nu s-a anunţat oficial, deoarece tînărul Deguilhem ţine foarte mult să stea mai întîi de vorbă cu dumneata. Deşi pretinde că nu-i decît o simplă vizită de politeţe, eu sînt convins

că vrea să-şi facă o părere, bănuieşti desigur despre ce. Eşti prea inteligentă ca să nu treci cu brio acest examen. Să nu uiţi că eşti suferindă, că ai nervii zdruncinaţi. Într-un cuvînt, mă bizui pe dumneata să faci cum crezi că este mai bine. Îţi voi dovedi recunoştinţa mea, dacă te vei sili să nu periclitezi fericirea Annei şi să nu compromiţi realizarea acestui proiect care corespunde din toate privinţele intereselor familiei ; după cum, dacă ar fi cazul, n-aş şovăi să te fac să plăteşti scump orice încercare de sabotaj ; dar sînt sigur că această eventualitate este exclusă."

Era o zi frumoasă de iarnă, friguroasă, dar senină. Thérèse, ascultînd de sfaturile bătrînei, se sculă din pat şi ieşi în grădină, unde făcu cîţiva paşi sprijinindu-se de braţul ei. Dar trebui să facă o mare sforţare ca să mănînce o bucăţică de piept de pui. Pînă la 20 decembrie nu mai erau decît zece zile. „Dacă aţi vrea să vă siliţi cît de cît să ieşiţi din toropeală, pînă atunci v-aţi pune pe picioare, doamnă, poate chiar înainte."

Iar lui Balion bătrîna îi spunea : „Nu se poate zice că n-are bunăvoinţă, face tot ce poate. Dar şi domnul Bernard se pricepe să dreseze cîinii, chiar şi pe cei mai îndărătnici. După cum ştii, cînd le pune zgarda de forţă, se dă oricare pe brazdă. Şi pe dumneaei a îmblînzit-o destul de repede ; acum e ca o căţea dresată, care ţi se culcă la picioare cînd îi porunceşti. Totuşi n-ar trebui să aibă prea multă încredere în ea..."

De fapt Thérèse îşi dădea toată silinţa să renunţe la visuri, să-şi învingă apatia, somnolenţa. Se silea să umble, să mănînce şi mai cu seamă să-şi recapete luciditatea, să privească lucrurile şi oamenii din jur cu ochi de om normal. Luase chiar hotărîrea să vor-

bească și să zîmbească, atunci cînd va fi din nou în mijlocul acestei familii — familia ei — ca și cum s-ar fi întors într-o pădure pe care ea însăși ar fi incendiat-o și, călcînd în picioare cenușa, s-ar fi plimbat printre pinii pîrjoliți și înnegriți de flăcări.

În ziua de 18, pe la ora trei — era o zi posomorîtă, dar nu ploua — Thérèse ședea în camera ei, în fața căminului, cu capul rezemat de speteaza scaunului și cu ochii închiși cînd deodată o trezi din toropeală zgomotul unui motor de automobil. Apoi auzi din vestibul vocea lui Bernard și a doamnei de la Trave. Cînd soția lui Balion dădu buzna înăuntru, fără să mai bată la ușă, o găsi pe Thérèse în picioare în fața oglinzii, punîndu-și roșu pe obraji și pe buze, fiindcă-și spunea: „Nu trebuie să-l înspăimînt pe acest băiat".

Dar Bernard făcuse o greșală că nu se urcase din prima clipă în camera soției lui. Tînărul Deguilhem, care făgăduise familiei sale „să deschidă bine ochii", se gîndi că „purtarea lui Bernard dovedea cel puțin indiferență, ceea ce dădea de gîndit". Se depărtă puțin de Anne, își ridică gulerul de blană, spunînd că „degeaba încerci să încălzești aceste saloane de la țară". Apoi îl întrebă pe Bernard: „Casa n-are pivniță? Atunci o să vă putrezească mereu dușumelele, dacă n-aveți grijă să turnați sub ele un strat de ciment..."

Anne de la Trave purta o haină de blană cenușie, o pălărie de fetru simplă, fără nici o garnitură, despre care doamna de la Trave spunea însă că „deși nu avea nici măcar o panglică, o costase mai scump decît pălăriile ei de pe vremuri, garnisite cu pene și egrete. Ce-i drept, fetrul era de prima calitate și modelul de la o casă foarte mare, deși fusese reprodus de modista lor obișnuită." Doamna de la Trave își încălzea la foc picioarele încălțate

cu ghete, dar fața ei autoritară și totdeauna fleșcăită era întoarsă spre ușă. Îi promisese lui Bernard să fie la înălțime, după cum se cuvenea într-o asemenea împrejurare. Totuși îl prevenise: „Să nu-mi ceri s-o sărut. Așa ceva nu-i poți pretinde mamei tale. Va fi destul de greu. Și ca să-i ating mîna va trebui să-mi calc pe inimă. Înțelege-mă: ceea ce a făcut e îngrozitor în ochi oamenilor și ai lui Dumnezeu, dar află că nu fapta ei mă revoltă cel mai mult, că de, se știe că există oameni capabili de crimă... ceea ce mă indignează e mai cu seamă fățărnicia ei! Asta-i lucrul cel mai îngrozitor! Îți aduci aminte cum spunea: «Șezi pe fotoliul acesta, mamă, e mai comod...» Și-ți mai amintești cum se temea ca nu cumva să te sperie? «Dragul de el, îi e groază de moarte și un consult l-ar putea ucide...» Dumnezeu mi-e martor că nu bănuiam nimic, dar cînd am auzit-o spunînd «dragul de el», m-a pus pe gînduri..."

Acum, în salonul de la Argelouse, singurul sentiment pe care îl încearcă doamna de la Trave e neliniștea, fiindcă simte cît de stingheriți sînt cu toții; mai mult vede că tînărul Deguilhem și-a ațintit ochii de coțofană asupra lui Bernard. De aceea spune:

— Bernard, ar trebui să vezi ce face Thérèse. Poate că astăzi se simte mai rău ca de obicei...

Anne (absentă, indiferentă la tot ce s-ar putea întîmpla, ca și cum n-ar privi-o) e prima care recunoaște mersul Thérèsei și spune: „O aud coborînd scara". Bernard își duce mîna la inimă care-i bate mai tare ca de obicei. A făcut o mare prostie că n-a venit din ajun ca să repete scena cu Thérèse. Cine știe ce are să spună? E în stare să compromită totul, dar în așa fel, încît să nu-i poți aduce nici o

învinuire precisă. Parcă anume coboară atît de încet scara! Toată familia stă în picioare, cu fața spre ușă, cînd Thérèse, în sfîrșit, o deschide.

Bernard avea să-și aducă aminte multă vreme după aceea, că atunci cînd dădu cu ochii de ființa asta distrusă, slabă, cu fața suptă și palidă, în ciuda fardului, primul său gînd fu:

„*Curtea cu Juri*[1]!" în prima clipă nici nu se gîndise la crima săvîrșită de Thérèse, ci își aduse brusc aminte de o ilustrație colorată din *Petit Parisien*, una dintre multele care împodobeau closetele de scînduri din grădina de la Argelouse; îi evoca o zi de vară din copilărie cînd, în timp ce muștele bîziau și de afară se auzea țîrîitul greierilor, examina cu ochi de copil desenul acela în roșu și verde, înfățișînd „Sechestrata din Poitiers".

Cu aceiași ochi o privea acum pe Thérèse, lividă și scheletică, și se condamnă pentru nebunia de a nu fi scăpat cu orice preț de această femeie primejdioasă, așa cum te grăbești să arunci în apă o mașină infernală, care poate exploda din clipă în clipă. Cu sau fără voie, Thérèse, prin firea ei, stîrnea drame — dacă nu chiar scandal — ceea ce era și mai rău: ea nu putea fi decît criminală sau victimă... La apariția ei, membrii familiei nu-și putură stăpîni cîte o exclamație de mirare și de milă atît de sincere, încît tînărul Deguilhem nu mai știa ce să creadă, și ce concluzie să tragă. Thérèse căută să-i liniștească:

— De ce vă mirați? Vremea rea m-a împiedicat să iau aer, așa că mi-am pierdut pofta de mîncare. Nu mai puteam să iau aproape nimic în gură. În orice caz e mai bine să slăbești decît să te îngrași...

[1] Operă a scriitorului francez André Gide (1869—1951), publicată în 1930. Face parte din ciclul *Amintiri de la Curtea cu Juri*.

Dar ar fi mai interesant să vorbim despre Anne... Îmi pare foarte bine, draga mea...

Thérèse, care se așezase între timp luă amîndouă mîinile Annei într-ale ei și se uită lung la ea. Anne, în picioare, o scruta de asemenea pe Thérèse, fața ei roasă de suferință, și-i recunoscu privirea sfredelitoare, care pe vremuri o scotea din sărite. Își aminti că adesea îi spunea: „Încetează odată să mă străpungi cu privirea!"

— Mă bucur de fericirea ta, dragă Anne.

Și o clipă îi apăru pe buze un zîmbet stîrnit de „fericirea Annei", de tînărul Deguilhem, chel, cu mustăți de jandarm, cu umeri căzuți, îmbrăcat în redingotă, cu pulpe scurte și groase, strînse în pantaloni cu dungi negre și cenușii. (Dar ce-are a face, se gîndi, e un om ca toți oamenii, un soț, nici mai bun, nici mai rău decît alții.) Apoi își întoarse din nou privirea spre Anne și-i spuse:

— Scoate-ți pălăria... Așa! Acum te recunosc în sfîrșit, draga mea.

Anne vedea de aproape gura crispată a Thérèsei, ochii ei totdeauna uscați, care nu știau să plîngă și care nu-i trădau gîndurile. Tînărul Deguilhem spunea tocmai că o femeie căreia îi place să stea în casă și să se ocupe de gospodărie nu se simte prea rău nici iarna la țară: „Într-o casă se găsesc întotdeauna atîtea lucruri de făcut!"

— Cum se poate, Thérèse să nu mă întrebi nimic despre Marie?

— Ai dreptate, Anne. Povestește-mi despre ea...

Anne redeveni bănuitoare, ostilă; de luni de zile repeta adesea, cu tonul reprobator al mamei ei: „I-aș fi iertat totul, fiindcă, orice s-ar spune, e bolnavă; dar indiferența ei față de Marie n-o pot tolera. Ca o mamă să nici nu se sinchisească de copilul ei, asta mi

se pare de neiertat, oricîte scuze ai încerca să-i găsești."
Thérèse îi citea pe față gîndurile: „Mă disprețuiește fiindcă n-am întrebat-o din primul moment de Marie. Cum să-i explic? Tot n-ar putea înțelege că sînt prea absorbită, prea frămîntată de ale mele ca să mă mai pot gîndi la altceva. Anne însă abia aștepta să aibă copii, pentru ca de dragul lor să renunțe cu desăvîrșire la viața ei personală întocmai ca și mama ei și ca toate celelalte femei din familie. Eu însă simt veșnic nevoia să mă reculeg, să mă regăsesc cu orice preț... Anne va uita de prietenia noastră intimă din adolescență, va uita și de mîngîierile lui Jean Azévédo în clipa cînd va auzi primul țipăt al mormolocului cu care o va blagoslovi această stîrpitură de bărbat, fără să-și scoată măcar redingota. Femeile din familia lor nici nu doresc altceva decît să-și piardă orice urmă de individualitate, de viață interioară. E impresionant cum știu să renunțe la orice de dragul speței; îmi dau seama că sînt de admirat pentru dăruirea lor fără margini, pentru abdicarea lor totală... Eu însă nu pot, nu sînt în stare..."
Thérèse se străduia să nu asculte ce se vorbea în jurul ei și să se gîndească numai la Marie; desigur că fetița începuse să vorbească. „Poate că m-ar amuza s-o ascult cîteva clipe, își zise, dar foarte curînd m-ar plictisi, și abia aș aștepta să rămîn singură, ca să mă pot gîndi la ale mele..."
O întrebă totuși pe Anne:
— Marie a început desigur să vorbească?
— Firește, repetă tot ce vrei. Să mori de rîs nu altceva. Cum aude un cocoș cîntînd sau un claxon de automobil, ridică un degețel și zice: „Auji, mujica?" E dulce de îți vine s-o mănînci.
Thérèse își spune în gînd: „Ar trebui să ascult ce se vorbește, dar nu mă pot concentra. Ce tot povestește tînărul Deguilhem?" Și, făcînd un mare efort, încearcă să urmărească discuția.
— Țăranii de pe proprietatea mea de la Balisac nu sînt atît de harnici ca cei de pe aici; la noi strîng rășina doar de patru ori pe an, în timp ce la Argelouse o strîng de șapte sau opt ori.
— Dar leneși trebuie să mai fie! Mai ales cînd te gîndești ce preț ridicat are acum rășina!
— Știi că un țăran care adună rășină a ajuns să cîștige azi o sută de franci pe zi... Dar mi se pare că am obosit-o pe doamna Desqueyroux cu discuția noastră...
Văzînd că Thérèse stătea cu ceafa rezemată de speteaza scaunului, toată lumea se ridică. Bernard hotărî să nu se întoarcă împreună cu ceilalți la Saint-Clair. Tînărul Deguilhem acceptă să conducă el mașina, urmînd ca a doua zi s-o trimită înapoi la Argelouse cu șoferul, care să-i aducă totodată lui Bernard lucrurile necesare pentru a petrece cîtva timp acolo. Thérèse făcu o sforțare ca să se ridice de pe scaun, dar soacra ei o opri.
Rămase cu ochii închiși și deodată îl auzi pe Bernard spunîndu-i doamnei de la Trave:
— Ce oameni mai sînt și soții Balion! Nu m-aș fi așteptat la așa ceva din partea lor. Am să le trag o săpuneală c-o să mă țină minte!
— Ai grijă să nu-i repezi prea tare, ca nu cumva să plece de la noi; întîi, fiindcă știu prea multe și apoi ce ne facem cu proprietățile? Balion e singurul om care știe exact pînă unde se întind.
Urmă o replică a lui Bernard, pe care Thérèse n-o auzise și după aceea doamna de la Trave spuse:
— În orice caz, fii prudent; să n-ai prea multă încredere în ea, supraveghează-i fiecare gest și n-o lăsa niciodată să intre în bucătărie sau în sufragerie

cînd nu'e nimeni acolo... Nu, fii pe pace, n-a leşinat, a aţipit doar sau se preface.

Cînd Thérèse deschide iar ochii, îl vede în faţa ei pe Bernard, care-i întinde un pahar de vin şi o îmbie: „E vin spaniol, te rog să-l bei, ca să mai prinzi puteri". Apoi Bernard, care nu renunţă niciodată la ceea ce şi-a pus în gînd, intră în bucătărie şi începe să strige. Cînd o aude şi pe soţia lui Balion, răstindu-se în graiul ei ţărănesc, Thérèse se gîndeşte: „E vădit că Bernard s-a speriat; de ce se teme oare?" Cînd Bernard se întoarse îi spuse:

— Cred că ai să mănînci mai cu poftă în sufragerie decît în camera dumitale. Am şi dat ordin să se pună masa acolo ca în trecut.

Thérèse începe să-şi dea seama că Bernard se poartă cu ea ca pe vremea anchetei, cînd era aliatul ei şi voia s-o salveze cu orice preţ. Ţine ca ea să se întremeze şi e dispus să facă orice pentru asta. Înseamnă că Bernard e într-adevăr înfricoşat. Thérèse îl urmăreşte cum aţîţă focul, şezînd în faţa ei, dar n-are cum să ştie că ochii lui bulbucaţi văd şi în jocul flăcărilor desenul acela obsedant, în roşu şi verde, din *Petit Parisien*, reprezentînd „Sechestrata din Poitiers".

Oricît ar ploua, la Argelouse nu vezi niciodată băltoace, fiindcă pămîntul nisipos absoarbe toată apa. Chiar şi în toiul iernii e deajuns să iasă soarele o oră ca apoi să te poţi plimba fără grijă în sandale, pe drumurile acoperite cu un covor moale şi uscat de ace de pin. Bernard îşi petrecea toată ziua la vînătoare, dar la ora mesei se întorcea să vadă ce face Thérèse, pe care o îngrijea ca niciodată. Relaţiile dintre ei erau acum destul de destinse. Bernard nu-i pretindea decît să se cîntărească din trei în trei zile; să nu fumeze mai mult de două ţigări după fiecare masă. Thérèse se obişnuise să facă plimbări lungi, urmînd sfatul lui Bernard, care spunea: „mişcarea în aer liber e cel mai bun aperitiv".

Acum nici Argelouse n-o mai înspăimînta; i se părea că pînă şi pinii se depărtau, se dădeau la o parte din calea ei, ca şi cum ar fi îndemnat-o să plece în lume. Într-o seară Bernard îi spuse: „Nu-ţi cer decît să ai răbdare pînă se mărită Anne; la nunta ei toată lumea trebuie să ne vadă încă o dată împreună; după aceea vei fi liberă". În noaptea următoare Thérèse nu putu să închidă ochii. Simţea o bucurie amestecată cu nerăbdare, care o împiedica să adoarmă. În zori, cîntecul nenumăraţilor cocoşi care parcă nu-şi răspundeau unii altora semăna cu un cor neîntrerupt de bucurie ce umplea văzduhul, înălţîndu-se pînă la cer. Deci Bernard o va lăsa să plece în lume, aşa cum slobozise pe vremuri în landă acea mistreaţă, pe care n-o izbutise s-o domesticească. După ce Anne va fi în sfîrşit la casa ei, lumea n-avea decît să spună ce voia. Bernard era hotărît s-o arunce pe Thérèse în vîltoarea Parisului şi s-o părăsească. Se înţeleseseră să nu divorţeze şi nici să nu se despartă oficial; vor născoci o explicaţie pentru opinia publică, pretextînd bunăoară că sănătatea ei şubredă o silea să schimbe adesea aerul. („Nu se simte bine decît atunci cînd călătoreşte.") Bernard se angaja să-i trimită regulat la fiecare întîi noiembrie contravaloarea răşinii recoltate pe lotul ei de pădure.

Bernard n-o întrebă pe Thérèse despre planurile ei de viitor, din partea lui putea să se şi spînzure după ce va pleca. „N-am să fiu liniştit, îi spunea mamei lui, decît atunci cînd am să mă văd scăpat de ea." „Tot ce pretind e să-şi reia numele de fată... Deşi, dacă are să-şi facă de cap, tot tu ai să tragi ponoasele." Bernard era convins că Thérèse, ca un cal nărăvaş, nu se cabrează decît atunci cînd simte hamul. Cînd va fi liberă, poate va deveni o femeie foarte aşezată. În

orice caz, încercarea trebuie făcută cu toate riscurile. Şi domnul Larroque era de aceeaşi părere. La urma urmei tot era mai bine aşa ; după ce Thérèse va dispărea, lumea o va uita mai repede şi cu timpul nimeni nu va mai vorbi despre ea. Lucrul cel mai important pentru întreaga familie era să închidă gura lumii. Îşi vîrîseră cu toţii în cap această idee, la care n-ar fi renunţat cu nici un preţ ; că Thérèse era un cal nărăvaş de care abia aşteptau să scape.

Thérèse găsea un farmec deosebit peisajului, acum cînd iarna era pe sfîrşite şi despuiase cu desăvîrşire pămîntul oricum sterp ; numai stejarii îşi mai păstrau cu încăpăţînare şuba lor bună de frunze moarte. Ea descoperea treptat că tăcerea de la Argelouse nu era decît aparentă. Chiar atunci cînd nu se mişcă nici o frunză, pădurea suspină încetişor, ca un om care-şi plînge soarta, legănîndu-se, şi în cele din urmă adoarme ; iar nopţile sînt pline de şoapte misterioase. Thérèse bănuieşte că pe viitor în viaţa ei, pe care nici nu îndrăzneşte să şi-o închipuie, vor fi dimineţi triste, pustii, cînd va regreta poate zorile de la Argelouse, unde o trezea numai corul zgomotos al cocoşilor fără număr. Ştie că în verile ce vor veni îşi va aduce adesea aminte de greierii ce cîntă ziua şi noaptea. La Paris nu avea să se teamă de pinii răvăşiţi de furtuni, ci de oameni primejdioşi ; va părăsi pădurea de pini pentru a se pierde într-un codru uman.

Cei doi soţi se mirau că relaţiile lor, altădată atît de încordate, deveniseră normale. Thérèse se gîndea că ajungi să suporţi prezenţa oricărui om din momentul cînd eşti sigur că îl poţi părăsi. Acum Bernard ţinea să afle nu numai ce greutate are Thérèse, dar şi ce gîndeşte, iar ea vorbea cu el mai deschis decît oricînd : „La Paris am de gînd să... Cînd voi fi la Paris..." Avea intenţia să locuiască la hotel, ori poate

să-şi închirieze un apartament. Voia să urmeze anumite cursuri, să asiste la conferinţe, la concerte, „să-şi facă o cultură serioasă, pe baze noi". Bernard n-o mai supraveghea, nici n-o mai bănuia, iar la masă mînca şi bea fără să se teamă. Doctorul Pédemay, care îi întîlnea cîteodată pe drumul dinspre Argelouse, îi spunea soţiei sale : „Ceea ce mă miră îndeosebi e faptul că nu au de loc aerul să joace teatru".

XIII

Într-o dimineaţă însorită de martie, pe la ora zece, Bernard şi Thérèse şedeau pe terasa de la „Café de la Paix" şi priveau mulţimea care încă de la acea oră timpurie umplea strada şi se scurgea valuri-valuri prin faţa lor. Thérèse îşi aruncă ţigara pe jos şi o stinse cu grijă, după obiceiul din lande.

— Ţi-e teamă să nu dai cumva foc trotuarului ?

Bernard izbucni într-un rîs forţat. Îi părea rău că venise cu Thérèse pînă la Paris. O însoţise, desigur, ca să nu dea loc la bîrfeli chiar a doua zi după nunta sorei lui, dar mai cu seamă fiindcă Thérèse îşi exprimase această dorinţă. Se gîndea cu amărăciune că femeia asta avea un talent deosebit să creeze situaţii false, şi pînă cînd nu dispărea din viaţa lui, îl păştea primejdia să se lase tîrît de dorinţele ei năstruşnice. Nebuna asta mai avea şi acum o oarecare influenţă asupra lui, care era un om atît de echilibrat, de chibzuit. Acum, în clipa despărţirii, Bernard simţea cum fără voia lui îl cuprinde tristeţea, ceea ce n-ar fi recunoscut nici în ruptul capului, căci nimeni nu-i stîrnise vreodată un asemenea sentiment (şi tocmai

Thérèse să reușească... nu, era de neconceput !) De ar scăpa odată de toate frămîntările ! Își spunea că abia la prînz cînd se va urca în tren, va respira ușurat ! Deseară îl va aștepta mașina la Langon și acolo, îndată ce va ieși din gară, pe drumul către Villandraut, începe pădurea de pini. În același timp o urmărea pe Thérèse, profilul ei, privirea ei care se oprea uneori asupra unui chip din mulțime și se uita după el pînă ce dispărea ; deodată îi spuse :

— Thérèse ...aș vrea să te întreb ceva...

Își plecă ochii, fiindcă niciodată nu putuse înfrunta privirea ei, și adăugă pe negîndite :

— Aș vrea să știu... Ai făcut-o pentru că mă urai ? Pentru că ți-era silă de mine ?

Bernard se miră de propriile cuvinte chiar în timp ce le rostea și-i fu ciudă pe sine. Thérèse zîmbi, apoi îl privi lung, cu o expresie gravă : În sfîrșit, Bernard îi punea prima întrebare care i-ar fi venit și ei în minte, dacă ar fi fost în locul lui ! Poate că abia acum îi va prinde bine spovedania pregătită cu atîta trudă, mai întîi în caleașcă, pe drumul către Nizan, apoi în micul tren spre Saint-Clair, toată noaptea aceea chinuită de căutări, de analiză temeinică, uriașă, spre a ajunge la cauzele cele mai adînci ale faptei ei, toate își dădeau acum roadele. Așadar, fără să știe, îl tulburase pe Bernard. Sub influența ei evoluase și el, dovadă că îi pusese o întrebare care trăda nedumerire, șovăială. Dacă judeca bine lucrurile, mai puțin simplist, nu mai putea fi judecătorul implacabil de pe vremuri. Thérèse îl privi pe omul acesta schimbat, cu indulgență, cu un sentiment aproape matern. Totuși îi răspunse ironic :

— Cum ? Nu știi că am făcut-o de dragul pinilor dumitale ? După cum ai spus, am vrut să fie numai ai mei.

Bernard dădu din umeri :

— Chiar dacă am crezut cîndva acest lucru, azi nu-l mai cred. Spune, de ce ai făcut-o ? Poți să-mi spui adevărul, măcar acum.

Thérèse rămase cu privirea pierdută în gol. Aici, pe acest trotuar, unde se afla ca pe țărmul unui fluviu de noroi și trupuri înghesuite, chiar în clipa cînd se pregătea să se arunce în el, neștiind dacă trebuie să se zbată sau să se lase tîrîtă la fund, zărea în depărtare o licărire, o lumină curată ca a zorilor : își închipuia că s-ar putea întoarce în lumea ei tristă și misterioasă, închinîndu-și toată viața meditației propriei desăvîrșiri, în liniștea de la Argelouse, atît de propice aventurii spirituale, căutării lui Dumnezeu... Un marocan, vînzător ambulant de covoare și mărgele, crezînd că Thérèse îi zîmbea lui, se apropie de masa lor. Dar Thérèse se întoarse spre Bernard și-i spuse la fel de ironic ca înainte :

— Adineauri eram pe punctul să-ți răspund : „Nu știu de ce am făcut-o". Acum însă mi se pare că știu de ce, închipuie-ți ! S-ar putea să mă fi îndemnat dorința de a vedea în ochii dumitale o umbră de neliniște, de curiozitate, în sfîrșit, de tulburare : adică tot ceea ce descopăr în ei de cîteva secunde.

Bernard o repezi cu un ton care o făcu pe Thérèse să-și amintească de călătoria de nuntă :

— Ții cu orice preț să fii spirituală pînă la sfîrșit !... Te întreb foarte serios : de ce ai făcut-o ?

De pe fața ei dispăru orice urmă de zeflemea, și îl întrebă tot atît de serios :

— Un om ca dumneata, Bernard, cunoaște totdeauna toate motivele faptelor sale, nu-i așa ?

— Firește... fără îndoială... Cel puțin așa mi se pare...

— Nici nu bănuieşti cît de mult aş fi vrut să afli tot adevărul. De-ai şti cum m-am zbuciumat, cum m-am chinuit să mă lămuresc eu însămi... Dar toate explicaţiile pe care ţi le-aş fi putut da, mi s-ar fi părut false de îndată ce le-aş fi rostit, înţelegi ?

Bernard începu să-şi piardă răbdarea :

— La urma urmei, trebuie să ştii precis ziua cînd te-ai hotărît... cînd ai trecut la fapte...

— Da, era în ziua cînd a izbucnit incendiul cel mare de la Mano.

Se apropiaseră unul de altul şi vorbeau aproape în şoaptă. Aici, în mijlocul Parisului scăldat în lumina dulce a soarelui de primăvară, în bătaia vîntului destul de răcoros, care aducea un miros de tutun exotic şi agita storurile cu dungi galbene şi roşii, Thérèse găsea ciudat să evoce după-masa aceea de arşiţă, cu cerul senin acoperit de fum şi funingine, cu mirosul înţepător de răşină aprinsă, pe care îl răspîndeau pădurile de pini în flăcări ; dar şi mai ciudat i se părea să descrie ceea ce se petrecuse în inima ei amorţită în care se născuse pe nesimţite ideea crimei.

— Uite cum s-au petrecut lucrurile : era în timpul prînzului, în sufragerie, cu obloanele închise ca de obicei ; vorbeai cu Balion şi deodată te-ai întors spre el, uitînd să numeri picăturile pe care le lăsai să cadă în pahar.

Thérèse nu-l privea pe Bernard, atît era de preocupată să nu omită nici cel mai mic amănunt ; dar cînd îl auzi rîzînd, îşi ridică mirată ochii spre el şi se convinse că într-adevăr rîdea la fel de stupid ca totdeauna spunîndu-i „Ei aş, drept cine mă iei ?" Aşadar n-o credea. (Dar era oare de crezut, se întreba şi ea ?) După acest rîs sarcastic Thérèse îl recunoscu pe vechiul Bernard, sigur de sine, convins că nimeni nu-l poate duce cu vorba.

Văzînd că Bernard îşi recîştigase încrederea în sine, simţi din nou că e pierdută, mai ales cînd o întrebă batjocoritor :

— Vrei să zici că ideea ţi-a venit aşa, din senin, poate datorită unei inspiraţii divine ?

Bernard nu-şi putea ierta greşeala de a fi căutat să afle adevărul de la Thérèse ! Îşi pierduse dintr-o dată autoritatea asupra acestei nebune, pe care izbutise s-o domine prin dispreţul său : dovadă că acum îndrăznea să ridice iarăşi capul ! De ce se lăsase tîrît de dorinţa neaşteptată de a înţelege ? Ca şi cum ar fi ceva de înţeles cînd ai de-a face cu o asemenea descreierată ! Îl luase gura pe dinainte ; dacă s-ar fi gîndit mai bine...

— Ascultă, Bernard, să nu-ţi închipui cumva că vreau să te conving de nevinovăţia mea !

Dimpotrivă. Thérèse se acuza cu o vehemenţă ciudată, susţinînd că dacă acţionase aşa ca o somnambulă, era numai fiindcă de luni de zile lăsase probabil să încolţească şi să crească în inima ei intenţii criminale. De altfel, după ce făcuse primul pas, cu cîtă furie lucidă şi cu cîtă tenacitate îşi urmărise scopul ! „Mă socoteam crudă numai cînd mîna mea şovăia. Aveam remuşcări fiindcă îţi prelungeam suferinţa. Trebuia să merg pînă la capăt şi cît mai repede ! Mă sileam să îndeplinesc un fel de datorie cumplită. Da, mi se părea o datorie !"

Bernard o întrerupse :

— Astea sînt vorbe goale ! Încearcă să-mi spui în sfîrşit ce urmăreai ! Ce voiai ? Dar ştiu dinainte că nu eşti în stare.

— Ce voiam ? Mi-ar fi desigur mai uşor să spun ceea ce nu voiam... nu voiam să joc teatru, să mimez gesturile altora, să folosesc formule străine — pe scurt, să reneg în fiecare clipă pe acea Thérèse care... Nu, n-a fost chiar aşa. Uite, Bernard, eu caut

să mă țin cît mai aproape de adevăr ; atunci cum se face că tot ceea ce îți povestesc sună atît de fals ?

— Vorbește mai încet ! Vezi bine că domnul din fața noastră s-a întors.

Bernard nu mai voia decît să încheie cît mai repede discuția. Dar știa că are de-a face cu o maniacă pe care nu-i chip s-o mai oprești cînd a început să taie firul de păr în patru. Thérèse, la rîndul ei, înțelegea că între ea și omul acesta de care se apropiase o clipă, distanța sporea din nou la nesfîrșit. Și totuși stăruia, căuta să-l farmece cu zîmbetul ei, dădea vocii ei acel timbru grav și aspru care îi plăcea lui pe vremuri.

— Abia azi îmi dau seama, Bernard, că acea Thérèse care își stinge instinctiv țigara de teamă să nu dea foc pădurii, acea Thérèse căreia îi plăcea să-și numere singură pinii și să-și socotească veniturile, acea Thérèse care era mîndră că se căsătorește cu un Desqueyroux, că va deveni o doamnă din lumea care poartă numele uneia dintre cele mai de vază familii din lande, mulțumită că se va vedea în sfîrșit la casa ei, cum se spune — această Thérèse este tot atît de reală ca și cealaltă, tot atît de autentică ; așa că nu aveam nici un motiv s-o sacrific de dragul celeilalte.

— Ce înțelegi prin cealaltă ?

Văzînd că nu știe ce să-i răspundă, el se uită la ceas. Atunci Thérèse zise :

— Totuși va trebui să mai vin din cînd în cînd pe acasă, pentru treburile mele... și pentru Marie.

— Ce treburi ? Ne-am înțeles doar că eu am să administrez averea noastră comună, așa că n-are rost să mai discutăm această chestiune. Am hotărît că ai să apari la toate ceremoniile oficiale, unde interesul bunei reputații a familiei și al Mariei impune să fim văzuți împreună. Și Slavă Domnului, într-o familie atît de numeroasă ca a noastră se ivesc destule nunți și înmormîntări. Bunăoară n-aș crede că unchiul Martin să mai trăiască pînă la toamnă : așa că vei avea prilejul să vii acasă fiindcă, pe cît se pare, ai și început să te plictisești aici...

Un agent de circulație, pe cal, fluiera din cînd în cînd, deschizînd parcă niște ecluze invizibile și atunci o armată de pietoni se grăbea să traverseze bulevardul negru de lume, înainte de a fi inundat de un nou val de mașini. În timpul acesta Thérèse se gîndea : „Ar fi trebuit să fug într-o noapte, pînă în sudul landei, ca Daguerre. Aș fi rătăcit printre pinii aceia rahitici din sud, unde pămîntul e nisipos și sterp, aș fi umblat pînă aș fi căzut jos istovită. N-aș fi avut curajul să intru într-o lagună și să stau cu capul sub apă (așa cum făcuse ciobanul din Argelouse, care s-a înecat anul trecut fiindcă noră-sa îl ținea nemîncat). Dar aș fi putut să mă culc pe nisip și să închid ochii... Acolo sînt însă corbi și furnici, care nici nu așteaptă să mori..."

Își întoarse privirea spre mulțimea care se scurgea, spre fluviul viu care o va înghiți, aruncînd-o de colo-colo și trăgînd-o cu el ca pe un cadavru. Nu mai avea nici o scăpare. Bernard se uită din nou la ceas :

— E unsprezece fără un sfert, așa că abia am timp să mai trec pe la hotel...

— Pe o vreme ca asta n-are să-ți fie prea cald pe drum.

— Așa-i, deseară în mașină va trebui chiar să-mi pun o pătură pe picioare.

Thérèse străbătu cu gîndul drumul pe care avea să-l parcurgă Bernard și i se păru că simte vîntul rece și umed biciuindu-i fața, vîntul acela care aducea miros de mlaștină, de rășină din cetină tăiată, de ierburi arse, de mentă și de ceață. Îl privi pe Bernard și pe față i se ivi zîmbetul de altădată, despre care

doamnele din partea locului ziceau : „Nu se poate spune că e frumoasă, dar în schimb e întruchiparea farmecului". Ar fi fost de ajuns ca Bernard să rostească doar atît : „Te iert, vino acasă...", ca ea să se ridice numaidecît şi să-l urmeze. Dar Bernard, furios că se lăsase o clipă copleşit de emoţie, acum nu mai simţea decît ce simţise totdeauna : spaimă şi dezgust faţă de orice gest neobişnuit, faţă de orice cuvînt deosebit de cele pe care le schimbă oamenii în fiecare zi. Bernard era construit „pe măsura" destinului său, aşa cum trăsurile lui erau construite pe măsura drumurilor cu hîrtoape, singurele cu care era obişnuit ; abia deseară, cînd avea să se găsească din nou pe făgaşul cunoscut, în sufrageria de la Saint-Clair, avea să-şi recapete echilibrul şi liniştea.

— Acum, la despărţire, vreau să-ţi mai cer o dată iertare, Bernard.

Thérèse rosti aceste cuvinte cu un ton excesiv de solemn şi totodată resemnat, făcînd un ultim efort pentru a relua conversaţia. Dar el n-o lăsă să continue : „Să nu mai vorbim despre asta..."

— Ai să te simţi foarte singur, fiindcă eu, deşi voi fi departe, rămîn totuşi soţia dumitale. Ar fi fost mult mai bine pentru dumneata dacă aş fi murit.

El ridică uşor din umeri şi, cu un ton aproape amical, o rugă „să nu-şi facă griji din pricina lui".

— Neamul nostru a avut în fiecare generaţie cîte un holtei ! De astă dată sorţii au căzut pe mine ! Am toate însuşirile cerute şi cînd spun asta, ştiu că n-ai să mă contrazici. Singurul lucru pe care îl regret este că avem o fată, aşa că numele Desqueyroux se va stinge o dată cu mine. Ce-i drept, chiar dacă am fi rămas împreună tot n-am fi vrut să mai avem copii... aşa că, la urma urmei, n-am de ce să mă plîng... Nu te mai obosi să mă conduci... rămîi aici.

Făcu semn unui taxi, dar înainte de a se urca, se întoarse din nou la Thérèse, ca să-i aducă aminte că plătise consumaţia.

Thérèse rămase multă vreme cu ochii la picătura de porto din paharul lui Bernard, apoi se uită la trecători. Unii păreau să aştepte pe cineva, mergînd în sus şi în jos. O femeie întoarse de două ori capul s-o privească pe Thérèse şi îi zîmbi : părea o lucrătoare sau era numai îmbrăcată ca o lucrătoare, se întrebă Thérèse. Se făcuse ora prînzului, cînd ies lucrătoarele din atelierele de croitorie. Thérèse nici nu se gîndea să se mişte de la locul ei ; nu se plictisea şi nu era tristă. Luă hotărîrea să nu se ducă în după-masa aceea la Jean Azévédo ; atunci scoase un oftat de uşurare dîndu-şi seama că nici nu dorea să-l vadă. Era sătulă de discuţii şi de soluţii abstracte. Pe Jean Azévédo îl cunoştea, dar nu cunoştea oamenii de care dorea să se apropie ; tot ce ştia despre ei era că o vor scuti de vorbărie. Thérèse nu se mai temea acum de singurătate. N-avea nevoie să facă nici o mişcare, fiindcă aşa cum trupul ei întins pe nisipul din landă ar fi atras furnicile şi cîinii, presimţea că aici farmecul ei va stîrni în jur un vîrtej. I se făcuse foame şi cînd se ridică de la masă, văzu într-una din vitrinele magazinului „Old England" imaginea unei femei tinere, îmbrăcată într-un taior de voiaj foarte strîmt care-i venea bine. Dar pe faţa ei suptă, cu umerii obrajilor ieşiţi şi cu nasul cîrn, mai stăruiau urmele suferinţei din perioada de la Argelouse. „E greu de spus ce vîrstă am", se gîndi.

Luă masa într-un restaurant din Rue Royale, aşa cum visase adesea. De ce să se întoarcă la hotel dacă n-are chef ? Băuse o sticlă mică de vin bun şi acum simţea un val cald de mulţumire. Ceruse să i se aducă ţigări. Un tînăr de la masa vecină se grăbi

să-i aprindă ţigara cu bricheta sa şi atunci Thérèse zîmbi.

Nici nu-i venea să creadă că nu trecuse nici un ceas de cînd ar fi dorit să străbată împreună cu Bernard drumul către Villandraut, seara, prin pădurea sinistră de pini. Ce rost are să te legi de un loc sau de altul, să-ţi placă mai mult pinii decît arţarii, să preferi Oceanul, cîmpiei? Acum nu mai iubea decît viaţa, oamenii care o trăiesc din plin. „Ceea ce mă atrage nu este oraşul de piatră, nici muzeele, nici conferinţele lui, de fapt iubesc acest codru uman fremătînd de viaţă, frămîntat de pasiuni mai vijelioase decît orice furtună. Vuietul pădurii de la Argelouse prin noapte mă emoţiona numai fiindcă semăna cu un vaier omenesc."

Thérèse era puţin ameţită, băuse cîteva pahare de vin şi fumase prea mult. Rîdea singură ca un om în culmea fericirii. Îşi fardă cu grijă obrajii şi buzele, apoi ieşi din restaurant şi porni, la întîmplare, pe stradă.

CUIBUL DE VIPERE

traducere de *Ion Mihăileanu*

„...Dumnezeule, ţine seamă de faptul că nu ne înţelegem noi înşine şi că nu ştim ce vrem şi că ne îndepărtăm la sfîrşit de ceea ce dorim."

SFINTA THÉRÈSE D'AVILA

În pofida josniciei sale, doresc ca acest duşman al semenilor săi, acest suflet ros de ură şi de zgîrcenie să vă trezească milă, să vă încălzească inima. De-a lungul vieţii sale cenuşii, patimi întristătoare îi ascund lumina, foarte apropiată, din care, cîteodată, o rază îl atinge, e gata să-l pătrundă ; patimile sale... înainte de toate însă îl împiedică s-o vadă creştinii mediocri, care-l pîndesc şi pe care el însuşi îi chinuie. Cîţi dintre noi nu descurajează astfel pe cel ce păcătuieşte, îndepărtîndu-l de la un adevăr, care, trecut prin cugetul lor, îşi pierde strălucirea !

Nu, nu banii îi îndrăgea acest avar, nu de răzbunare era înfometat acest om îngrozitor. Obiectul adevărat al iubirii sale îl veţi cunoaşte dacă veţi avea forţa şi curajul de a-l asculta pînă la ultima mărturisire, întreruptă de moarte...

I

Vei fi mirată cînd vei descoperi această scrisoare în casa mea de bani, deasupra unui pachet de acţiuni. Poate că ar fi fost mai bine dacă aş fi încredinţat-o notarului, care ţi-ar fi înmînat-o după moartea mea, sau dacă aş fi lăsat-o în sertarul de la birou, — primul pe care copiii îl vor forţa înainte ca trupul meu să se fi răcit. Dar, vezi, ani şi ani de zile m-am tot gîndit la scrisoarea asta, mi-am închipuit-o mereu în nopţile mele albe, ieşind la iveală pe raftul casei de bani, al unei case de bani goale şi în care nu s-ar fi aflat nimic altceva decît răzbunarea aceasta, pusă la cale timp de aproape o jumătate de secol. Nu-ţi fie teamă ; de altfel, eşti de pe-acum liniştită. „Acţiunile sînt acolo." Parcă îţi aud ţipătul, răzbătînd încă din vestibul, la întoarcerea de la bancă. Da, voalul tău de doliu nu te va împiedica să strigi copiilor : „Acţiunile sînt acolo".

Eram aproape hotărît să nu le las acolo şi-mi luasem toate măsurile. Dacă aş fi vrut, nu v-ar mai fi rămas nimic, afară de casă şi de terenuri. Aţi avut norocul că am dat uitării ura mea. Am crezut mult

timp că tot ceea ce fusese mai viu în mine era ura. Şi iată că, astăzi cel puţin, n-o mai simt. Bătrînul de acum cu greu şi-l poate închipui pe bolnavul furios de odinioară petrecîndu-şi nopţile, nu urzind răzbunarea (această bombă cu întîrziere era pregătită cu o migală de care eram mîndru), ci căutînd posibilitatea de a se bucura de ea. Aş fi vrut să trăiesc atît cît să pot vedea mutrele voastre la întoarcerea de la bancă. Aveam de gînd să nu-ţi dau prea curînd procura pentru a deschide casa de bani, să ţi-o dau destul de tîrziu ca să am această din urmă bucurie de-a auzi întrebările voastre disperate: „Unde sînt acţiunile ?" Mi se părea atunci că cea mai cumplită agonie nu va izbuti să-mi fure o asemenea plăcere. Da, am fost în stare de asemenea calcule. Cum am ajuns aici, eu care nu eram un monstru ?

E ora patru, şi tava cu dejunul meu, farfuriile murdare în care roiesc muşte mai zac încă pe masă. Degeaba am sunat. La ţară soneriile nu funcţionează niciodată. Aştept, fără să-mi pierd răbdarea, în camera în care am dormit cînd eram copil şi în care cu siguranţă voi muri. Atunci, primul gînd al fiicei noastre Geneviève va fi să ceară camera pentru copii. Ocup singur camera cea mai mare, cea mai luminoasă. Recunoaşteţi că am vrut să i-o cedez Genevièvei şi că aş fi făcut-o, dacă n-ar fi fost doctorul Lacaze, care se teme, pentru bronhiile mele, de umezeala de la parter. Fără îndoială că aş fi consimţit, dar cu atîta necaz, încît e foarte bine că am fost împiedicat. (Toată viaţa am făcut sacrificii a căror amintire mă otrăvea, hrănind, îngrăşînd acel soi de venin care devine mai puternic o dată cu trecerea timpului.)

Veşnicul meu chef de ceartă e o moştenire de familie. Tatăl meu, am auzit-o adesea pe mama povestind, era certat cu părinţii lui, care, la rîndul lor, au murit fără să-şi fi revăzut fiica, pe care o alungaseră cu treizeci de ani mai înainte (din ea se trag verii aceia din Marsilia, pe care noi nici nu-i cunoaştem). N-am ştiut niciodată de ce au existat aceste zîzanii, dar aveam încredere în ura înaintaşilor noştri ; chiar şi astăzi, dacă i-aş întîlni, aş întoarce spatele oricăruia dintre verişorii aceia din Marsilia. Se poate întîmpla să nu-ţi mai vezi rudele depărtate ; nu-i însă acelaşi lucru cu copiii, cu soţia. Desigur, familii unite există ; dar cînd te gîndeşti la numărul căsniciilor în care două fiinţe se întărîtă, se scîrbesc una de alta la aceeaşi masă, în aceeaşi baie, sub aceeaşi plapumă, e extraordinar cît de puţini divorţează. Se urăsc şi nu pot fugi departe una de alta în fundul acestor case...

De unde o asemenea febră a scrisului, care mă cuprinde azi, la aniversarea zilei mele de naştere ? Împlinesc şaizeci şi opt de ani şi numai eu singur o ştiu. Geneviève, Hubert, copiii lor, întotdeauna şi-au primit, de fiecare aniversare, torta, lumînărelele, florile. Dacă de ani de zile nu-ţi dăruiesc nimic de ziua ta, să nu-ţi închipui că uit ; o fac ca să mă răzbun. Ajunge... Ultimul buchet pe care l-am primit de ziua mea, sărmana maică-mea l-a cules cu mîinile ei tremurînde ; se tîrîse pentru ultima dată pînă în aleea trandafirilor, cu toate că suferea de inimă.

Unde rămăsesem ? Da, te întrebi de ce această subită furie a scrisului, „furie", chiar ăsta e cuvîntul. Îţi poţi da seama de ea după scrisul meu, după literele aplecate în aceeaşi direcţie, ca pinii de către vîntul de vest. Ascultă : ţi-am vorbit mai întîi de-o răzbunare îndelung plănuită şi la care renunţ. Totuşi există ceva în tine, ceva din tine, ce trebuie înfrînt, e tăcerea ta. Ah ! Înţelege-mă : eşti bună de gură, poţi

discuta ore întregi cu Cazau despre păsările din curte sau despre grădina de zarzavat. Cu copiii, chiar cu cei mai mici, flecăreşti şi te îndobitoceşti zile întregi. Ah! Prînzurile acelea, de la care plecam năuc, frămîntat de afacerile, de grijile mele, despre care nu puteam vorbi nimănui... Mai ales începînd cu procesul Villenave, cînd am devenit deodată, cum se spune limbaj gazetăresc, un mare avocat la Curtea cu ju Cu cît eram mai pornit să cred în însemnătatea mea, cu atît mai mult îmi dădeai sentimentul nimicniciei mele... Dar nu, nu despre asta-i vorba, pe-un alt s de tăcere vreau să mă răzbun: tăcerea încăpăţînată cu care ai împresurat căsnicia noastră, neînţelegerea noastră profundă. De cîte ori, la teatru sau citind roman, nu m-am întrebat dacă există în viaţă amante sau soţii care fac „scene", care îşi deschid sufletul, care îşi găsesc o alinare explicîndu-se!

În timpul acestor patruzeci de ani, în care am suferit unul alături de altul, ai fost în stare să ocoleşti orice vorbă pornită din inimă, ai curmat orice început de discuţie.

Mult timp am crezut că o făceai dinadins, că e vorba de o idee preconcepută, al carei fir nu-l scap pînă în ziua cînd am înţeles că, pur şi simplu, mă ignorai. Eram atît de în afara preocupărilor tale, încît te fereai nu din groază, ci din plictiseală. Aveai abilitatea să mă ghiceşti, să mă simţi de departe; şi dacă te luam prin surprindere, ştiai să scapi uşor, sau mă mîngîiai pe obraz, mă sărutai şi fugeai.

M-aş putea teme, fără îndoială, că ai să rupi scrisoarea după ce vei fi citit primele rînduri. Nu, n-ai s-o faci, pentru că de cîteva luni te uimesc, te pun pe gînduri. Oricît de puţin te uiţi la mine, n-ai observat o schimbare în felul meu de-a fi? Da, de data aceasta am încredere că nu-mi vei scăpa. Vreau să ştii, vreau să ştiţi, tu, fiul tău, fiica ta, ginerele tău, nepoţii tăi,

cine era omul care trăia singur, faţă în faţă cu grupul vostru compact, avocatul peste măsură de obosit, care trebuia cruţat pentru că el avea în mînă banii, dar care părea să sufere pe-o altă planetă. În care planetă? N-ai vrut niciodată să te duci s-o vezi. Calmează-te: nu e vorba aici nici de necrologul meu, scris dinainte de mine însumi, nici de un rechizitoriu împotriva voastră. Trăsătura dominantă a firii mele, şi care ar fi impresionat pe oricare altă femeie în afară de tine, e o luciditate îngrozitoare.

Iscusinţa de-a te autoamăgi, care ajută majorităţii oamenilor să trăiască, mi-a lipsit totdeauna. N-am încercat niciodată un sentiment josnic, fără să-mi fi dat seama de el...

A trebuit să mă întrerup... nimeni n-aducea lampa; nimeni nu venea să închidă obloanele. Priveam acoperişul cramelor ale căror ţigle erau viu colorate, ca florile sau gîtlejul păsărelelor. Auzeam sturzii în iedera căţărată pe plop, zgomotul unui butoi rostogolit. Aveam norocul să pot aştepta moartea în unicul loc din lume în care totul rămîne aidoma amintirilor. Numai huruitul motorului înlocuieşte scîrţîitul noriei [1], pe care-o învîrtea altădată măgăriţa. (Mai e şi îngrozitorul avion poştal, care anunţă ora gustării de după masă şi murdăreşte cerul.)

Nu le e dat multor oameni să regăsească în realitate, cu propriii lor ochi, această lume, pe care cei mai mulţi n-o descoperă decît în ei înşişi, cînd au curajul şi răbdarea să-şi aducă aminte. Pun mîna pe piept, îmi palpez inima. Privesc dulapul cu oglindă, în care se găsesc, într-un colţ, seringa Pravaz, fiola de nitrit de amil, tot ce-ar fi necesar în caz de criză. M-ar auzi cineva oare dacă aş striga? Toţi pretind

[1] Maşină hidraulică formată dintr-o serie de hîrdale legate între ele printr-un lanţ, care se scoboară goale şi urcă pline

că nu e altceva decît o falsă angină pectorală ; puţin le pasă dacă sînt convins sau nu de acest lucru, ţin mai mult s-o creadă ei înşişi, ca să doarmă liniştiţi. Acum respir. Simt parcă o mînă care mi-ar apăsa umărul stîng, ţintuindu-l într-o poziţie anormală, aşa cum ar face cineva care ar vrea să nu-l uit. Pe mine moartea nu mă va lua prin surprindere. De mulţi ani îmi dă tîrcoale, o aud, îi simt răsuflarea ; e răbdătoare cu mine, pentru că n-o înfrunt şi mă supun disciplinei pe care o impune apropierea ei. Îmi sfîrşesc viaţa în halat, cu ceremonialul celor grav bolnavi, incurabili, înfundat în fotoliul cu pernuţe în care mama şi-a aşteptat sfîrşitul ; aşezat, ca şi ea, lîngă o măsuţă plină de doctorii, nebărbierit, mirosind urît, sclavul mai multor manii dezgustătoare. Să nu vă închipuiţi însă că aţi scăpat ; de la o criză la alta mă simt din nou în putere. Notarul Bourru, care mă credea mort, mă vede din nou apărînd, şi ore întregi, în pivniţele instituţiilor de credit, am puterea să tai eu însumi cupoanele.

Trebuie să mai trăiesc destul de mult timp pentru a sfîrşi această spovedanie, pentru a te obliga în sfîrşit să mă asculţi, tu care, ani de zile, cît am împărţit acelaşi pat, nu uitai niciodată să-mi spui, seara, îndată ce mă apropiam de tine : „Pic de somn, dorm de pe-acum, dorm..."

Îndepărtai astfel mult mai puţin mîngîierile decît cuvintele mele.

E adevărat că nenorocirea noastră a început o dată cu discuţiile acelea nesfîrşite, de care ne lăsam furaţi cînd eram tineri căsătoriţi. Doi copii : eu aveam douăzeci şi trei de ani, tu optsprezece ; şi poate că dragostea pălea în faţa unor asemenea destăinuiri, a elanului unei dăruiri totale. Ca în prieteniile din copilărie, făcusem jurămînt să ne spunem totul. Eu

care aveam atît de puţine să-ţi mărturisesc, încît eram silit să înfrumuseţez nişte aventuri mărunte, nu mă îndoiam că şi tu erai tot atît de nevinovată ca şi mine ; nici nu-mi închipuiam că ai fi putut rosti vreodată un alt nume de băiat înaintea numelui meu ; n-o credeam pînă în seara...

Ne aflam în această cameră în care îţi scriu astăzi. Tapetul de pe pereţi a fost schimbat ; dar mobilele de mahon au rămas în acelaşi loc, paharul de apă, de culoarea opalului, se afla pe masă, alături de serviciul acela de ceai cîştigat la loterie. Luna strălucitoare lumina covoraşul de trestie. Vîntul de sud, ce străbate landele, aducea pînă la patul nostru mirosul unui incendiu.

Prietenul acela, Rodolphe, de care mi-ai vorbit adeseori şi întotdeauna pe întuneric, ca şi cum fantoma lui ar fi trebuit să fie prezentă între noi, în clipele noastre de cea mai profundă armonie, i-ai pronunţat din nou numele în seara aceea — ai uitat ? Dar asta nu-ţi era de ajuns.

— Există lucruri, dragul meu, pe care ar fi trebuit să ţi le spun înaintea logodnei. Îmi pare rău că nu ţi le-am mărturisit. A !... Nimic grav, linişteşte-te...

Nu eram neliniştit şi n-am făcut nimic pentru a te îndemna la destăinuiri. Dar tu le risipeai cu o plăcere care la început m-a stingherit. Nu te mustra cugetul, nu te supuneai unui sentiment de delicateţe faţă de mine, cum mi-o spuneai, şi cum, de altfel, tu o credeai.

Nu, te tăvăleai într-o dulce amintire, nu te mai puteai stăpîni. Poate că presimţeai o ameninţare împotriva fericirii noastre ; dar amintirea era mai puternică decît tine. Voinţa ta nu mai putea împiedica umbra acestui Rodolphe să plutească în jurul patului nostru.

Să nu crezi cumva că nefericirea noastră se trage din gelozie. Eu, care mai tîrziu am ajuns să fiu teribil de gelos, nu simţeam nimic care să amintească de o asemenea patimă în noaptea de vară de care-ţi vorbesc, o noapte din anul '85, cînd mi-ai mărturisit că, la Aix, în timpul vacanţei ai fost logodită cu băiatul acela necunoscut.

Cînd mă gîndesc că abia după patruzeci şi cinci de ani mi-e dat să am cu tine o explicaţie în privinţa aceasta ! Vei citi oare scrisoarea mea ? Te interesează atît de puţin toate astea ! Tot ce e în legătură cu persoana mea te plictiseşte. Chiar şi copiii te împiedicau să mă vezi şi să mă auzi ; dar de cînd au apărut şi nepoţii... Atîta pagubă ! Îmi încerc norocul pentru ultima oară. Poate că, mort, voi avea asupra ta o putere mai mare decît viu. Cel puţin în primele zile. Cîteva săptămîni voi recăpăta un loc în viaţa ta. Dacă n-ar fi decît din datorie, vei citi paginile acestea pînă la capăt ; simt nevoia s-o cred. O cred.

II

Nu, în timp ce te destăinuiai, nu încercam nici un sentiment de gelozie. Cum să te fac să înţelegi ceea ce se distrugea în mine ? Fusesem unicul copil al văduvei pe care ai cunoscut-o, sau mai bine zis lîngă care ai trăit mulţi ani fără a o cunoaşte. Dar, cu siguranţă, chiar dacă te-ar fi interesat, ţi-ar fi fost greu să înţelegi ce însemna legătura dintre două fiinţe, mamă şi fiu, tu, părticică a unei familii burgheze puternice şi numeroase, ierarhizată, organizată. Nu, nu ţi-ai putea închipui cîtă grijă poate avea văduva unui funcţionar modest, şef de serviciu la

Prefectură, pentru un fiu care reprezintă tot ce i-a mai rămas pe lume. Succesele mele la şcoală o umpleau de mîndrie. Ele reprezentau şi singura mea bucurie. În vremea aceea nu mă îndoiam că eram foarte săraci. Ca să mă conving, era de ajuns să văd viaţa noastră strîmtorată, cumpătarea din care mama făcuse lege. Desigur, nu-mi lipsea nimic. Azi îmi dau seama cît eram de răsfăţat. Fermele mamei de la Hosteins ne asigurau o masă ieftină şi aş fi fost extrem de mirat dacă mi s-ar fi spus că era foarte rafinată. Găinuşele îngrăşate cu mei, iepurii, pateurile cu sitari nu trezeau în mine nici o idee de lux. Auzisem întotdeauna spunîndu-se că terenurile acelea nu aduceau decît un venit modest. Şi, de fapt, cînd mama le moştenise, erau nişte întinderi neroditoare, unde bunicul, de copil, dusese el însuşi turmele la păscut. Dar nu ştiam că prima grijă a părinţilor mei fusese să le însămînţeze şi că la douăzeci şi unu de ani voi fi proprietarul a două mii de hectare de pădure tînără, care furnizau de pe-atunci lemn de mină. Mama economisea şi din veniturile ei modeste. În timp ce trăia încă tatăl meu, rupîndu-şi pîinea de la gură, cumpăraseră proprietatea din Calèse (patruzeci de mii de franci, via pe care n-aş da-o din mînă nici pentru un milion !). Locuiam în strada Sfînta Ecaterina, la etajul al treilea al unei case ce ne aparţinea (casa fusese zestrea tatei, împreună cu nişte terenuri virane). De două ori pe săptămînă sosea un coş de la ţară : mama intra foarte rar la măcelar. Trăiam cu ideea fixă a Şcolii Normale, unde voiam să mă înscriu. Mama se zbătea să mă scoată la aer joia şi duminica. Nu semănam de fel cu acei copii care sînt întotdeauna primii în clasă, avînd aerul că nu le e de loc greu. Eram un „tocilar" şi mă mîndream : un tocilar, şi-atît. Nu-mi amintesc ca la liceu să fi avut cea mai mică plăcere studiindu-l pe Vergiliu sau pe

Racine. Totul nu era decît materie de învăţătură. Din operele omenirii alegeam pe acelea care erau înscrise în program, singurele care aveau importanţă în ochii mei, şi scriam despre ele ceea ce trebuie să scrii ca să placi examinatorilor, adică ceea ce fusese deja spus şi scris de generaţii întregi de normalişti. Eu eram idiotul ăsta, şi-aş fi rămas poate la fel fără hemoptizia ce-a îngrozit-o pe mama şi care, două luni înaintea concursului de admitere la Şcoala Normală, m-a silit să părăsesc totul. Era tributul dat unei copilării prea cufundate în studii, a unei adolescenţe nesănătoase; un băiat în plină creştere nu trăieşte nepedepsit, aplecat asupra unei mese, pînă la o oră tîrzie din noapte, cu umerii aduşi, dispreţuind orice exerciţiu fizic.

Te plictisesc? Mi-e teamă că te plictisesc. Nu sări însă nici un rînd. Fii sigură că mă mulţumesc numai cu ceea ce e strict necesar: drama celor două vieţi ale noastre zăcea ascunsă în evenimentele acelea, pe care nu le-ai cunoscut sau pe care le-ai uitat.

De altfel, vezi de pe-acum, din primele pagini, că nu mă voi cruţa. Ai cu ce să-ţi aţîţi ura... Nu, nu protesta: imediat ce te gîndeşti la mine, duşmănia ta se înteţeşte.

Mi-e teamă totuşi că sînt nedrept faţă de băiatul acela plăpînd de atunci, aplecat peste dicţionarele sale. Cînd citesc amintirile din copilărie ale altora, cînd văd paradisul spre care se întorc cu toţii, mă întreb cu nelinişte adîncă: „Şi eu? De ce pustiul acesta chiar de la începutul vieţii mele? Poate că nu mai ţin minte ceea ce alţii îşi amintesc; poate că am cunoscut aceeaşi vrajă..." Din păcate, nu zăresc nimic altceva decît o crîncenă îndîrjire, decît lupta pentru primul loc, decît rivalitatea plină de ură cu un anume Henoch şi un anume Rodrigue. Din instinct

respingeam orice simpatie. Îmi amintesc că prestigiul succeselor şi pînă şi arţagul meu atrăgeau pe cîte unii. Eram un copil îngrozitor faţă de cei ce pretindeau că mă iubesc. Mi-era groază de „sentimente".

Dacă aş fi scriitor, n-aş putea scoate din toată viaţa mea de licean o singură pagină înduioşătoare. Stai... un singur lucru, totuşi, o nimica toată. Mi se întîmpla cîteodată să mă conving că tata, de care abia îmi aminteam, nu murise, că un concurs de împrejurări stranii îl făcuseră să dispară. La întoarcerea de la liceu, urcam strada Sfînta Ecaterina, alergînd prin mijlocul ei, strecurîndu-mă printre trăsuri, căci înghesuiala de pe trotuare m-ar fi oprit din goană. Suiam scara cîte patru trepte deodată. Mama cîrpea rufăria lîngă fereastră. Fotografia tatei atîrna în acelaşi loc, la dreapta patului. Mă lăsam îmbrăţişat de mama, de-abia îi răspundeam şi deschideam imediat cărţile.

După hemoptizia care mi-a schimbat destinul s-au scurs luni sinistre în vila aceea de la Arcachon, unde prăbuşirea sănătăţii punea capăt ambiţiilor mele universitare. Mama, sărmana, mă enerva, deoarece pentru ea asemenea ambiţii n-aveau nici o importanţă şi mi se părea că-i pasă prea puţin de viitorul meu. În fiecare zi trăia în aşteptarea „orei termometrului". Toată durerea şi toată bucuria ei atîrnau de cît cîntăream în fiecare săptămînă. Eu, care m-am chinuit mai tîrziu atîta din cauză că, atunci cînd eram suferind, boala mea nu interesa pe nimeni, recunosc că am fost pedepsit pe drept pentru purtarea mea aspră, nepotolită de băiat răsfăţat.

O dată cu primele zile frumoase „am fost mai tare ca boala", cum zicea mama. Am renăscut, în sensul strict al cuvîntului. Am devenit mai lat în spate, mai puternic. Trupul, ce suferise atîta din cauza regimului la care-l supusesem, înflorise în pădurea acum

uscată, plină de grozamă şi de pomişoară de pe vremea cînd Arcachon nu era decît un sat.

Am aflat tot atunci de la mama că nu trebuie să mă îngrijoreze viitorul. Aveam o avere frumoasă, care creştea an de an. Nimic nu mă grăbea ; mai ales că, fără îndoială, urma să fiu scutit de serviciul militar. Eram un bun vorbitor, şi această calitate impresionase pe toţi profesorii mei. Mama voia să urmez dreptul şi nu se îndoia că, fără să mă obosesc prea mult, aş putea deveni uşor un mare avocat, afară de cazul că m-ar atrage politica... Vorbea, vorbea, îmi dezvăluia dintr-o dată toate planurile. Iar eu o ascultam îmbufnat, cu duşmănie, cu privirea îndreptată spre fereastră.

Începusem să fac pe craiul. Mama mă urmărea cu o indulgenţă temătoare. Am văzut mai tîrziu, trăind printre ai tăi, importanţa pe care asemenea apucături o capătă într-o familie religioasă. Mama, însă, se gîndea numai la ceea ce mi-ar fi putut primejdui sănătatea. Cînd şi-a dat seama că nu abuzam de asemenea escapade, a închis ochii asupra ieşirilor mele nocturne, cu condiţia să fiu înapoi la miezul nopţii. Nu, nu-ţi fie teamă, n-am să-ţi povestesc aventurile mele de-atunci ! Ştiu că ţi-e groază de asemenea lucruri şi, de altfel, erau nişte aventuri atît de mărunte !

Eram de pe-atunci destul de necăjit din cauza lor. Sufeream. Sufeream că aveam atît de puţin farmec, încît nici tinereţea nu mă ajuta cu nimic. Nu pentru că eram urît, aşa cred. Trăsăturile mele sînt „regulate" ; şi Geneviève, care seamănă perfect cu mine, a fost o fată frumoasă. Dar aparţineam acelei specii de fiinţe despre care se spune că n-are tinereţe : un adolescent posomorît, fără prospeţime. Numai privindu-mă, oamenii îngheţau. Cu cît îmi dădeam seama mai bine de asta, cu atît deveneam mai ţeapăn. N-am ştiut niciodată să mă îmbrac, să-mi aleg o cravată,

să-i fac nodul. N-am ştiut niciodată să-mi dau drumul, să rîd, să fac pe nebunul. Era de neînchipuit că m-aş fi putut alătura unei bande vesele : aparţineam acelui soi de oameni care prin prezenţa lor ratează totul. De altfel, susceptibil, îmi era cu neputinţă să suport cea mai uşoară zeflemea. În schimb, cînd voiam să glumesc, aplicam altora, fără să vreau, lovituri pe care nu mi le iertau niciodată. Îi ridiculizam, ţinteam defectul ce trebuia trecut sub tăcere. Cu femeile, din timiditate şi din orgoliu, foloseam un ton superior şi doctoral, pe care ele nu-l pot suferi. Nu ştiam să le observ rochiile. Cu cît simţeam că le displac, cu atît accentuam tot ceea ce în mine le provoca repulsie. Tinereţea mea n-a fost altceva decît o sinucidere prelungită. Mă grăbeam să devin antipatic dinadins, de teamă că voi displace în mod firesc.

Pe drept sau pe nedrept, o învinovăţeam pe mama de ceea ce ajunsesem. Mi se părea că ispăşesc nenorocul de-a fi fost, din copilărie, prea alintat, ţinut sub pulpană, slujit... Pe atunci m-am purtat faţă de ea îngrozitor de aspru. O învinuiam că mă iubeşte prea mult. Nu-i iertam că mă copleşeşte cu ceea ce numai ea, singura în lume, era în stare să-mi dăruiască, cu ceea ce n-am mai cunoscut niciodată decît din partea ei. Iartă-mă că revin iarăşi, dar numai în gîndul acesta găsesc puterea de-a suporta izolarea în care mă laşi. E drept, trebuie să plătesc. Sărmana femeie, adormită în veci de atîţia ani, a cărei amintire mai supravieţuieşte doar în inima obosită a bătrînului de acum, cît ar fi suferit dacă ar fi prevăzut cum o va răzbuna destinul !

Da, eram înfiorător : în mica sufragerie din vilă, sub lampa ce ne lumina la masă, nu răspundeam decît monosilabic întrebărilor ei timide ; sau mă în-

furiam cu brutalitate la cel mai mic pretext şi chiar fără motiv.

Ea nu încerca să înţeleagă ; nu cerceta cauzele izbucnirilor mele furioase ; le îndura cum înduri mînia lui Dumnezeu : „Boala e de vină, spunea ea, trebuie să-şi descarce nervii..." Adăuga că e prea neştiutoare pentru a mă înţelege : „Recunosc că o bătrînă ca mine nu e o tovarăşă prea plăcută pentru un băiat de vîrsta ta..." Ea, care era atît de econoamă, ca să nu spun zgîrcită, îmi dădea mai mulţi bani decît îi ceream, mă îndemna să-i cheltuiesc, îmi aducea de la Bordeaux cravate caraghioase, pe care nu voiam să le port.

Ne împrietenisem cu nişte vecini şi făceam curte fetei lor, dar nu pentru că-mi plăcea. Deoarece fata stătea iarna la Arcachon pentru a-şi îngriji sănătatea, mama era cuprinsă de panică la gîndul că m-aş putea molipsi sau se temea să n-o compromit şi să mă căsătoresc fără voia mea. Sînt sigur azi că m-am agăţat, de altfel în zadar, de această cucerire pentru a o nelinişti pe maică-mea.

Ne-am întors la Bordeaux după o absenţă de un an. Ne mutasem. Mama cumpărase o casă mare pe bulevard, dar nu-mi spusese nimic, pentru a-mi pregăti o surpriză. Am încremenit de mirare cînd un valet ne-a deschis uşa. Primul etaj era al meu. Totul părea nou. Uluit în sinea mea de luxul care, cred acum, trebuie să fi fost de-un îngrozitor prost gust, am fost în stare să fiu crud, să nu fac decît critici şi să mă arăt îngrijorat de banii cheltuiţi.

Atunci, mama, triumfătoare, îmi dădu socoteala, pe care, de altfel, nu mi-o datora (căci cea mai mare parte a averii provenea de la familia ei). Cincizeci de mii de franci rentă, fără a mai pune la socoteală vînzarea lemnelor din pădure, constituiau în vremea

aceea, şi mai ales în provincie, o avere „frumuşică", de care orice alt tînăr s-ar fi folosit pentru a-şi croi drum, pentru a se ridica pînă la cea mai înaltă treaptă a societăţii. Ambiţia nu-mi lipsea ; dar mi-ar fi fost foarte greu să le ascund colegilor de la Facultatea de drept sentimentele mele duşmănoase.

Aproape toţi erau băieţi de familie bună, crescuţi la iezuiţi şi cărora eu, licean şi nepot de păstor, nu le iertam sentimentul îngrozitor de invidie pe care mi-l inspira felul lor de-a se purta, cu toate că, spiritual, îmi apăreau inferiori. Să invidiezi fiinţe pe care le dispreţuieşti, o asemenea patimă ruşinoasă îţi poate otrăvi toată viaţa.

Îi invidiam şi-i dispreţuiam ; şi aroganţa lor (poate închipuită) îmi aţîţa şi mai mult ura. Aveam o asemenea fire, că nu mă gîndeam nici o clipă să le devin simpatic şi treceam în fiecare zi şi mai mult de partea adversarilor lor. Ura faţă de religie, care a fost timp îndelungat pasiunea mea dominantă, din cauza căreia ai suferit atît şi care ne-a făcut duşmani pentru totdeauna, această ură a luat naştere la Facultatea de drept, în 1879 şi în 1880, din clipa votării articolului 7, anul faimoaselor decrete şi al expulzării iezuiţilor. Pînă atunci fusesem nepăsător faţă de aceste probleme. Mama, vorbind de ele, nu-mi spunea decît : „Sînt foarte liniştită ; dacă oameni ca voi nu vor fi mîntuiţi, atunci nimeni nu va fi mîntuit". Mă botezase. Prima comuniune la liceu mi s-a părut a fi o formalitate plicticoasă, care nu mi-a lăsat decît o amintire confuză. În orice caz, nu i-a mai urmat alta. Neştiinţa mea în acest domeniu era deplină. Cînd eram copil, preoţii, pe stradă, îmi apăreau ca nişte personaje costumate, ca nişte oameni mascaţi. Nu mă gîndeam niciodată la asemenea probleme şi cînd, în sfîrşit, m-am preocupat de ele, am făcut-o din motive politice.

Am înfiinţat un cerc de studii, care se întrunea la Cafeneaua Voltaire, unde făceam exerciţii de oratorie. Atît de timid în viaţa particulară, deveneam alt om în dezbaterile publice. Aveam adepţi, mă mîndream că eram şeful lor, dar, în realitate, nu-i dispreţuiam mai puţin decît pe burghezi. Mi-era ciudă pe ei că-şi manifestau atît de naiv ţelurile lor meschine, care erau şi-ale mele şi de care mă obligau să fiu conştient. Fii de mici funcţionari, foşti bursieri, băieţi deştepţi şi ambiţioşi, dar plini de venin, mă linguşeau fără să mă iubească. Le ofeream cîte-o masă memorabilă, despre care vorbeau mult timp după aceea. Dar apucăturile lor mă dezgustau. Se întîmpla să-mi scape o glumă ce-i rănea de moarte şi pe care nu mi-o iertau.

Totuşi, ura mea împotriva religiei era sinceră. Mă frămînta şi o anumită dorinţă de dreptate socială. Am obligat-o pe mama să dărîme casele de chirpici în care locuiau ţăranii noştri prost hrăniţi cu fiertură de porumb şi cu pîine neagră. A fost prima dată cînd a încercat să-mi reziste: „Pentru recunoştinţa care ţi-o vor purta..."

Dar n-am făcut nimic mai mult. Sufeream dîndu-mi seama că aveam, adversarii mei şi cu mine, o pasiune comună : pămîntul, banii. Există clasele posedante şi există celelalte. Am înţeles că voi fi întotdeauna de partea bogaţilor. Averea mea era egală sau superioară faţă de averea tuturor acestor băieţi ţanţoşi, care, aşa credeam eu, întorceau capul cînd mă vedeau şi care, fără îndoială, nu mi-ar fi întors spatele dacă le-aş fi întins mîna. De altfel, se găseau şi unii, la dreapta sau la stînga, care în întrunirile publice să-mi arunce în faţă cele două mii de hectare de păduri şi podgoriile mele.

Iartă-mă că zăbovesc atît. Fără toate amănuntele acestea poate că n-ai înţelege ceea ce a însemnat întîlnirea noastră pentru băiatul chinuit de atunci, ce-a însemnat dragostea noastră. Eu, fiu de ţăran, a cărui mamă „purtase basma", să mă însor cu o domnişoară Fondaudège ! Întrecea orice vis, era de neînchipuit...

III

Mi-am întrerupt scrisul fiindcă se făcuse întuneric şi fiindcă auzeam vorbindu-se în odăile de jos. Nu făceaţi mult zgomot. Dimpotrivă, vorbeaţi pe şoptite, şi asta mă tulbura. Altă dată, din această cameră puteam urmări discuţiile voastre. Dar acum nu mai aveţi încredere, şuşotiţi. Mi-ai spus zilele trecute că am început să fiu fudul de-o ureche. Dar nu-i aşa : aud huruitul trenului pe viaduct. Nu, nu, nu sînt surd. Vorbiţi pe şoptite, nu vreţi să vă aud. Ce-mi ascundeţi ? Nu merg afacerile ? Şi toţi sînt aici, în jurul tău, gata să muşte. Alfred, cel cu afacerile de băuturi spirtoase, şi ginerele său care nu face nimic, şi fiul nostru Hubert, agentul de schimb... Totuşi, are banii tuturora la dispoziţia sa, băiatul acesta care dă chiar 20% ! Nu sînt prost : n-am să scap din mînă averea. „Ar fi atît de simplu să tăiem nişte pini !" ai să-mi sufli la ureche astă-seară. Ai să-mi reaminteşti că cele două fete ale lui Hubert, de cînd s-au măritat, locuiesc la socrii lor fiindcă n-au bani pentru a-şi mobila o casă. „Avem în pod o grămadă de mobile care se strică, n-ar fi nici o pagubă dacă le-am împrumuta..." Asta ai să-mi ceri peste cîteva clipe. „Sînt supărate pe noi : nu mai pun piciorul aici. Nu mai am dreptul să-mi văd nici nepoţii..." Despre asta discutaţi, despre asta vorbiţi pe şoptite.

. . . .
. . . .

Recitesc rîndurile acestea scrise ieri seară într-un soi de delir. Cum am putut oare ceda unei astfel de furii ? Nu mai e o scrisoare, e un jurnal întrerupt, reluat... Voi şterge oare ce-am scris ? S-o iau de la început ? Imposibil : n-am timp. Ce-am scris rămîne scris. De altfel, ce altceva am dorit decît să-mi deschid sufletul, să te oblig să mă vezi pînă în străfund. De treizeci de ani nu sînt pentru tine nimic altceva decît un aparat ce împarte hîrtii de o mie de franci, un aparat ce funcţionează prost şi pe care trebuie să-l scuturi fără încetare pînă în ziua în care va putea fi, în sfîrşit, deschis, despicat şi dezgropată comoara ascunsă.

Simt din nou că mă cuprinde turbarea. Mă readuce la punctul la care m-am întrerupt : trebuie să mă reîntorc la obîrşia acestei furii, să-mi reamintesc noaptea aceea fatală... Dar, mai întîi, aminteşte-ţi de prima noastră întîlnire.

Eram la Luchon, cu mama, în august '83. Hotelul Sacarron era în perioada aceea plin de mobile capitonate, de taburete, de capre negre împăiate. Teii din aleea Etigny ! Şi azi, după atîţia ani, simt mirosul lor atunci cînd înfloresc teii. Trapul mărunt al măgarilor, clopoţeii, pocnetul bicelor mă trezeau dimineaţa. Izvoarele din munţi şiroiau pînă pe străzi. Vînzătorii strigau în gura mare : „Chifle şi cornuri !“ Călăuzele treceau călare, priveam cavalcadele plecînd.

Tot etajul întîi era locuit de familia Fondaudège. Ei ocupau apartamentul regelui Leopold. „Or fi tare risipitori oamenii aceia !“ spunea mama. Ceea ce nu-i împiedica să plătească întotdeauna cu întîrziere (închiriaseră terenurile întinse pe care le aveam în docuri, pentru depozite de mărfuri).

Prînzeam la masa comună ; voi, însă, familia Fondaudège, eraţi serviţi separat. Îmi amintesc masa aceea rotundă, lîngă ferestre : bunica ta obeză, ascunzîndu-şi chelia sub horbote negre, în care luceau pietre negre. Totdeauna mi se părea că-mi surîde : dar era numai forma ochilor ei foarte mici şi deschizătura exagerată a gurii ce dădeau o asemenea iluzie. O servea o călugăriţă, înfăşurată în văluri scrobite, cu faţa puhavă, acră. Mama ta... ce frumoasă era ! Îmbrăcată în negru, veşnic în doliu după cei doi copii morţi. Pe ea, şi nu pe tine, am admirat-o mai întîi pe furiş. Goliciunea gîtului, a braţelor şi a mîinilor ei mă tulbura. Nu purta nici o bijuterie. Îmi treceau prin cap sfidări stendhaliene şi îmi spuneam că pînă seara îi voi vorbi sau îi voi strecura o scrisoare. Pe tine abia te observam. Credeam că fetele nu mă interesează. Aveai, de altfel, acel soi de neobrăzare de-a nu-i privi niciodată pe ceilalţi, ceea ce era un mod de a-i desfiinţa.

Într-o zi, cînd mă întorceam de la Cazino, am surprins-o pe mama discutînd cu doamna Fondaudège, care era politicoasă, prea amabilă, ca o persoană care face eforturi disperate să se coboare la nivelul interlocutorului său. Mama, dimpotrivă, vorbea cu o mare siguranţă : era un locatar pe care-l avea în gheare, şi Fondaudège-ii nu reprezentau pentru ea nimic altceva decît nişte răi platnici. Ţărancă, posesoare de pămînt, nu avea încredere în comerţ şi nici în averile nestabile, ameninţate în permanenţă. Am întrerupt-o cînd spunea : „Bineînţeles, am încredere în semnătura domnului Fondaudège, dar...“

Pentru prima oară m-am amestecat într-o discuţie de afaceri. Doamna Fondaudège a obţinut amînarea cerută. De-atunci m-am gîndit de multe ori că instinctul ţărănesc al mamei n-o înşelase : familia ta m-a costat destul de scump, şi dacă m-aş fi lăsat înghiţit, fiul tău, fiica ta, ginerii, mi-ar fi topit curînd averea, îngropînd-o în afacerile lor. Afacerile

lor ! Un birou la parter, un telefon, o dactilografă... în spatele acestui decor banii dispar în pachete de sute de mii. Dar o iau razna... Sîntem în 1883, la Bagnères-de-Luchon.

Acum familia aceasta puternică îmi surîdea. Bunica ta vorbea fără întrerupere, căci era surdă. De cînd însă avusesem ocazia, după-masă, să schimb cîteva cuvinte cu mama ta, începuse să mă plictisească şi-mi alungase ideile romanţioase pe care mi le făcusem în privinţa ei. Sper că n-ai să fii supărată dacă-ţi amintesc că în conversaţie era searbădă, că trăia într-un univers atît de limitat şi folosea un vocabular atît de restrîns încît numai după trei minute pierdeam speranţa de-a mai putea susţine vreo discuţie.

Părăsind-o pe mamă, atenţia mi s-a fixat asupra fiicei. Nu mi-am dat seama imediat că nu se punea nici o piedică convorbirilor noastre. Cum mi-aş fi putut oare închipui că familia Fondaudège vedea în mine o partidă avantajoasă ? Îmi amintesc de-o plimbare în Valea Crinului. Bunica ta în fundul caleştii, cu călugăriţa, şi noi doi pe banchetă. Dumnezeu e martor că nu lipseau trăsurile la Luchon ! Trebuia să fii o Fondaudège ca să-ţi aduci propriul echipaj de lux.

Caii mergeau la pas, într-un nor de muşte. Obrazul călugăriţei era lucios ; ochii ei, pe jumătate închişi. Bunica ta îşi făcea vînt cu un evantai cumpărat pe aleile din Etigny şi pe care era desenat un matador străpungînd un taur negru. Cu toate că era cald, purtai mănuşi lungi. Erai îmbrăcată toată în alb, pînă şi ghetele tale înalte erau albe : „Erai hărăzită albului", îmi spuneai, de la moartea celor doi fraţi ai tăi. Nu ştiam ce înseamnă să „fii hărăzit albului". De atunci am aflat cît îi plăceau familiei tale obiceiurile acestea religioase puţin cam ciudate, cărora în starea mea de spirit de atunci, le atribuiam multă poezie.

Cum să te fac să înţelegi ce ai trezit în mine ? Deodată, am avut senzaţia că nu mai displac, nu mai displăceam, nu mai eram respingător. Unul din momentele importante ale vieţii mele a fost seara în care mi-ai spus : „E extraordinar pentru un băiat să aibă gene aşa lungi !"

Îmi ascundeam cu grijă ideile înaintate. Îmi amintesc cum în timpul acestei plimbări, pe cînd coborîsem amîndoi pentru a uşura mersul trăsurii, la un urcuş, bunica ta şi călugăriţa şi-au luat mătăniile, şi de pe capră, vizitiul bătrîn, dresat de ani de zile, răspundea la *Ave Maria*. Tu însăţi surîdeai privindu-mă. Eu însă eram netulburat. Nu-mi era prea greu să vă însoţesc duminică la slujba de la unsprezece dimineaţa. Pentru mine nici o idee metafizică nu se lega de această ceremonie. Era cultul unei clase în care mă simţeam mîndru să fiu admis, un fel de religie strămoşească pentru uzul burgheziei, un ansamblu de rituri lipsite de orice altă semnificaţie în afară de cea socială.

Deoarece, cîteodată, mă priveai pe furiş, amintirea acestor slujbe rămîne legată de descoperirea minunată pe care o făceam : eram în stare să interesez pe cineva, să plac, să emoţionez. Dragostea pe care o simţeam se topea într-aceea pe care o inspiram, pe care credeam c-o inspir. Propriile mele sentimente nu aveau nimic real. Importantă era încrederea mea în dragostea pe care mi-o purtai. Mă oglindeam într-o altă fiinţă, şi imaginea mea astfel reflectată nu avea nimic respingător. Înfloream într-o adevărată desfătare. Îmi amintesc dezgheţul întregii mele fiinţe sub privirea ta, emoţiile care ţîşneau, izvoarele eliberate. Gesturile cele mai obişnuite de tandreţe, o strîngere de mînă, o floare păstrată într-o carte, totul era nou pentru mine, totul încînta.

Mama, singura, nu avea de ce să se bucure de această renaştere. Mai întîi, pentru că o simţeam potrivnică visului (pe care-l credeam nebunesc) ce se făurea încet în mine. Eram supărat că nu e uluită. „Nu vezi că oamenii ăştia încearcă să te atragă ?" repeta ea, fără să bănuie că risca astfel să distrugă imensa mea bucurie : de-a fi, în sfîrşit, agreabil unei fete. Exista pe lume o fată căreia îi plăceam şi care voia, poate, să se căsătorească cu mine. O credeam, înfruntînd neîncrederea mamei mele ; căci voi eraţi prea mari, prea puternici, pentru a avea vreun folos dintr-o asemenea căsătorie. Cu toate acestea, creştea în mine o ciudă aproape duşmănoasă împotriva mamei, care se îndoia de fericirea mea.

Ea îşi lua totuşi toate informaţiile, avînd oamenii ei la băncile principale. Am triumfat în ziua în care a trebuit să recunoască că familia Fondaudège, cu toate că avea unele încurcături trecătoare, se bucura de cel mai mare credit. „Cîştigă bani cu nemiluita, dar duc o viaţă în stil prea mare, spunea mama. Totul se cheltuieşte pentru grajduri, pentru livrele. Preferă să arunce praf în ochii oamenilor decît să pună deoparte..."

Informaţiile băncilor mă încredinţară definitiv de fericirea mea. Aveam dovada dezinteresului vostru : ai tăi îmi surîdeau pentru că le plăceam ; mi se părea, deodată, că e firesc să plac la toată lumea. Mă lăsau singur cu tine, noaptea, pe aleile Cazinoului. Cît e de straniu ca în aceste începuturi ale vieţii, cînd ne e hărăzit un strop de fericire, nici un glas nu ne avertizează : „Oricît de bătrîn vei ajunge, nu vei avea altă bucurie pe lume decît aceste cîteva ore. Bucură-te de ele pînă la fund, pentru că după aceea nu-ţi mai rămîne nimic. Primul izvor pe care l-ai întîlnit e şi ultimul. Potoleşte-ţi setea, o dată pentru totdeauna : nu-ţi va mai fi dat să bei."

Dar eu, dimpotrivă, îmi vîram în cap că mă aflu la începutul unei vieţi lungi şi pasionate şi lăsam uşor să treacă serile în care rămîneam, nemişcaţi, sub frunzişul adormit.

Au existat totuşi semne, pe care le interpretam însă greşit. Îţi aminteşti de noaptea aceea, cînd stăteam pe-o bancă (în aleea care urca în serpentină dincolo de clădirile balneare) ? Deodată, fără motiv, ai izbucnit în hohote de plîns. Simt şi acum aroma obrajilor tăi scăldaţi în lacrimi, gustul acelei tristeţi necunoscute. Credeam în lacrimile dragostei fericite. Tînăr cum eram, nu ştiam să-mi explic gîfîitul, răsuflarea ta sugrumată. E drept că-mi spuneai : „Nu-i nimic, e din cauză că sînt alături de tine..."

Nu minţeai, mincinoaso... E adevărat că plîngeai pentru că te aflai în preajma mea — în preajma mea, şi nu a altuia, nu lîngă cel al cărui nume mi l-ai destăinuit cîteva luni mai tîrziu, în această cameră în care scriu, şi unde mă aflu acum bătrîn, în pragul morţii, în mijlocul unei familii la pîndă, ce aşteaptă clipa împărţirii prăzii.

Iar eu, pe banca aceea, în serpentinele de la Superbagnères, îmi sprijineam faţa între umerii şi gîtul tău, te sorbeam, fetiţă în lacrimi. Noaptea din Pirinei, umedă şi călduţă, cu miros de ierburi înrourate şi de mentă, împrumutase şi ea mireasma ta. În Piaţa Băilor, pe care o priveam de sus, frunzele teilor, din jurul chioşcului fanfarei, erau luminate de felinare. Un englez bătrîn din hotel prindea, cu o plasă lungă, fluturii de noapte atraşi de lumină. Mi-ai spus : „Dă-mi, te rog, batista ta..." Ţi-am şters ochii şi am ascuns batista la piept.

E destul să spun că devenisem alt om. Chiar faţa mea părea învăluită în lumină. Îmi dădeam seama de asta după privirile femeilor. N-am avut nici o bă-

nuială, după acea seară a lacrimilor. În schimb, după o astfel de seară, cîte n-au urmat în care erai toată numai bucurie, în care te sprijineai de mine, te lipeai de braţul meu ! Mergeam prea repede şi gîfîiai în urma mea. Eram un logodnic cast. Mă atrăgeai prin tot ce era mai pur în mine. Niciodată n-am fost ispitit să abuzez de încrederea alor tăi, neînchipuindu-mi nici o clipă că ar fi putut fi calculată.

Da, eram alt om — după patruzeci de ani îndrăznesc, în sfîrşit, să-ţi fac această mărturisire, de care nu vei mai avea bucuria să triumfi, cînd vei citi scrisoarea — într-o zi, pe drumul din Valea Crinului, cînd coborîsem din trăsură. Apele curgeau şiroaie, striveam fire de molură între degete ; la poalele munţilor se strîngea întunericul, dar pe culmi mai rămăseseră fîşii de lumină... Am avut deodată senzaţia acută, o certitudine aproape fizică, că există o altă lume, că există o altă realitate din care nu cunoşteam decît umbra...

N-a fost decît o clipă, şi care, de-a lungul vieţii mele triste, s-a repetat la intervale foarte rare. Dar însăşi ciudăţenia ei îi conferă în ochii mei o valoare sporită... Şi de aceea, mai tîrziu, în ciocnirea religioasă îndelungată ce ne-a sfîşiat, a trebuit să îndepărtez o asemenea amintire... îţi datoram mărturisirea aceasta. Dar nu e încă momentul să discut acest subiect.

Zadarnic mai amintesc de logodna noastră. A fost încheiată într-o seară ; şi s-a făcut fără ca eu s-o fi vrut. Ai interpretat greşit, cred, un cuvînt pe care l-am spus într-un cu totul alt sens decît acela pe care-l intenţionasem ; eram de-acum legat de tine şi nu-mi credeam ochilor. Zadarnic amintesc toate astea. S-a întîmplat însă ceva monstruos care mă sileşte să stărui cu gîndul asupra sa.

Mă preveniseşi de îndată de una din pretenţiile tale. „Ca să nu fie ceartă", refuzai să ai gospodărie comună cu mama mea şi chiar să locuieşti cu ea în aceeaşi casă. Părinţii tăi şi tu însăţi eraţi hotărîţi să nu faceţi concesii în această privinţă.

Cît de bine îmi amintesc şi acum, după atîţia ani, camera aceea înăbuşitoare de hotel, fereastra aceea deschisă spre aleile din Etigny ! Ajungeau pînă la noi praful auriu, pocnetele bicelor, clopoţeii, o melodie tiroleză. Mama, pe care o durea capul, era întinsă pe sofa, îmbrăcată cu o fustă şi o bluză (nu ştiuse niciodată ce înseamnă o rochie de casă, un halat, un capot). Am folosit momentul în care îmi spunea că ne va lăsa saloanele de la parter şi că s-ar mulţumi cu o cameră la etajul trei :

— Ascultă mamă, Isa crede că ar fi mai bine...

În timp ce vorbeam, mă uitam pe furiş la obrazul acela îmbătrînit, apoi mi-am întors privirea. Cu degetele ei deformate, mama mototolea festoanele bluzei. Dacă s-ar fi zbătut, aş fi avut de ce să mă agăţ, dar tăcerea ei nu dădea nici un ajutor mîniei mele.

Se prefăcea că n-o doare şi că nici măcar nu e surprinsă. Vorbi, în sfîrşit, alegînd cuvintele care m-ar fi putut face să cred că se aşteptase la despărţirea noastră.

— Voi locui aproape tot anul la Aurigne, spuse ea, e cea mai bună fermă a noastră, şi vă voi lăsa Calèse. Voi pune să se construiască un pavilion la Aurigne ; trei camere îmi ajung. Oricît de puţin ar costa, e păcat să fac o asemenea cheltuială, cînd te gîndeşti că la anul poate nici nu voi mai fi pe lume. Dar ai să-l poţi folosi mai tîrziu, pentru vînătoarea de porumbei sălbatici. O să fie plăcut să locuieşti acolo în octombrie. Ştiu că nu-ţi place vînătoarea, dar poate că o să le placă copiilor tăi.

Oricît de departe ar fi mers nerecunoştinţa mea, era imposibil să fie clătinată fervoarea fără limită a unei asemenea iubiri. Zdruncinată, prindea cheag în altă parte. Se mulţumea cu ceea ce îi lăsam, se adapta. Seara însă m-ai întrebat :

— Ce e cu mama ta ?

Chiar a doua zi, şi-a reluat înfăţişarea ei obişnuită. Tatăl tău a sosit de la Bordeaux cu fiica sa mai mare şi cu ginerele. Erau probabil la curent cu cele întîmplate. Mă măsurau din cap pînă în picioare. Mi se părea că-i aud întrebîndu-se unii pe alţii : „Crezi că poate «fi scos în lume» ?... Mama lui e caraghioasă." Nu voi uita niciodată uimirea pe care mi-a pricinuit-o sora ta Marie-Louise, căreia îi spuneaţi Marinette, mai mare ca tine cu un an şi care părea să fie mai mică, subţirică, cu gîtul lung, cu cocul prea mare, cu ochii aceia de copil. Baronul Philippot, bătrînul căruia tatăl tău i-o dăduse ca pe-o pradă, m-a îngrozit. Dar de cînd a murit m-am gîndit adesea la acest sexagenar ca la unul dintre cei mai nenorociţi oameni pe care i-am cunoscut vreodată. Ce chinuri o fi îndurat imbecilul, pentru ca tînăra lui soţie să uite că e un moşneag ! Purta un corset ce-l strîngea, mai-mai să-l înăbuşe... Gulerul scrobit, înalt şi larg ascundea obrajii căzuţi şi pielea zbîrcită a gîtului. Vopseaua lucioasă a mustăţilor scotea mai puternic în evidenţă pustiul cărnurilor învineţite. Abia asculta ce i se spunea, veşnic în căutarea unei oglinzi ; şi cînd o găsea, aminteşte-ţi rîsetele noastre, cînd surprindeam privirea pe care o arunca nenorocitul asupra chipului său, acest examen veşnic la care se supunea ! Dantura îl împiedica să surîdă. Buzele-i erau pecetluite de-o voinţă neclintită. Observasem şi gestul pe care-l făcea cînd, punîndu-şi pălăria, era atent să nu-şi clintească şuviţa grozavă, ce pornea de la ceafă şi se împrăştia pe craniu, ca delta unui fluviu subţirel.

Tatăl tău, de aceeaşi vîrstă cu el, cu toate că avea barbă albă, chelie, burtă, mai plăcea femeilor şi chiar în afaceri ştia încă să încînte. Numai mama i-a rezistat. Lovitura pe care i-o dădusem o împietrise, poate. Discuta fiecare amănunt din actul dotal, parc-ar fi fost o vînzare sau o închiriere. Mă prefăceam indignat de pretenţiile ei şi o dezaprobam, fericit în sinea mea că interesele mele se află în mîini bune. Dacă averea mea e astăzi atît de net despărţită de a ta, dacă aveţi atît de puţină putere asupra mea, o datorez mamei, care a pretins regimul dotal cel mai riguros, ca şi cum aş fi fost o fată hotărîtă să se căsătorească cu un desfrînat.

De vreme ce familia Fondaudège nu desfăcea logodna din pricina unor asemenea pretenţii, puteam să fiu liniştit : ţineau la mine, credeam, pentru că tu ţineai la mine.

Mama nu voia să audă vorbindu-se de o rentă, ea cerea ca zestrea să fie depusă în bani lichizi : „Îmi oferă exemplul baronului Philippot, spunea ea, care a luat-o pe fiica cea mare fără o para chioară. Cred şi eu ! Pentru că au vîndut-o pe biata fată acestui bătrîn, sigur că trebuiau să aibă un oarecare avantaj ! Dar cu noi e o altă chestiune ; credeau că înrudirea cu ei mă va ului : nu mă cunosc..."

Noi, „porumbeii", ne prefăceam că nu ne interesează disputa. Îmi închipui că aveai tot atîta încredere în geniul tatălui tău, cum aveam eu în al mamei mele. Mai la urma urmei, poate că nu ştiam, nici eu, nici tu, cît de mult ne plac banii...

Nu, sînt nedrept. Nu i-ai iubit niciodată decît din cauza copiilor. Ai fi în stare să mă ucizi, poate, ca să-i vezi bogaţi, dar ţi-ai rupe şi pîinea de la gură pentru ei.

Pe cînd mie... îmi plac banii, mărturisesc ; îmi dau siguranţă. Cît timp voi rămîne stăpînul averii mele,

nu-mi puteţi face nimic. „Ne trebuie atît de puţin la vîrsta noastră !" o repeţi într-una. Ce greşeală ! Un bătrîn nu există decît prin ceea ce posedă. Cum nu mai are nimic, e aruncat la gunoi. N-avem de ales între o casă pentru bătrîni, azil şi avere. Întîmplări cu ţărani care-şi lasă părinţii să moară de foame, după ce i-au jefuit, de cîte ori nu le-am întîlnit aidoma, poate cu puţin mai multe forme şi maniere, în familiile burgheze ! Ei bine, da, mi-e frică de sărăcie. Mi se pare că nu voi aduna niciodată destul aur. Pe voi vă atrage, în timp ce pe mine mă apără.

Ora rugăciunii a trecut şi n-am auzit clopotele... dar n-au sunat : azi e Vinerea Mare. Bărbaţii din familie vor veni în seara asta cu automobilul ; voi coborî la masă. Vreau să-i văd pe toţi împreună : mă simt mai puternic împotriva tuturor laolaltă decît în convorbirile personale. Şi apoi, vreau să-mi mănînc cotletul, în această zi de post, nu pentru a vă sfida, dar pentru a sublinia că mi-am păstrat voinţa neştirbită şi că nu voi ceda asupra nici unui punct.

Toate poziţiile pe care le deţin de patruzeci şi cinci de ani, şi din care nu m-ai putut scoate, ar cădea una după alta, dacă aş face măcar o singură concesie. În faţa familiei hrănite cu fasole şi sardele cu untdelemn, cotletul meu din Vinerea Mare va fi un semn că nu există nici o speranţă de-a mă putea prăda cît sînt viu.

IV

Nu mă înşelasem. Prezenţa mea în mijlocul vostru, ieri seara, vă tulbura planurile. Numai la masa copiilor era veselie, pentru că în Vinerea Paştilor, seara, mîncau ciocolată şi tartine cu unt. Nu-i deosebesc

între ei : nepoata mea Janine are de-acum un copil care umblă... Am oferit tuturor spectacolul unei pofte de mîncare excelente. Ai făcut aluzie la sănătatea şi la vîrsta mea înaintată, pentru a scuza faţă de copii cotletul. Ce mi s-a părut nemaipomenit e optimismul lui Hubert. E încredinţat, zice, că la Bursă cursurile vor urca din nou în curînd, ca şi cum pentru el ar fi o problemă de viaţă sau de moarte. E totuşi fiul meu. Acest bărbat de patruzeci de ani e fiul meu, o ştiu, dar n-o simt. Imposibil să priveşti în faţă acest adevăr. Şi dacă afacerile lui ar lua totuşi o întorsătură proastă ! Un agent de schimb care dă astfel de dividende joacă şi riscă sume mari... În ziua în care onoarea familiei va fi în joc... Onoarea familiei ! Iată un idol căruia nu-i voi sacrifica nimic. Hotărîrea mea trebuie luată cu fermitate dinainte. Va trebui să rezist, să nu mă înduioşez. Cu atît mai mult cu cît va mai exista întotdeauna şi bătrînul unchi Fondaudège, care se va mişca el, dacă nu voi da eu... dar aiurez, bat cîmpii... sau, mai degrabă, alung amintirea nopţii aceleia în care ai distrus, fără să vrei, fericirea noastră.

Mi se pare straniu cînd mă gîndesc că, poate, nici n-o mai ţii minte. Cele cîteva ceasuri petrecute în întuneric, în această cameră, au hotărît destinele amîndurora. Fiecare cuvînt pe care-l rosteai ne despărţea tot mai mult, şi nu ţi-ai dat seama de nimic. Memoria ta, ticsită de mii de amintiri neînsemnate, n-a reţinut nimic din dezastrul acela. Gîndeşte-te că tu, care ai atîta încredere în viaţa veşnică, ai angajat, în noaptea aceea, şi ai compromis însăşi nemurirea sufletului meu. Căci dragostea mă făcuse sensibil la atmosfera de credinţă şi slavă ce scălda viaţa ta. Te iubeam şi iubeam ceea ce era spiritual în fiinţa ta.

Mă înduioşam cînd îngenuncheai în cămaşa ta lungă de şcolăriţă...

Locuiam în camera în care scriu rîndurile de faţă. De ce venisem la Calèse, la mama mea, cînd ne-am întors din călătoria de nuntă ? (Nu acceptasem să ne dea Calèse, care era opera ei şi pe care o îndrăgea.) Mi-am amintit după aceea, pentru a-mi înteţi ura, împrejurări ce-mi scăpaseră la început sau de la care îmi întorsesem privirea. Mai întîi, faptul că familia ta folosise drept pretext moartea unui unchi îndepărtat pentru a renunţa la petrecerea de nuntă. Era evident că îi era ruşine de-o înrudire atît de mediocră. Baronul Philippot povestea pretutindeni că la Bagnères-de-Luchon cumnăţica lui se „smintise“ după un tînăr de altfel încîntător, cu un mare viitor şi foarte bogat, dar cu o origine obscură. „În sfîrşit, spunea el, nu-i o familie de «soi».“ Vorbea despre mine ca şi cum aş fi fost un copil din flori. Dar, în orice caz, găsea interesant faptul că nu făceam parte dintr-o familie de care ar fi trebuit să roşească. În definitiv, bătrîna mea mamă era prezentabilă şi îşi vedea de treaba ei. În sfîrşit, tu erai, după el, o fetişcană răsfăţată, care făcea ce voia din părinţii ei ; iar averea mea făgăduia să fie destul de mare pentru ca familia Fondaudège să poată consimţi la căsătoria aceasta şi să închidă ochii asupra restului.

Cînd trăncănelile astea mi-au ajuns la ureche, n-am aflat nimic nou. Fericirea mă împiedica să le dau vreo importanţă ; şi trebuie să mărturisesc că personal îmi convenea o asemenea nuntă aproape clandestină ; cum puteam găsi cavaleri de onoare în biata bandă leşinată de foame al cărei şef fusesem ? Mîndria mă împiedica să mă rog de duşmanii mei de ieri. Căsătoria mea strălucită ar fi uşurat desigur apropierea ; dar mă ponegresc destul în această spovedanie, pentru a mai ascunde această trăsătură a caracterului meu :

independenţa, neînduplecarea. Nu mă înjosesc în faţa nimănui, îmi păstrez cu credinţă ideile. Asupra acestui punct căsătoria îmi deşteptase unele remuşcări. Făgăduisem părinţilor tăi să nu încerc să te îndepărtez de îndatoririle religioase, dar nu făgăduisem decît că nu mă voi alătura francmasoneriei. De altfel, nu vă gîndeaţi la nici o altă pretenţie. În vremea aceea religia nu privea decît pe femei. În lumea ta „un bărbat îşi însoţea soţia la slujba religioasă“ : era formula consacrată. Ori, la Luchon, vă dovedisem că nu mă împotrivesc.

Cînd ne-am întors de la Veneţia, în septembrie '85, părinţii tăi au găsit tot soiul de pretexte pentru a nu ne primi în castelul lor din Cenon, unde prietenii lor şi ai familiei Philippot ocupaseră toate camerele. De aceea ni s-a părut că e mai bine să locuim un timp la mama mea. Amintirea atitudinii noastre dure faţă de ea nu ne stingherea cu nimic. Consimţeam să trăim alături de ea, în măsura în care acest lucru ni se părea comod.

Ea s-a ferit să-şi manifeste triumful. Casa era a noastră, zicea ea. Puteam primi pe cine doream ; ea va trece neobservată, nu va fi văzută. Spunea : „Ştiu să dispar“. Mai spunea : „Sînt mereu pe afară“. Într-adevăr, se ocupa foarte mult de vie, de crame, de păsările din curte, de rufele de spălat. După-mesele urca o clipă în camera ei, se scuza cînd ne întîlnea în salon. Bătea la uşă înainte de-a intra şi a trebuit să-i atrag atenţia că nu e frumos aşa. A mers pînă acolo încît ţi-a propus să conduci gospodăria, dar tu nu i-ai provocat o asemenea mîhnire. Nu aveai, de altfel, nici un chef de aşa ceva. A, îngăduinţa ta faţă de ea ! Recunoştinţa smerită pe care ţi-o purta !

Nu m-ai despărţit de mama atît cît se temuse. Mă purtam chiar mai drăguţ cu ea decît înainte de căsă-

torie. Hohotele noastre rîs o mirau : soţul acesta tînăr i fericit era totuşi ul ei, atît de mult timp închis în sine, atît de aspru. Nu ştiuse cum să mă ia, se gîndea, îi eram superior. Tu îndreptai răul pe care-l făcuse ea.

Îmi amintesc admiraţia ei cînd mîzgăleai pînze sau tobe cu picturi, cînd fredonai o melodie sau cînd cîntai la pian o „Romanţă fără cuvinte“ de Mendelsohn, poticnindu-te mereu în aceleaşi locuri.

Prietene d-ale tale nemăritate veneau uneori să te vadă. Le preveneai : „O veţi vedea pe soacră-mea, e o figură, o adevărată doamnă de la ţară cum nu mai există“. Găseai că are stil. Ea avea un fel de-a vorbi cu servitorii în dialect popular, pe care-l considerai foarte ales. Le arătai şi dagherotipul în care mama, la cincisprezece ani, mai purta basma. Le spuneai un refren despre vechile familii ţărăneşti, „mai nobile decît mulţi nobili“... Ce convenţională erai în vremea aceea ! Cînd ai devenit mamă ţi-ai redobîndit firea adevărată.

Ezit mereu să povestesc despre noaptea aceea. Era atît de cald că n-am tras jaluzelele, cu toate că ţi-era groază de lilieci. Ştiam prea bine că se auzea freamătul de frunze al unui tei de lîngă casă şi totuşi ni se părea mereu că respiră cineva în fundul camerei. Iar uneori, în frunziş, zgomotul vîntului semăna cu ropotul ploii. Luna, înainte de-a dispare, lumina podeaua, se vedeau fantomele palide ale hainelor noastre împrăştiate. Nu mai auzeam pajiştea murmurînd, murmurul ei devenise tăcere.

Îmi spuneai : „Să dormim. Ar trebui să dormim...“ Însă, obosiţi cum eram, nu dormeam pentru că ne dădea tîrcoale o umbră. Din adîncul prăpastiei, nu suiam singuri înapoi. Ţîşnea acest necunoscut Rodolphe, pe care-l trezeam în inima ta îndată ce te strîngeam în braţe.

Şi cînd ne desprindeam, ghiceam amîndoi prezenţa sa. Nu voiam să sufăr, mi-era frică de suferinţă. Instinctul de conservare ajută şi el fericirea. Ştiam că nu trebuie să te întreb nimic. Lăsam numele acesta să se spargă ca un balon la suprafaţa vieţii noastre. N-am făcut nimic pentru a smulge din noroi ceea ce zăcea în apele adormite, începutul acela de stricăciune, taina putredă. Dar tu, păcătoaso, tu simţeai nevoia să te descătuşezi prin cuvinte de-o pasiune dezamăgită, flămîndă. A fost de ajuns să-mi scape o singură întrebare :

— La urma urmei, cine era acest Rodolphe ?

— Există lucruri pe care ar fi trebuit să ţi le spun... O, nimic grav, linişteşte-te !

Vorbeai cu un glas scăzut şi precipitat. Capul nu ţi se mai odihnea pe umărul meu. Distanţa neînsemnată ce despărţea trupurile noastre întinse devenise de netrecut.

Fiul unei austriece şi al unui industriaş din Nord... L-ai cunoscut la Aix, unde ai însoţit-o pe bunica ta, în anul dinaintea întîlnirii noastre de la Luchon. El sosise de la Cambridge. Nu mi l-ai zugrăvit, dar l-am înzestrat pe dată cu tot harul de care mă ştiam vitregit. Lumina lunii dezvăluia pe cearceaf mîna mea de ţăran, mare şi noduroasă, cu unghii scurte. N-aţi păcătuit, cu toate că el a fost, spuneai, mai puţin respectuos ca mine. Din destăinuirile tale memoria mea n-a reţinut nimic precis. Ce-mi păsa ? Nu despre asta era vorba. Dacă nu l-ai fi iubit, m-aş fi mîngîiat că n-a fost decît o înfrîngere de moment, în care se prăbuşeşte, dintr-o dată, puritatea unei copile. Dar de pe-acum începeam să mă întreb : „La mai puţin de un an după o asemenea mare iubire, cum de-a putut să mă iubească ?“ Intrase spaima în mine. Totul fu-

sese minciună, îmi spuneam, mă minţise, nu scăpasem. Cum de mi-am putut închipui că mă poate iubi o fată ? Eram un bărbat care nu poate fi iubit !

Mai licăreau încă stelele în zori. O mierlă se trezise. Adierea pe care o auzeam printre frunze, cu mult înainte de-a o simţi pe trupuri, umfla perdelele, îmi împrospăta ochii, ca în vremea cînd eram fericit. Această fericire exista acum zece minute — şi îmi şi spuneam : „pe vremea cînd eram fericit..." Am pus o întrebare :

— N-a vrut să te ia ?

Îmi amintesc că te-ai revoltat. Îmi sună încă în urechi timbrul deosebit al glasului tău, cînd orgoliul ţi-era în joc. Dimpotrivă, binecînţeles că era foarte îndrăgostit, foarte mîndru să se căsătorească cu o Fondaudège. Dar părinţii săi aflaseră că ai pierdut doi fraţi, morţi amîndoi de tuberculoză cînd erau adolescenţi. Întrucît avea el însuşi sănătatea şubredă, familia sa a fost neînduplecată. Întrebările ţi le puneam cu calm. N-ai bănuit ce erai pe cale să distrugi.

— Toată povestea asta, dragul meu, ne-a adus noroc la amîndoi, îmi spuneai. Ştii cît de mîndri sînt părinţii mei — puţin cam caraghioşi, recunosc. Acum ţi-o pot mărturisi : fericirea noastră n-ar fi fost posibilă, dacă această întîmplare neplăcută nu i-ar fi năucit. Îţi dai seama de importanţa ce se acordă în lumea noastră la tot ce are vreo legătură cu sănătatea, mai ales cînd e vorba de căsătorie. Mama îşi închipuia că tot oraşul îmi cunoaşte aventura. Nimeni nu va mai voi să se căsătorească cu mine. O obseda ideea fixă că voi rămîne fată bătrînă. Ce zile amare mi-a făcut timp de cîteva luni ! Ca şi cum n-aş fi fost destul de mîhnită. Izbutise să ne convingă, pe tata şi pe mine, că nu sînt bună de măritat.

Îmi înghiţeam orice vorbă care ţi-ar fi dat de bănuit. Îmi repetai mereu că totul n-a fost decît un noroc orb pentru dragostea noastră.

— Te-am iubit imediat, de cum te-am văzut. Ne închinasem mult la Lourdes, înainte de-a veni la Luchon. Am înţeles, văzîndu-te, că Dumnezeu ne ascultase ruga.

Nu ghiceai enervarea pe care asemenea cuvinte o trezeau în mine. Adversarii voştri, în taină, îşi făuresc despre religie o idee mult mai înaltă decît vă închipuiţi şi decît cred ei înşişi. Altminteri, de ce se consideră jigniţi că practicaţi religia într-un mod atît de josnic ? Doar dacă vi se pare foarte firesc să cereţi chiar şi bunurile pămînteşti acestui Dumnezeu pe care-l numiţi Tată... Dar ce importanţă au toate astea ? Din spusele tale reieşea că familia ta şi cu tine v-aţi aruncat cu lăcomie asupra primei momeli întîlnite.

Pînă în acea clipă nu-mi dădusem seama niciodată cît de nepotrivită era căsătoria noastră. Trebuise ca mama ta să înnebunească şi să-l molipsească pe tatăl tău şi pe tine... Îmi spuneai că familia Philippot ajunsese să te ameninţe că te vor renega dacă te căsătoreşti cu mine. Da, la Luchon, în timp ce noi ne băteam joc de acest imbecil, el făcuse totul pentru a hotărî familia Fondaudège la o ruptură.

— Eu ţineam însă la tine, dragul meu, aşa că n-a izbutit nimic.

Mi-ai repetat de cîteva ori că n-ai, binecînţeles, nici un regret. Te lăsam să vorbeşti. Îmi ţineam răsuflarea. M-ai încredinţat că n-ai fi fost fericită cu acest Rodolphe. Era prea frumos ; el nu iubea, se lăsa iubit. Oricine ţi l-ar fi putut lua.

Nu-ţi dădeai seama că şi vocea ţi-era schimbată cînd îi pronunţai numele — mai puţin ascuţită, cu un soi de tremur, de gîngurit, ca şi cum vechi suspine

rămîneau încremenite în pieptul tău și numai numele de Rodolphe le elibera.

Nu te-ar fi făcut fericită pentru că era frumos, încîntător, iubit. Asta însemna că eu îți voi aduce bucurie prin mutra mea antipatică, ursuză, ce îndepărta inimile. Spuneai că el avea felul nesuferit de-a fi al băieților ce-au trecut pe la Cambridge, care maimuțăresc manierele englezești... Ai preferat un bărbat incapabil să-și aleagă stofa de costum, să-și înnoade o cravată, care ura sporturile, care nu practica frivolitatea savantă, arta de-a înlătura orice discuție gravă, mărturisirile, destăinuirile, știința aceasta de-a duce o viață fericită și plină de farmec? Nu, m-ai luat pe mine, nenorocitul, pentru că mă aflam întîmplător acolo în anul în care mama ta, pradă tulburărilor vîrstei critice, își băgase în cap că nu ești „bună de măritat", m-ai luat pentru că nu voiai și nu puteai rămîne fată încă șase luni, pentru că nenorocitul era destul de bogat ca să fie o scuză satisfăcătoare în ochii lumii...

Îmi stăpîneam răsuflarea precipitată, strîngeam pumnii, îmi mușcam buza de jos. Cînd mi se întîmplă astăzi să mă îngrozesc de mine însumi într-atît încît să nu-mi mai pot suporta nici inima, nici trupul, gîndul mi se îndreaptă către băiatul acela din 1885, către soțul acela de douăzeci și trei de ani, cu brațele aduse la piept și care își înăbușea ca un turbat dragostea proaspătă.

Tremuram de frig. Ți-ai dat seama și te-ai întrerupt.

— Ți-e frig, Louis?

Am răspuns că nu e decît un fior. N-aveam nimic.

— Sper că nu ești gelos? Ar fi prea caraghios...

N-am mințit jurîndu-ți că nu există nici urmă de gelozie în mine. Cum ai fi putut înțelege că drama se petrecea dincolo de orice gelozie?

Deși departe de-a presimți profunzimea rănii produse, erai totuși îngrijorată de tăcerea mea. Pe întuneric, mîna ta mi-a căutat fruntea, mi-a mîngîiat fața. Deși nu era udată de nici o lacrimă, probabil că mîna ta n-a recunoscut trăsăturile obișnuite în obrazul acesta aspru, cu maxilarele încleștate. Ți s-a făcut frică. Ca să aprinzi lumînarea, te-ai întins pe jumătate peste mine; nu izbuteai să aprinzi chibritul. Mă înăbușeam sub trupul tău respingător.

— Ce e cu tine? Spune ceva: mă sperii!

M-am prefăcut surprins. Te-am asigurat că n-ai de ce să fii îngrijorată.

— Ce prost ești, dragule, să mă sperii! Sting lumina. Adorm.

N-ai mai spus nimic. Priveam născîndu-se această nouă zi, această zi a noii mele vieți. Rîndunelele ciripeau sub olane. Un om trecea prin curte, tîrîndu-și saboții. Tot ceea ce mai aud acum după patruzeci și cinci de ani auzeam și atunci: cocoșii, clopotele, un tren marfar pe viaduct; și tot ceea ce respiram atunci respir și acum: parfumul acela plăcut, mirosul de cenușă al vîntului venind dinspre mare, cînd ardeau pădurile landelor. Deodată, m-am ridicat pe jumătate.

— Isa, în seara în care ai plîns, pe banca aceea de pe serpentinele din Superbagnères, era din cauza lui?

Deoarece nu-mi răspundeai nimic, ți-am apucat brațul pe care l-ai retras cu un mîrîit aproape animalic. Te-ai întors pe-o parte. Dormeai înfășurată în părul tău lung. Cuprinsă de răcoarea zorilor, ți-ai tras cearșafurile, în dezordine, peste trupul zgribulit, ghemuit, așa cum dorm animalele tinere. La ce bun să te trezesc din somnul tău de copil? Ceea ce voiam să aflu din gura ta parcă n-o știam?

M-am sculat fără zgomot, am mers în picioarele goale pînă la oglindă şi m-am privit cu de-amănuntul, ca şi cum aş fi fost un altul, sau mai degrabă aş fi redevenit eu însumi bărbatul care nu fusese iubit, acela pentru care nimeni în lume nu suferise. Mă înduioşam de tinereţea mea ; mîna mea mare de ţăran aluneca de-a lungul bărbiei nerase, acum întunecată de-o barbă aspră, cu reflexe roşietice.

M-am îmbrăcat tăcut şi am coborît în grădină. Mama se afla pe aleea trandafirilor. Se trezea înaintea servitorilor pentru a aerisi casa. Mi-a spus :

— Te bucuri de răcoare ?

Şi arătîndu-mi pîcla ce acoperea cîmpia :

— Azi va fi o căldură înăbuşitoare. La opt voi închide peste tot.

Am sărutat-o cu mai multă duioşie ca de obicei. Mi-a spus în şoaptă : „Scumpul meu..." Inima mea (te miră că vorbesc de inima mea ?), inima mea era gata să se spargă. Cuvinte şovăitoare îmi veniră pe buze... De unde să încep ? Ce-ar fi înţeles ea ? Tăcerea e o înlesnire căreia îi cedez întotdeauna.

Am coborît spre terasă. Pomi fructiferi uscăţivi se profilau vag deasupra viilor. Umerii colinelor înălţau pîcla şi o sfîşiau. O turlă de biserică se ivea din ceaţă, apoi apărea la rîndul ei biserica, asemenea unui trup viu. Tu care îţi închipui că n-am înţeles niciodată nimic din toate acestea... simţeam totuşi în clipa aceea că o fiinţă doborîtă cum eram eu poate căuta cauza, sensul înfrîngerii sale, că e posibil ca înfrîngerea aceasta să cuprindă o semnificaţie, că întîmplările, mai ales în domeniul inimii, sînt poate mesageri a căror taină trebuie interpretată...

Da, am fost în stare, în unele ceasuri ale vieţii mele, să întrevăd lucrurile acestea, care ar fi trebuit să mă apropie de tine.

De altfel, probabil că n-a fost, în dimineaţa aceea, decît emoţia cîtorva secunde. Mă văd şi acum urcînd înapoi spre casă. Nu era încă opt şi soarele totuşi dogorea. Te-am zărit la fereastră cu capul aplecat, cu o mînă ţinîndu-ţi părul, şi cu cealaltă periindu-l. Nu mă vedeai. M-am oprit o clipă şi te-am privit, cuprins de-o ură al cărei gust amar cred că-l simt şi acum în gură, după atîţia ani.

Am alergat în biroul meu, am deschis sertarul închis cu cheia ; am scos o batistă mică, mototolită, aceeaşi cu care îţi ştersesem lacrimile în seara de la Superbagnères şi pe care, dobitoc ce eram, o strînsesem la piept. Am luat-o, am legat o piatră de ea, cum aş fi făcut cu un cîine pe care aş fi vrut să-l înec, şi-am aruncat-o în balta căreia la noi i se spune „gouttiu" [1].

V

Atunci a început epoca îndelungatei tăceri, care n-a mai fost întreruptă timp de patruzeci de ani. Pe dinafară nu s-a întrevăzut nimic din această prăbuşire. Totul a continuat ca pe vremea cînd eram fericit. N-am rămas mai puţin legaţi trupeşte, dar fantoma lui Rodolphe nu se mai întruchipa din îmbrăţişarea noastră, şi tu n-ai mai pronunţat niciodată numele-i de temut. Apăruse la chemarea ta, dăduse tîrcoale patului nostru, îşi îndeplinise opera de distrugere. Şi acum nu mai rămînea decît să tăcem şi să aşteptăm suita lungă a efectelor şi înlănţuirea consecinţelor.

Poate că-ţi dădeai seama de greşeala pe care ai făcut-o vorbind. Nu credeai că a fost foarte gravă,

[1] Expresie provincială : mlaştină

credeai pur şi simplu că e cu mult mai înţelept să nu aminteşti de acest nume în convorbirile noastre. Nu ştiu dacă ai băgat de seamă că nu mai stăteam de vorbă noaptea ca altădată. Pusesem capăt conversaţiilor noastre nesfîrşite. Nu mai scoteam un cuvînt fără să-l fi gîndit bine înainte. Fiecare se ferea de celălalt.

Mă sculam la miezul nopţii, mă trezea suferinţa. Eram legat de tine ca vulpea de capcană. Îmi închipuiam cuvintele pe care le-am fi schimbat dacă te-aş fi scuturat brutal, dacă te-aş fi dat afară din pat : „Nu, nu te-am minţit, ai fi strigat, pentru că te iubeam..." Da, ai fi rostit cuvintele ca o încercare de-a te salva şi pentru că e întotdeauna uşor să invoci excitaţia simţurilor ce nu înseamnă nimic, pentru a-l face pe celălalt să creadă că-l iubeşti. Nu eram un monstru : prima fată ivită în cale care m-ar fi iubit ar fi făcut ce-ar fi vrut din mine. Cîteodată gemeam pe întuneric, dar tu nu te trezeai.

De altfel, prima ta sarcină a făcut inutilă orice explicaţie şi a schimbat încetul cu încetul relaţiile dintre noi. Ea s-a ivit înainte de culesul viilor. Ne-am întors în oraş, ai pierdut sarcina şi a trebuit să stai întinsă mai multe săptămîni. Primăvara erai din nou însărcinată. Trebuia să fii cruţată. Atunci începură anii aceia de sarcini, de accidente, de naşteri, care mi-au oferit mult mai multe pretexte decît era nevoie ca să mă îndepărtez de tine. M-am înfundat într-o viaţă destrăbălată în secret — în mare secret, deoarece începusem să pledez mult, eram „ocupat", cum spunea mama, şi era necesar să salvez aparenţele. Aveam orele mele, obiceiurile mele. Viaţa într-un oraş de provincie dezvoltă la un desfrînat instinctul viclean al vînatului urmărit.

Linişteşte-te, Isa, te voi scuti de ceea ce te îngrozeşte. Nu te teme de descrierea acestui iad în care

coboram aproape în fiecare zi. Tu m-ai aruncat din nou în el, tu, care mă scoseseşi de-acolo.

Dacă aş fi fost mai puţin prevăzător, ai fi sărit în sus. De cum s-a născut Hubert, a ieşit la iveală firea ta adevărată. Erai mamă, nu erai decît mamă. Nu te mai uitai la mine. Nu mă mai vedeai. Ce-i drept, nu mai aveai ochi decît pentru copii. Împlinisem ceea ce aşteptai de la mine : erai mamă.

Cît timp copiii au fost nişte mormoloci şi nu m-am interesat de ei, nu s-a putut ivi între noi nici un conflict. Nu ne mai întîlneam decît în acele gesturi rituale în care trupurile acţionează din obişnuinţă, în care un bărbat şi o femeie se află fiecare la mii de leghe depărtare de ei înşişi.

Ai început să-ţi dai seama că exist abia atunci cînd la rîndul meu m-am apropiat de copii. N-ai început să mă urăşti decît cînd am pretins că am drepturi asupra lor. Bucură-te de mărturisirea pe care îndrăznesc să ţi-o fac : nu mă trăgea spre ei instinctul de tată. Am devenit destul de repede gelos de pasiunea pe care-o deşteptaseră în tine. Da, am căutat să ţi-i iau, ca să te pedepsesc. Invocam motive nobile, pretextam că mi-o cere datoria. Nu voiam ca o femeie bisericoasă să întunece mintea copiilor mei. Cu asemenea pretexte mă amăgeam. Dar nu de-un asemenea lucru era vorba !

Voi isprăvi vreodată povestea aceasta ? Am început-o pentru tine ; şi de pe-acum mi se pare de necrezut că m-ai putea urmări mult timp. În realitate, o scriu pentru mine. Ca un avocat bătrîn, îmi pun în ordine dosarul, clasez piesele vieţii mele, ale acestui proces pierdut. Clopotele acelea... Mîine, Paştele. Ţi-am făgăduit : voi coborî în cinstea acestei zile de sărbătoare. „Copiii se plîng că nu te văd", îmi spuneai azi-dimineaţă. Fiica noastră Geneviève era cu tine, în picioare, lîngă patul meu. Ai ieşit ca să rămî-

nem singuri, ea şi cu mine: vroia să-mi ceară ceva. Vă auzisem şuşotind în coridor: „E mai bine să vorbeşti tu prima", îi spuneai Genevièvei.. E vorba desigur de ginerele ei, de Phili, de trîntorul ăla. Cît de iscusit am devenit pentru a abate cursul discuţiei, pentru a o împiedica să pună chestiunea! Geneviève a ieşit fără să-mi poată spune nimic. Ştiam ce vrea. Am auzit totul deunăzi: cînd fereastra salonului e deschisă, sub fereastra mea, nu e nevoie decît să mă aplec un pic. Trebuiau avansate capitalurile de care avea nevoie Phili pentru a cumpăra un sfert din garanţia unui agent de schimb. Un plasament ca oricare altul, bineînţeles... Ca şi cum n-aş vedea de unde bate vîntul, ca şi cum banii n-ar trebui puşi, acum, sub cheie... Dacă ar şti cu toţii ce-am realizat luna trecută, mirosind scăderea de la Bursă...

Au plecat toţi la liturghia de seară. Paştele a golit casa, cîmpiile. Am rămas singur, bătrîn Faust despărţit de veselia lumii din cauza unei bătrîneţi cumplite. Ei nu ştiu ce înseamnă bătrîneţea. La prînz erau cu toţii atenţi să culeagă de pe buzele mele orice aş fi spus privitor la Bursă, la afaceri. Vorbeam mai ales pentru Hubert, ca să se retragă, dacă mai era încă timp. Cu ce figură înspăimîntată mă asculta... Iată unul care nu se preface! Lăsa goală farfuria, pe care tu o umpleai cu încăpăţînarea bietelor mame ce-şi văd fiul ros de grijă şi pe care-l îndoapă cu forţa, să se aleagă măcar cu asta, măcar asta să apuce! Iar el te bruftuluia, cum odinioară mă răsteam eu la mama.

Şi grija tînărului Phili ca să-mi umple paharul! Şi interesul prefăcut al nevestei sale, mica Janine: „Bunicule, faci rău că fumezi. Chiar şi o ţigară e prea mult. Eşti sigur că nu s-au înşelat, că e cafea decafeinizată?" Joacă prost teatru, biata mititică. Vorbele ei sună fals. Glasul, timbrul vocii, o trădează cu totul.

Şi tu, în tinereţe, erai prefăcută. Dar de la prima sarcină ai redevenit tu însăţi. Janine va fi pînă la sfîrşitul vieţii o doamnă care e la curent cu totul, care repetă din cele auzite ce i s-a părut mai distins, care împrumută păreri despre tot şi nu pricepe o boabă. Cum suportă Phili, un tip tot atît de neprefăcut, de sincer ca un cîine, să trăiască cu această micuţă idioată? Nu: totul e fals la ea, afară de pasiunea ei. Îşi joacă prost rolul, pentru că nimic nu are vreo însemnătate în ochii ei, nimic nu există, în afara iubirii ei.

După masă ne-am aşezat cu toţii pe terasă. Janine şi Phili o priveau pe Geneviève, mama lor, cu un aer rugător; ea, la rîndul ei, se uita la tine. Ai făcut un semn imperceptibil de refuz. Atunci Geneviève s-a ridicat şi m-a întrebat:

— Tată, vrei să ne plimbăm puţin?

Cît de mult vă înfricoşez pe toţi! Mi-a fost milă de ea; deşi fusesem mai întîi hotărît să nu mă mişc, m-am ridicat, am luat-o de braţ. Am făcut înconjurul pajiştii. Familia, de pe terasă, ne urmărea. Ea a intrat imediat în miezul problemei:

— Aş vrea să-ţi vorbesc de Phili.

Tremura. E îngrozitor să provoci spaimă copiilor tăi. Dar credeţi că poţi scăpa, la şaizeci şi opt de ani, de înfăţişarea de om neînduplecat? La această vîrstă expresia trăsăturilor nu se mai schimbă. Şi sufletul se descurajează cînd nu se poate exterioriza... Geneviève îşi deşertă în grabă tot sacul. Tocmai despre asta era vorba, de garanţia de agent de schimb. A insistat asupra a ceea ce cu siguranţă mă putea indispune: după ea, trîndăvia lui Phili compromitea viitorul căsniciei. Phili începea s-o ia razna. I-am răspuns că, pentru un băiat ca ginerele ei, această slujbă nu-i va sluji niciodată la altceva decît pentru a-i oferi alibiuri. Ea l-a apărat. „Toată lumea îl iubeşte pe Phili.

N-ar trebui să fim mai severi cu el decît Janine..."
Am protestat, arătînd că nici nu-l judecam, nici nu-l condamnam. Cariera sentimentală a acestui domn nu mă interesa de loc.

— El se interesează de mine ? Pentru ce m-aş interesa de el ?

— Te admiră foarte mult...

Minciuna asta sfruntată mi-a folosit ca să-i arunc în faţă ce pregătisem :

— Asta nu-l împiedică, fetiţo, pe Phili al tău să nu mă numească altfel decît „bătrînul crocodil". Nu protesta ! L-am auzit în spatele meu, de multe ori... Nu-l voi dezminţi : crocodil am fost, crocodil voi rămîne. De la un bătrîn crocodil nu poţi aştepta nimic altceva — nimic decît moartea sa. Şi chiar mort — am avut imprudenţa să adaug — chiar mort îşi mai poate face încă mendrele. (Cît de mult regret că i-am spus toate astea şi că am făcut-o să bănuiască ceva !)

Geneviève era la pămînt, protesta, închipuindu-şi că dau importanţă conţinutului injurios al acestei porecle. Mi-e nesuferită tinereţea lui Phili. Cum şi-ar fi putut ea închipui ce reprezintă, în ochii unui moşneag duşmănit şi disperat, băiatul ăsta triumfător, care a fost îndopat încă din adolescenţă cu ceea ce n-am gustat nici măcar o singură dată într-o jumătate de secol de viaţă ? Nu-i pot suferi, îi urăsc pe tineri. Pe ăsta mai mult ca pe oricare altul. Ca o pisică ce se strecoară tăcută pe fereastră, ascunzîndu-şi ghearele, aşa a pătruns şi el în familia mea, adulmecînd. Nepoata mea n-aducea o zestre prea mare, dar avea în schimb „perspective de moştenire" minunate. „Perspectivele de moştenire" ale copiilor noştri ! Pentru a le culege trebuie însă să treacă peste cadavrele noastre.

Deoarece Geneviève se smiorcăia şi îşi ştergea ochii, i-am zis pe-un ton insinuant :

— La urma urmei, ai un bărbat, un bărbat ce face comerţ cu băuturile. Alfred, care-i atît de cumsecade, n-are decît să-i aranjeze o situaţie ginerelui său. De ce-aş fi eu mai mărinimos decît voi înşivă ?

A schimbat tonul, pentru a-mi vorbi de bietul Alfred : cu ce dispreţ, cu ce dezgust ! După spusele ei, era un fricos ce-şi reducea din zi în zi afacerile. În magazinul acela, altădată atît de important, nu mai exista azi loc pentru doi.

Am felicitat-o că are un asemenea bărbat. Cînd se apropie furtuna, trebuie să strîngi pînzele. Viitorul era al acelora care, ca Alfred, vedeau în mic. Astăzi lipsa de avînt reprezintă principala calitate în afaceri. A crezut că-mi bat joc de ea, cu toate că-i mărturiseam gîndul meu intim, eu, care-mi ţin banii sub cheie şi nu încerc nici măcar riscul Casei de economii.

Urcam înapoi spre casă. Geneviève nu mai îndrăznea să spună nimic. Nu mă mai sprijineam de braţul ei. Familia, aşezată în cerc, ne privea venind şi desigur interpreta semnele rele. Întoarcerea noastră întrerupea în mod evident o discuţie între familia lui Hubert şi cea a Genevièvei. O, ce bătălie straşnică s-ar da în jurul comorii mele, dacă aş consimţi vreodată să renunţ la ea ! Numai Phili era în picioare. Vîntul îi flutura şuviţele de păr rebele. Purta o cămaşă cu gulerul răsfrînt, cu mîneci scurte. Nu pot să-i sufăr pe băieţii de acum şi pe fetele astea atletice. Obrajii lui de copil s-au împurpurat cînd, la întrebarea prostească a Janinei ; „Ei, aţi stat de vorbă ?", am răspuns încetişor : „Am vorbit despre un bătrîn crocodil..."

Încă o dată îţi spun, nu din cauza acestei porecle îl urăsc. Ei nu ştiu ce înseamnă bătrîneţea. Nu vă

puteţi închipui un asemenea chin : să nu fi avut nimic de la viaţă şi să nu aştepţi nimic de la moarte. Să nu existe nimic dincolo de această lume, să nu existe nici o explicaţie, şi soluţia enigmei să nu ne fie dată niciodată... Tu, tu n-ai suferit ce-am suferit eu, tu nu vei suferi ce sufăr eu. Copiii nu-ţi aşteaptă moartea. Te iubesc în felul lor ; te îndrăgesc. Ţi-au luat imediat partea. Îi iubeam. Geneviève, această femeie voinică, de patruzeci de ani, care înainte cu cîteva clipe încerca să-mi stoarcă patru sute de hîrtii de-o mie pentru haimanaua ei de ginere, mi-o amintesc pe genunchii mei cînd era fetiţă. De cum o vedeai în braţele mele, o chemai... Nu voi ajunge însă niciodată la capătul acestei destăinuiri, dacă voi continua să amestec astfel prezentul cu trecutul.

Mă voi strădui să introduc în ea puţină ordine.

VI

Nu cred că te-am urît din primul an ce a urmat acelei nopţi dezastruoase. Ura mea a luat naştere încetul cu încetul, pe măsură ce-mi dădeam mai bine seama de indiferenţa ta faţă de mine şi că nimic nu exista în ochii tăi afară de micuţele fiinţe lacome, care scînceau şi urlau. Nici nu-ţi dădeai seama măcar că la mai puţin de treizeci de ani devenisem un jurisconsult obosit şi privit ca un maestru tînăr în baroul acesta, cel mai important din Franţa după acela din Paris. Începînd cu afacerea Villenave (1893), m-am evidenţiat pe neaşteptate şi ca mare avocat la Curtea cu juri (se întîmplă foarte rar să excelezi în ambele direcţii) şi ai fost singura care nu ţi-ai dat seama de răsunetul universal al pledoariei mele. A fost şi anul

în care neînţelegerea noastră s-a transformat în război deschis.

Faimoasa afacere Villenave, dacă a consacrat triumful meu, m-a strîns şi mai tare în cleştele care mă înăbuşea : poate îmi mai rămăsese vreo speranţă ; afacerea Villenave mi-a adus dovada că nu existam în ochii tăi.

Aceşti Villenave — îţi mai aduci aminte povestea lor ? — după douăzeci de ani de căsătorie se iubeau cu o pasiune ce devenise proverbială. Se spunea „nedespărţiţi ca Villenave". Locuiau cu unicul lor fiu, în vîrstă de vreo cincisprezece ani, în castelul propriu din Ornon, la marginea oraşului, primeau puţini oaspeţi, ajungîndu-şi unul altuia... „O dragoste ca în romane", spunea mama ta, într-una din acele fraze fabricate al căror secret l-a moştenit nepoata ei, Geneviève. Aş putea să jur că ai uitat cu totul acea dramă. Dacă ţi-o povestesc, ai să-ţi baţi joc de mine, ca atunci cînd la masă aminteam de examenele şi concursurile mele... dar atîta pagubă ! Într-o dimineaţă, servitorul care făcea curăţenie în camerele de jos aude o împuşcătură la primul etaj, un ţipăt de spaimă, dă fuga, camera stăpînilor săi e închisă. Aude şoapte, o învălmăşeală înăbuşită ; paşi grăbiţi în cabinetul de toaletă. După o clipă, în timp ce scutura mereu clanţa, s-a deschis uşa. Villenave era întins pe pat, în cămaşă, plin de sînge. Doamna de Villenave, cu părul despletit, îmbrăcată într-un capot, stătea în picioare la marginea patului cu un revolver în mînă. Spuse : „L-am rănit pe domnul de Villenave. Aduceţi în grabă doctorul, chirurgul şi comisarul de poliţie ! Nu mă mişc de aici." Nu s-a putut obţine de la ea decît această mărturisire : „L-am rănit pe soţul meu", ceea ce domnul de Villenave confirmă de îndată ce-a fost în stare să vorbească. El însuşi a refuzat să dea orice altă informaţie.

Acuzata n-a vrut să-şi ia un avocat. Ca ginere al unuia dintre prietenii lor, am fost numit apărător din oficiu, dar în vizitele mele zilnice la închisoare n-am putut scoate nimic de la această încăpăţînată. În oraş circulau zvonurile cele mai absurde pe seama ei ; am fost sigur din prima zi că e nevinovată ; se năpăstuia singură, iar soţul care o iubea accepta ca ea să se acuze. Ah, intuiţia bărbaţilor care nu sînt iubiţi, de-a descoperi pasiunea la alţii ! Dragostea conjugală o stăpînea în întregime pe această femeie. Nu-şi împuşcase bărbatul. Îl apărase cu trupul ei, pentru a-l feri de vreun îndrăgostit refuzat ? Nimeni nu intrase în casă din ajun. Nu fusese acolo nici un obişnuit de-al casei... în sfîrşit, n-am să mă apuc acum să-ţi istorisesc această veche poveste.

Pînă în dimineaţa zilei în care trebuia să pledez, eram hotărît să păstrez o atitudine de negare şi să arăt numai că doamna de Villenave nu putuse săvîrşi crima de care se învinovăţea. În ultima clipă, mărturia tînărului Ives, fiul ei, sau mai degrabă (căci această mărturie a fost nesemnificativă şi n-a adus nici o lămurire) privirea în acelaşi timp rugătoare şi poruncitoare cu care-l ţintuia maică-sa tot timpul cît şi-a depus mărturia şi soiul de uşurare pe care l-a manifestat ea atunci, iată ce a sfîşiat dintr-o dată vălul : l-am denunţat pe fiu, adolescentul acesta bolnav, gelos pe tatăl său prea iubit. M-am aruncat, cu o logică pasionată, în acea pledoarie improvizată, faimoasă astăzi, în care profesorul F., după propria sa mărturisire, a descoperit în germene esenţialul sistemului său, reînnoind totodată psihologia adolescenţei şi terapeutica nevrozelor ei.

Dacă rechem acum această amintire, draga mea Isa, n-o fac cu nădejdea să trezesc, după patruzeci de ani, admiraţia pe care n-ai împărtăşit-o în clipa victoriei mele, şi nici atunci cînd ziarele din toată lumea mi-au publicat portretul.

În timp ce indiferenţa ta, în ceasul acela solemn al carierei mele, îmi demonstra cît de părăsit şi singur mă aflu, săptămîni de zile avusesem în faţa ochilor, o urmărisem între cei patru pereţi ai unei celule, pe această femeie, care se sacrifica, nu atît pentru a-şi salva propriul copil, cît pentru a salva pe fiul bărbatului, moştenitorul numelui său. El, victima, o implorase : „Acuză-te..." Iar ea a împins dragostea pînă la limita extremă, de-a face lumea s-o creadă criminală, asasina unicului bărbat pe care-l iubea. Dragostea conjugală, nu dragostea de mamă o adusese aici... (Iar ceea ce a urmat a dovedit-o din plin : s-a despărţit de fiul ei şi, sub diferite pretexte, a trăit întotdeauna departe de el.) Aş fi putut să fiu un bărbat iubit, cum fusese Villenave. L-am vizitat şi pe el destul de des în timpul procesului. Ce avea el mai mult ca mine ? Era destul de frumos, cu trăsături fine, fără îndoială, dar nu părea să fie prea inteligent. A dovedit-o atitudinea sa duşmănoasă faţă de mine, după proces. Eu însă aveam un soi de geniu. Dacă aş fi avut atunci o femeie care să mă iubească, spre ce culmi n-aş fi urcat ? Singuratic, nu-ţi poţi păstra încrederea în tine. Avem nevoie de-un martor al forţei noastre : cineva care să ţină socoteala succeselor, să le înregistreze, să ne încoroneze în ziua răsplăţii, aşa cum altădată, la împărţirea premiilor, încărcat de cărţi, o căutam din ochi, în mulţime, pe mama care, în sunetele muzicii militare, încununa cu lauri capul meu proaspăt tuns.

În timpul procesului Villenave mama a început să se ramolească. Nu mi-am dat seama de asta decît treptat : grija pe care o avea faţă de-un căţeluş negru, ce lătra furios de cum mă apropiam, a fost primul semn al decăderii. De fiecare dată cînd o vizitam, nu

vorbea decît despre acest animal. Nu mai asculta ceea ce-i spuneam despre mine.

De altfel, mama n-ar fi putut înlocui o dragoste ce m-ar fi salvat la această răscruce a existenţei mele. Îmi lăsase moştenire viciul ei, dragostea nemăsurată, pentru bani ; patima aceasta o aveam în sînge. Ar fi făcut orice pentru a mă menţine într-o meserie în care, după cum spunea ea, „cîştigam bani cu toptanul".

Cu toate că mă atrăgeau literele, deşi eram solicitat de ziare şi de toate marile reviste, deşi la alegeri partidele de stînga îmi ofereau o candidatură în arondismentul La Bastide (cel care a primit-o în locul meu a fost ales fără nici o greutate), am rezistat acestei ambiţii pentru că nu voiam să renunţ „a cîştiga bani cu toptanul".

Era şi dorinţa ta, lăsîndu-mă să înţeleg că n-ai să părăseşti niciodată provincia. O femeie care m-ar fi iubit ar fi ţinut la gloria mea. Mi-ar fi arătat că arta de-a trăi presupune sacrificarea unei patimi josnice în favoarea unei pasiuni superioare. Ziariştii neghiobi, care fac pe indignaţii deoarece cutare avocat profită, ca deputat sau ca ministru, pentru a realiza unele beneficii mărunte, ar face mai bine să admire conduita acelora ce-au ştiut să stabilească o ierarhie inteligentă a pasiunilor şi care au preferat gloria politică afacerilor grase. Dacă m-ai fi iubit, ai fi putut să mă vindeci de cusurul de-a pune mai presus de orice cîştigul imediat, de-a nu fi în stare să renunţ la prada măruntă şi mediocră a onorariilor în favoarea umbrei puterii, căci nu există umbră fără realitate ; umbra este o realitate. Dar ce să-i faci ! Nu-mi rămînea altceva decît mîngîierea de „a cîştiga bani cu toptanul", ca şi băcanul din colţ.

Iată cu ce m-am ales : cîştigul realizat de-a lungul acestor ani îngrozitori, banii de care, în nebunia voastră, aţi vrea să mă lepăd. A, mi-e nesuferită pînă şi ideea că vă veţi bucura de ei după moartea mea ! Ţi-am spus la început că mă hotărîsem mai întîi să nu vă las nimic. Ţi-am dat apoi să înţelegi că am renunţat la această răzbunare... Însemna însă să nesocoteşti mişcarea de maree a urii din sufletul meu. În momentul cînd se îndepărtează, mă înduioşez... Cînd revine, valul acela mocirlos mă acoperă din nou.

Din acea zi de Paşti, după ofensiva pe care aţi dus-o pentru a mă jefui în folosul lui Phili al vostru şi cînd am revăzut, în formaţie completă, haita familială la pîndă, aşezată în cerc în faţa uşii, din acea zi sînt obsedat de vedenia împărţelilor, a acestor împărţeli care vă vor arunca unii asupra altora : vă veţi bate ca nişte cîini pentru fermele, pentru acţiunile mele. Pămînturile vor fi ale voastre, dar acţiunile nu mai există. Acelea de care-ţi vorbeam în prima pagină a acestei scrisori le-am vîndut săptămîna trecută la cursul cel mai ridicat ; de atunci scad în fiecare zi. Toate vapoarele se scufundă de cum le părăsesc ; nu mă înşel niciodată. Milioanele, în bani lichizi, le veţi avea şi pe ele, le veţi avea dacă vreau. Sînt zile în care iau hotărîrea să nu vă las nici o centimă.

Vă aud cînd în turmă urcaţi scara, şoptind. Vă opriţi, vorbiţi fără teamă că mă voi trezi (doar sînt surd) ; văd pe sub uşă licărind lumînările voastre. Recunosc glasul subţire al lui Phili (s-ar spune că i se mai schimbă vocea) şi deodată rîsete înfundate, pălăvrăgeala femeilor tinere. Tu îi cerţi, le spui : „Sînt sigură că nu doarme..." Te apropii de uşa mea ; asculţi ; priveşti pe gaura cheii, lumina mă trădează. Te întorci spre haită ; probabil le şopteşti ; „E încă treaz, vă aude..."

Ei se îndepărtează în vîrful picioarelor. Treptele scării scîrţîie ; una după alta, uşile se închid. În noaptea de Paşti casa e plină de perechi. Iar eu aş putea fi trunchiul viu al acestor ramuri tinere. În majoritatea familiilor, tatăl este iubit. Tu erai inamica mea, şi copiii mei au trecut la duşman.

Despre războiul acesta trebuie să vorbim acum. Nu mai am putere să scriu. Şi totuşi n-am de loc chef să mă culc, să mă întind, chiar dacă starea inimii mi-o îngăduie. La vîrsta mea, somnul atrage atenţia morţii, nu e bine să faci pe mortul. Cît timp mă voi ţine pe picioare, mi se pare că nu poate sosi. Mi-e oare teamă de chinul fizic, de tortura ultimului horcăit ? Nu, dar moartea e nefiinţă, ceea ce nu se poate decît traduce prin semnul —.

VII

Cît timp cei trei copilaşi ai noştri se aflau încă în starea nelămurită a primei copilării, duşmănia noastră a rămas ascunsă ; atmosfera din casa noastră era însă apăsătoare. Indiferenţa, nepăsarea ta faţă de tot ceea ce mă privea te împiedicau să suferi din această pricină, ba chiar să-ţi dai seama de ce se întîmplă. De altminteri, nu eram niciodată acasă. Luam prînzul singur la ora unsprezece, pentru ca să ajung la Palatul de justiţie înainte de amiază. Afacerile mă înghiţeau cu totul, iar puţinul timp de care aş fi putut dispune în familie îţi închipui cum mi-l petreceam.

De ce m-am dedat unui desfrîu îngrozitor de simplu, redus la oroarea sa nudă, fără urmă de sentiment, fără cea mai mică aparenţă de căldură, fără ceea ce, de obicei, îi slujeşte drept scuză ? Aş fi putut

cu uşurinţă avea aventuri dintr-acelea pe care lumea le admiră. Un avocat la vîrsta mea cum să nu fi cunoscut anumite avansuri stăruitoare ? Destule femei tinere, în afară de omul de afaceri, voiau să tulbure bărbatul...

Pierdusem însă încrederea în fiinţele acestea, sau mai degrabă în putinţa de-a place oricăreia dintre ele. Imediat descopeream interesul ce le mîna pe acelea care îmi făceau avansuri, de a căror ipocrizie îmi dădeam seama. Mă paraliza ideea preconcepută că toate încearcă să-şi asigure o poziţie. Cum să nu recunosc la tragica convingere că sînt un om care nu poate fi iubit, se adăuga neîncrederea celui bogat, căruia îi e frică să nu fie tras pe sfoară, care se teme că va fi înşelat ? Pe tine te „scosesem la pensie", mă cunoşteai prea bine ca să aştepţi de la mine un ban în plus faţă de suma fixată. Era destul de frumuşică şi n-o depăşeai niciodată. Nu simţeam nici o primejdie din această direcţie. Dar celelalte femei ! Mă număram printre nătărăii care-şi închipuie că există, pe de o parte, îndrăgostitele dezinteresate, iar pe de altă parte, cele viclene, care nu caută decît banii. Ca şi cum la majoritatea femeilor dragostea n-ar merge mînă în mînă cu nevoia de-a fi întreţinute, ocrotite, răsfăţate... La şaizeci şi opt de ani, revăd, cu o luciditate care în anumite clipe mă face să urlu, tot ceea ce am respins nu din cinste, ci datorită suspiciunii şi unei cumplite zgîrcenii. Celor cîteva legături pe care le-am încercat, le-am pus capăt repede, fie că mintea mea bănuitoare a interpretat greşit dorinţa cea mai nevinovată, fie că deveneam odios prin maniile pe care le cunoşti prea bine : certurile la restaurant sau cu birjarii din pricina bacşişului. Îmi place să ştiu dinainte cît trebuie să plătesc. Îmi place ca totul să fie tarifat ; voi îndrăzni oare să mărturisesc această ruşine ? Poate că ceea ce îmi plăcea în desfrîu era

preţul lui fix. Dar la un bărbat ca mine ce legătură putea exista între dorinţa sufletească şi plăcere ? Dorinţele sufletului nu-mi mai închipuiam că pot fi vreodată împlinite ; le înăbuşeam în faşă. Devenisem maestru în arta de-a distruge orice sentiment, exact în acea clipă în care voinţa joacă un rol hotărîtor în dragoste, în clipa în care, în pragul unei pasiuni, mai sîntem încă liberi să ne lăsăm în voia ei sau să ne dezmeticim. Căutam ce era mai uşor, ce se obţine la un preţ stabilit. Nu-mi place să fiu păcălit, dar ceea ce datorez plătesc. Dispreţuiţi zgîrcenia mea ; recunoaşteţi însă că nu pot suporta să am datorii : Plătesc cu bani peşin ; furnizorii mei o ştiu şi mă binecuvîntează. Nu pot suporta gîndul de a datora cea mai mică sumă. Tot aşa am înţeles şi „dragostea" : dai, ai, nu dai, nu ai... Ce dezgustător !

Nu, prea îngroş lucrurile ; prea mă ponegresc : am iubit, poate că am fost iubit... În 1909, la sfîrşitul tinereţii mele. La ce bun să trec sub tăcere acea aventură ? Ai cunoscut-o, ai ştiut să ţi-o aminteşti în ziua în care m-ai silit să mă hotărăsc într-un fel sau altul.

O salvasem pe învăţătoarea aceea (cea urmărită pentru pruncucidere). Mi s-a dăruit mai întîi din recunoştinţă ; dar apoi... Da, da, în acel an am cunoscut iubirea ; lăcomia mea a zădărnicit totul. Nu era destul c-o lăsam în sărăcie, aproape în mizerie ; trebuia să fie totdeauna la dispoziţia mea, să nu vadă pe nimeni, s-o pot lua, s-o las, s-o regăsesc, cînd mi se năzărea, în timpul rarelor mele clipe de răgaz. Era proprietatea mea. Plăcerea mea de a stăpîni, de a exploata, de a abuza se extinde şi asupra oamenilor. Aş fi avut nevoie de sclavi. O singură dată mi s-a părut că am găsit o asemenea victimă pe măsura pretenţiilor mele. Îi supravegheam pînă şi privirile... Dar am uitat făgăduiala de a nu-ţi vorbi de lucrurile acestea. A plecat la Paris, nu mai putea îndura.

„Dacă n-am fi decît noi cei cu care nu te poţi înţelege, mi-ai repetat adesea, dar toată lumea se teme de tine şi te ocoleşte, Louis, o vezi bine !" Da, o vedeam... La Palatul de justiţie am fost întotdeauna un singuratic. M-au ales cît mai tîrziu cu putinţă în Consiliul baroului. După toţi cretinii pe care i-au preferat în locul meu, nu mai aveam nici un chef să devin preşedintele baroului. În fond, am rîvnit vreodată la această demnitate ? Ar fi trebuit să fac cheltuieli cerute de o asemenea poziţie, să primesc oaspeţi. Există onoruri ce costă scump ; mai mare daraua decît ocaua. Tu o doreai din cauza copiilor. Niciodată n-ai dorit nimic pentru mine însumi : „Fă-o pentru copii".

După un an de la căsătorie, tatăl tău a avut prima criză şi n-am mai fost primiţi în castelul din Cenon. Foarte repede ai adoptat Calèse. De la mine n-ai acceptat cu adevărat decît locul meu de naştere. Ai prins rădăcină în pămîntul meu, fără ca rădăcinile noastre să se poată întîlni. În această casă, în această grădină şi-au petrecut copiii toate vacanţele. Aici a murit şi micuţa noastră Marie ; şi în loc să fii îngrozită de camera unde a murit, unde a suferit, tu îi atribui un caracter sacru. Aici ţi-ai clocit puii, le-ai îngrijit bolile, ai vegheat lîngă leagăne, ai avut de furcă cu guvernantele şi cu învăţătoarele. Printre merii aceştia, pe frînghiile întinse, se uscau rochiţele Mariei, toate acele rufe nevinovate. În acest salon abatele Ardouin aduna copiii în jurul pianului şi-i punea să cînte — pentru a se feri de furia mea — coruri ce nu erau întotdeauna cîntece religioase.

Fumînd în faţa casei, în serile de vară, ascultam vocile lor limpezi, melodia aceea de Lulli[1] : „A !

[1] *Jean Baptiste Lulli* (1633—1687), compozitor francez de origină italiană.

Aceste păduri, aceste stînci, aceste fîntîni..." Fericire calmă, de la care mă ştiam exclus, zonă de puritate şi de vis ce mi-era interzisă. Dragoste liniştită, undă potolită ce venea să moară la cîţiva paşi de stînca mea.

Intram în salon şi vocile amuţeau. La apropierea mea, orice conversaţie se întrerupea. Geneviève se îndepărta cu o carte. Numai Mariei nu-i era frică de mine ; venea întotdeauna cînd o chemam ; deşi o luam cu forţa în braţe, ea se ghemuia la pieptul meu cu dragă inimă. Auzeam cum îi bate inima de păsărică. Abia îi dădeam drumul, şi zbura în grădină... Marie !

De timpuriu, copiii se arătară neliniştiţi din cauza absenţei mele la slujba religioasă şi a cotletului de vineri. Dar lupta dintre noi, sub privirile lor, nu cunoscu decît un număr mic de izbucniri furioase, în care cel mai adesea am ieşit învins. După fiecare înfrîngere, războiul ascuns continua. Calèse a fost teatrul acestui război, pentru că în oraş nu mă aflam niciodată acasă. Dar vacanţele la Palatul de justiţie coincideau cu cele de la şcoală, astfel că în august şi în septembrie ne strîngeam aici împreună.

Îmi amintesc de ziua în care ne-am ciocnit piepţiş (din cauza unei glume pe care o făcusem în faţa Genevièvei, care recita din *Vechiul Testament*) : mi-am revendicat dreptul de-a apăra mintea copiilor mei, şi tu mi-ai opus datoria pe care o aveai de-a le ocroti sufletul. Prima dată am ieşit înfrînt cînd am fost de acord ca Hubert să fie încredinţat iezuiţilor, iar fetiţele, maicilor de la Sacré-Coeur. Cedasem prestigiului pe care l-au păstrat totdeauna în ochii mei tradiţiile familiei Fondaudège. Dar mi-era sete de răzbunare ; în ziua aceea am ghicit singurul subiect ce te putea scoate din sărite, care te silea să-ţi părăseşti indiferenţa, atrăgîndu-ţi în felul acesta atenţia asupra mea, chiar dacă era una plină de ură. Găsisem, în sfîrşit,

un punct de întîlnire. Te obligam, în sfîrşit, la încăierare. Odinioară dispreţul faţă de religie nu fusese pentru mine decît o formă goală, în care înecasem umilinţele de ţărănuş îmbogăţit, dispreţuit de colegii săi burghezi ; îl îmbogăţeam acum cu dezamăgirea în dragoste şi cu o ură aproape fără margini.

Cearta s-a aprins din nou în timpul prînzului (te-am întrebat ce satisfacţie ar putea avea Fiinţa eternă văzîndu-te mîncînd crăişor[1] în loc de carne rasol). Ai plecat de la masă. Îmi amintesc privirea copiilor. Am mers după tine în cameră. Nici o lacrimă în ochii tăi ; mi-ai vorbit cu mult calm. Am înţeles, în acea zi, că viaţa mea nu-ţi era chiar atît de indiferentă pe cît crezusem. Deţineai nişte scrisori : material pentru divorţ. „Am rămas pînă acum cu tine din cauza copiilor. Dar dacă prezenţa ta devine o ameninţare pentru sufletul lor, nu voi şovăi să mă despart."

Nu, n-ai fi şovăit să mă părăseşti, pe mine şi banii mei. Oricît erai de interesată, nu exista sacrificiu la care n-ai fi consimţit pentru a se păstra neştirbit, la aceşti copii, tezaurul dogmei, ansamblul acesta de obiceiuri, de formule — nebunie curată.

Pe atunci nu eram încă în posesia scrisorii calomnioase pe care mi-ai trimis-o după moartea Mariei. Erai mai tare. De altfel, poziţia mea ar fi fost zguduită într-un mod primejdios dacă ar fi intervenit un proces între noi : în vremea aceea, şi mai ales în provincie, societatea nu glumea într-o asemenea problemă. Circula zvonul că aş fi francmason ; ideile mele mă aruncau la marginea societăţii ; fără prestigiul familiei tale aş fi ajuns foarte rău. Şi mai ales... în caz de despărţire, ar fi trebuit să înapoiez acţiu-

[1] Peşte din specia păstrăvilor, cu carnea roşietică.

nile Suez din zestrea ta. Mă obişnuisem să consider aceste acţiuni ca ale mele. Gîndul de-a renunţa la ele mi-era insuportabil (fără a mai socoti venitul ce mi-l servea tatăl tău...).

Am lăsat-o moale, şi-am acceptat toate pretenţiile tale, dar m-am hotărît să consacru tot timpul liber pentru cucerirea copiilor. Am luat această hotărîre la începutul lui august 1896 ; acele fierbinţi şi triste veri de altădată se amestecă în mintea mea, şi amintirile pe care le rechem aici se întind aproximativ pe cinci ani (1895—1900).

Nu credeam c-ar fi anevoios să pun din nou stăpînire pe copii. Mizam pe prestigiul de şef al familiei, pe inteligenţa mea. Un băiat de zece ani, două fetiţe, va fi o joacă, mă gîndeam, să-i atrag spre mine. Îmi amintesc de uimirea şi de neliniştea lor, în ziua în care le-am propus să facă cu tăticu o plimbare lungă. Stăteai în curte, sub teiul argintat ; te-au întrebat cu privirea.

— Dragii mei, dar nu trebuie să-mi cereţi voie.

Am plecat. Cum trebuie să le vorbeşti copiilor ? Eu care sînt obişnuit să ţin piept procurorului general, sau apărării cînd pledez pentru partea civilă, unei întregi săli duşmănoase, şi de care preşedintele se teme la Curtea cu juri, pe mine copiii mă intimidează, copiii şi oamenii din popor, chiar aceşti ţărani al căror fiu sînt. În faţa lor nu mai ştiu pe ce lume mă aflu, mă bîlbîi.

Copiii erau drăguţi cu mine, dar rezervaţi. Ocupaseşi dinainte aceste trei suflete, deţineai toate ieşirile. Imposibil să înaintez fără voia ta. Prea scrupuloasă pentru a mă înjosi în ochii lor, nu le-ai ascuns că trebuie să se roage mult lui Dumnezeu pentru „bietul tata". Orice aş fi făcut, aveam locul meu în vederile lor despre lume : eram „bietul tata", pentru

care trebuie să te rogi din suflet şi să obţii pocăirea. Orice aş fi spus sau aş fi insinuat despre religie, întărea imaginea naivă pe care şi-o făceau despre mine.

Trăiau într-o lume miraculoasă, punctată de sărbători celebrate cu evlavie. Obţineai orice de la ei vorbindu-le de prima comuniune, la care de-abia luaseră parte, sau pentru care se pregăteau. Cînd cîntau, seara, pe terasa de la Calèse, eram întotdeauna obligat să ascult nu numai melodii de Lulli, ci şi cîntece religioase. Vedeam de departe grupul vostru nedesluşit şi, cînd era clar de lună, distingeam trei siluete mici cu ochii la cer. Paşii mei, pe pietriş, întrerupeau cîntecele.

Mă trezea în fiecare duminică tărăboiul dinaintea plecării la biserică. Ţi-era întotdeauna frică c-ai să întîrzii. Caii nechezau. Era chemată bucătăreasa, care zăbovea. Unul din copii îşi uitase cartea de rugăciune. O voce ascuţită striga : „În a cîta duminică după Rusalii sîntem ?"

La întoarcere veneau să mă sărute şi mă găseau încă în pat. Micuţa Marie, care recitase probabil pentru mine toate rugăciunile pe care le învăţase, mă privea atent, avînd fără îndoială nădejdea că va constata o uşoară ameliorare a stării mele spirituale.

Era singura care nu mă enerva. Cei doi mai mari începeau să-ţi urmeze prescripţiile religioase severe, cu instinctul burghez al confortului, care-i va face, mai tîrziu, să se lepede de toate virtuţile eroice, de întreaga sublimă nebunie creştină. Marie, dimpotrivă, avea o fervoare emoţionantă, o generozitate mişcătoare faţă de servitori, faţă de ţărani, faţă de săraci. Se spunea despre ea : „Ar da tot ce are ; i se scurg banii printre degete. E foarte frumos, dar va trebui totuşi supravegheată..." Se mai zicea : „Nu-i rezistă nimeni, nici chiar tatăl ei". Venea singură pe genunchii mei, seara. O dată a adormit pe umărul

meu. Cîrlionţii ei îmi gîdilau obrazul. Mi-era greu că nu mă puteam mişca şi aveam poftă să fumez. Totuşi nu m-am mişcat. La ora nouă, cînd a sosit bona s-o ia, am urcat-o în camera ei şi v-aţi uitat cu toţii la mine încremeniţi, ca şi cum aş fi fost fiara sălbatică care linge picioarele puicuţelor martire. Cîteva zile după aceea, în dimineaţa de 14 august, Marie mi-a spus (ştii cum obişnuiesc copiii) :

— Făgăduieşte-mi că ai să faci ce-am să te rog... făgăduieşte-mi mai întîi, apoi îţi spun...

Mi-a amintit că a doua zi vei cînta la liturghia de la ora unsprezece şi că ar fi drăguţ din partea mea să viu să te ascult.

— Ai făgăduit ! Ai făgăduit ! repeta ea sărutîndu-mă. Ai jurat !

Luă sărutarea pe care i-am dat-o drept un consimţămînt. Toată casa ştia. Mă simţeam observat. Domnul va merge mîine la liturghie, el care n-a pus niciodată piciorul în biserică ! Era un eveniment de-o însemnătate excepţională.

M-am aşezat la masă, seara, într-o stare de nervi pe care n-am putut-o ascunde mult timp. Hubert ţi-a cerut nu mai ştiu ce explicaţie cu privire la Dreyfus. Îmi amintesc că am protestat cu furie împotriva răspunsului pe care i l-ai dat. Am plecat de la masă şi n-am mai revenit. Cu geamantanul pregătit, la 15 august, în zori, am luat trenul de şase şi jumătate şi-am petrecut o zi îngrozitoare într-un Bordeaux înăbuşitor şi pustiu.

E ciudat că după aceea m-aţi văzut din nou la Calèse. De ce mi-am petrecut întotdeauna vacanţele cu voi, în loc să călătoresc ? Aş putea născoci explicaţii serioase. Adevărul gol-goluţ era că nu voiam să fac o cheltuială dublă. N-am crezut niciodată că ar fi posibil să pleci în călătorie şi să cheltuieşti atîţia bani fără ca, mai înainte, să fi terminat cu bucătăriseala şi să fi închis casa. N-aş fi avut nici o plăcere să bat drumurile, ştiind că las în urma mea aceleaşi cheltuieli ale casei. Sfîrşeam deci prin a reveni la ieslea comună. De vreme ce porţia mea era servită la Calèse, cum m-aş fi dus oare să mă hrănesc în altă parte ? Era spiritul de economie pe care-l moştenisem de la mama şi pe care-l consideram o virtute.

Mă întorceam aşadar acasă, însă într-o stare de iritare în faţa căreia pînă şi Marie rămînea neputincioasă. Şi am inaugurat împotriva ta o tactică nouă. Fără a ataca pe faţă practicile tale religioase, mă înverşunam ca la cele mai mici prilejuri să te pun în contradicţie cu propria ta credinţă. Biata mea Isa, oricît de bună creştină ai fi fost, mărturiseşte că aveam o situaţie favorabilă. Că mila e sinonimă cu dragostea, o uitaseşi, dacă o ştiuseşi vreodată. Sub acest nume înglobai un anumit număr de datorii faţă de săraci, de care te achitai cu scrupulozitate, ca să intri în împărăţia cerurilor. Recunosc că te-ai schimbat mult în această privinţă : acum îngrijeşti bolnavele de cancer. Pe atunci, însă, după ce ajutai săracii, săracii tăi, te simţeai cu atît mai îndreptăţită să pretinzi ce ţi se cuvenea de la creaturile ce trăiau sub stăpînirea ta. Nu făceai concesii cu privire la datoria stăpînei casei de-a obţine cît mai multă muncă pentru cît mai puţini bani. Bătrîna aceea nenorocită, care trecea dimineaţa cu căruţa de legume şi căreia i-ai fi dat de pomană dacă ţi-ar fi întins mîna, nu-ţi vindea o salată fără să-ţi pui obrazul în joc ca să-i ciupeşti cîţiva bănuţi din micul ei cîştig.

„Cererile cele mai timide ale servitorilor şi muncitorilor, de creştere a salariului, mai întîi te uluiau, apoi îţi stîrneau o indignare a cărei violenţă îţi dădea forţă şi-ţi asigura întotdeauna ultimul cuvînt. Aveai un soi de geniu în a le demonstra acestor oameni că

n-au nevoie de nimic. Cu vorbe meşteşugite, printr-o enumerare nesfîrşită, înmulţeai avantajele de care se bucurau : „Aveţi casă, un butoiaş de vin, jumătate dintr-un porc pe care-l hrăniţi cu cartofii mei, o grădină de zarzavaturi". Sărmanii de ei, de-abia le venea să creadă cît sînt de bogaţi ! Camerista, argumentai tu, putea pune deoparte, la Casa de economii, toţi cei patruzeci de franci pe care-i primea pe lună : „Are toate rochiile vechi, toate jupoanele, toţi pantofii mei. Ce-ar mai avea nevoie de bani ? Doar ca să facă daruri familiei..."

Altminteri, îi îngrijeai cu devotament dacă se îmbolnăveau, nu-i părăseai niciodată ; şi recunosc că, în general, erai foarte preţuită şi adesea chiar iubită de oamenii aceştia, care-i dispreţuiesc pe stăpînii îngăduitori. În toate aceste probleme aveai ideile mediului şi epocii tale. Dar nu ţi-ai mărturisit niciodată că *Evanghelia* le condamnă : „Ia te uită, ziceam eu, credeam că Cristos a spus..." Te opreai brusc pierzîndu-ţi cumpătul, furioasă din cauza copiilor. În cele din urmă, cădeai în capcană : „Nu trebuie să ne luăm după litera..." bîlbîiai tu. Ceea ce mă făcea să triumf cu uşurinţă şi te copleşeam cu exemple pentru a-ţi dovedi că a fi cucernic înseamnă a urma întocmai litera *Evangheliei*. Dacă făceai greşeala de-a protesta că nu eşti o sfîntă, îţi citam preceptul : „„Fiţi desăvîrşiţi ca şi tatăl vostru din ceruri".

Mărturiseşte, biată Isa, că în felul meu ţi-am făcut un bine şi că, dacă îi îngrijeşti astăzi pe canceroşi, o faci în parte datorită mie ! În acea vreme dragostea pentru copii te acapara în întregime. Ei îţi înghiţeau rezervele de bunătate, de sacrificiu. Ei te împiedicau să vezi alţi oameni. Te-au îndepărtat nu numai de mine, ci şi de restul lumii. Nici lui Dumnezeu nu-i puteai vorbi decît despre sănătatea şi viitorul lor. Aici cîştigam partida cu uşurinţă. Te întrebam dacă

n-ar trebui, ca buni creştini, să le dorim toate suferinţele, sărăcia, boala. Îmi curmai vorba : „Nu-ţi mai răspund, vorbeşti despre ceea ce nu cunoşti".

Dar, din nefericire pentru tine, era de faţă şi profesorul copiilor, un seminarist de douăzeci şi trei de ani, preotul Ardouin, a cărui mărturie o chemam fără milă în ajutor. Îl puneam foarte rău în încurcătură, pentru că nu-l făceam să intervină decît cînd eram sigur că am dreptate, iar el nu era în stare, în asemenea discuţii, să nu-şi dezvăluie în întregime gîndul. Pe măsură ce se desfăşura afacerea Dreyfus, am găsit mii de pretexte pentru a-l îndrepta împotriva ta pe bietul preot : „Pentru un evreu nenorocit să dezorganizezi armata...", ziceai tu. Aceste cuvinte stîrneau indignarea mea prefăcută şi n-aveam linişte pînă nu-l obligam pe tînărul preot să recunoască că un creştin nu poate fi de acord cu condamnarea unui nevinovat, chiar dacă e pentru salvarea patriei.

Nu încercam să vă conving, pe tine şi pe copii, care nu cunoşteaţi procesul decît din caricaturile ziarelor bine văzute. Eraţi un bloc de neclintit. Chiar cînd vi se părea că am dreptate, nu vă îndoiaţi că victoria a fost obţinută prin viclenie. Ajunseserăţi să nu mai scoateţi o vorbă în faţa mea. Cînd mă apropiam, cum se mai întîmplă şi astăzi, discuţiile se întrerupeau dintr-o dată : cîteodată, însă, nu ştiaţi că stau ascuns în spatele unui desiş de arbuşti şi interveneam brusc, înainte de-a avea posibilitatea să bateţi în retragere, obligîndu-vă să acceptaţi lupta.

— E un băiat cucernic, spuneai tu despre preotul Ardouin, dar e ca un copil ce nu crede în rău. Soţul meu se joacă cu el ca pisica cu şoarecele de aceea îl rabdă, deşi nu poate suferi hainele preoţeşti.

De fapt, fusesem de la început de acord cu prezenţa unui profesor preot, pentru că nici un civil n-ar fi primit o sută cincizeci de franci pentru toată va-

canța. În primele zile, îmi închipuisem că acest tînăr înalt, brunet și miop, paralizat de timiditate, e o ființă neînsemnată și nu-i dădeam mai multă atenție ca unei mobile. Îi punea pe copii să muncească, îi ducea la plimbare, mînca puțin și tăcea chitic. După ce înghițea ultima îmbucătură, urca în camera lui. Cîteodată, cînd nu era nimeni în casă, cînta la pian. Nu mă pricep de loc la muzică, dar, cum spuneai tu: „Ne făcea plăcere".

Cu siguranță, n-ai uitat o întîmplare, despre care n-ai bănuit niciodată că a creat între preotul Ardouin și mine un curent secret de simpatie. Într-o zi, copiii anunțară sosirea parohului. Îndată, conform obiceiului, am luat-o la fugă spre vii. Dar Hubert a venit după mine, trimis de tine: parohul avea să-mi facă o comunicare urgentă. M-am întors spre casă bombănind, căci mă temeam tare de acest bătrînel. Venea, îmi spuse el, să-și descarce conștiința. Ni-l recomandase pe preotul Ardouin drept un seminarist excelent, al cărui subdiaconat fusese amînat din motive de sănătate. Dar aflase chiar atunci, în perioada „reculegerii monahale", că această amînare fusese, de fapt, o măsură disciplinară. Preotul Ardouin, deși foarte evlavios, era îndrăgostit de muzică, și într-o noapte nu se întorsese la seminar deoarece fusese dus de unul din colegii lui să asculte, la Teatrul Mare, un concert de binefacere. Cu toate că erau îmbrăcați civil, fuseseră recunoscuți și denunțați. Scandalul a ajuns la culme, pentru că în program figura, ca interpretă a lui Thaïs, domnișoara Georgette Lebrun; cînd a apărut cu picioarele goale, cu tunica grecească, menținută sub brațe de-o centură de argint („și-asta era tot, se zicea, nici măcar umerașe cît de mici"), s-a auzit un „o!" de indignare. În loja Uniunii, un domn bătrîn țipă: „E totuși cam prea tare... unde ne aflăm?" Asta văzuseră preotul Ardouin și colegul său! Unul din delicvenți a fost dat afară imediat. Celălalt a fost iertat: era un element excepțional; dar superiorii săi l-au amînat cu doi ani.

Fiind amîndoi de acord, am ripostat că preotul se bucură de toată încrederea noastră. Totuși, parohul a manifestat de atunci o răceală pronunțată față de seminarist, care, spunea el, îl înșelase. Îți amintești de acest incident, dar ceea ce n-ai știut niciodată e că în seara aceea, pe cînd fumam pe terasă, am zărit îndreptîndu-se spre mine, la lumina lunii, silueta firavă a vinovatului. S-a apropiat cu stîngăcie și mi-a cerut iertare că a pătruns în casa mea fără să mă fi prevenit de fapta sa nedemnă. Încredințîndu-l că aventura sa mi-l făcea mai simpatic, protestă cu vehemență și se învinovăți singur. Nu puteam, susținea el, să-mi dau seama de amploarea greșelii sale: păcătuise în același timp împotriva disciplinei, împotriva vocației sale, împotriva bunei cuviințe. Săvîrșise un mare păcat: dezlănțuise un scandal: nu-i va ajunge o întreagă viață să îndrepte ce-a făcut... Parcă văd și acum spinarea sa înaltă îndoindu-se, iar umbra ei, în lumina lunii, tăiată în două de balustrada terasei.

Oricît de pornit aș fi fost împotriva oamenilor de categoria sa, nu puteam bănui, văzîndu-l atît de rușinat și îndurerat, nici cea mai mică ipocrizie. Se scuza că nu ne spusese deoarece, dacă nu l-aș fi angajat, ar fi fost nevoit să trăiască timp de două luni pe spinarea mamei sale, o văduvă foarte săracă și care muncea cu ziua la Libourne. Răspunzîndu-i că, după părerea mea, nimic nu-l obliga să ne încunoștiințeze despre un incident care privea disciplina în seminar, mi-a luat mîna și mi-a spus aceste cuvinte nemaipomenite, pe care le auzeam pentru prima dată în viața mea și care m-au înmărmurit:

— Sînteți foarte bun.

Îmi ştii rîsul, rîsul acela care, chiar de la începutul căsniciei noastre, te călca pe nervi — atît de puţin comunicativ era încît, în tinereţe, avea puterea să destrame în jurul meu orice veselie. Aşa am rîs şi în acea seară, în faţa acelui seminarist, înalt, buim . În sfîrşit, am izbutit să-i spun :

— Nici nu ştiţi, părinte, cît de caraghios e ceea ce ziceţi. Întrebaţi-i pe cei ce mă cunosc dacă sînt bun. Întrebaţi familia mea, pe confraţii mei : răutatea e scopul vieţii mele.

Mi-a răspuns, încurcat, că un om cu adevărat rău nu vorbeşte despre răutatea sa.

— Fac prinsoare că n-o să găsiţi în toată - aţa mea nimic din ceea ce dumneavoastră numiţi o faptă bună.

Mi-a citat atunci, făcînd aluzie la profesia mea, cuvintele lui Hristos : „Închis am fost şi m-ai cercetat“.

— Îmi convine, părinte. O fac din interes profesional. Nu de mult plăteam temniceri pentru ca, la timpul potrivit, să şoptească inculpaţilor la ureche numele meu... aşadar, vedeţi.

Nu-mi mai amintesc răspunsul său. Mergeam pe sub tei. Cît de mirată ai fi fost dacă ţi-aş fi spus că simţeam o oarecare alinare în prezenţa acelui om în sutană ! Şi totuşi aşa a fost.

Mi se întîmpla să mă trezesc o dată cu soarele şi să cobor pentru a respira aerul răcoros al zorilor. Mă uitam la preot cum pleacă la liturghie, cu un mers grăbit, atît de absorbit încît trecea uneori la cîţiva metri de mine fără să mă vadă. Era pe vremea cînd nu te slăbeam cu zeflemelile... cînd mă înverşunam să te pun în contradicţie cu principiile tale... Cu toate acestea, nu aveam conştiinţa împăcată : mă prefăceam a crede, de fiecare dată cînd te prindeam în flagrant delict de zgîrcenie sau asprime, că nici o urmă din spiritul lui Hristos nu mai dăinuia printre voi, deşi ştiam că sub acoperişul meu trăia un om care-şi ducea viaţa în acest spirit, neştiut de nimeni.

VIII

A existat totuşi o împrejurare în care n-a trebuit să fac un efort ca să te socot îngrozitoare. În '96 sau '97, tu trebuie să-ţi aminteşti data exactă, cumnatul nostru, baronul Philippot, a murit. Sora ta Marinette, trezindu-se dimineaţa, i-a vorbit, iar el nu i-a mai răspuns. A deschis obloanele, a văzut ochii bătrînului daţi peste cap, maxilarul inferior atîrnînd şi n-a înţeles numaidecît că, timp de cîteva ceasuri, dormise alături de-un cadavru.

Mă îndoiesc că vreunul dintre voi a simţit monstruozitatea testamentului acestui mizerabil : îi lăsa nevestei sale o avere enormă, cu condiţia să nu se recăsătorească. În caz contrar, cea mai mare parte din avere trebuia să revină unor nepoţi.

— Va trebui să ne îngrijim de ea, repeta mama ta. Din fericire, sîntem o familie unită. Nu trebuie s-o lăsăm singură, sărăcuţa !

Marinette avea atunci vreo treizeci de ani. Aminteşte-ţi însă de chipul ei de fetişcană ! Ascultătoare, se lăsase măritată cu un bătrîn şi-l suportase fără să se revolte. Nici nu vă îndoiaţi că trebuie să se supună fără împotrivire îndatoririlor de văduvă. Socoteaţi că e un fleac şocul pe care ţi-l dă eliberarea, acea bruscă ieşire din tunel, la lumina zilei.

Nu, Isa, nu te teme că voi abuza de avantajul ce mi se oferă aci. Era firesc să dorim ca milioanele să

rămînă în familie şi copiii noştri să profite de ele. Părerea voastră era că Marinette nu trebuie să piardă beneficiul acestor zece ani de robie la un bărbat bătrîn. Atitudinea voastră era a unor rude bune. Vi se părea firesc să rămînă toată viaţa văduvă. Îţi mai aminteai oare că odinioară ai fost şi tu tînără? Nu, era un capitol încheiat; erai mamă, restul nu mai exista pentru tine, şi nu admiteai să existe nici pentru alţii. Familia voastră n-a strălucit niciodată prin imaginaţie: din această cauză n-aţi înţeles niciodată pe nimeni.

După ce a devenit văduvă, ne-am înţeles ca Marinette să-şi petreacă vara la Calèse. Ea a acceptat bucuroasă, nu pentru că ar fi existat prea multă intimitate între voi două, ci pentru că iubea copiii, mai ales pe micuţa Marie. Eu, care o cunoşteam foarte puţin la început, am fost sensibil la farmecul ei; cu un an mai mare ca tine, părea sora ta mai mică. Rămăseseşi mai greoaie în urma sarcinilor; ea ieşise, în aparenţă nevătămată, din patul unui bătrîn. Avea un obraz de copil. Se pieptăna cu un coc înalt, după moda de atunci, iar pe ceafă părul ei de-un blond-închis era ca o spumă. (Minune, uitată astăzi; o ceafă frumoasă de femeie). Ochii ei puţin cam prea rotunzi îi dădeau aerul unei femei întotdeauna mirate. În joacă îi cuprindeam cu amîndouă mîinile „talia ei de viespe", dar formele pline ale pieptului şi şoldurilor ar apărea astăzi aproape monstruoase: femeile de atunci semănau cu nişte flori îmbobocite peste măsură.

Eram mirat că Marinette e atît de voioasă. Îi amuza copios pe copii, organiza jocuri de-a v-aţi ascunselea în pod, seara făceau tablouri vivante: „E puţin cam prea fluşturatică, spuneai tu, nu-şi dă seama de situaţia ei."

Ţi se părea chiar prea mult că ai consimţit să poarte rochii albe în timpul săptămînii; dar socoteai necuviincios să asiste la liturghie fără voal şi fără să poarte doliu la pardesiu. Căldura nu ţi se părea o scuză.

Călăria a fost singura plăcere pe care a avut-o cu bărbatul ei. Pînă în ultima zi a vieţii sale, baronul Philippot, campion la hipism, nu renunţase aproape niciodată la plimbarea sa călare de dimineaţă. Marinette şi-a adus iapa la Calèse şi, deoarece nimeni n-o putea însoţi, călărea singură, ceea ce ţi se părea de două ori revoltător: o femeie, văduvă de trei luni, nu trebuie să practice nici un fel de sport, iar a te plimba călare neînsoţită, asta întrecea orice măsură.

„Îi voi spune părerea familiei noastre", repetai tu. I-o spuneai, dar ea făcea mai departe cum o tăia capul. Neavînd încotro, m-a rugat s-o însoţesc. Lui asupră-şi sarcina să-mi aducă un cal foarte blînd. (Bineînţeles toate cheltuielile o priveau.)

Plecam în zori, din cauza muştelor şi pentru că trebuia să mergem doi kilometri la pas înainte de-a ajunge la pădurile de pini cele mai apropiate. Caii ne aşteptau în faţa terasei. Marinette a scos limba în mod sfidător către obloanele trase ale camerei tale, prinzîndu-şi la jacheta de călărie un trandafir plin de rouă, „ce nu stă de loc bine unei văduve", zicea ea. Clopotul primei liturghii bătea încet. Preotul Ar-douin ne saluta cu timiditate şi dispărea prin pîcla ce acoperea viile.

Pînă ce ajungeam la pădure, stăteam de vorbă. Am băgat de seamă că mă bucuram de oarecare prestigiu în ochii cumnatei mele — nu atît din cauza poziţiei mele la Palatul de justiţie, cît din pricina ideilor sub-

versive al căror campion eram în familie. Principiile tale semănau prea mult cu ale soţului ei. Pentru o femeie, religia, ideile, reprezintă întotdeauna pe cineva : totul ia chip omenesc în ochii ei — chip slăvit sau urît.

Depindea numai de mine să folosesc ascendentul pe care-l aveam faţă de această mică revoltată. Dar vezi, cînd se revolta împotriva voastră, nu-mi era greu să fiu la acelaşi diapazon cu ea, dar mi-era imposibil să fiu de acord cu dispreţul ce-l manifesta faţă de milioanele pe care le-ar fi pierdut recăsătorindu-se. Aş fi avut tot interesul să-i ţin isonul şi să mă dau drept un suflet nobil, dar mi-era imposibil să mă prefac ; nici nu puteam să-mi dau aerul că o aprob, cînd ea socotea un fleac pierderea acestei moşteniri. Să spun tot ? Nu izbuteam să alung ipoteza că moartea ei ne-ar fi făcut moştenitorii averii sale. (Nu mă gîndeam la copii, ci la mine.)

Degeaba mă pregăteam dinainte să-i vorbesc altfel, degeaba îmi repetam lecţia, era mai tare decît voinţa mea ; „Şapte milioane ! Marinette, nu te gîndeşti ? Nu se renunţă la şapte milioane. Nu există bărbat pe lume care să merite sacrificiul unei părţi dintr-o asemenea avere !" Deoarece susţinea că pune fericirea mai presus de orice, am asigurat-o că nimeni n-ar mai putea să fie fericit după ce-ar renunţa la o asemenea sumă.

— A, exclama ea, degeaba îi urăşti pe ceilalţi, eşti la fel ca ei !

Pleca în galop şi eu o urmam de departe. Mă judeca, eram pierdut. Patima asta pentru bani, de cîte nu m-a frustrat ! Aş fi putut avea în Marinette o soră mai mică, o prietenă... Iar voi aţi vrea să vă sacrific banii pentru care am sacrificat totul ? Nu, nu, banii

m-au costat prea scump ca să vă dau măcar o centimă înaintea ultimului suspin.

Şi totuşi nu oboseaţi. Mă întreb dacă soţia lui Hubert, care mi-a făcut duminică o vizită, era trimisă de voi sau a venit din proprie iniţiativă. Biata Olympe ! De ce Phili a poreclit-o Olympe ? (I-am şi uitat numele adevărat...) Cred mai degrabă că nu v-a spus nimic de încercarea ei. N-aţi adoptat-o. Nu e o femeie din familie. Această fiinţă, indiferentă la tot ce nu constituie universul ei strîmt, la tot ce n-o atinge direct, nu cunoaşte nici una din legile „gintei", nu ştie că eu sînt duşmanul. Nu e bunăvoinţă sau simpatie naturală din partea ei : nu se gîndeşte niciodată la alţii, nici măcar pentru a-i urî. „Întotdeauna e foarte cumsecade cu mine", protestează Olympe cînd mi se pronunţă numele în faţa ei. Nu-şi dă seama de asprimea mea. Şi cum, din dorinţa de-a vă contrazice, mi se întîmplă adesea s-o apăr împotriva voastră a tuturor, e convinsă că sînt atras de ea.

Din vorbele ei încîlcite am priceput că Hubert s-a oprit la timp, dar că toată averea lui personală şi zestrea soţiei fuseseră înghiţite pentru a salva deficitul. „Spune că-şi va reface singur averea, dar ar avea nevoie de-un avans... El numeşte asta un avans asupra moştenirii..."

Dădeam din cap, aprobam, mă prefăceam că nu pricep nimic din ce voia. Ce mutră nevinovată pot avea în asemenea clipe !

Dacă ar şti sărmana Olympe ce-am sacrificat eu pentru bani cînd eram mai tînăr ! În acele dimineţi ale celor treizeci şi cinci de ani ai vieţii mele ne întorceam la pas, sora ta şi cu mine, pe şoseaua înfierbîntată de-acum, printre viile stropite cu piatră vînătă. Femeii acesteia tinere şi ironice îi vorbeam de

milioanele ce nu trebuiau pierdute. Cînd scăpam de obsesia milioanelor amenințate, rîdea de mine cu o drăgălășenie disprețuitoare. Vrînd să mă apăr, mă dădeam și mai mult de gol.

— Insist în interesul tău, Marinette. Crezi că mă obsedează viitorul copiilor ? Isa nu vrea ca averea ta să le treacă pe sub nas. Dar eu...

Rîdea și, scrîșnind puțin din dinți, îmi arunca : „E adevărat, ești îngrozitor".

Îi răspundeam că nu mă gîndesc decît la fericirea ei. Ea clătina din cap dezgustată. În realitate, fără s-o mărturisească, mai mult decît căsătoria o atrăgea dorința de-a fi mamă. Cu toate că mă disprețuia, n-aveam nevoie să întorc capul cînd, după-masă, în pofida arșiței, ieșeam din casa întunecoasă și înghețată, în care familia picotea de somn, împrăștiată pe divanele de piele și pe scaunele de paie, cînd deschideam puțin obloanele de la ușa cu geamuri și mă strecuram afară în aerul fierbinte ; știam că va veni și ea, îi auzeam pașii pe pietriș. Mergea greu, își sucea tocurile înalte pe pămîntul uscat. Ne rezemam de balustrada terasei. Se amuza încercînd să țină cît mai mult timp brațul gol pe piatra fierbinte.

Cîmpia, la picioarele noastre, se lăsa în voia soarelui, într-o tăcere tot atît de adîncă ca atunci cînd adoarme sub clar de lună. Landa forma la orizont un imens arc negru, apăsat de-un cer metalic. Nici un om, nici o vietate n-ar fi ieșit înainte de ora patru. Cîteva muște bîzîiau pe loc, tot atît de nemișcate ca și aburul singuratic din cîmpie, pe care nu-l risipea nici o suflare.

Știam că această femeie, care se afla alături de mine, în picioare, nu mă putea iubi, că nu exista nimic în mine care să nu-i fie nesuferit. Dar respiram unul lîngă celălalt, singuri în acest colț de țară pierdut, toropiți de-o căldură ucigătoare. Această ființă tînără, chinuită, supravegheată îndeaproape de familie, îmi căuta privirea fără să-și dea seama, ca și heliotropul care se întoarce către soare. Totuși, la cel mai neînsemnat cuvînt cu dublu înțeles, n-aș fi primit alt răspuns decît o ironie. Îmi dădeam bine seama că ar fi respins cu dezgust gestul cel mai timid. Așa stăteam unul lîngă altul, la marginea hăului acela imens, în care viitoarea recoltă se plămădea în somnul frunzelor înalbăstrite.

Iar tu, Isa, ce gîndeai despre aceste plimbări de dimineață și despre aceste discuții, la ora la care restul lumii ațipește ? Știu, pentru că într-o zi am auzit. Da, prin obloanele închise ale salonului, te-am auzit spunînd mamei tale, în vizită la Calèse (sosită desigur pentru a întări supravegherea asupra Marinettei) :

— Are o influență proastă asupra ei, din punctul de vedere al ideilor... dar în rest îi oferă anumite preocupări și nu e rău.

— Da, îi oferă anumite preocupări, ăsta-i esențialul, răspunse mama ta.

Vă bucurați că-i ofeream Marinettei anumite preocupări : „Dar la toamnă, repetați voi, va trebui găsit altceva". Oricît dispreț ți-am inspirat, Isa, eu te-am disprețuit și mai mult pentru niște vorbe ca acelea. Fără îndoială, nici nu-ți trecea prin gînd că ar putea exista o cît de mică primejdie. Femeile nu-și mai amintesc de ceea ce nu mai sînt.

După-masă, la marginea cîmpiei, e adevărat că nu se putea întîmpla nimic, pentru că, oricît de pustiu ar fi fost, eram amîndoi ca în prim-planul unei scene de teatru. Chiar dacă nu s-ar fi găsit acolo decît un țăran care nu se lăsase furat de somn, ar fi văzut, ne-

mişcaţi ca şi teii, un bărbat şi o femeie stînd în picioare în faţa pămîntului incandescent, dar care n-ar fi putut face nici cel mai mic gest fără să se atingă.

Plimbările noastre nocturne erau tot atît de nevinovate. Îmi amintesc de o seară de august. Prînzul fusese furtunos din cauza procesului Dreyfus. Marinette, care susţinea împreună cu mine ideea revizuirii procesului, mă depăşea acum în arta de a-l face să vorbească pe preotul Ardouin, de a-l obliga să ia o atitudine. Tocmai cînt tu comentaseşi cu entuziasm un articol al lui Drumont [1], Marinette, cu vocea ei de copil ce învaţă la religie, a întrebat :

— Părinte, e îngăduit să-i urăşti pe evrei ?

În seara aceea, spre marea noastră bucurie, n-a recurs la ocolişuri. A vorbit de măreţia poporului ales, de rolul său înalt de martor, de convertirea sa prevestită de profeţi, care anunţa sfîrşitul lumii. Şi deoarece Hubert protestase, susţinînd că trebuie să-i urăşti pe călăii lui Isus Hristos, preotul a răspuns că fiecare dintre noi are dreptul să-l urască pe-un singur călău al lui Hristos : „Pe noi înşine, şi nu pe-un altul..."

Uimită, i-ai răspuns că, pe baza unor asemenea teorii ciudate, n-ar mai rămîne decît ca Franţa să fie dată pe mîinile străinilor. Din fericire pentru preot, ai ajuns la Ioana d'Arc, care v-a împăcat. Pe terasă un copil exclama :

— O, ce lună frumoasă !

M-am dus pe terasă. Ştiam că Marinette mă va urma. Şi într-adevăr, am auzit vocea ei înăbuşită : „Aşteaptă-mă..." Îşi înfăşurase gîtul cu o blană lunguiaţă.

[1] Om politic şi ziarist francez reacţionar (1844—1917), unul din conducătorii partidului antidreyfusist.

Luna plină se înălţa la răsărit. Tînăra femeie admira umbrele lungi, oblice, ale carpenilor pe iarbă. Razele lunii se aşterneau pe feţele adormite ale caselor ţărăneşti. Cîţiva cîini lătrau. M-a întrebat dacă din cauza lunii copacii păreau nemişcaţi. Mi-a spus că totul era zămislit, într-o asemenea noapte, pentru a chinui pe cei singuratici. „Un decor !" zicea ea. În asemenea clipă, cîte feţe lipite, sau umeri apropiaţi unul de altul ! Ce complicitate ! Zăream limpede o lacrimă sub genele ei. În nemişcarea lumii nu era vie decît suflarea ei. Întotdeauna gîfîia uşor... În această seară, Marinette, ce-a mai rămas din tine, care ai murit în 1900 ? Ce-a mai rămas dintr-un trup îngropat de treizeci de ani ? Îmi amintesc de mireasma ta nocturnă. Cine crede în învierea morţilor ar trebui să-şi învingă poftele trupului. Pedeapsa acelora care au abuzat de plăcerile simţurilor e de-a nu mai putea avea speranţa reînvierii.

I-am luat mîna cum i-aş fi luat-o unui copil nefericit şi, ca un copil, şi-a rezemat capul de umărul meu. O sprijineam pentru că mă aflam acolo ; pămîntul primeşte piersica ce se desprinde. Majoritatea fiinţelor omeneşti nu se aleg una pe alta mai mult decît copacii ce-au crescut alături şi ale căror ramuri se amestecă prin însăşi creşterea lor.

Dar ticăloşia mea, în acea clipă, a fost de-a mă gîndi la tine, Isa, de-a visa posibilitatea unei răzbunări : să mă folosesc de Marinette pentru a te face să suferi. Oricît de fugar mi-a trecut prin minte acest gînd, adevărul e că am plănuit o asemenea nelegiuire. Am făcut cîţiva paşi nesiguri, depărtîndu-ne de lumina lunii, spre tufişul cu rodie şi broştean. Destinul a vrut să aud atunci un zgomot de paşi în aleea viilor, aleea pe care o străbătea în fiecare dimineaţă preotul Ardouin pentru a se duce la liturghie. Cu siguranţă că era el... Mă gîndeam la cuvintele pe care mi

le spusese într-o seară : „Sînteţi foarte bun..." Dacă ar fi putut citi în sufletul meu în clipa aceea ! M-a salvat oare ruşinea pe care am resimţit-o atunci ?

Am adus-o înapoi pe Marinette spre lumină, am aşezat-o pe bancă. I-am şters ochii cu batista. I-am spus ceea ce i-aş fi spus Mariei dacă ar fi căzut în aleea teilor şi aş fi ridicat-o. Mă prefăceam că nu observasem tulburarea uşoară care putea fi bănuită în moliciunea şi în lacrimile ei.

IX

A doua zi dimineaţa n-a mai ieşit să călărească. Eu m-am dus la Bordeaux (petreceam acolo două zile în fiecare săptămînă, cu toate că era vacanţă la Palatul de justiţie, pentru a nu întrerupe consultaţiile).

Cînd am luat înapoi trenul spre Calèse, -expresul de sud era în gară şi mare mi-a fost mirarea cînd am zărit-o după geamurile vagonului pe care era scris Biarritz, pe Marinette, fără vălul de doliu, îmbrăcată cu un taior de culoare gri. Mi-am amintit că o prietenă stăruise de mult să vină la Saint-Jean-de-Luz. Citea o revistă ilustrată şi n-a observat că-i făceam semne. Seara, cînd ţi-am relatat aceasta, nu le-ai dat prea multă atenţie, crezînd că nu e decît o scurtă evadare. Mi-ai spus că Marinette primise, puţină vreme după plecarea mea, o telegramă de la prietena ei. Păreai surprinsă că nu ştiam. Poate bănuiai că ne-am întîlnit pe ascuns la Bordeaux ? Atunci micuţa Marie era la pat cu temperatură ; se îmbolnăvise de cîteva zile şi avea o diaree care te îngrijora. Trebuie să fiu drept : cînd unul din copii era bolnav, nimic altceva nu mai avea importanţă pentru tine.

Aş vrea să trec repede peste ce-a urmat. După mai bine de treizeci de ani, n-aş putea să-mi opresc gîndurile fără un efort uriaş. Ştiu ce acuzaţie mi-ai adus. Ai îndrăznit să-mi spui în faţă că n-am fost de acord cu un consult medical. Desigur, dacă l-am fi adus pe profesorul Arnozan, el ar fi recunoscut un tifos în această pretinsă gripă. Aminteşte-ţi bine ! Numai o singură dată mi-ai spus : „Dacă l-am chema pe Arnozan ?" Ţi-am răspuns : „Doctorul Aubrou ne-a dat asigurarea că îngrijeşte peste douăzeci de cazuri asemănătoare de gripă în sat..." N-ai insistat. Pretinzi că şi a doua zi m-ai rugat stăruitor să-i telegrafiez lui Arnozan. Mi-aş aminti, dacă ai fi făcut-o. E adevărat că, zile şi nopţi, am răsucit de atîtea ori pe o faţă şi pe cealaltă aceste amintiri, că nu le mai ţin minte prea bine. Să zicem că sînt zgîrcit... dar nu într-un asemenea hal încît să mă fi calicit cînd era vorba de sănătatea Mariei. E cu atît mai greu de crezut, cu cît profesorul Arnozan îngrijea bolnavii din credinţă faţă de Dumnezeu şi din devotament pentru oameni : nu l-am chemat fiind convinşi că era vorba de-o simplă gripă „localizată la intestine". Acest Aubrou n-a pus-o pe Marie la regim, ca să nu slăbească. El a omorît-o, nu eu. Nu, amîndoi eram de aceeaşi părere : n-ai insistat să-l chemăm pe Arnozan, mincinoaso ! Nu sînt vinovat de moartea Mariei. E îngrozitor că m-ai acuzat de moartea ei ; şi o crezi ! şi ai crezut-o întotdeauna.

Vara aceea nemiloasă ! Delirul acelei veri, cruzimea greierilor... Nu puteam procura gheaţă. Ştergeam, în după-amiezile fără sfîrşit, faţa ei mică asudată ce atrăgea muştele. Arnozan a venit prea tîrziu. A fost schimbat regimul, dar fetiţa era de mult pierdută. Delira, poate, cînd repeta : „Pentru tata ! Pentru tata !" Îţi aminteşti cît de sfîşietor striga : „Dumnezeule, nu

sînt decît o copilă...", şi cînd căpăta din nou puteri : „Nu, pot să mai sufăr încă". Preotul Ardouin îi dădea să bea apă de la Lourdes. Capetele noastre se apropiau deasupra acestui trup istovit, mîinile noastre se atingeau. Cînd totul s-a sfîrşit, m-ai crezut insensibil...

Vrei să ştii ce se petrecea în sufletul meu ? E ciudat că tu, creştină, nu te-ai putut despărţi de cadavru. Erai stăruitor rugată să mănînci, ţi se repeta că ai nevoie de toate puterile. Dar ar fi trebuit să te scoatem cu forţa din cameră. Te aşezaseşi cît mai aproape de pat, mîngîiai bîjbîind fruntea, obrajii reci. Sărutai părul încă viu ; şi cîteodată cădeai în genunchi, nu pentru a te ruga, ci pentru a-ţi sprijini fruntea de mînuţele tari şi îngheţate.

Preotul Ardouin te ridica, îţi vorbea de copiii cărora trebuie să le semeni pentru a intra în împărăţia cerului : „Ea e vie, vă vede, vă aşteaptă". Dădeai din cap ; nici n-auzeai aceste cuvinte ; credinţa nu-ţi slujea la nimic. Nu te gîndeai decît la această carne din carnea ta, care urma să fie îngropată şi care era pe cale de-a putrezi ; în timp ce eu, necredinciosul, simţeam în faţa a ceea ce rămăsese din Marie tot înţelesul cuvintelor „ultima rămăşiţă". Trăiam sentimentul copleşitor al unei plecări, al unei absenţe. Nu se mai afla acolo, nu mai era ea. „O căutaţi pe Marie ? Nu mai e aici..."

Mai tîrziu m-ai acuzat că uit repede. Ştiu totuşi prea bine ce s-a frînt în mine cînd am sărutat-o, ultima dată, în sicriul ei. Dar nu mai era ea. M-ai dispreţuit că nu te-am însoţit aproape în fiecare zi la cimitir. Repetai : „Nu pune niciodată piciorul acolo. Şi totuşi se pare că Marie era singura pe care a iubit-o puţin... N-are suflet."

Marinette s-a întors pentru înmormîntare, dar a plecat după trei zile. Durerea te orbea, nu mai vedeai

ameninţarea care se contura dintr-acolo. Şi păreai chiar uşurată de plecarea surorii tale. Am aflat, două luni mai tîrziu, de logodna ei cu literatul, cu ziaristul acela întîlnit la Biarritz. Nu mai era timp să ne ferim de lovitură. Ai fost necruţătoare — de parcă o ură mocnită izbucnea deodată împotriva Marinettei ; n-ai vrut să-l cunoşti „pe acest individ" — un om obişnuit, ca atîţia alţii ; singura lui vină era că ne păgubise copiii de-o avere de care, oricum, nici el nu beneficia, căci nepoţii Philippot primeau cea mai mare parte din ea.

Dar tu nu-ţi dai niciodată osteneala să gîndeşti ; n-ai avut nici cea mai mică mustrare de cuget ; n-am cunoscut pe nimeni altcineva care să comită o nedreptate cu mai multă seninătate. Dumnezeu ştie pentru ce păcate mărunte te spovedeai ! Nu e niciuna din *Fericirile* [1] propovăduite de scrierile sfinte pe care să n-o fi încălcat toată viaţa, acţiunile tale. Puţin îţi pasă dacă îţi clădeşti pe neadevăruri acuzaţiile împotriva celor pe care-i urăşti.

Despre bărbatul surorii tale, pe care nu-l văzuseşi niciodată şi despre care nu ştiai nimic, spuneai : „La Biarritz ea a fost victima unui pehlivan, unei puşlamale..."

Cînd sărmana de ea a murit la naştere (ah, n-aş vrea să te judec tot atît de aspru cum m-ai judecat pe mine cînd a fost vorba de Marie !), e prea puţin spus că nu s-a văzut urmă de mîhnire la tine. Faptele îţi dăduseră dreptate ; istoria asta nu se putea sfîrşi decît aşa ; ea singură se îndreptase spre pieire ; n-aveai nimic să-ţi reproşezi ; îţi făcuseşi pe deplin datoria ; nenorocita ştia prea bine că, oricînd, familia îi putea oferi adăpost, că era aşteptată cu braţele deschise, că n-avea

[1] *Béatitudes* — cele 8 fericiri de care vorbeşte *Evanghelia.*

decît să facă un semn. Cel puţin ai avut dreptate: n-ai fost complice. Nu-ţi fusese uşor să fii tare, „există însă împrejurări în care trebuie să ştii să-ţi calci pe inimă".

Nu, n-am să te copleşesc cu acuzaţii. Recunosc că ai fost bună cu băiatul Marinettei, cu micul Luc, cînd nu mai trăia mama ta, care, pînă la moartea ei, îngrijise de el. Îl luai la tine în timpul vacanţei; mergeai să-l vezi, o dată pe iarnă, la liceul de lîngă Bayonne. Îţi făceai datoria, deoarece tatăl nu şi-o făcea pe-a sa.

Nu ţi-a spus niciodată cum l-am cunoscut pe tatăl lui Luc la Bordeaux, în septembrie 1914. Încercam să-mi fac rost de-un safe la o bancă; parizienii în refugiu le luaseră pe toate. În sfîrşit, directorul de la Creditul Lionez m-a înştiinţat că unul din clienţii săi se întorcea la Paris şi ar consimţi, poate, să-mi cedeze safe-ul său. Cînd mi-a spus numele, mi-am dat seama că e vorba de tatăl lui Luc. A, nu! Nu era de loc monstrul pe care ţi-l închipuiai tu. Căutam în zadar, în bărbatul de treizeci şi opt de ani, jigărit, rătăcit, ros de teroarea consiliilor de revizie, pe acela pe care, cu patrusprezece ani înainte, îl zărisem la înmormîntarea Marinettei şi cu care avusesem o convorbire de afaceri. Mi-a vorbit sincer. Trăia cu o femeie cu care nu voia ca Luc să aibă de-a face. Spre binele copilului, îl lăsase în seama bunicii sale Fondaudège... Biata mea Isa, dacă aţi fi ştiut, tu şi copiii, ce i-am oferit acestui om, în acea zi! Acum pot să ţi-o spun: să păstreze safe-ul pe numele său, iar eu să am din partea lui o procură. În acest fel, toată averea mea mobilă s-ar fi aflat acolo, cu un act atestînd că aparţine lui Luc. Cît timp aş fi trăit, tatăl lui Luc nu s-ar fi atins de safe. Dar după moartea mea,

ar fi luat averea în stăpînire şi voi n-aţi fi bănuit nimic...

Desigur că mă dădeam pe mîna acestui om, eu şi averea mea. Mult trebuie să vă fi urît în clipa aceea! Ei bine, n-a vrut să accepte. N-a îndrăznit. Mi-a vorbit despre onoarea sa.

Cum am fost în stare de-o asemenea nebunie? În vremea aceea copiii aveau aproape treizeci de ani, erau căsătoriţi, trecuseră definitiv de partea ta, porniţi împotriva mea în orice împrejurare. Unelteaţi; eu eram duşmanul. Dumnezeu mi-e martor că nu te înţelegeai de loc cu ei, mai ales cu Geneviève. O învinuiai că te lasă întotdeauna singură, că nu-ţi cere niciodată sfatul, dar, împotriva mea, înţelegerea se restabilea. De altfel, totul se petrecea în surdină, cu excepţia împrejurărilor solemne; aşa de pildă au avut loc nişte bătălii înfiorătoare cînd s-au căsătorit copiii. Nu voiam să dau zestre, ci o rentă. Refuzam să fac cunoscută familiilor interesate situaţia averii mele. Am rezistat, am fost cel mai tare, mă susţinea ura — ura, dar şi dragostea, dragostea pe care o aveam pentru micul Luc. Totuşi, familiile respective au trecut asta cu vederea, neavînd nici o îndoială că posed o avere enormă.

Dar tăcerea mea vă nelinişte. V-aţi dat silinţa să aflaţi. Cîte-o dată, Geneviève încerca să mă ducă cu zăhărelul: biata neroadă, o simţeam imediat. Îi spuneam adesea: „Cînd voi muri, mă veţi binecuvînta" numai din plăcerea de a-i vedea ochii strălucind de lăcomie. Ea îţi repeta vorbele acestea minunate. Întreaga familie intra în transă. În acest timp, eram în căutarea metodei de-a nu vă lăsa decît ceea ce era imposibil de ascuns. Nu mă gîndeam decît la micul Luc. Chiar mi-a trecut prin cap gîndul de-a poteca fermele...

Ei bine, cu toate acestea, mi s-a întîmplat o dată să mă las amăgit de prefăcătoriile voastre: un an după moartea lui Marie. Mă îmbolnăvisem. Anumite simptome aminteau de boala care secerase viaţa fetiţei noastre. Nu-mi place să fiu îngrijit, mi-e silă de doctori şi de medicamente. N-ai avut linişte pînă nu m-am resemnat să stau la pat şi să-l chem pe Arnozan.

Fireşte că mă îngrijeai cu devotament, ba chiar cu îngrijorare, iar uneori, cînd mă întrebai cum mă simt, mi se părea că disting o umbră de spaimă în glasul tău.

Pipăindu-mi fruntea, aveai acelaşi gest ca pentru copii. Ai vrut să dormi în camera mea. Dacă noaptea mă zvîrcoleam, te trezeai şi îmi dădeai de băut. „Ţine la mine, îmi spuneam, cine ar fi crezut... ? Din cauza veniturilor mele, poate." Dar nu, tu nu iubeşti banul pentru el însuşi... Să fi fost oare pentru că situaţia copiilor s-ar fi înrăutăţit prin moartea mea ? Iată ce părea mai verosimil. Dar nu era nici asta.

După ce Arnozan m-a consultat, ai discutat cu el pe terasă, cu vocea ta ţipătoare, care atît de des te-a trădat: „Spuneţi tuturor, doctore, că Marie a murit de tifoidă. Din cauza bieţilor mei fraţi, circulă zvonul că a murit şi ea de tuberculoză. Oamenii sînt răi, o ţin una şi bună. Mi-e teamă pentru Hubert şi Geneviève, să nu le provoace un mare neajuns. Dacă soţul meu ar fi grav bolnav, ar lua amploare toate aceste clevetiri; mi-a fost tare frică cîteva zile; mă gîndeam la bieţii copii. Ştiţi că a fost şi el atins la un plămîn, înainte de căsătorie. Şi asta s-a aflat; totul se află; grozav le place oamenilor să pălăvrăgească ! Chiar dacă ar muri de-o boală infecţioasă, oamenii n-ar crede, după cum n-au crezut-o nici cînd a fost vorba de Marie; bieţii mei copii ar trebui să suporte consecinţele. Turbam cînd îl vedeam că nu se îngrijeşte de loc. Refuza să stea în pat ! Ca şi cum ar fi fost vorba numai de el ! Niciodată însă nu se gîndeşte la alţii, nici chiar la copiii lui... Nu, nu, doctore, un om ca dumneavoastră nu poate crede că există oameni ca el. Sînteţi la fel ca părintele Ardouin, nu credeţi în rău."

Rîdeam singur, în pat, şi cînd te-ai întors, m-ai întrebat de ce rîd. Ţi-am răspuns prin nişte cuvinte foarte obişnuite între noi: „De nimic. — De ce rîzi ? — De nimic — La ce te gîndeşti ? — La nimic."

X

Reiau caietul acesta după o criză ce m-a ţinut aproape o lună la cheremul vostru. Imediat ce boala mă dezarmează, întreaga familie se strînge în jurul patului meu. Vă aflaţi aici, mă pîndiţi.

Duminica trecută Phili a venit să-mi ţină de urît. Era cald: răspundeam monosilabic; îmi pierdusem şirul gîndurilor... Cît timp ? N-aş putea spune. Glasul lui m-a trezit. Îl vedeam în penumbră, cu urechile ciulite. Ochii îi luceau ca la un pui de lup. Avea un lanţ de aur la ceasul de mînă. I se zărea pieptul de băiat prin cămaşa întredeschisă. Am aţipit iarăşi. Scîrţîitul pantofilor săi m-a trezit şi-l urmăream printre gene. Îmi pipăia haina în dreptul buzunarului dinăuntru, unde se afla portofelul. Cu toate că inima îmi bătea îngrozitor, am încercat să rămîn nemişcat. Să fi avut vreo bănuială ? S-a întors la locul lui.

M-am prefăcut că mă trezesc; l-am întrebat dacă dormisem mult.

— Doar cîteva minute, bunicule.

M-a cuprins spaima, spaima bătrînilor rămaşi singuri şi pe care-i pîndeşte un tînăr. Sînt nebun ? Mi se

părea că ar fi în stare să mă ucidă. Hubert a recunoscut într-o zi că Phili e capabil de orice.

Isa, iată cît de nenorocit am fost. Va fi prea tîrziu să-ţi fie milă de mine, cînd vei citi aceste rînduri. Dar mă mîngîi cu speranţa că vei avea un pic de milă. Nu cred în chinurile veşnice, dar ştiu ce înseamnă să fii blestemat pe pămînt, să fii un osîndit, un om care, oriunde s-ar duce, o apucă pe-un drum greşit, un om care n-a nimerit niciodată pe drumul cel bun, cineva care nu ştie să trăiască, nu cum se înţelege deobicei în societate: cineva căruia îi sînt cu desăvîrşire străine bunele maniere. Isa, sufăr. Vîntul din sud încinge aerul. Mi-e sete şi n-am decît apa călduţă din cabinetul de toaletă. Am milioane, dar n-am un pahar de apă rece.

Dacă rabd prezenţa, înspăimîntătoare pentru mine, a lui Phili, o fac poate pentru că-mi aminteşte de alt copil, care ar fi avut astăzi peste treizeci de ani, micul Luc, nepotul nostru. Nu ţi-am contestat niciodată virtuţile; acest copil ţi-a dat prilejul să le practici. Nu-l iubeai: nu semăna de loc cu familia Fondaudège, copilul Marinettei, băiatul cu ochi negri ca tăciunele, cu fruntea îngustă, cu părul răsucit pe tîmple în formă de „cîrlionţi", cum spunea Hubert. Învăţa prost la liceul din Bayonne, unde era intern. Asta însă, spuneai, nu te privea... Era destul că aveai grijă de el în timpul vacanţei.

Nu, nu-l interesau cărţile. În această regiune fără vînat ştia cum să răpună prada aproape în fiecare zi. Iepurele, singurul iepure ce se ascundea în fiecare an printre butucii de vie, ni-l aducea în cele din urmă; mai văd şi acum gestul lui voios, în aleea largă a viilor, ţinînd în pumnul strîns urechile animalului cu botul însîngerat. În zori îl auzeam plecînd. Deschideam fereastra; şi glasul său cristalin îmi striga prin negură: „Mă duc să-mi scot undiţele". Mă privea drept în ochi, nu-i era frică de mine, nici nu i-ar fi trecut prin minte aşa ceva.

Dacă, după ce lipseam cîteva zile, soseam pe neaşteptate, dacă în casă simţeam în nări fum de ţigară, dacă surprindeam urmele unei petreceri întrerupte, salonul fără covor (cum plecam, Geneviève şi Hubert invitau prieteni, organizau „sindrofii", cu toate că le interzisesem formal; şi tu erai complicea nesupunerii lor „pentru că, spuneai, trebuie să întorci vizitele..."), în asemenea împrejurări, întotdeauna pentru a mă dezarma, îl trimiteaţi pe Luc. I se părea comică groaza pe care-o inspiram: „Am intrat în salon în timp ce dansau şi am strigat: «Vine unchiul! Într-o clipă e aici!» Dacă i-ai fi văzut pe toţi fugind cît îi ţineau picioarele! Mătuşa Isa şi Geneviève duceau sandişurile în bucătărie. Ce harababură!"

Băieţelul acesta a fost singura fiinţă pe lume care nu mă considera o sperietoare. Uneori coboram cu el pînă la rîu, cînd pescuia cu undiţa. Omuleţul ăsta, care se zbenguia tot timpul ca un spiriduş, stătea ceasuri întregi nemişcat ca o salcie, atent, iar braţul său căpăta mişcări lente şi tăcute ca ale unei crengi. Geneviève avea dreptate să spună că nu va fi un „literat". Nu se ostenea niciodată să admire de pe terasă clarul de lună. Nu avea sentimentul naturii, pentru că el era natura însăşi, era contopit cu ea, era una din forţele ei, — apă vie.

Mă gîndeam la dramatismul acestei vieţi tinere: mama moartă, tatăl al cărui nume nu putea fi pomenit între noi, internatul, viaţă de copil părăsit. Mie mi-ar fi trebui mult mai puţin ca să mă copleşească amărăciunea şi ura. Din el ţîşnea veselie. Toată lumea îl iubea. Cît de ciudat mi se părea, mie, care

eram urît de toată lumea ! Toţi îl iubeau, chiar şi eu. Surîdea tuturor, şi mie la fel, dar nu mai mult ca altora.

La fiinţa aceasta, toată numai instinct, ceea ce m-a uimit, şi din ce în ce mai mult pe măsură ce creştea, a fost curăţenia sufletească, necunoaşterea răului, o anumită indiferenţă. Copiii noştri erau copii buni, o recunosc. Hubert cum spui tu, a avut o tinereţe exemplară. În această direcţie recunosc că educaţia ta şi-a dat roadele. Dacă Luc ar fi trăit destul ca să ajungă bărbat în toată firea, ar fi fost un om pe care să te poţi bizui ? Puritatea sa nu părea dobîndită, nici conştientă : era limpezimea apei printre pietre. Strălucea în el ca roua în iarbă. O evoc cu atîta insistenţă pentru că a avut un răsunet adînc în sufletul meu. Principiile cu care te făleai, aluziile, aerele tale de dezgust, buzele tale dispreţuitoare n-au putut să mă facă să înţeleg sensul răului atît de bine cum l-am priceput, fără să-mi dau seama, prin acest copil ; am fost conştient de asta mult mai tîrziu. Dacă omenirea poartă în pîntece, cum îţi închipui tu, un păcat originar, nici o privire umană n-ar fi putut-o întrezări la Luc : fusese zămislit neîntinat şi cu un farmec desăvîrşit. Alături de el însă simţeam cît eram de păcătos.

Aş putea afirma oare că l-am îndrăgit ca pe-un fiu ? Nu, îl iubeam pentru că nu mă recunoşteam în el. Ştiu prea bine ce-au moştenit Hubert şi Geneviève de la mine : asprimea, preferinţa pe care o acordă în viaţă bunurilor pămînteşti, tăria de-a dispreţui. (Semănîndu-mi, Geneviève se poartă neîndurător faţă de Alfred, bărbatul ei.) La Luc eram sigur că nu mă voi ciocni cu mine însumi. În timpul anului nu mă gîndeam de loc la el. Tatăl său îl lua cu el în timpul sărbătorilor de Anul Nou şi de Paşti, dar vacanţa mare mi-l aducea înapoi. Părăsea ţinutul în octombrie, o dată cu celelalte păsări.

Era evlavios ? Spuneai despre el : „Pînă şi la un mic animal ca Luc recunoşti influenţa Părinţilor bisericii. Nu lipseşte niciodată de la împărtăşania de duminică... A, e adevărat de exemplu, că termină iute rugăciunea ! În sfîrşit, trebuie să ceri fiecăruia atît cît poate da."

Mie nu-mi vorbea niciodată despre asemenea probleme ; nu făcea nici o aluzie la ele. Cuvintele sale exprimau toate numai ceea ce poate fi mai concret. Cîteodată, cînd scotea din buzunar un cuţit, pluta unei undiţi, un fluier pentru a chema ciocîrliile, micile sale mătănii negre cădeau pe iarbă şi le ridica iute. Duminica dimineaţa părea poate puţin mai liniştit ca în celelalte zile, mai aşezat, mai puţin diafan şi încărcat parcă cu o substanţă necunoscută.

Dintre toate firele ce mă legau de Luc există unul care te va mira poate : mi s-a întîmplat nu o dată, în acele duminici, să recunosc în puiul de ciută care nu se mai zbenguia, pe fratele Mariei noastre, fetiţa adormită în veci cu doisprezece ani mai înainte, totuşi atît de deosebită de el, ce nu putea suferi să striveşti o insectă şi a cărei plăcere era să aştearnă cu muşchi scorbura unui copac şi să aşeze acolo o statuie a sfintei Fecioare, îţi aminteşti ? Ei bine, în băiatul Marinettei, acela pe care tu îl numeai mic animal, retrăia pentru mine Marie a noastră, sau mai bine zis acelaşi izvor care ţîşnise în ea şi care dispăruse din nou în pămînt o dată cu ea, şi care acum curgea din nou la picioarele mele.

În primele zile ale războiului Luc avea aproape cincisprezece ani, Hubert era mobilizat la serviciile auxiliare. Consiliile de revizie, răbdate de el cu înţelepciune. ţie îţi provocau o nelinişte adîncă. Toracele

lui strîmt, coşmarul tău ani de zile, era acum speranţa ta. Cînd plictiseala birourilor şi unele mizerii i-au trezit dorinţa vie de-a se înrola şi după ce făcuse demersuri zadarnice în acest sens, ai ajuns, în sfîrşit, să mărturiseşti ceea ce pînă atunci ascunseseşi cu atîta grije : „Cu atavismul său...", repetai într-una.

Biata mea Isa, nu te teme, nu te voi acuza. Nu te-am interesat niciodată, nu m-ai observat niciodată ; în această perioadă, însă, mai puţin ca oricînd. Nu ţi-ai dat niciodată seama de neliniştea ce mă cuprindea cu încetul, pe măsură ce se succedau campaniile de iarnă. Tatăl lui Luc era mobilizat într-un minister, copilul se afla la noi, nu numai în vacanţa mare, ci şi de Anul Nou şi de Paşti. Războiul îl entuziasma. Îi era frică că se va sfîrşi înainte de-a împlini optsprezece ani. El, care altădată nu deschidea o carte, citea cu nesaţ lucrările de specialitate, studia hărţile. Îşi călea trupul metodic. La şaisprezece ani devenise bărbat — un bărbat tare. Iată unul care nu se înduioşa de răniţi, nici de morţi ! Din povestirile cele mai sinistre pe care i le dădeam să le citească, privitoare la viaţa din tranşee, îşi făurea imaginea unui sport grozav, minunat, pe care n-ai întotdeauna dreptul să-l practici : trebuia deci să se grăbească. Ce frică îi era că va ajunge prea tîrziu ! Avea de atunci în buzunar încuviinţarea nătărăului de taică-său. Iar eu, pe măsură ce se apropia aniversarea fatală din ianuarie '18, urmăream fremătînd cariera bătrînului Clemenceau, o supravegheam, asemenea părinţilor celor închişi ce pîndeau căderea lui Robespierre şi care sperau că tiranul se va prăbuşi mai înainte ca fiul lor să fie judecat.

Cînd Luc s-a aflat în tabăra de la Souges, în perioada de instrucţie şi de antrenament, îi trimiteai lucruri de lînă, dulciuri, dar, biata mea Isa, lăsai să-ţi scape vorbe ce trezeau în mine instinctul crimei ;

„Sărmanul, ar fi foarte trist, desigur, dar el, cel puţin, n-ar lăsa pe nimeni în urma lui..." Recunosc că nu exista nimic revoltător în asemenea cuvinte.

Într-o zi am înţeles că nu mai există nici o speranţă ca războiul să ia sfîrşit înainte de plecarea lui Luc. Cînd frontul a fost spart la Chemin-des-Dames, a venit să-şi ia rămas bun de la noi, cu cincisprezece zile mai înainte de cît era prevăzut. Fie ce-o fi ! Voi avea curajul să pomenesc aici o amintire îngrozitoare, ce mă trezeşte şi acum din somn în toiul nopţii, şi mă face să urlu. În ziua aceea m-am dus să caut în cabinetul meu un centiron de piele, comandat la curelar după un model pe care i-l dădusem eu însumi. M-am căţărat pe un scăunel şi am început să trag spre mine capul de ghips al lui Demostene, ce stătea pe bibliotecă. Era imposibil să-l mişc din loc. Era plin de monezi de aur, pe care le ascundeam acolo de cînd începuse mobilizarea. Mi-am vîrît mîna în aurul acesta, care reprezenta tot ceea ce iubeam mai mult pe lume, şi am umplut cu el centironul de piele. Cînd am coborît de pe scăunel, centironul, ca un şarpe boa amorţit, bucşit de metal, se încolăcea în jurul gîtului meu, îmi strivea ceafa.

Cu un gest timid i l-am întins lui Luc. N-a înţeles la început ce-i dăruiam.

— Ce vrei să fac cu asta, unchiule ?

— Îţi poate folosi în cantonamente, sau dacă eşti prizonier... şi în multe alte împrejurări : totul se poate cu bani.

— O ! spuse el rîzînd, îmi ajunge raniţa, grea şi ea... cum ţi-ai putut închipui că mă voi căra cu toţi gologanii ăştia ? De cum ne vom instala pe poziţii, voi fi silit să-i las printre ierburi.

— La începutul războiului, însă, dragul meu, toţi cei care aveau luau aur cu ei.

— Pentru că nu ştiau ce-i aşteaptă, unchiule.

Stătea în picioare în mijlocul camerei. Aruncase pe divan centironul cu aur. Băiatul ăsta viguros, cît de plăpînd părea în uniforma prea mare pentru el! Din gulerul larg deschis ieşea la iveală gîtul lui de copil de trupă. Capul tuns răpea înfăţişării sale orice trăsătură distinctă. Era pregătit pentru moarte, era „gătit", asemănător cu ceilalţi, nedefinit, anonim, gata dispărut. O clipă, privirea i s-a aţintit asupra centironului, apoi l-a ridicat spre mine cu o expresie de bătaie de joc şi dispreţ. M-a sărutat, totuşi. L-am condus amîndoi jos, pînă la uşa dinspre stradă. S-a întors pentru a-mi striga: „Să-i înapoiezi Băncii Franţei!" Nu mai vedeam nimic. Te-am auzit că-i spuneai rîzînd:

— Nu conta pe asta! Ar însemna să-i ceri prea mult!

După ce s-a închis uşa, în timp ce rămăsesem nemişcat în vestibul, mi-ai spus:

— Mărturiseşte, ştiai că nu va primi aurul. Era un gest pe care l-ai făcut fără grijă.

Mi-am amintit că centironul rămăsese pe divan. L-ar fi putut găsi un servitor, nu poţi şti niciodată. Am urcat în grabă, l-am pus din nou pe umeri, pentru a vărsa banii în capul lui Demostene.

Abia am băgat de seamă moartea mamei, care a intervenit cîteva zile după aceea; era inconştientă de ani de zile şi nu mai locuia cu noi. De-abia acum mă gîndesc la ea, în fiecare zi, la mama, aşa cum arăta în copilăria şi în tinereţea mea: s-a şters imaginea ei de mai tîrziu. Eu, care nu pot suferi cimitirele, mă duc cîteodată la mormîntul ei. Nu mai aduc flori, de cînd am observat că le fură cineva. Săracii şterpelesc trandafirii bogaţilor pentru morţii lor. Ar trebui să cheltuiesc pentru un grilaj, dar totul e atît de scump azi! Luc n-a avut parte de mormînt. A dispărut; e un dispărut. Păstrez în portvizit singura carte poştală pe care a apucat să mi-o trimită. „Totul merge bine, am primit pachetul. Cu dragoste." E scris: cu dragoste. Am obţinut totuşi acest cuvînt de la bietul meu copil.

XI

Azi-noapte m-a trezit o senzaţie de sufocare. M-am sculat, m-am tîrît pînă la fotoliu şi, în vuietul unui vînt năprasnic, am recitit ultimele pagini, uimit de murdăria pe care-o scot la iveală din mine. Înainte de a scrie, m-am rezemat de fereastră. Vîntul încetase. Nici o adiere nu se simţea într-un Calèse adormit sub cerul înstelat. Şi deodată, pe la trei după miezul nopţii, din nou vijelie, văzduhul răsunînd de tunete, picături mari şi reci de ploaie. Plesneau pe acoperiş atît de tare încît mi-a fost teamă de grindină; am crezut că mi se opreşte inima.

De-abia dăduse rod viţa de vie; viitoarea recoltă acoperea coasta dealului; era asemenea acelor animale tinere, pe care vînătorul le leagă şi le părăseşte în întuneric pentru a atrage fiarele; nori mari şi groşi dădeau tîrcoale viilor jertfite.

Ce mă interesează acum recoltele? Nu mai pot strînge nici o recoltă pe pămînt. Pot doar să mă cunosc ceva mai bine pe mine însumi. Ascultă, Isa, vei afla, după ce voi muri, printre hîrtiile mele, ultimele dorinţi. Le-am scris în lunile de după moartea Mariei, cînd eram bolnav şi cînd tu erai îngrijorată din cauza copiilor. Vei găsi acolo o profesiune de credinţă concepută aproximativ în aceşti termeni. „Dacă accept, înainte de-a muri, ultima împărtăşanie, pro-

testez dinainte, pe deplin lucid împotriva abuzului ce se va face ca urmare a slăbiciunii mele intelectuale şi fizice pentru a se obţine de la mine ceea ce raţiunea mea osîndeşte."

Ei bine, îţi datorez această mărturisire : dimpotrivă, cînd mă observ, cum o fac de două luni, cu o atenţie care-mi învinge dezgustul, tocmai cînd mă simt foarte lucid, mă chinuie ispita creştină. Nu mai pot nega că există în mine o cale ce-ar putea duce la Dumnezeul tău. Dacă aş izbuti să-mi plac mie însumi, aş lupta mai bine împotriva unei asemenea nevoi. Dacă m-aş putea dispreţui fără vreun gînd ascuns, cauza ar fi cîştigată pentru totdeauna. Dar sălbăticia, singurătatea cumplită a sufletului meu, darul de-a inspira ură şi de a crea un gol în jurul meu, nimic din toate acestea nu pot birui speranţa... Mă vei crede, Isa ? Poate că nu pentru voi, cei drepţi, a pogorît Dumnezeul tău, dacă a pogorît, ci pentru noi. Tu nu mă cunoşteai, nu ştiai cine sînt. Paginile pe care le-ai citit pînă acum m-au înfăţişat mai puţin fioros în ochii tăi ? Vezi totuşi că există în mine o coardă secretă, pe care Marie o făcea să răsune, ghemuindu-se în braţele mele, şi de asemenea micul Luc, duminica, la întoarcerea de la liturghie, cînd se aşeza pe banca din faţa casei şi privea pajiştea.

O ! Să nu-ţi închipui că am despre mine o părere prea bună. Îmi cunosc inima, această inimă, cuib de vipere, înăbuşită de ele, plină de veninul lor, care continuă totuşi să bată în adînc, sub colcăitul lor. Cuibul acesta de vipere, care nu poate fi stăpînit, ar trebui străpuns cu o lovitură de cuţit, cu o lovitură de sabie : *N-am venit să aduc pacea, ci sabia.*

Poate că mîine voi renega tot ceea ce îţi destăinui aici, aşa cum am renegat azi-noapte ultimele mele dorinţi de acum treizeci de ani. Se părea că am urît cu o ură nedreaptă tot ceea ce susţineai tu şi-i urăsc şi azi pe cei ce se pretind creştini ; nu-i adevărat oare că mulţi dintre ei înjosesc speranţa, desfigurează chipul Domnului, acest chip, această Figură ? Cu ce drept îi judec, îmi vei spune, eu care sînt un păcătos ? Isa, nu există în ticăloşia mea un nu ştiu ce care seamănă mai mult decît virtuţile lor, cu Simbolul la care te închini ? Ceea ce scriu e cu siguranţă, în ochii tăi, o nelegiuire absurdă. Ar trebui să mi-o dovedeşti. De ce nu-mi spui un cuvînt ? De ce nu mi-ai vorbit niciodată ? Poate că un cuvînt de-al tău mi-ar muia inima... În noaptea asta mi se pare că n-ar fi prea tîrziu pentru a lua de la capăt viaţa noastră. Dacă n-aş aştepta moartea şi ţi-aş preda acum paginile acestea ? Dacă te-aş conjura în numele Dumnezeului în care crezi, să le citeşti pînă la capăt ? Dacă aş pîndi clipa în care ai încheiat lectura ? Dacă te-aş vedea întorcîndu-te în camera mea, cu faţa scăldată în lacrimi ? Dacă ai veni cu braţele deschise ? Dacă ţi-aş cere iertare ? Dacă am cădea în genunchi unul în faţa celuilalt ?

Parcă s-a sfîrşit furtuna. Mai licăresc stelele înainte de ivirea zorilor. Credeam că plouă din nou, dar picura apa de pe frunze. Dacă m-aş întinde pe pat, m-aş înăbuşi oare ? Totuşi, nu mai am putere să scriu şi uneori pun jos tocul, las capul să se rostogolească pe spătarul tare al scaunului...

Un şuierat de fiară, apoi un zgomot năprasnic şi în acelaşi timp un fulger au străbătut cerul. În tăcerea înspăimîntătoare ce a urmat, pe coastele dealurilor au explodat nişte bombe, pe care oamenii de la vie le aruncă pentru a îndepărta norii cu grindină sau pentru a-i preschimba în ploaie. Fîşii de lumină au ţîşnit din colţul acela întunecos în care Barsac şi Sauternes [1]

[1] Renumite localităţi viticole din regiunea Bordeaux.

tremura în așteptarea năpastei. Clopotul de la Saint-Vincent, ce îndepărtează grindina, suna din toate puterile, asemenea omului care, de teamă, cîntă noaptea. Şi, deodată, pe acoperiş, zgomotul unui pumn de pietricele... Grindina! Odinioară aş fi sărit la fereastră. Auzeam pocnind obloanele camerelor. Ai strigat unui om ce străbătea curtea în goană. „E grav ?“ A răspuns : „Din fericire e amestecată cu ploaie, dar cade şi destulă piatră“. Un copil speriat fugea în picioarele goale prin coridor. Am socotit din obişnuinţă : „O sută de mii de franci pierduţi“... dar nu m-am mişcat. Nimic nu m-ar fi oprit, altădată, să cobor — ca atunci cînd m-au găsit într-o noapte în mijlocul viei, în papuci, cu lumînarea stinsă în mîini, lovit de grindină în cap. Un adînc instinct de ţăran mă arunca înainte, ca şi cum aş fi vrut să mă întind şi să acopăr cu trupul meu via bătută de piatră. Dar astă-seară iată-mă devenit străin la ceea ce era, în înţelesul adînc al cuvîntului, bunul meu. În sfîrşit, m-am desprins. Nu ştiu ce, nu ştiu cine m-a dezlegat, Isa, dar odgoanele s-au rupt, plutesc în voia valurilor. Ce putere mă tîrăşte cu ea ? O putere oarbă ? O dragoste ? Poate o dragoste...

XII

Paris. Strada Bréa

Cum de m-am gîndit să pun caietul printre bagaje ? Ce să fac acum cu această lungă spovedanie ? Am rupt-o complet cu ai mei. Cea pentru care-mi deschideam sufletul pînă în străfunduri în aceste pagini nu trebuie să mai existe pentru mine. La ce bun să mai reiau munca ? Probabil, fără să-mi dau seama, găseam în ea o uşurare, o scăpare. Ce lumină aruncă asupră-mi ultimele rînduri, scrise în noaptea cînd a căzut grindina ! Nu eram oare în pragul nebuniei ? Nu, nu, să nu vorbim aici de nebunie. Nebunia nici să nu fie pomenită. Ar fi în stare s-o folosească împotriva mea, dacă aceste pagini le-ar cădea în mînă. Ele nu se mai adresează nimănui. Va trebui să le distrug de îndată ce mă voi simţi mai rău... Sau poate să le las moştenire fiului necunoscut, pe care am venit să-l caut la Paris. Ardeam de nerăbdare să-i destăinui Isei existenţa lui, în paginile în care făceam aluzie la dragostea mea din 1909, cînd eram cît pe ce să-i mărturisesc că prietena mea plecase însărcinată pentru a se ascunde la Paris...

M-am crezut mărinimos pentru că trimiteam mamei şi copilului şase mii de franci pe an, înainte de război. Nu mi-a trecut niciodată prin gînd să le dau mai mult. E vina mea dacă am găsit aici două fiinţe supuse, înjosite de preocupări meschine. Locuiesc la o pensiune din strada Bréa, din cauză că şi ei stau în acest cartier. Între pat şi dulap de-abia am loc să mă aşez ca să scriu. Dar, ce zarvă e aici ! Pe vremea mea era liniştit Montparnasse-ul. Acum cartierul parcă e locuit de nebuni ce nu dorm niciodată. Familia făcea mai puţin zgomot pe terasa din Calèse, în noaptea în care am văzut cu ochii mei, în care am auzit cu urechile mele... La ce bun să le mai evoc pe toate ? M-aş simţi totuşi eliberat dacă aş aşterne pe hîrtie acea amintire cumplită, fie şi pentru puţin timp... De altfel, de ce-aş distruge aceste pagini ? Fiul meu, moştenitorul meu, are dreptul să mă cunoască. Prin această confesiune voi micşora puţin distanţa la care l-am ţinut de cînd s-a născut.

Din păcate, două întrevederi mi-au fost de ajuns pentru a-mi face o părere despre el. Nu e omul pe care să-l intereseze cîtuşi de puţin cele scrise de mine. Ce poate înţelege din ele funcţionarul, subalternul, dobitocul ăsta care joacă la curse ?

În timp ce călătoream, noaptea, între Bordeaux şi Paris, îmi imaginam învinuirile pe care mi le va arunca, îmi pregăteam apărarea. Cît de mult ne lăsăm influenţaţi de banalităţile romanului şi teatrului ! Eram sigur că mă voi trezi faţă-n faţă cu fiul natural, plin de amărăciune şi măreţie sufletească ! Îi atribuiam ba nobleţea aprigă a lui Luc, ba frumuseţea lui Phili. Prevăzusem totul, afară de posibilitatea să-mi semene mie. Există oare taţi cărora le face plăcere cînd li se spune : „Fiul dumneavoastră vă seamănă“ ?

Privind cum se înalţă acest spectru al fiinţei mele, mi-am dat seama cît de mult mă urăsc. Am iubit în Luc un fiu care nu-mi semăna. Robert se deosebeşte de mine într-o singură privinţă : nu s-a dovedit în stare să treacă nici un examen. După eşecuri repetate, a trebuit să renunţe. Maică-sa, care şi-a rupt pîinea de la gură ca să-l ţină la şcoală, îl dispreţuieşte. Nu se poate stăpîni să facă mereu cîte-o aluzie ; el lasă capul în jos, nu e în stare să se consoleze de toţi banii pierduţi. Prin asta, în schimb, e cu adevărat fiul meu. Ceea ce sînt însă gata să-i dau, averea mea, depăşeşte imaginaţia lui săracă. Nu-i spune nimic, nu crede în ea. La drept vorbind, li-e frică, şi mamei sale şi lui : „Nu e legal... putem fi arestaţi...“

Femeia umflată, foarte palidă, cu părul decolorat, această caricatură a ceea ce am iubit, se uită ţintă la mine cu ochii ei încă foarte frumoşi : „Dacă v-aş fi întîlnit pe stradă, mi-a zis, nu v-aş fi recunoscut...“ Dar eu, aş fi recunoscut-o oare ? Mi-era teamă de ciuda, de răzbunarea ei. Îmi fusese frică de tot, dar nu de această indiferenţă posomorîtă. Acrită, îndobitocită de opt ore de scris zilnic la maşină, îi era teamă de încurcături. A rămas cu o neîncredere bolnăvicioasă faţă de justiţie, cu care a avut de-a face odinioară. Le-am explicat totuşi foarte limpede manevra : Robert ia o casă de bani pe numele lui, într-o bancă de credit ; eu depun în ea toată averea. El îmi dă o procură pentru a o deschide şi se obligă să nu se atingă de bani pînă la moartea mea. Evident, pretind să-mi semneze o declaraţie prin care recunoaşte că tot ceea ce conţine casa de bani îmi aparţine. Totuşi, nu pot să mă dau cu totul pe mîna acestui necunoscut. Mama şi fiul obiectează că, la moartea mea, se va descoperi hîrtia. Idioţii ăştia nu vor să se lase în seama mea.

Am încercat să-i fac să înţeleagă că te poţi încrede într-un notar de ţară ca Bourru, care îmi datorează totul, cu care fac afaceri de patruzeci de ani. El are în păstrare un plic pe care am scris : „Să fie ars în ziua morţii mele" şi care va fi ars, sînt sigur, împreună cu tot ceea ce conţine. În plicul acela voi introduce declaraţia lui Robert. Sînt cu atît mai sigur că Bourru o va arde, cu cît plicul sigilat conţine acte pe care are interesul să le vadă dispărute.

Dar Robert şi maică-sa se tem că, după moartea mea, Bourru nu va arde nimic şi îi va şantaja. M-am gîndit şi la asta : voi depune în propriile lor mîini ceva de natură să-l trimită pe numitul Bourru la muncă silnică, dacă face vreo mişcare. Hîrtia va fi arsă de Bourru în faţa lor, şi numai atunci îi vor înapoia armele cu care i-am înzestrat. Ce vor mai mult ?

Nu înţeleg însă nimic, neclintiţi în încăpăţînarea lor, idioata asta şi imbecilul ăsta, cărora le aduc milioane şi care, în loc să cadă în genunchi în faţa mea, cum îmi închipuiam, discută, cîrtesc. Şi chiar dacă ar fi unele riscuri ! Încercarea moarte n-are. Dar nu, ei nu vor să semneze nici o hîrtie : „Va fi destul de anevoie în privinţa declaraţiei de venituri... vom avea necazuri..."

Mult îi mai urăsc pe ceilalţi, ca să nu le trîntesc uşa în nas ăstora doi ! Li-e frică şi de „ceilalţi". „Vor descoperi secretul... ne vor da în judecată..." Robert şi maică-sa îşi închipuie că familia mea a pus de-acum în mişcare poliţia, că sînt supravegheat. Nu acceptă să se întîlnească cu mine decît noaptea sau în cartiere mărginaşe. Ca şi cum, cu sănătatea mea, mi-aş mai putea pierde nopţile, mi-aş putea petrece viaţa în taxi ! Nu-mi închipui că i-am făcut pe ceilalţi să bănuiască ceva : nu e prima dată cînd călătoresc singur. Nu

au nici un motiv să presupună că în noaptea aceea, la Calèse, asistam nevăzut la consiliul lor de război. În orice caz, încă n-au dat de urma mea. De astă-dată nimic nu mă va împiedica să-mi ating ţelul. Din ziua în care mă voi înţelege cu Robert, voi putea dormi liniştit. Laşul ăsta nu va săvîrşi vreo imprudenţă.

În seara asta de 13 iulie o orchestră cîntă în aer liber la capătul străzii Bréa, iar perechile dansează. O, Calèse paşnic ! Îmi amintesc de ultima noapte pe care am petrecut-o acolo : luasem, cu toată interdicţia doctorului, o pastilă de veronal şi dormisem adînc. M-am trezit brusc şi m-am uitat la ceas. Era ora unu după miezul nopţii. M-am speriat auzind mai multe voci : fereastra rămăsese deschisă ; nu era nimeni în curte, nici în salon. Am trecut în cabinetul de toaletă, care dă spre nord, înspre terasă. Aici, contrar obiceiului, familia rămăsese mai tîrziu. La o asemenea oră înaintată nu se mai fereau de nimeni : numai ferestrele de la cabinetul de toaletă şi de pe coridor dau în partea aceea.

Era o noapte liniştită şi caldă. În clipele de tăcere, auzeam gîfîitul uşor al Isei, auzeam cum se aprinde un chibrit. Nici o adiere nu mişca ulmii negri. Nu îndrăzneam să mă aplec, dar recunoşteam fiecare duşman după glasul, după rîsul lui. Nu discutau. O părere a Isei sau Genevièvei era urmată de o tăcere îndelungată. Apoi, deodată, la o vorbă spusă de Hubert, Phili s-a enervat şi au început să vorbească toţi grămadă.

— Eşti sigură de tot, mamă, că în casa de bani din cabinetul lui nu există decît hîrtii fără valoare ? Un avar e întotdeauna nechibzuit. Aminteşte-ţi de aurul pe care voia să-l dea micului Luc... Unde-l ascundea ?

— Nu, știe că-i cunosc cifrul casei de bani : Marie. O deschide numai cînd trebuie să caute o poliță de asigurare sau o chitanță de impozit.

— Mamă, casa de bani ne-ar putea divulga sumele pe care le ascunde

— Nu se află acolo decît hîrtii privitoare la imobile, am verificat.

— Și nu crezi că este extrem de semnificativ ? Înseamnă că și-a luat toate măsurile de precauție.

Phili, căscînd, a mormăit : „Ce crocodil ! Ce baftă că am dat de-un asemenea crocodil !"

— Și dacă vreți să știți părerea mea, spuse Geneviève, nu veți găsi nimic nici în casa de bani de la Creditul Lionez... Ce zici, Janine ?

— Mamă, totuși uneori s-ar părea, că ține puțin la tine. Cînd erați mici, nu era cîteodată drăguț cu voi ? Nu ? N-ați știut cum să-l luați. N-ați fost abili. Bine ar fi fost dacă ați fi încercat să-i arătați grijă, să-l cuceriți. Eu sînt sigură că aș fi izbutit, dacă Phili nu i-ar fi atît de antipatic.

Hubert și-a întrerupt cu asprime nepoata :

— Precis că vom plăti scump obrăznicia bărbatului tău...

L-am auzit pe Phili rîzînd. M-am aplecat puțin. Flacăra unei brichete îi lumină o clipă mîinile împreunate, bărbia molatică, buzele groase.

— Fiți serioși ! Nu m-a așteptat pe mine ca să-i fiți nesuferiți

— Nu, mai înainte ne ura mai puțin...

— Amintiți-vă ce povestea bunica, continuă Phili. Comportarea sa cînd i-a murit o fetiță... Părea că nici nu-i pasă... N-a călcat o dată la cimitir...

— Nu, Phili, mergi prea departe. Dacă a iubit pe cineva pe lume a fost Marie.

Dacă Isa n-ar fi protestat, cu un glas scăzut și tremurător, nu m-aș fi putut stăpîni. M-am așezat pe-un scăunel, cu trupul aplecat înainte, cu capul rezemat de fereastră. Geneviève a zis :

— Dacă ar fi trăit Marie, nimic din toate astea nu s-ar fi întîmplat. Ar fi făcut totul spre folosul ei...

— Ce vorbești ! Ar fi urît-o și pe ea, ca pe toți ceilalți. E un monstru. Nu are sentimente omenești...

Isa a protestat din nou :

— Te rog, Phili, să nu vorbești așa de soțul meu în fața mea și a copiilor. Trebuie să-l respecți.

— Respect ? Respect ?

Mi s-a părut că mormăie : „Dacă vă închipuiți că-mi face plăcere că am intrat într-o asemenea familie..." Soacră-sa i-a răspuns înțepată :

— Nimeni nu te-a silit.

— Mi s-au fluturat însă în fața ochilor perspective de moștenire... Poftim, uitați-vă la Janine cum plînge ! Ce ? Ce-am spus atît de neobișnuit ?

Mîrîia : „Of, of !" cu un glas plictisit peste măsură. N-am mai auzit nimic altceva decît pe Janine suflîndu-și nasul. O voce pe care n-am putut-o identifica șopti : „Cîte stele !" Orologiul de la Saint-Vincent bătu ora două.

— Copii, să mergem la culcare !

Hubert protestă : nu se puteau despărți fără să fi hotărît ceva. Era de mult cazul să se treacă la fapte. Phili l-a aprobat. Nu credea că voi mai trăi mult timp. După aceea nu se va mai putea face nimic. Îmi luasem probabil toate măsurile...

— La urma urmei, bieții mei copii, ce așteptați de la mine ? Am încercat totul. Nu mai pot face nimic.

— Ba da, zise Hubert. Poți încă multe...

Ce tot şuşotea ? Îmi scăpa tocmai ceea ce mă interesa cel mai mult să aflu. După tonul Isei, mi-am dat seama că e scandalizată, revoltată :

— Nu, nu, nu-mi place aşa ceva !

— Nu e vorba de ceea ce îţi place, mamă, ci de-a ne salva averea.

Alte şoapte nedesluşite, întrerupte de Isa :

— E foarte greu, dragul meu.

— Bunico, nu poţi totuşi rămîne mai departe complicea lui. Ne dezmoşteneşte cu consimţămîntul tău. Tăcerea ta îl ajută.

— Janine, draga mea, cum îndrăzneşti...

Sărmană Isa, care ai petrecut atîtea nopţi la căpătîiul acestei copiliţe ce urla, care ai luat-o în camera ta pentru că părinţii ei voiau să doarmă şi pentru că nici o guvernantă n-o mai putea îndura... Janine vorbea tăios, cu un ton care pe mine m-ar fi scos din sărite. A mai adăugat :

— Îmi pare rău că-ţi spun toate astea, bunico, dar e datoria mea.

Datoria ei ! Aşa numea ea dorinţa trupească, groaza ei că va fi părăsită de derbedeul, al cărui rîs idiot îl auzeam...

Geneviève îşi aprobă fiica : desigur, slăbiciunea ar putea deveni o complicitate. Isa oftă :

— Poate mi-ar fi mai uşor să-i scriu.

— A, nu ! Nici un fel de scrisoare ! se împotrivi Hubert. Scrisorile sînt totdeauna primejdioase. Sper, mamă, că nu i-ai scris pînă acum ?

Ea mărturisi că-mi scriese de două sau de trei ori.

— Nu cumva era o scrisoare de ameninţare sau insultătoare ?

Isa şovăia să mărturisească. Iar eu rîdeam... Da, da, aveam nişte scrisori pe care le păstram cu sfinţenie, două cuprinzînd insulte grave şi o a treia

aproape drăgăstoasă, scrisori prin care ar pierde toate procesele pe care imbecilii ei de copii ar putea-o convinge să mi le intenteze pentru a obţine separarea bunurilor. Toţi erau acum îngrijoraţi, ca atunci cînd un cîine mîrîie şi restul haitei începe să latre.

— Nu i-ai scris, bunico ? N-are asupra lui nici o scrisoare primejdioasă pentru noi ?

— Nu, nu cred... Adică o dată Bourru, notăraşul acela din Saint-Vincent, pe care soţul meu îl are probabil la mînă cu ceva, mi-a zis văitîndu-se (dar e o canalie şi un om cu două feţe) : „Vai, doamnă, aţi fost foarte nechibzuită că i-aţi scris !"

— Ce i-ai scris ? Nici o insultă, sper ?

— Odată, după moartea lui Marie, cîteva învinuiri cam violente. Altă dată, în 1909 : era vorba de-o aventură mai serioasă decît celelalte.

Şi dat fiind că Hubert bombănea : „E foarte grav, e deosebit de grav...", a crezut că-l linişteşte spunîndu-i că aplanase cu bine totul după aceea, că-şi exprimase părerile de rău şi îşi recunoscuse greşelile.

— A, asta e într-adevăr culmea...

— Atunci nu mai are motiv să se teamă de-un proces de separare a bunurilor...

— Dar ce vă dovedeşte, mai la urma urmei, că intenţiile lui ar fi atît de groaznice ?

— Păi cum ? Ar trebui să fii orb : misterul de nepătruns al operaţiilor sale financiare ; aluziile sale ; vorba scăpată de Bourru faţă de martori : „Vor face nişte mutre la moartea bătrînului..."

Discutau acum ca şi cum bătrîna n-ar fi fost de faţă. Gemînd, ea s-a sculat din fotoliu. Nu era bine, cu reumatismele ei spunea, să rămînă afară noaptea. Copiii nici nu s-au ostenit să-i răspundă. Am auzit doar cîte-un bună seara nedesluşit, pe care l-au rostit

fără a se întrerupe. Tot ea a trebuit să-i sărute pe rînd ; ei nici nu s-au mişcat. Prevăzător, m-am întins din nou în pat. Pasul ei greoi răsuna pe scară. A venit pînă la uşa mea, i-am auzit gîfîitul. A aşezat lumînarea pe podea şi a deschis uşa. S-a apropiat de pat. S-a aplecat asupra mea, fără îndoială spre a se convinge dacă dorm. Cît de mult a stat ! Mi-era teamă să nu mă trădez. Respira cu greutate. În sfîrşit, a închis iar uşa. Cînd a zăvorît-o pe a ei, m-am întors înapoi, în cabinetul de toaletă, la postul meu de observaţie.

Copiii erau încă acolo. Vorbeau acum pe şoptite. Multe din cuvintele lor îmi scăpau.

— Nu era din lumea ei, spunea Janine. A avut importanţă şi asta. Phili, dragule, tuşeşti. Pune-ţi pardesiul !

— În fond, nu pe nevastă-sa o urăşte cel mai mult, ci pe noi. De neînchipuit ! Nu găseşti aşa ceva nici măcar în cărţi. Nu trebuie s-o judecăm pe mama, a fost de părere Geneviève, cred însă că nu-i poartă destulă pică...

— Cred şi eu (era vocea lui Phil), ea îşi va recăpăta oricînd zestrea. Acţiunile Suez ale bătrînului Fondaudège... cursul lor s-o fi urcat din 1884...

— Acţiunile Suez ! Dar au fost vîndute.

Am recunoscut şovăielile, gîngăvitul soţului Genevièvei ; bietul Alfred nu rostise încă nici un cuvînt Geneviève, cu vocea ei dojenitoare, ţipătoare, cu care i se adresează numai lui, l-a întrerupt :

— Ai înnebunit ? Acţiunile Suez au fost vîndute ?

Alfred a povestit că în luna mai intrase la soacră-sa în clipa în care semna nişte hîrtii, şi atunci ea i-a spus : „Se pare că acum e momentul să le vînd, au cursul cel mai ridicat, vor scădea în curînd".

— Şi nu ne-ai înştiinţat ? a ţipat Geneviève. Eşti complet idiot. El a pus-o să-şi vîndă acţiunile Suez ? Ne spui asta ca şi cum ar fi ceva cu totul obişnuit...

— Dar, Geneviève, credeam că maică-ta v-a ţinut la curent. De vreme ce e căsătorită cu regim dotal...

— Da, dar n-a băgat el oare în buzunar beneficiul acestei operaţii ? Ce crezi, Hubert ? Şi cînd te gîndeşti că nici nu ne-a înştiinţat ! Şi cînd te gîndeşti că am trăit toată viaţa cu un bărbat ca ăsta...

Janine a intervenit, rugîndu-i să vorbească mai încet : îi vor trezi fetiţa. Timp de cîteva minute n-am mai desluşit nimic. Apoi, glasul lui Hubert s-a auzit din nou :

— Mă gîndesc la cele ce spuneaţi adineauri. Cu mama nu va fi chip să încercăm ceva în direcţia asta. Ar trebui măcar s-o pregătim cu încetul...

— Poate că ei i-ar conveni mai mult aşa ceva decît separarea bunurilor. De cînd separarea bunurilor duce neapărat la divorţ, se ridică o problemă de conştiinţă... Desigur, ceea ce propunea Phili provoacă indignare la prima vedere. Dar nu noi vom judeca. Nu noi vom fi aceia care vom decide în ultimă instanţă. Noi n-avem decît rolul să declanşăm acţiunea. Ea nu s-ar produce decît dacă ar fi recunoscută ca necesară de către autorităţile competente.

— Şi eu vă repet că ne luptăm cu morile de vînt, a fost de părere Olympe.

Tare indignată trebuie să fi fost soţia lui Hubert, ca să ridice tonul într-un asemenea hal. A susţinut sus şi tare că sînt un om ponderat, cu o judecată foarte sănătoasă : „cu care, a adăugat ea, trebuie să declar că sînt adesea de acord şi pe care l-aş fi putut juca pe degete, dacă n-aţi strica voi tot ce fac eu..."

N-am mai auzit mojicia pe care i-a aruncat-o Phili; rîdeau însă cu toţii, ca de fiecare dată cînd deschidea Olympe gura. Am prins frînturi de fraze :

— De cinci ani nu mai pledează, nu mai poate pleda.

— Din cauza inimii ?

— Acum da. Cînd a plecat însă de la Palatul de justiţie nu era încă grav bolnav. Adevărul e că se certa cu confraţii. S-au petrecut cîteva scene în sala paşilor pierduţi, despre care am strîns unele mărturii...

Zadarnic am ciulit urechea. Phili şi Hubert îşi apropiaseră scaunele. N-am auzit decît un murmur nedesluşit, apoi exclamaţia Olympei :

— Fiţi serioşi ! Singurul om cu care pot discuta despre lecturile mele, cu care pot face un schimb de idei, aţi vrea...

Din răspunsul lui Phili, am desluşit cuvîntul „smintită". Un ginere al lui Hubert, cel care nu vorbeşte aproape niciodată, a spus cu o voce sugrumată :

— Vă rog să fiţi politicoşi cu soacră-mea.

Phili a răspuns că glumise. Nu erau oare amîndoi victime în afacerea asta ? Cînd ginerele lui Hubert îi asigură, cu o voce tremurătoare, că nu se considera o victimă şi că se căsătorise din dragoste cu soţia sa, au răspuns cu toţii în cor : „Şi eu ! Şi eu ! Şi eu !" Geneviève i-a răspuns batjocoritor bărbatului ei :

— A, şi tu ! Te lauzi că te-ai însurat cu mine fără să cunoşti averea tatălui meu ? Aminteşte-ţi însă de seara logodnei, cînd mi-ai şoptit la ureche : „Ce importanţă are că nu vrea să ne spună nimic despre ea ? Ştiu că e enormă !"

S-a auzit un hohot de rîs general, o hărmălaie. Hubert a ridicat glasul din nou, a vorbit singur cîteva clipe. N-am auzit decît ultima frază :

— Înainte de orice e o problemă de dreptate, o problemă de moralitate. Apărăm patrimoniul, drepturile sfinte ale familiei.

În tăcerea adîncă dinaintea zorilor, spusele lor ajungeau la mine mai desluşit.

— Să-l punem sub urmărire ? Are prea multe relaţii cu poliţia, m-am convins ; va fi prevenit... (şi cîteva clipe după aceea) e cunoscută asprimea lui, lăcomia lui de bani ; i s-a pus la îndoială, trebuie s-o spunem, scrupulozitatea în două sau trei afaceri. Dar în ceea ce priveşte bunul simţ, echilibrul...

— În orice caz, nu se poate nega caracterul inuman, monstruos, nefiresc al sentimentelor sale faţă de noi...

— Îţi închipui însă, draga mea Janine, îi spuse Alfred fiicei sale, că ele ar fi suficiente pentru stabilirea unui diagnostic ?

Înţelegeam, înţelesesem. Eram cuprins de o linişte desăvîrşită, simţeam o alinare născută din această certitudine : monştrii erau ei, iar eu victima. Mă bucura absenţa Isei. Cît timp fusese acolo, se împotrivise, mai mult sau mai puţin ; în faţa ei n-ar fi îndrăznit să facă aluzie la proiectele pe care le surprinsesem şi care, de altfel, nu mă înspăimîntau. Bieţii imbecili ! Ca şi cum eu aş fi omul care să mă las pus sub interdicţie sau închis ! Înainte de-a fi putut mişca măcar un deget, în doi timpi şi trei mişcări, l-aş fi adus pe Hubert într-o situaţie disperată. Nu bănuieşte că-l am la mînă. În ce-l priveşte pe Phili, am un dosar... Nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte că voi fi nevoit să-l folosesc. Dar nu mă voi folosi de el : va fi destul să-mi arăt colţii.

Simţeam pentru prima dată în viaţa mea mulţumirea de-a fi mai puţin păcătos ca alţii. Nu aveam chef

să mă răzbun pe ei. Sau, cel puţin, nu doream altă răzbunare decît să le smulg moştenirea pentru care se uscau de nerăbdare, năduşeau de spaimă.

— A căzut o stea ! strigă Phili... N-am avut timp să-mi doresc ceva.

— Niciodată n-avem timp ! spuse Janine.

Bărbatul ei continuă, cu voioşia sa de copil pe care-o mai păstrase :

— Cînd vei mai vedea una, să strigi : „Milioane!"

— Ce idiot, Phili ăsta !

S-au ridicat cu toţii. Fotoliile din grădină scîrţîiră pe pietriş. Am auzit zgomotul zăvoarelor de la intrare, rîsetele înăbuşite ale Janinei pe coridor. Uşile camerelor s-au închis una cîte una. Hotărîrea mea era luată. De două luni nu mai avusesem nici o criză. Nimic nu mă împiedica să plec la Paris. De obicei plecam fără să anunţ. Dar nu voiam ca plecarea aceasta să semene cu o evadare. Pînă dimineaţa, am reluat planurile mele de altă dată. Le-am pus la punct.

XIII

Cînd m-am sculat, la amiază, n-am simţit nici un fel de oboseală. Bourru, chemat la telefon, a venit după-amiază. Ne-am plimbat de colo-colo, timp de aproape trei sferturi de oră, pe sub tei. Isa, Geneviève şi Janine ne urmăreau de departe şi m-am bucurat de îngrijorarea lor. Ce păcat că bărbaţii erau plecaţi la Bordeaux ! Ei zic despre bietul notăraş : „Bourru îi e devotat orbeşte". Păcătosul de Bourru, pe care-l am la mînă mai abitir decît pe-un sclav ! Merita să-l vezi azi-dimineaţă pe bietul om zbătîndu-se să nu-i ofer

eventualului meu moştenitor vreo armă împotriva sa... „Dar, i-am spus, documentele vor fi înapoiate de cum vei fi ars adeverinţa semnată de el..."

La plecare a făcut o plecăciune adîncă doamnelor, care de-abia i-au răspuns, şi a încălecat, umil, pe bicicletă. M-am dus apoi spre cele trei femei şi le-am anunţat că plec la Paris chiar în seara aceea. Deoarece Isa se împotrivea, spunînd că, în starea mea, era o nechibzuinţă să călătoresc singur, i-am răspuns:

— Trebuie să mă ocup totuşi de afacerile mele. Chiar dacă nu las o asemenea impresie, eu mă gîndesc la voi.

Se uitau la mine îngrijorate. Tonul meu ironic mă trăda. Janine a privit-o pe maică-sa şi, prinzînd curaj :

— Bunicuţa sau unchiul Hubert ar putea să te înlocuiască, bunicule.

— E o idee, draga mea... Ce idee bună ! Dar ce să-i faci : am fost obişnuit întotdeauna să fac singur totul. Ştiu, nu-i bine, dar n-am încredere în nimeni

— Nici în copiii tăi ? Vai, bunicule !

Accentua „bunicule" cu un glas puţin cam afectat. Lua o înfăţişare dezmierdătoare, căreia nu-i poţi rezista. Ah, vocea ei care te scoate din sărite, glasul acesta pe care-l auzisem, noaptea, amestecat printre celelalte... Am început atunci să rîd, cu rîsul acela periculos, ce mă face să tuşesc şi care în mod vădit îi înspăimînta. Nu voi uita niciodată chipul jalnic al Isei, înfăţişarea ei istovită. Îndurase probabil destule asalturi din partea lor. Janine va reveni desigur la atac de cum voi fi întors spatele : „Nu-l lăsa să plece, bunicuţo..."

Dar nevastă-mea nu mai era bună să susţină atacul, era la capătul puterilor, sfîrşită de oboseală. O auzeam deunăzi spunîndu-i Genevièvei : „Aş vrea să mă culc, să dorm, să nu mă mai trezesc..."

Acum mă înduioşa, cum mă înduioşase şi sărmana maică-mea. Copiii împingeau împotriva mea această maşină uzată, ce nu mai putea fi folosită. Fără îndoială, o iubeau în felul lor; o obligau să consulte doctorul, să ţină regim. După ce fiica şi nepoata s-au îndepărtat, Isa s-a apropiat de mine :

— Ascultă, mi-a spus ea foarte repede, am nevoie de bani.

— Sîntem în zece. Ţi-am dat la întîi cele cuvenite pe luna aceasta.

— Da, dar a trebuit să dau cu împrumut ceva bani Janinei : au încurcături. La Calèse fac economii ; îţi voi da înapoi din banii pentru august...

I-am răspuns că asta nu mă priveşte, că nu sînt obligat să-l întreţin pe Phili.

— Sînt în restanţă cu notele de plată la măcelar, la băcan... Uite, priveşte !

Le-a scos din săculeţul ei. Mi-era milă de ea. I-am propus să-i semnez cecuri, „aşa voi fi sigur că banii nu iau altă cale..." A consimţit. A scos carnetul de cecuri şi atunci le-am zărit, în aleea trandafirilor, pe Janine şi pe mama ei, care ne urmăreau cu privirea.

— Sînt sigur, am spus, că ele îşi închipuie că-mi vorbeşti de cu totul altceva...

Isa a tresărit. A întrebat cu un glas scăzut : „Ce altceva ?" În clipa aceea am simţit gheara în piept. Cu mîinile împreunate, am făcut gestul pe care-l cunoştea prea bine. S-a apropiat de mine :

— Te doare ?

M-am agăţat o clipă de braţul ei. Păream, în mijlocul aleii cu tei, doi soţi ce-şi încheie viaţa după ani de înţelegere adîncă. I-am şoptit încetişor : „Mi-e mai bine": S-a gîndit probabil că acum era momentul să vorbească, că pierdea o ocazie unică. Nu mai avea însă putere. Am observat cum gîfîia şi ea. În ciuda bolii mele, îi ţinusem piept. Ea însă se predase, se dăduse bătută ; nu-i mai rămînea nimic pe lume.

Căuta un cuvînt, se uita pe furiş înspre fiica şi nepoata ei, pentru a căpăta curaj. Ghiceam în privirea ei ridicată către mine o oboseală nesfîrşită, poate milă şi cu siguranţă puţină ruşine. Copiii o jigniseră noaptea trecută.

— Sînt neliniştită că pleci singur.

I-am răspuns că, dacă mi s-ar întîmpla vreo nenorocire pe drum, nu merită să fiu transportat aici.

Şi deoarece stăruia să nu mai fac asemenea aluzii, am adăugat :

— Ar fi o cheltuială zadarnică, Isa. Ţărîna cimitirelor este aceeaşi pretutindeni.

— Semăn cu tine, oftă ea. Să mă îngroape unde vor ei. Altădată ţineam atît de mult să dorm lîngă Marie... dar ce-a mai rămas acum din Marie ?

Şi de astă-dată am înţeles că, pentru ea, micuţa Marie însemna pulbere, oseminte. N-am îndrăznit să protestez că de ani de zile îmi simt copilul trăind, îi simt răsuflarea că străbate adesea viaţa mea întunecată ca o bruscă adiere.

În zadar o pîndeau Geneviève şi Janine, Isa părea tare obosită. Îşi dădea oare seama de nimicnicia luptei ei de atîţia ani ? Geneviève şi Hubert, împinşi ei înşişi de la spate de proprii lor copii, o aruncau împotriva mea pe această femeie bătrînă, Isa Fondaudège, tînăra fecioară înmiresmată a nopţilor din Bagnères.

De aproape o jumătate de veac ne înfruntam. Şi iată că în această după-amiază apăsătoare cei doi adversari simţeau legătura pe care, în ciuda unei lupte atît de îndelungate, o creează complicitatea bătrîneţii. În aparenţă duşmani, ajunsesem la acelaşi punct. Nimic nu exista, nimic nu mai exista dincolo de culmea de unde aşteptam moartea. Pentru mine, cel puţin. Ei

îi rămînea Dumnezeu ; Dumnezeu trebuia să-i rămînă. Dintr-o dată nu-i mai rămînea nimic din tot ce iubise cu aceeaşi patimă ca mine ; toate acele pofte ce se aşezau între ea şi Fiinţa supremă. Acum îl vedea ea oare pe Cel de care nimic n-o mai despărţea ? Nu, îi rămîneau ambiţiile, pretenţiile copiilor ei. Acum era împovărată cu dorinţele lor. Trebuia să reînceapă a fi aspră în numele altora. Griji pentru bani, pentru sănătate, calculele ambiţiei şi geloziei, totul se afla aici, în faţa ei, ca temele şcolarilor pe care profesorul scrisese : *de refăcut.*

Şi-a întors din nou privirile spre aleea în care Geneviève şi Jannine, înarmate cu foarfece de grădinar, se prefăceau a curăţa trandafirii. De pe banca unde mă aşezasem să-mi trag răsuflarea mă uitam la ea cum se depărta, cu capul plecat, ca un copil care urmează să fie certat. Soarele, care ardea prea tare, prevestea furtuna. Înainta, şi fiecare pas însemna pentru ea un chin. Mi se părea că o aud gemînd : „Au ! Bietele mele picioare !“ Doi soţi bătrîni nu se urăsc niciodată atîta cît îşi închipuie.

Ajunsese la copii, care, fireşte, o dojeneau. Deodată, am văzut-o înapoindu-se îmbujorată, gîfîind. S-a aşezat alături de mine gemînd :

— Vremea asta, cu furtunile ei, mă oboseşte, de cîteva zile am tensiunea ridicată !... Ascultă, Louis, e ceva care mă îngrijorează.... Acţiunile Suez din zestrea mea, ce-ai făcut cu banii proveniţi din vînzarea lor ? Îmi aduc aminte că mi-ai cerut să semnez şi alte hîrtii...

I-am indicat cifra beneficiului uriaş pe care-l realizasem pentru ea, în ajunul scăderii cursurilor la Bursă. I-am explicat că am cumpărat obligaţii din banii rezultaţi.

— Zestrea ta a făcut pui, Isa. Cu toată devalorizarea francului, vei fi uluită. Totul e pe numele tău la Banca Westminster, zestrea ta iniţială şi beneficiile... Copiii n-au ce să se amestece.... fii liniştită ! Sînt stăpîn pe banii mei şi pe ceea ce mi-au produs ei, dar ceea ce provine de la tine e al tău. Du-te şi linişteşte-i pe îngerii aceia dezinteresaţi.

Ea m-a apucat deodată de braţ.

— De ce nu-i poţi suferi, Louis, de ce îţi urăşti familia ?

— Voi mă urîţi. Sau, mai bine zis, copiii mei mă urăsc. Tu... mă ignorezi, afară de cazul cînd te enervez sau te înfricoşez...

— Ai putea adăuga : „sau cînd te chinuiesc...“ Crezi că n-am suferit odinioară ?

— Să fim serioşi ! N-aveai ochi decît pentru copii...

— Eram nevoită să mă apropii de ei. Ce-mi rămînea în afară de ei ? Şi cu glas mai scăzut : tu m-ai părăsit şi m-ai înşelat încă din primul an, ştii bine.

— Biata mea Isa, n-ai să mă faci să cred că nebuniile mele din tinereţe te-au lovit prea tare... În amorul propriu de tînără soţie, poate...

A rîs amar.

— Pari sincer ! Cînd mă gîndesc că nici nu ţi-ai dat seama...

Am tresărit plin de nădejde. E destul de curios s-o mărturisesc, fiind vorba de sentimente trecute, sfîrşite. Speranţa de-a fi fost iubit, patruzeci de ani mai înainte, fără ştirea mea. Dar nu, nu puteam crede aşa ceva...

— N-ai scos nici un cuvînt, nici un strigăt... Copiii îţi ajungeau.

Şi-a îngropat faţa în mîini. Nu băgasem de seamă niciodată, ca în ziua aceea, vinele ei îngroşate, pielea pătată.

— Copiii ! Cînd mă gîndesc că din clipa în care ne-am mutat fiecare într-o cameră separată, ani de zile n-am vrut să iau pe vreunul din ei la mine, noaptea, chiar cînd erau bolnavi, pentru că aşteptam, speram întotdeauna că vei veni.

Lacrimile curgeau pe mîinile ei îmbătrînite. Era ea, Isa ; numai eu mai puteam regăsi, în femeia aceasta îndesată şi aproape infirmă, o fată îmbrăcată toată în alb [1], de pe drumul din Valea Crinului.

— E ruşinos şi caraghios la vîrsta mea să amintesc asemenea lucruri... Da, mai ales caraghios. Iartă-mă, Louis !

Priveam via, fără să răspund. În clipa aceea m-a străfulgerat o îndoială. E cu putinţă oare să nu ne dăm seama timp de aproape o jumătate de veac, decît de-o singură latură a fiinţei cu care împărţim viaţa ? E oare posibil ca, din obişnuinţă, să-i selectăm cuvintele şi gesturile şi să nu reţinem decît ceea ce întreţine ranchiunele şi duşmănia ? O înclinaţie fatală de a-i simplifica pe ceilalţi, eliminarea tuturor trăsăturilor ce-ar îndulci acuzaţiile, ce-ar umaniza caricatura de care ura noastră are nevoie ca să se justifice... Şi-a dat oare seama Isa de tulburarea mea ? A încercat prea repede să profite de victorie.

— Nu pleci astă-seară ?

Mi s-a părut că desluşesc în ochii ei acea licărire pe care o avea cînd credea că „m-a dat gata". M-am prefăcut mirat şi i-am răspuns că n-am nici un motiv să amîn călătoria. Ne-am înapoiat împreună. Din cauza bătăilor mele de inimă, n-am luat-o pe povîrnişul carpenilor şi am mers pe aleea teilor, care ocoleşte casa. Totuşi şovăiam şi eram ţulburat. Dacă n-aş pleca ? Dacă aş da Isei caietul acesta ? Dacă... Şi-a sprijinit

[1] Fetele credincioase făceau legămînt către Fecioara Maria să se îmbrace tot timpul numai în alb pînă la o anumită vîrstă, în semn de cucernicie.

mîna pe umărul meu. De cîţi ani nu mai făcuse acest gest ? Aleea dă în faţa casei dinspre nord. Isa a spus :

— Cazau nu aşază niciodată scaunele din grădină...

Le-am privit cu gîndul aiurea. Fotoliile goale stăteau strînse roată. Cei care şezuseră acolo simţiseră nevoia să se apropie pentru a vorbi pe şoptite. Pămîntul purta urmele tocurilor. Peste tot, mucurile ţigărilor pe care le fumează Phili. Duşmanul îşi făcuse acolo tabăra, astă-noapte ; ţinuse sfat la lumina stelelor. Îndrăznise să aducă vorba aici, la mine acasă, în faţa pomilor plantaţi de tatăl meu, de punerea mea sub interdicţie sau de internarea mea. Într-o noapte de umilinţă mi-am asemănat sufletul cu un cuib de vipere. Nu, nu : cuibul de vipere e în afara mea ; viperele au ieşit din mine, şi astă-noapte se încolăceau, formau acel cerc monstruos de la marginea terasei, iar pămîntul poartă încă urmele lor.

Mă gîndeam, Isa, că nu vei pierde banii, banii tăi pe care i-am înmulţit. Dar numai atît şi nimic altceva. Şi chiar proprietăţile acestea, voi găsi eu un mijloc să nu intre pe mîna lor. Voi vinde Calèse ; voi vinde terenurile. Tot ce-am moştenit de la familia mea va fi al fiului necunoscut, al băiatului cu care chiar mîine voi avea o întrevedere. Oricine ar fi, nu vă cunoaşte ; n-a participat la comploturile voastre, a fost crescut departe de mine şi nu poate să mă urască ; sau, dacă mă urăşte, obiectul urii sale e o fiinţă abstractă, fără legătură cu mine însumi...

M-am desprins de ea înfuriat şi am urcat în grabă scările de la intrare, uitînd de bătrîna mea inimă bolnavă. Isa a strigat : „Louis !" Nici măcar n-am întors capul.

XIV

Neputînd dormi m-am îmbrăcat din nou şi am ieşit pe stradă. Pentru a ajunge în Bulevardul Montparnasse, am fost nevoit să-mi croiesc drum printre perechile ce dansau. Odinioară chiar un republican sadea, cum eram eu, fugea de serbările de 14 iulie. Nici unui om serios nu i-ar fi trecut prin cap ideea de-a se amesteca în veselia de pe stradă. Astă-seară, în strada Bréa şi în faţa Rotondei, nu dansează golanii. Nici o puşlama : băieţi viguroşi, cu capul gol ; unii poartă cămăşi cu gulerul răsfrînt, cu mîneci scurte. Printre dansatoare, foarte puţine fete. Se agaţă de roţile taxiurilor care le întrerup dansul, dar cu drăgălăşenie şi voioşie. Un tînăr, care mă îmbrîncise din greşeală, a strigat : „Faceţi loc nobilului moşneag !" Am trecut printr-un dublu şir de feţe strălucitoare. „Nu ţi-e somn, bunicule ?" mi-a strigat un băiat brunet cu fruntea îngustă. Luc ar fi învăţat să rîdă ca ei şi să danseze în stradă, iar eu, care n-am ştiut niciodată ce înseamnă a te destinde şi a te înveseli, aş fi învăţat de la bietul meu copil. Lui i-aş fi împlinit toate dorinţele ; n-ar fi dus lipsă de bani... Ţărîna însă i-a umplut gura... Astfel îmi fugeau gîndurile, în timp ce, simţind în piept durerea obişnuită, mă aşezasem pe terasa unei cafenele, în toiul veseliei.

Şi deodată, în mulţimea ce se scurgea în mijlocul străzii, m-am văzut pe mine însumi : era Robert, cu un tovarăş cam zdrenţăros. Mi-e scîrbă de picioarele sale lungi, de bustul lui scurt ca al meu, de capul său băgat între umeri. La dînsul toate cusururile mele sînt accentuate. Am un obraz prelung, dar faţa lui e ca de cal — o faţă de ghebos. Şi vocea lui e ca a unui ghebos. L-am strigat : Şi-a lăsat tovarăşul şi-a privit în jurul lui cu spaimă.

— Nu aici, mi-a spus el. Veniţi să ne întîlnim pe trotuarul din dreapta, în strada Campagne-Première!

I-am tras atenţia că nicăieri nu ne puteam ascunde mai bine ca în mijlocul acestei mulţimi. S-a lăsat convins, şi-a luat rămas bun de la tovarăşul său şi a luat loc la masa mea.

Avea în mînă un ziar sportiv. Pentru a curma tăcerea, am încercat să vorbesc despre cai. Bătrînul Fondaudège, odinioară, mă familiarizase cu aşa ceva. I-am povestit lui Robert că, atunci cînd socrul meu paria la curse, în alegerea pe care-o făcea, lua în seamă consideraţiile cele mai diverse ; nu numai originile îndepărtate ale calului, ci şi natura terenului pe care alerga...

M-a întrerupt :

— Eu am nişte şuste la „Dermas" („Dermas" era întreprinderea de textile de pe strada Petit-Champs, unde ajunsese acum).

De altfel, îl interesa numai cîştigul. Caii îl plictiseau.

— Pe mine, a adăugat, mă atrage ciclismul.

Şi îi străluciră ochii.

— În curînd, i-am spus, probabil că automobilul...

— Credeţi ?

Şi-a umezit degetul mare cu scuipat, a luat o foiţă de ţigară, a pus tutun, şi a răsucit-o. Şi din nou tăcere. L-am întrebat dacă în întreprinderea unde lucrează se face simţită criza economică. Mi-a răspuns că o parte din personal a fost concediat, dar că el n-are nici o grijă. Niciodată gîndurile sale nu depăşeau cercul foarte strîmt al intereselor personale. Şi iată, milioanele mele vor ajunge în mîinile acestui dobitoc. „Dacă le-aş dărui unor opere de binefacere, m-am gîndit, dacă le-aş împărţi chiar cu mîna mea ? Nu, ai mei m-ar pune sub interdicţie... Prin testament ? Imposibil de depăşit suma disponibilă. A ! Dacă ar trăi

Luc.... cu siguranţă că n-ar fi primit... dar aş fi găsit eu procedeul să-l îmbogăţesc, fără ca el să bănuiască... De pildă, înzestrînd-o pe fata pe care ar fi iubit-o...

— Ce părere aveţi, domnule ?...

Robert îşi mîngîia obrazul, cu mîna lui roşie, cu degetele strînse.

— M-am gîndit : dacă notarul Bourru ar muri înainte ca noi să fi ars hîrtia...

— Atunci desigur i-ar urma fiul. Arma pe care o voi lăsa împotriva lui Bourru ar fi de folos, în cazul acesta, împotriva fiului.

Robert continua să-şi mîngîie obrazul. N-am mai încercat să vorbesc. Eram îngrijorat. Mă apăsa strînsoarea, gheara din piept.

— Ce ziceţi, domnule... o presupunere... Bourru arde actul, îi dau înapoi hîrtia pe care mi-aţi dat-o pentru a-l obliga să se ţină de cuvînt. Dar, după aceea, cine îl împiedică să se ducă la familia dumneavoastră şi să spună copiilor dumneavoastră : „Ştiu unde e comoara. Vă vînd secretul : cer atît pentru a vi-l preda şi atît dacă reuşiţi..." Poate cere ca numele lui să nu apară... În clipa aceea nu va mai risca nimic : se va face o anchetă, se va vedea că sînt într-adevăr fiul dumneavoastră, că mama şi cu mine ne-am schimbat felul de viaţă după ce-aţi murit... Şi din două una : sau vom fi făcut declaraţii exacte pentru impozitul asupra venitului, sau vom fi ascuns...

Vorbea limpede. Mintea lui se dezmorţea. Încet, maşina de judecat se pusese în funcţiune şi nu se mai oprea. Ceea ce predomina la vînzătorul ăsta de prăvălie era instinctul ţărănesc de prevedere, neîncrederea, groaza în faţa riscului, grija de-a nu lăsa nimic la voia întîmplării. Nu încape îndoială, ar fi preferat să primească o sută de mii de franci bani peşin, decît să fie nevoit să ascundă averea aceasta uriaşă.

Am aşteptat ca bătăile mele de inimă să se mai potolească, să mă slăbească strînsoarea.

— E ceva adevărat în ceea ce spui. Bine, sînt de acord. Nu vei semna nici o hîrtie. Mă încred în dumneata. Mi-ar fi, de altfel, oricînd uşor să dovedesc că banii îmi aparţin. Asta nu mai are nici o importanţă ; în şase luni, cel mult un an, voi fi mort.

N-a schiţat nici un gest de protest ; n-a găsit cuvîntul banal pe care oricine l-ar fi rostit. Nu pentru că ar fi fost mai aspru ca orice alt băiat de vîrsta lui ; era pur şi simplu prost crescut.

— Aşa mai merge, spuse el.

A rumegat cîteva clipe ideea, apoi a adăugat :

— Ar trebui să văd safe-ul din cînd în cînd, încă de pe-acum, cît sînteţi de viaţă... pentru ca să mă cunoască la bancă. Mă voi duce eu să vă scot banii...

— De fapt, am spus, am mai multe safe-uri în străinătate. Dacă preferi, sau crezi că e mai sigur...

— Să plec din Paname [1] ? A, în regulă !

I-am atras atenţia că poate rămîne la Paris şi să plece cînd va fi nevoie. M-a întrebat dacă averea e alcătuită din acţiuni sau din bani lichizi şi a adăugat :

— Aş vrea totuşi să-mi scrieţi o scrisoare prin care, specificînd că sînteţi în deplinătatea facultăţilor mintale, îmi lăsaţi moştenire, de bunăvoie, averea dumneavoastră.. Nu se poate şti niciodată, asta în cazul în care secretul ar fi descoperit, şi ceilalţi m-ar acuza, poate, de furt. Şi apoi, pentru liniştea conştiinţei mele.

A tăcut din nou, a cumpărat nişte alune, pe care a început să le mănînce lacom, ca şi cum i-ar fi fost foame ; şi dintr-o dată :

— La urma urmei, ce v-au căşunat ceilalţi ?

[1] Paris (dialectal).

— Ia ceea ce-ţi dau, i-am răspuns tăios, şi nu mai pune întrebări.

Obrazul ofilit i s-a îmbujorat uşor. A zîmbit acru, cu surîsul acela cu care era probabil obişnuit să răspundă mustrărilor patronului, descoperindu-şi astfel dinţii sănătoşi şi ascuţiţi, singurul lucru plăcut din această faţă dizgraţioasă.

Cojea alunele, fără să mai scoată o vorbă. Nu părea uimit. Bineînţeles, gîndurile îi umblau departe. Dădusem peste singura fiinţă în stare să nu vadă decît riscurile foarte uşoare, în chilipirul ăsta fantastic. Am vrut să-l dau gata cu orice preţ :

— Ai vreo drăguţă ? l-am întrebat pe neaşteptate. Ai putea să te însori cu ea, aţi trăi ca nişte burghezi bogaţi.

Şi deoarece schiţă un gest vag şi dădu cu tristeţe din cap, am insistat :

— De altminteri, te poţi însura cu cine vrei. Dacă există printre cunoştinţele dumitale vreo femeie ce ţi se pare inaccesibilă...

A ciulit urechile şi, pentru prima oară, am văzut licărind în ochii lui o scînteie tinerească.

— Aş putea să mă însor cu domnişoara Brugère !

— Cine e domnişoara Brugère ?

— Nu, am glumit ; conducătoarea atelierului de mode de la „Dermas“, ce idee ! O femeie superbă ! Nici nu se uită la mine ; nici nu ştie că exist... Ce idee !

Şi deoarece l-am asigurat că numai cu a douăzecea parte din averea lui s-ar putea căsători cu oricare conducătoare de atelier din Paris :

— Domnişoara Brugère ! repeta. Ridicînd apoi umerii : Nu ! Cum vă trece prin gînd ?...

Mă durea pieptul. Am făcut semn chelnerului. Robert a făcut atunci un gest uimitor :

— Nu, domnule, lăsaţi : pot să vă fac eu cinste.

Cu satisfacţie, am pus înapoi mărunţişul în buzunar. Ne-am ridicat. Muzicanţii îşi strîngeau instrumentele. Ghirlandele cu becuri electrice fuseseră stinse. Robert n-avea de ce să se mai teamă că va fi văzut cu mine.

— Vă conduc, a spus.

L-am rugat să meargă încet, din cauza inimii. Îl preţuiam că nu făcea nimic pentru a grăbi executarea proiectelor noastre. I-am spus că, dacă aş muri în noaptea asta, ar pierde o avere. A făcut o mutră indiferentă. În fond, tulburasem viaţa acestui băiat. Era aproape tot atît de înalt ca mine. Va avea oare vreodată înfăţişarea unui domn ? Părea atît de uscăţiv, fiul meu, moştenitorul meu ! Am încercat să dau discuţiei noastre o întorsătură mai intimă. L-am asigurat că, nu fără remuşcare, mă gîndeam cum îi părăsisem, pe el şi pe mama lui. A părut surprins ; socotea „foarte frumos“ că le asigurasem un venit regulat. „N-ar fi procedat mulţi la fel.“ A adăugat ceva îngrozitor. „Din moment ce nu eraţi primul...“ E limpede că o judeca fără cruţare pe maică-sa. Cînd am ajuns în faţa uşii mele, mi-a spus deodată :

— Să zicem că m-aş apuca de-o meserie ce m-ar obliga să frecventez Bursa... asta ar explica averea mea...

— Fereşte-te ! i-am spus. Ai pierde tot.

Privea trotuarul cu un aer îngîndurat : „Din cauza impozitului pe venit ; dacă inspectorul ar face o anchetă...“

— Doar e vorba de bani lichizi, de-o avere anonimă, depusă în safe-uri, pe care nimeni în lume, afară de dumneata, n-are dreptul să le deschidă.

— Da, bineînţeles, totuşi...

Plictisit, i-am trîntit uşa în nas.

XV

Prin geamul de care se izbeşte mereu o muscă privesc dealurile amorţite. Vîntul, gemînd, goneşte norii apăsători, a căror umbră alunecă pe cîmpie. O asemenea linişte de moarte prevesteşte pretutindeni, primul tunet. „Îi e frică viţei de vie..." spunea Marie, acum treizeci de ani, într-o zi tristă de vară, asemănătoare cu cea de azi. Am redeschis caietul acesta. E chiar scrisul meu. Îi examinez îndeaproape trăsăturile, iar sub rînduri, semnul de unghie al degetului meu mic. Voi merge cu povestirea pînă la capăt. Ştiu acum cui o adresez, spovedania trebuia făcută ; dar ar trebui să înlătur multe pagini, a căror lectură le va depăşi puterile. Eu însumi nu pot să le citesc dintr-o dată, pe nerăsuflate. Mă întrerup în fiecare clipă şi-mi îngrop faţa în mîini. Iată omul, iată un om între oameni, iată-mă ! Poate să vi se facă greaţă de mine, totuşi exist.

În noaptea aceea, între 13 şi 14 iulie, după ce m-am despărţit de Robert, abia am avut puterea să mă dezbrac şi să mă întind în pat. O greutate uriaşă mă înăbuşea ; şi, în ciuda acestei senzaţii de sufocare, nu muream. Fereastra era deschisă : dacă m-aş fi aflat la etajul al cincilea... dar, de la etajul întîi, probabil că n-aş fi murit, numai acest gînd m-a oprit. De-abia puteam întinde mîna pentru a lua pilulele care, de obicei, îmi potolesc durerile.

În zori au auzit, în sfîrşit, cînd am sunat. Un doctor din cartier mi-a făcut o injecţie ; respiram mai uşor. Mi-a prescris repaus total la pat. O durere insuportabilă ne face mai ascultători decît copiii ; nu m-aş fi mişcat pentru nimic în lume. Urîţenia şi duhoarea camerei, a mobilelor, gălăgia acestui 14 iulie furtunos, nimic nu mă apăsa, deoarece nu mai aveam dureri ; nu doream altceva. Robert a venit într-o seară

şi apoi n-a mai apărut. Maică-sa, însă, după ce ieşea de la slujbă, petrecea două ore cu mine, îmi făcea cîteva servicii mărunte şi îmi aducea scrisorile de la post-restant (nici o scrisoare din partea familiei).

Nu mă văitam, eram foarte blînd, luam toate medicamentele prescrise. Cînd îi vorbeam de proiectele noastre, ea schimba vorba : „Nu e nici o grabă", repeta. Oftam. „Uite dovada că trebuie să ne grăbim..." şi-i arătam pieptul.

— Maică-mea a trăit pînă la optzeci de ani, cu crize mai puternice ca ale dumitale.

Într-o dimineaţă, m-am simţit mult mai bine, cum nu mă simţisem de mult timp. Mi-era tare foame, dar ceea ce mi se servea la această pensiune nu se putea mînca. Mi-a venit pofta să iau prînzul la un mic restaurant de pe bulevardul Saint-Germain, a cărui bucătărie o apreciam. Nota de plată îmi provoca mai puţină uimire şi mînie decît în majoritatea celorlalte birturi păcătoase, unde eram obişnuit să intru, îngrozit că voi cheltui prea mult.

Taxiul m-a lăsat în colţul străzii Rennes. Am făcut cîţiva paşi pentru a-mi încerca puterile. Mergea strună. Era de-abia ora douăsprezece : m-am hotărît să beau un sfert de Vichy la „Deux Magots". M-am aşezat înăuntru, pe banchetă, şi m-am uitat pe bulevard, cu gîndul aiurea.

Deodată, am simţit o lovitură în inimă : pe terasă, dincolo de geamul care ne despărţea, umerii aceia strîmţi, chelia, ceafa aceea sură, urechile acelea turtite şi dezlipite... Era Hubert, care citea cu ochii lui miopi un ziar, aproape atingînd paginile cu nasul. Evident, nu mă văzuse intrînd. Bătăile inimii mele bolnave s-au liniştit. M-a cuprins o bucurie îngrozitoare : îl pîndeam, iar el nu ştia că mă aflu aici.

Nu mi l-aş fi putut închipui pe Hubert în altă parte decît pe-o terasă, pe marile bulevarde. Ce făcea în

acest cartier ? Cu siguranţă că nu venise aici fără un scop precis. Nu aveam altceva de făcut decît să aştept, după ce-mi voi plăti sfertul de Vichy, pentru a fi liber să mă ridic imediat ce-ar fi fost cazul.

Cu siguranţă că aştepta pe cineva, se uita la ceas. Crezusem că am ghicit cine se va strecura printre mese pînă la el, şi-am fost aproape dezamăgit cînd l-am văzut coborînd dintr-un taxi pe soţul Genevièvei, Alfred, cu pălăria pe-o ureche. Departe de soţie, bărbatul acesta de patruzeci de ani, mic şi gras, părea alt om. Era îmbrăcat într-un costum de culoare prea deschisă şi era încălţat cu nişte pantofi prea galbeni. Eleganţa lui provincială contrasta cu ţinuta sobră a lui Hubert, „care se îmbracă ca un Fondaudège", spunea Isa. Alfred şi-a scos pălăria şi şi-a şters fruntea asudată. A golit dintr-o sorbitură aperitivul ce-i fusese servit. Cumnatul lui se şi ridicase şi se uita la ceas. Eram gata să-i urmăresc. Cu siguranţă, se vor urca într-un taxi. Voi încerca să fac la fel şi să-i filez : anevoioasă sarcină. În sfîrşit, era bine că le descoperisem prezenţa. Am aşteptat ca ei să ajungă la marginea trotuarului şi apoi am ieşit. N-au făcut semn nici unui şofer, au traversat piaţa. Discutînd, s-au îndreptat către Saint-Germain-des-Près. Ce surpriză şi ce bucurie ! Au intrat în biserică. Un poliţist care observă cum intră hoţul în capcană n-are o emoţie mai plăcută decît cea care mă cuprinsese pe mine în clipa aceea. Nu m-am grăbit, puteau să se întoarcă, şi dacă fiul meu erau miop, în schimb ginerele meu avea ochi buni. Cu toate că eram nerăbdător, m-am stăpînit şi am rămas două minute pe trotuar, iar după aceea am trecut şi eu pragul bisericii.

Trecuse de douăsprezece. Am înaintat, prevăzător, în tinda bisericii aproape goală. Mi-am dat seama imediat că cei pe care-i căutam nu se aflau acolo. O clipă m-am gîndit că era posibil să mă fi văzut, că nu intraseră decît pentru a li se pierde urma şi că ieşiseră pe una din uşile laterale. M-am întors şi m-am îndreptat spre partea din dreapta a bisericii, ascunzîndu-mă în spatele coloanelor uriaşe. Şi deodată i-am văzut în penumbră, în locul cel mai întunecos al sanctuarului. Aşezaţi pe scaune, încadrau un al treilea personaj, cu spatele plecat şi încovoiat, a cărui prezenţă nu m-a surprins. Era tocmai el, cel pe care cu puţin mai înainte mă aşteptasem să-l văd strecurîndu-se pînă la masa fiului meu legitim, era celălalt, rîma aceea nenorocită, Robert.

Presimţisem trădarea, dar nu m-am prea gîndit la ea, din oboseală, din lene. Încă de la prima noastră întrevedere, mi se păruse că această creatură, acest sclav, nu va avea curaj şi că maică-sa, obsedată de amintiri judiciare, îl va sfătui să se învoiască cu familia şi să-şi vîndă cît mai scump secretul. Priveam cu insistenţă ceafa imbecilului : era solid încadrat de cei doi mari burghezi, dintre care unul, Alfred, era, cum se spune, un om cumsecade (altminteri, văzîndu-şi doar de interesele sale, mărginit, dar asta îi folosea), iar celălalt, drăgălaşul meu Hubert, era un hrăpăreţ, avea în purtări acea autoritate tăioasă, moştenită de la mine şi împotriva căreia Robert va fi fără apărare. Îi urmăream, ascuns după un stîlp, cum priveşti un păianjen în luptă cu o muscă, cînd te-ai hotărît în sufletul tău să distrugi dintr-o dată şi musca, şi păianjenul. Robert lăsa capul din ce în ce mai jos. Începuse probabil prin a le spune : „Pe din două..." Se credea cel mai puternic. Numai prin faptul că se lăsase cunoscut de ei, nătărăul capitulase şi nu mai putea face altceva decît să cedeze. Iar eu, martorul unei lupte pe care numai eu o ştiam inutilă şi zadarnică, mă simţeam ca un zeu, gata să strivesc în mîna mea atotputernică insectele acestea firave,

să zdrobesc cu călcîiul viperele acestea înnodate, și rîdeam.

Trecuseră abia zece minute și Robert nu mai sufla o vorbă. Hubert vorbea fără întrerupere ; cu siguranță că dădea ordine ; iar celălalt îl aproba, clătinînd încet din cap, și vedeam rotunjindu-i-se umerii plecați. Alfred, trîntit pe scaunul de paie, ca într-un fotoliu, cu piciorul drept pe genunchiul stîng, se legăna, cu capul dat pe spate și îi vedeam de-a-ndoaselea fața crispată și înnegrită de barbă, fața sa grasă și mare.

În sfîrșit, se ridicară. I-am urmărit, ascunzîndu-mă. Mergeau cu pași mărunți, Robert la mijloc, cu capul plecat, ca și cum ar fi fost în cătușe. Mîinile sale mari, roșii, aduse la spate, frămîntau o pălărie moale de-un cenușiu murdar și spălăcit. Credeam că nu se mai poate întîmpla nimic care să mă mire. Mă înșelasem : în timp ce Alfred și Robert ieșeau pe ușă, Hubert și-a băgat mîna în agheasmă, apoi, întors către altar, și-a făcut o cruce cu toată mîna.

Nimic nu mă mai zorea acum, puteam fi liniștit. La ce bun să-i urmăresc ? Știam că în seara aceea, sau a doua zi, Robert mă va grăbi, să-mi pun, în sfîrșit, în aplicare proiectele. Oare cum îl voi primi ? Aveam timp să mă gîndesc. Începusem să resimt oboseala. M-am așezat. Deocamdată, ceea ce mă stăpînea, risipind orice alt gînd, era enervarea pe care mi-o provocase gestul evlavios al lui Hubert. O fată, modest îmbrăcată și cu o față obișnuită, așeză alături de ea o cutie cu pălării și îngenunche în rîndul de scaune dinaintea mea. O vedeam din profil, cu gîtul puțin aplecat, cu privirea ațintită spre aceeași ușă mică și îndepărtată, la care Hubert, îndeplinindu-și datoria către familie, se închinase atît de solemn adineauri. Fata surîdea ușor și nu se mișca. Au intrat apoi doi seminariști, unul foarte înalt și foarte subțire, care-mi amintea de preotul Ardouin ; celălalt, scund, cu o față rumenă. Au îngenuncheat unul lîngă altul, părînd și ei nemișcați. Mă uitam la ce se uitau ei ; căutam să văd ceea ce vedeau ei. „La urma urmei, îmi spuneam, nu exista nimic altceva aici decît liniște, răcoare, mirosul pietrelor vechi în întuneric.“ Din nou, fața tinerei modiste mi-a atras atenția. Ochii ei erau acum închiși ; pleoapele cu gene lungi îmi aminteau pleoapele Mariei pe patul de moarte. Simțeam, în același timp foarte aproape și totuși la o distanță nesfîrșită, o lume necunoscută a bunătății. Adesecori Isa îmi spusese : „Tu care vezi răul pretutindeni...“ Era adevărat, și nu era adevărat.

XVI

Am luat prînzul, destins, aproape vesel, cu o senzație de tihnă pe care n-o mai simțisem de mult, ca și cum trădarea lui Robert, în loc să-mi fi băgat bețe-n roate, mi-ar fi slujit planurile. Îmi ziceam că un om la vîrsta mea, a cărui viață e amenințată de ani de zile, nu se mai întreabă prea mult ca să afle de ce are toane : ele sînt organice. Mitul lui Prometeu are această semnificație : întreaga tristețe a lumii vine de la ficat. Dar cine-ar îndrázni să recunoască un adevăr atît de modest ? N-aveam nici un fel de dureri. Digeram bine friptura în sînge. Mă simțeam mulțumit că porția era destul de mare ; nu mai trebuia să cheltuiesc pentru al doilea fel de mîncare. Voi lua ca desert brînză : mai hrănitoare și foarte ieftină.

Care va fi atitudinea mea față de Robert ? Trebuia să-mi schimb planurile ; nu puteam însă reflecta la aceste probleme. De altminteri, la ce bun să-mi încarc mintea cu un plan ? Mai bine era să mă bizui pe inspirație. Nu îndrăzneam să-mi mărturisesc plăcerea ce

mi-o făgăduiam : de-a mă juca întocmai ca o pisică cu şoarecele ăsta nenorocit. Lui Robert nici nu i-ar fi trecut prin minte că descoperisem taina... Sînt oare crud ? Da, sînt. Nu mai mult decît un altul, decît ceilalţi, decît copiii, decît femeile, decît toţi aceia (mă gîndeam la mica modistă pe care am întrezărit-o la Saint-Germain-des-Près), decît toţi aceia care nu fac parte din tagma creştină.

M-am întors cu taxiul în strada Bréa şi m-am întins pe pat. Studenţii care locuiau în pensiune plecaseră în vacanţă. M-am odihnit într-o linişte adîncă. Totuşi, uşa cu geamuri, acoperită cu perdeluţe murdare, răpea orice intimitate acestei camere. Cîteva mici ornamente de lemn ale patului, stil Henri II, erau dezlipite şi adunate cu grijă într-un *vide-poche* [1] de bronz aurit ce împodobea căminul. Mănunchiuri de pete se întindeau pe tapetul lucios de pe pereţi. Chiar cu fereastra deschisă, mirosul noptierei împopoţonate, acoperită cu marmură roşie, umplea camera. O faţă de masă de culoarea muştarului acoperea masa. Acest decor îmi plăcea ca o imagine în miniatură a sluţeniei şi înfumurării omeneşti.

M-a trezit fîşîitul unei fuste. Mama lui Robert se afla la căpătîiul meu şi, în primul rînd, am zărit zîmbetul ei. Chiar dacă n-aş fi ştiut nimic, purtarea ei smerită ar fi fost îndestulătoare ca să-mi trezească bănuielile şi să mă avertizeze că sînt trădat. Un anume soi de drăgălăşenie e totdeauna un semn de trădare. I-am zîmbit şi eu şi-am încredinţat-o că mă simt mai bine. Nasul ei nu era atît de mare acum douăzeci de ani. Pe atunci gura îi era împodobită cu dinţii frumoşi pe care i-a moştenit Robert. Acum însă surîsul ei se

[1] În original, *vide-poche* — un obiect în care poate fi deşertat ceea ce se poartă în buzunare.

răsfrîngea pe-o întinsă dantură falsă. Probabil că venise într-un suflet, şi sudoarea ei acidă întrecea mirosul noptierei acoperite cu marmură roşie. Am rugat-o să deschidă larg fereastra. A deschis-o, s-a întors către mine şi mi-a surîs din nou. Acum, că mă simţeam mai bine, m-a anunţat că Robert se va pune la dispoziţia mea „pentru afacerea aia". A doua zi, fiind sîmbătă, va fi liber începînd de la amiază. I-am adus aminte că băncile sînt închise sîmbătă după-masă. S-a hotărît atunci să se învoiască pentru luni dimineaţă. Va obţine asta cu uşurinţă. De altfel, nu mai avea de ce să-şi facă atîtea scrupule faţă de patroni.

A părut surprinsă cînd am insistat ca Robert să-şi mai păstreze serviciul cîteva săptămîni. Cînd îşi luă rămas bun, anunţîndu-mă că a doua zi îl va însoţi pe fiul ei, am rugat-o să-l lase să vină singur : voiam să stau încă puţin de vorbă cu el, să încerc să-l cunosc mai bine... De proastă ce era, nu-şi ascundea îngrijorarea ; îi era frică, fără îndoială, ca fiul ei să nu se trădeze. Cînd spun însă ceva pe-un anumit ton, nimeni nu se gîndeşte să se împotrivească hotărîrilor mele. Desigur că ea era aceea care-l împinsese pe Robert să se înţeleagă cu copiii mei ; îl cunoşteam prea bine pe băiatul acesta fricos şi nehotărît, ca să nu fiu sigur că fusese tulburat de hotărîrea luată.

Cînd ticălosul a intrat pe uşă, a doua zi dimineaţa, mi-am dat seama de la prima ochire că previziunile mele fuseseră depăşite. Avea pleoapele unui om care nu mai doarme. Privirea îi era piezişă. L-am poftit să stea jos, m-am arătat îngrijorat de înfăţişarea lui ; în sfîrşit, m-am purtat afectuos, aproape tandru. I-am descris, cu elocvenţa unui mare avocat, viaţa fericită care-l aşteaptă. I-am vorbit de casa şi de parcul de zece hectare pe care le voi cumpăra, pe numele lui,

la Saint-Germain. Va fi în întregime mobilată în stil „vechi". Se vor mai afla acolo un eleşteu plin cu peşte, un garaj pentru patru automobile şi multe alte lucruri, pe care le-am înşirat după cum îmi treceau prin minte. Cînd i-am vorbit de maşină şi i-am propus una dintre mărcile americane cele mai renumite, am avut în faţa mea un om în agonie. Se obligase, evident, să nu primească nici un ban cît voi trăi.

— Nimic nu te va mai tulbura, am adăugat eu. Vei semna personal actul de cumpărare. Am pus de-acum deoparte, ca să ţi le predau chiar de luni, un anumit număr de obligaţiuni care-ţi vor asigura un venit de o sută de mii de franci. Cu asta vei putea avea o viaţă liniştită, însă cea mai mare parte a averii mele lichide rămîne la Amsterdam. Vom pleca acolo împreună, săptămîna viitoare, pentru a da toate dispoziţiile... Dar ce e cu tine, Robert ?

A bolborosit :

— Nu, domnule, nu... nimic înainte de moartea dumneavoastră... Nu-mi place... Nu vreau să vă jefuiesc. Nu insistaţi : aş fi mîhnit.

Se sprijinea de dulap, cu cotul stîng în mîna dreaptă, şi-şi rodea unghiile. Mi-am pironit asupra lui privirea, atît de temută de adversar la Palatul de justiţie, şi care, cînd eram avocatul părţii civile, nu se dezlipea niciodată de victimă înainte ca aceasta să se prăbuşească în boxă, în braţele jandarmului.

De fapt, îl iertasem ; încercam un sentiment de uşurare : ar fi fost înfiorător să-mi împart ultimele zile ale vieţii cu această rîmă. Nu-l uram. Îl voi alunga fără să-l strivesc. Dar nu m-am putut împiedica să mă mai amuz puţin.

— Ce sentimente înălţătoare ai, Robert ! Ce frumos din partea ta că vrei să-mi aştepţi moartea ! Nu primesc însă acest sacrificiu. Vei avea totul începînd de luni ; la sfîrşitul săptămînii, o mare parte a averii

mele va fi pe numele tău... Şi deoarece se împotrivea : Primeşti sau nu ? am adăugat tăios.

Ferindu-se de privirea mea, mi-a cerut un răgaz de cîteva zile, pentru a mai chibzui. Exact timpul necesar să scrie la Bordeaux şi să ceară directive de-acolo, dobitocul !

— Mă uimeşti, Robert, crede-mă. Ai o comportare curioasă.

Credeam că mi-am îmblînzit privirea, dar privirea mea e mai aspră decît mine însumi. Robert a mormăit cu o voce stinsă : „De ce mă fixaţi aşa ?" Am continuat întocmai, imitîndu-l fără voia mea : „De ce te fixez aşa ? Şi tu ? De ce nu te poţi uita în ochii mei ?"

Cei obişnuiţi să fie simpatizaţi schiţează, instinctiv, toate gesturile şi spun toate cuvintele care atrag inimile. Dar eu sînt atît de obişnuit să fiu duşmănit şi să inspir teamă, că pupilele şi sprîncenele, glasul şi rîsul meu devin complicii supuşi ai acestui dar înspăimîntător şi o iau înaintea voinţei mele. Se sucea şi se răsucea într-un asemenea hal bietul băiat sub privirea mea, încît aş fi vrut-o îngăduitoare. Dar cu cît rîdeam mai tare, cu atît hohotele mele i se păreau o prevestire sinistră. Exact aşa cum se dă ultima lovitură unei fiare, aşa l-am întrebat pe nerăsuflate :

— Cît ţi-au făgăduit ceilalţi ?

Bolborosi : „Care ceilalţi ?", cuprins de-o spaimă aproape religioasă.

— Cei doi domni, i-am spus, cel gras şi cel slab... da, cel slab şi cel gras !

Eram nerăbdător să termin. Mi-era scîrbă să mai prelungesc scena (ca atunci cînd ţi-e silă să striveşti cu călcîiul un miriapod).

— Vino-ţi în fire ! i-am zis în sfîrşit. Te iert.

— Nu eu am vrut-o... au...

I-am astupat gura cu mîna. N-aş fi putut îndura să-l aud învinovăţind-o pe maică-sa.

— Sst ! Nu pomeni pe nimeni... Spune : Cît v-au oferit ? Un milion ? Cinci sute de mii ? Mai puţin ? Imposibil ! Trei sute ? Două sute ?

Clătina din cap cu un aer jalnic.

— Nu, o rentă, spuse cu un glas sugrumat. E ceea ce ne-a ispitit ; era mai sigur : douăsprezece mii de franci pe an.

— Începînd de azi ?

— Nu, cînd vor căpăta moştenirea... Nu prevăzuseră că veţi voi să puneţi imediat totul pe numele meu... Acum e oare prea tîrziu ?... E adevărat că ne-ar putea da în judecată... dar dacă le-am ascunde ?... Ah, ce dobitoc am fost ! Îmi primesc răsplata...

Plîngea jalnic, aşezat pe pat ; una din mîinile sale atîrna enormă, umflată de sînge.

— Sînt totuşi fiul dumneavoastră, gemu el. Nu mă părăsiţi !

Şi cu o mişcare stîngace, încercă să mă îmbrăţişeze. M-am desprins uşurel. M-am dus spre fereastră şi, fără să mă întorc, i-am spus :

— Vei primi, începînd de la întîi august, o mie cinci sute de franci în fiecare lună. Voi da imediat dispoziţie ca acest venit să-ţi fie înmînat toată viaţa. Dacă va fi cazul, va putea fi transmis mamei dumitale. Bineînţeles că familia nu trebuie să afle că am descoperit complotul de la Saint-Germain-des-Près (numele bisericii l-a făcut să tresară). E inutil să-ţi spun că, la cea mai mică indiscreţie, vei pierde totul. În schimb, mă vei ţine la curent cu ceea ce se va unelti împotriva mea.

Acum ştia că nu-mi scapă nimic şi că l-ar costa prea scump să mă mai trădeze. I-am dat a înţelege că nu mai doream să-i văd, nici pe el, nici pe maică-sa. Îmi vor scrie post-restant, la acelaşi oficiu.

— Cînd pleacă din Paris complicii dumitale de la Saint-Germain-des-Près ?

M-a încredinţat că plecaseră în ajun cu trenul de noapte. I-am tăiat pe loc încercarea, făţarnică, de a-şi exprima recunoştinţa şi de-a mă copleşi cu făgăduieli. Fără îndoială, era uluit : o divinitate capricioasă, cu intenţii imprevizibile, şi pe care o trădase, ba îl lua sub ocrotire, ba îl lăsa în voia soartei, ba îl culegea de pe drumuri... Închidea ochii, nu se împotrivea. Cu coada între picioare, cu urechile pleoştite, luă cu el, tîrîndu-se, osul pe care i-l aruncam.

În clipa în care fu gata să iasă, se răzgîndi şi mă întrebă cum va primi venitul acesta, prin ce intermediar.

— Îl vei primi, i-am replicat cu un ton tăios. Îmi respect întotdeauna făgăduielile, restul nu te priveşte.

Cu mîna pe clanţă, mai şovăia încă :

— Aş prefera să fie o asigurare pe viaţă, o rentă viageră, cam aşa ceva, la o instituţie serioasă... Aş fi mai liniştit, nu mi-aş mai face sînge rău...

Am deschis furios uşa pe care o ţinea întredeschisă şi l-am îmbrîncit în coridor.

XVII

Mă sprijineam de cămin şi număram, cu o mişcare automată, bucăţile de lemn lustruit adunate în scrin.

Ani de zile visasem la acest fiu necunoscut. De-a lungul vieţii mele nenorocite n-am uitat niciodată de existenţa sa. Undeva se afla un copil, os din osul meu, pe care l-aş fi putut regăsi şi care, poate, m-ar fi mîngîiat. Dacă ar fi dus o viaţă sărăcăcioasă, asta mi l-ar fi apropiat ; îmi plăcea să mă gîndesc că nu seamănă de loc cu fiul meu legitim ; îi atribuiam laolaltă şi simplitatea şi devotamentul, care nu sînt rare în rîndurile poporului. În sfîrşit, mi-am jucat ultima carte. Ştiam

că, după el, nu mai am nimic de aşteptat de la nimeni ; nu mai rămînea decît să mă-nfurii şi să nu mai ştiu de nimic pe lumea asta. Timp de patruzeci de ani crezusem că m-am resemnat cu ura, aceea pe care o inspiram, aceea pe care o resimţeam. Asemenea celorlalţi, nutream totuşi o speranţă şi mi-am hrănit-o cum am putut, pînă ce-am ajuns la ultima rezervă. Acum s-a sfîrşit.

Nu-mi rămînea nici măcar plăcerea înfiorătoare de-a urzi planuri pentru a-i dezmoşteni pe cei ce-mi voiseră răul. Robert îi pusese pe drumul cel bun : pînă la urmă vor descoperi safe-urile, chiar cele ce nu-s pe numele meu. Să inventez altceva ? Ah, să mai trăiesc, să mai am vreme să cheltuiesc tot ! Să mor... şi să nu aibă nici măcar cu ce să plătească o înmormîntare de nevoiaş. Însă după o viaţă plină de cumpătare, după setea aceasta de a strînge bani ani în şir, cum să învăţ oare, la vîrsta mea, gesturile unui om risipitor ? Şi, de altfel, îmi spuneam : mă pîndesc copiii. N-aş putea face nimic în acest sens care să nu devină o armă de temut în mîinile lor... Ar trebui să mă ruinez pe-ascuns, puţin cîte puţin...

Vai mie ! Nu voi şti să mă ruinez ! Nu voi izbuti niciodată să-mi irosesc averea ! Dacă s-ar putea s-o iau cu mine în groapă, şi în pămînt să strîng în braţe aurul, bancnotele, acţiunile ! Dacă aş putea astfel arăta că mint cei ce predică de la amvon că bunurile acestei lumi nu ne urmează dincolo de moarte !

Există „operele de binefacere“ — sfintele binefaceri sînt doar capcane care înghit totul. Aş putea trimite daruri anonime biroului de binefacere, călugăriţelor care îi ajută pe săraci. N-aş putea să mă gîndesc, în sfîrşit, la alţii decît la duşmanii mei ? Dar nenorocirea bătrîneţii e de-a fi bilanţul unei vieţi, un bilanţ în care nu putem schimba nici o cifră. Mi-au trebuit şaizeci de ani ca să devin un bătrîn ce moare de ură. Sînt ceea ce sînt : ar trebui să devin un altul. O, Doamne, Doamne... dacă ai exista !

În amurg a intrat o fată să-mi pregătească patul ; ea n-a închis obloanele. M-am culcat pe întuneric. Zgomotele străzii, lumina felinarelor, nu mă împiedicau să aţipesc. Mă trezeam pentru cîteva clipe, ca într-o călătorie cînd se opreşte trenul ; şi aţipeam din nou. Deşi nu mă simţeam mai prost, mi se părea că n-am altceva de făcut decît să rămîn aşa şi să aştept, răbdător, ca somnul acesta să devină veşnic.

Mai trebuia să dau dispoziţii ca venitul făgăduit să-i fie înmînat lui Robert şi voiam să trec şi pe la *post-restant*, pentru că acum nimeni nu-mi va mai face serviciul acesta. De trei zile nu-mi citisem scrisorile. Această aşteptare a scrisorii necunoscute, aşteptare care supravieţuieşte orice s-ar întîmpla, ce dovadă că speranţa nu poate fi dezrădăcinată şi că mai rămîne întotdeauna în noi ceva din această buruiană !

Dorinţa de-a citi scrisorile mi-a dat, a doua zi către amiază, puterea să mă scol şi să mă duc la poştă. Ploua, eram fără umbrelă, mă ţineam cu mîna de ziduri. Mersul meu trezea curiozitatea, lumea se întorcea după mine. Aveam chef să le strig oamenilor : „Ce găsiţi la mine extraordinar ? Credeţi că sînt nebun ? Nu trebuie s-o spuneţi : ar profita copiii. Nu vă uitaţi aşa la mine : sînt la fel ca toată lumea, doar că mă urăsc copiii mei şi trebuie să mă apăr împotriva lor. Asta însă nu înseamnă că eşti nebun. Uneori sînt sub efectul tuturor medicamentelor pe care angina pectorală mă obligă să le iau. Ei bine, da, vorbesc de unul singur, pentru că sînt întotdeauna singur. Dialogul e necesar fiinţei umane. Ce e ciudat în gesturile şi cuvintele unui om singuratic ?“

Pachetul pe care l-am primit cuprindea imprimate, cîteva scrisori de la bancă şi trei telegrame. Era fără îndoială vorba de un ordin de bursă care nu putuse fi executat. Le-am deschis după ce m-am aşezat într-un bistro. Zidari, un fel de clovni de toate vîrstele, îşi mîncau încet, la mese lungi, porţiile neîndestulătoare şi îşi beau vinul aproape fără să schimbe o vorbă. Lucraseră de dimineaţă, în ploaie. Reluau munca din nou la ora unu şi jumătate. Era sfîrşit de iulie. În gări, îmbulzeală... Ar înţelege ei oare ceva din chinul meu ? Fără îndoială ! Şi cum să n-o fi ştiut oare un avocat bătrîn ? Chiar la primul proces în care am pledat era vorba de nişte copii ce se certau — ca să nu-şi întreţină tatăl. Nenorocitul îşi schimba locuinţa la fiecare trei luni, blestemat pretutindeni, şi-şi dorea cu nerăbdare moartea, la fel ca şi feciorii săi, care astfel ar fi scăpat de el. În cîte ferme nu fusesem de faţă la drama moşneagului, care, mult timp, nu vrea să dea din mînă averea, în cele din urmă se lasă ademenit, iar apoi copiii îl lasă să moară de foame şi de prea multă muncă ! Da, cunoştea asta zidarul slab şi noduros, care, la doi paşi de mine, mesteca încet pîinea între gingiile fără dinţi.

În ziua de azi, un bătrîn bine îmbrăcat într-un bistro nu mai surprinde pe nimeni. Îmi tăiam o bucată de iepure albicios şi priveam picăturile de ploaie prelingîndu-se pe geam ; citeam dindărătul literelor numele proprietarului. Căutînd batista, am dat cu mîna peste pachetul de scrisori. Mi-am pus ochelarii şi-am desfăcut la întîmplare o telegramă : „Înmormîntarea mamei, mîine, 23 iulie, ora nouă, la biserica Saint-Louis". Era datată în dimineaţa aceleiaşi zile. Celelalte două, expediate alaltăieri, se succedaseră, probabil una după alta, la cîteva ore. Într-una scria : „Mama stare foarte gravă, întoarce-te". Cealaltă : „A murit mama..." Toate trei erau semnate de Hubert.

Am mototolit telegramele şi am continuat să mănînc îngîndurat, pentru că trebuia să-mi adun puterile ca să iau trenul de noapte. Cîteva minute nu m-am gîndit decît la asta ; apoi şi-a făcut loc un alt sentiment : eram teribil de mirat că supravieţuiam Isei. Era de la sine înţeles că voi muri curînd. Că eu trebuia să plec primul, nu era nici o îndoială, nici pentru mine, nici pentru nimeni. Proiecte, şiretlicuri, comploturi, aveau sens doar pentru zilele următoare morţii mele foarte apropiate. Ca şi familia mea, n-aveam în privinţa asta nici cea mai mică îndoială. Exista o imagine a soţiei mele care mi se întipărise în minte : ea văduvă, împiedicîndu-se de voalul de doliu la deschiderea casei de bani. O perturbare a astrelor nu mi-ar fi provocat o surpriză mai mare, mai multă nelinişte decît această moarte. Fără să vreau, omul de afaceri din mine începea să examineze situaţia şi posibilitatea de-a profita de ea împotriva duşmanilor mei. Acestea erau sentimentele pînă în clipa în care trenul s-a pus în mişcare.

Atunci a intrat în joc imaginaţia. Pentru prima dată mi-am închipuit-o pe Isa aşa cum trebuie să fi arătat pe patul ei, în ajun, şi în seara dinainte. Am recompus decorul, camera ei de la Calèse (nu ştiam că murise la Bordeaux). Am şoptit : „aşezarea ei în sicriu..." şi-am cedat unei uşurări pline de laşitate. Cum m-aş fi purtat ? Cum m-aş fi manifestat sub privirile atente şi duşmănoase ale copiilor ? Problema era rezolvată. În rest, patul în care voi fi obligat să mă culc la sosire va înlătura orice dificultate. Deoarece nu putea trece cuiva prin minte că aş fi în stare să iau parte la înmormîntare : chiar în clipa aceea, în zadar încercam să ajung la toaletă. Neputinţa asta nu m-a înspăimîntat : Isa fiind moartă, nu mă mai aşteptam să mor ; rîndul meu trecuse. Dar mi-era teamă de o criză, cu atît mai mult cu cît nu se afla nimeni în acelaşi com-

partiment cu mine. Voi fi aşteptat la gară (telegrafiasem), de Hubert, fără îndoială...

Nu, nu era el. Ce uşurare cînd am zărit faţa mare a lui Alfred, răvăşită de nesomn! Păru speriat cînd mă văzu. Am fost nevoit să-l iau de braţ şi n-am putut să mă urc singur în maşină. Am trecut printr-un Bordeaux trist, într-o dimineaţă ploioasă, străbătînd un cartier cu abatoare şi şcoli. N-aveam nevoie să întreb: Alfred intra în cele mai mici amănunte, descria locul precis din grădina publică unde se prăbuşise Isa: puţin mai înainte de-a ajunge la sere, în faţa palmierilor, şi farmacia unde fusese transportată, dificultatea de a duce corpul greoi pînă în camera ei, la primul etaj, cum i s-a luat sînge, puncţia... A fost conştientă toată noaptea, cu toată hemoragia cerebrală. Mă chemase prin semne, stăruitor, şi apoi adormise pe veci în clipa în care preotul aducea sfîntul mir. „Dar se împărtăşise în ajun!..."

Alfred voia să mă lase în faţa casei, înfăşurată în negru, şi să meargă mai departe, sub pretext că abia avea timp să se îmbrace pentru ceremonie. Dar n-a avut încotro şi a trebuit să mă sprijine să cobor din automobil. M-a ajutat să urc primele trepte. N-am recunoscut vestibulul. Între ziduri de beznă, lumînările, ca nişte torţe, ardeau în jurul unui maldăr de flori. Am clipit. Mă simţeam înstrăinat ca într-un vis. Două călugăriţe nemişcate fuseseră probabil aduse împreună cu restul. Din acest conglomerat de stofe, de flori şi de lumini, scara obişnuită, cu covorul roş, urca spre viaţa de toate zilele.

Hubert cobora pe scară. Era îmbrăcat foarte corect în haine negre. Mi-a întins mîna şi mi-a vorbit, dar de la ce depărtare se auzea vocea lui! I-am răspuns şi nici un sunet nu mi-a ieşit de pe buze. Faţa lui s-a apropiat de a mea, a devenit uriaşă şi m-am prăbuşit. Am aflat apoi că leşinul acesta n-a ţinut nici trei minute. Mi-am revenit în fire într-o cameră micuţă, ce fusese sală de aşteptare înainte de-a fi renunţat la barou. Mirosul sărurilor îmi înţepa nările. Am recunoscut vocea Genevièvei: „Îşi vine în fire..." Am deschis ochii: erau cu toţii aplecaţi asupra mea. Feţele lor îmi păreau deosebite, roşii, desfigurate, cîte unele verzui. Janine, mai voinică decît mama ei, părea de aceeaşi vîrstă cu ea. Lacrimile brăzdaseră mai ales obrazul lui Hubert. Avea expresia aceea jalnică şi mişcătoare de cînd era copil, încă de pe vremea cînd Isa, luîndu-l pe genunchi, îi spunea: „Are un necaz adevărat, băieţelul meu..." Phili, în fracul pe care-l tîrîse prin toate tavernele din Paris şi Berlin, îşi întorcea spre mine faţa lui frumoasă, indiferentă şi plictisită, aşa cum arăta probabil cînd pleca la un chef, sau mai degrabă cînd se întorcea, dezmăţat şi beat, căci nu-şi făcuse încă nodul la cravată. În spatele lui abia deosebeam cîteva femei în doliu, ce trebuie să fi fost Olympe şi fetele ei. Alte plastroane albe luceau în penumbră.

Geneviève a apropiat de buzele mele un pahar din care am sorbit cîteva înghiţituri. I-am spus că mă simt mai bine. M-a întrebat cu un glas dulce şi blînd dacă vreau să mă culc numaidecît. Am rostit prima frază ce mi-a trecut prin minte:

— Aş fi vrut atît de mult s-o însoţesc pînă la capăt, pentru că nu mi-am putut lua rămas bun.

Repetam ca un actor ce caută intonaţia exactă: „Pentru că nu mi-am putut lua rămas bun...", şi aceste cuvinte banale, ce nu-şi propuneau decît să salveze aparenţele şi care mi-au venit în minte pentru că făceau parte din rolul meu în pompa funebră, au trezit în mine, cu o putere neaşteptată, sentimentul pe care-l exprimau, ca şi cum m-aş fi înştiinţat pe mine însumi de ceea ce nu aflasem încă: nu-mi voi mai revedea

soţia, nu va mai exista nici o explicaţie între noi ; ea nu va mai citi aceste pagini. Toate vor rămîne veşnic aşa cum le-am lăsat cînd am plecat din Calèse. Nu vom putea porni din nou, nu vom putea începe altă viaţă de la capăt ; a murit fără a mă cunoaşte, fără a şti că nu eram numai un monstru, un călău, ci că exista şi-un alt om în mine. Chiar dacă aş fi ajuns în ultimul minut, chiar dacă n-am fi schimbat nici o vorbă, ar fi văzut lacrimile ce brăzdau acum faţa mea, m-ar fi părăsit ducînd cu sine imaginea deznădejdii mele.

Numai ei, copiii mei, încremeniţi de mirare, contemplau acest spectacol. Probabil că niciodată, în toată viaţa lor, nu mă văzuseră plîngînd.

Obrazul acesta bătrîn, arţăgos şi înfricoşător, capul de meduză, a cărui privire n-o putuse susţine nici unul dintre ei, se transforma, devenea pur şi simplu omenesc. Am auzit pe cineva spunînd (cred că era Janine) :

— Dacă n-aţi fi plecat... de ce aţi plecat ?

Da, de ce am plecat ? Oare nu m-aş fi putut întoarce la timp ? Dacă telegramele nu mi-ar fi fost trimise post-restant, dacă le-aş fi primit pe adresa din strada Bréa... Hubert a comis imprudenţa de-a adăuga :

— Plecat fără adresă... nu puteam ghici...

Un gînd confuz pînă atunci în mine, a ieşit deodată la iveală. Cu amîndouă mîinile sprijinite de braţele fotoliului, m-am ridicat, tremurînd de furie, şi i-am strigat drept în faţă : „Mincinosule !"

Şi deoarece bolborosea : „Tată, ai înnebunit ?" am repetat :

— Da, sînteţi nişte mincinoşi : mi-aţi ştiut adresa. Îndrăzniţi să-mi spuneţi în faţă că n-aţi cunoscut-o ?

Şi în timp ce Hubert protesta fără convingere „De unde s-o fi ştiut ?" :

— N-ai avut legături cu nimeni din apropierea mea ? Îndrăzneşti să negi ? Hai, îndrăzneşte !

Familia încremenită mă privea în tăcere. Hubert clătina din cap ca un copil încurcat în propria sa minciună.

— De altfel, nu v-a costat mult trădarea sa. N-aţi fost prea darnici, copiii mei. Douăsprezece mii de franci venit unui băiat ce vă dă înapoi o adevărată avere e o nimica toată.

Rîdeam cu rîsul acela ce-mi provoacă tusea. Copiii amuţiseră. Phili bombăni, nici prea tare, nici prea încet : „Urîtă afacere..." Am continuat, vorbind mai încet, la rugămintea lui Hubert, care încerca zadarnic să spună ceva :

— N-am mai văzut-o din cauza voastră. Eraţi la curent cu tot ce făceam, dar eu nu trebuia să bănuiesc nimic. Dacă mi-aţi fi telegrafiat în strada Bréa, aş fi înţeles că sînt trădat. Nimic pe lume n-ar fi putut să vă hotărască să faceţi un asemenea gest. Nici rugăminţile fierbinţi ale mamei voastre pe patul de moarte. Sînteţi îndureraţi, desigur, dar nu vă pierdeţi din vedere interesele.

Le-am spus aceste lucruri şi altele mai îngrozitoare. Hubert cu un glas întretăiat o ruga stăruitor pe soră-sa : „Fă-l să tacă ! Fă-l să tacă ! Îl aude lumea..." Geneviève mi-a cuprins umerii cu braţul şi m-a aşezat la loc :

— Nu-i acum momentul, tată. Vom mai vorbi de toate astea, cînd vom avea capul limpede. Dar te conjur în numele aceleia care mai e încă aici...

Hubert, alb la faţă, şi-a dus degetul la buze : maestrul de ceremonii intra cu lista persoanelor ce trebuiau să poarte un ciucure. Am făcut cîţiva paşi. Voiam să merg singur ; familia s-a dat la o parte, în timp ce eu înaintam clătinîndu-mă. Am izbutit să trec pragul camerei, unde se afla catafalcul cu lumînările aprinse, să îngenunchez pe scăunelul de rugăciune.

Hubert şi Geneviève au venit lîngă mine. Fiecare m-a luat de cîte-un braţ ; i-am urmat ascultător. Mi-a fost greu să urc scara. Una dintre călugăriţe a consimţit să stea cu mine în timpul ceremoniei funebre. Hubert, înainte de-a pleca, s-a prefăcut că nu mai ştie ce se petrecuse între noi şi m-a întrebat dacă făcuse bine alegînd pe preşedintele baroului să poarte un ciucure. M-am întors spre fereastra pe care şiroia ploaia fără să-i răspund.

Se şi auzeau tropotele cailor. Tot oraşul va veni să ne condoleze. Din partea familiei Fondaudège, cu cine nu eram înrudiţi ? Iar din partea mea, baroul, băncile, lumea afacerilor... Mă simţeam bine, ca un om ce s-a dezvinovăţit, a cărui nevinovăţie e recunoscută. I-am prins cu minciuna pe copii ; nu şi-au putut declina responsabilitatea. În timp ce toată casa vuia, ca la un bal ciudat fără muzică, m-am silit să-mi fixez atenţia asupra vinovăţiei lor : Numai ei mă împiedicaseră să-mi iau ultimul rămas bun de la Isa... Dădeam pinteni urii mele vechi, cum ai face cu un cal zdrobit de oboseală ; ea, însă, nu mai răspundea. Destinderea fizică sau satisfacţia de-a fi avut ultimul cuvînt, nu ştiu ce m-a îmblînzit fără voia mea.

Rugăciunile nu mai ajungeau pînă la mine, zgomotele înmormîntării se depărtau din ce în ce mai mult, pînă ce o linişte tot atît de adîncă ca aceea din Calèse se aşternu în imensa locuinţă. Isa o golise de locatarii ei. Tîra după cadavrul ei toată servitorimea. Nu mai rămăsese nimeni, afară de mine şi călugăriţa care termina la căpătîiul meu rugăciunile începute lîngă sicriu.

Liniştea aceasta m-a făcut din nou sensibil la despărţirea veşnică, la plecarea fără de întoarcere. Din nou mă simţeam apăsat, pentru că era prea tîrziu acum şi pentru că între ea şi mine totul fusese spus. Aşezat pe pat, sprijinit de perne pentru a putea respira, priveam mobila stil Louis XIII, aleasă la Bardié, în

timpul logodnei noastre, şi care fusese a ei pînă în ziua cînd moştenise alta de la maică-sa. Patul acesta, patul acesta trist al duşmăniilor şi al tăcerilor noastre...

Hubert şi Geneviève au intrat singuri, ceilalţi au rămas în coridor. Am înţeles că nu se puteau obişnui cu faţa mea brăzdată de lacrimi. Stăteau în picioare la căpătîiul meu, fratele bizar, în frac, în plină amiază, sora, un monument de stofă neagră în care strălucea o batistă albă, iar voalul negru dat pe spate dezvăluind o faţă rotundă şi răscolită. Mîhnirea ne smulsese tuturora măştile şi nu ne mai recunoşteam. M-au întrebat cum mă simt. Geneviève a spus :

— Aproape toată lumea a mers pînă la cimitir : era foarte iubită.

Am întrebat-o ce s-a întîmplat în zilele dinaintea atacului de paralizie.

— S-a simţit prost... poate a avut chiar unele presimţiri ; pentru că în ajunul zilei în care trebuia să plece la Bordeaux a stat tot timpul în camera ei, arzînd teancuri de scrisori ; am crezut chiar că s-a aprins coşul.

Am întrerupt-o. Îmi venise o idee... Cum de nu mă gîndisem la asta ?

— Geneviève, crezi că plecarea mea să fi contribuit cu ceva ?...

Mi-a răspuns, cu o anumită satisfacţie, că fusese fără îndoială o lovitură pentru ea...

— Iar voi nu i-aţi spus... n-aţi ţinut-o la curent cu ceea ce aţi descoperit...

Şi-a întrebat fratele din priviri : trebuia să arate că a înţeles ? Probabil că aveam o mutră stranie în clipa aceea, căci păreau înspăimîntaţi ; şi în timp ce Geneviève mă ajuta să mă ridic, Hubert răspunse în grabă că maică-sa se îmbolnăvise după mai mult de zece zile de la plecarea mea şi că, în acest timp, se

hotărîseră s-o țină departe de aceste discuții amare. Spunea oare adevărul ? A adăugat cu un glas tremurător :

— De altfel, dacă am fi cedat ispitei de a-i spune, am fi direct răspunzători...

Întorcîndu-se puțin, am observat mișcarea convulsivă a umerilor săi. Cineva a întredeschis ușa și a întrebat dacă mergem la masă. Am auzit vocea lui Phili : „Ce să mă fac, nu e vina mea, simt un gol în stomac..." Geneviève m-a întrebat, printre lacrimi, ce vreau să mănînc. Hubert mi-a spus că va veni după-masă ; ne vom lămuri o dată pentru totdeauna, dacă aveam puterea să-l ascult. I-am făcut un semn că mă învoiesc.

După ce-au plecat, sora m-a ajutat să mă scol, am reușit să fac o baie, să mă îmbrac, să beau o ceașcă de supă. Nu voiam să încep lupta ca un bolnav pe care adversarul îl cruță și-l ocrotește.

Cînd s-au întors, au găsit alt om, nu moșneagul vrednic de milă. Luasem doctoriile ; stăteam jos, cu pieptul drept ; mă simțeam mai ușurat, ca de fiecare dată cînd mă dau jos din pat.

Hubert era îmbrăcat într-un costum obișnuit, dar Geneviève își pusese un capot vechi al mamei ei. „N-am ceva negru să-mi pun..." S-au așezat în fața mea ; și după primele cuvinte convenționale :

— M-am gîndit serios... a început Hubert.

Își pregătise discursul cu grijă. Îmi vorbea ca și cum aș fi reprezentat pentru el o adunare de acționari, cîntărind fiecare cuvînt, avînd grijă să evite orice izbucnire.

— La căpătîiul mamei, mi-am făcut un examen de conștiință, m-am străduit să-mi schimb punctul de vedere, să mă pun în locul tău. Noi te-am privit ca pe un tată a cărui idee fixă e să-și dezmoștenească copiii, ceea ce, în ochii mei, îndreptățește sau cel puțin scuză toată purtarea noastră. Ai căpătat însă o certă superioritate, datorită acestei lupte fără cruțare dusă de tine și prin aceste...

În timp ce căuta cuvîntul exact, i-am șoptit ; „Prin aceste uneltiri lașe".

Pomeții obrajilor i s-au îmbujorat. Geneviève s-a zborșit : „De ce «lașe» ? Ești mult mai puternic ca noi..."

— Nu mai spune ? Un moșneag grav bolnav împotriva unei haite tinere...

— Un moșneag grav bolnav, a continuat Hubert, se bucură, într-o casă ca a noastră, de o situație privilegiată : nu-și părăsește camera, stă acolo la pîndă, nu are nimic altceva de făcut decît să observe obiceiurile familiei și să profite de pe urma lor. Își combină loviturile, le pregătește singur pe îndelete. Știe totul despre ceilalți, care nu știu nimic despre el. Cunoaște posturile de observație... (pentru că nu mi-am putut opri zîmbetul, au zîmbit și ei). Da, continuă Hubert, o familie e întotdeauna neprevăzătoare. Se ceartă, ridică tonul, pînă la urmă țipă toți, fără să-și dea seama. Ne-am bizuit prea mult pe grosimea pereților acestei case vechi, uitînd că dușumeaua e subțire. Și mai sînt și ferestrele deschise...

Aceste aluzii au creat între noi un soi de relaxare. Hubert a fost primul care a reluat cu un ton serios :

— Ți s-a părut că sîntem vinovați, admit. Încă o dată, ar fi un fleac pentru mine să invoc motivul legitimei apărări ; dar înlătur tot ceea ce ar putea înveni na discuția. Nu voi căuta nici să stabilesc cine, în acest război nefericit, a fost agresorul. Să presupunem chiar că sînt vinovat. Dar trebuie să înțelegi...

S-a sculat și și-a șters sticlele ochelarilor. Îi clipeau ochii în obrazul supt, mistuit.

— Trebuie să înțelegi că am luptat pentru onoarea, pentru viața copiilor mei. Nu-ți poți imagina în

ce situaţie ne aflăm ; eşti din alt secol ; ai trăit în epoca aceea ca din poveşti, în care un om prevăzător se bizuia pe valori sigure. Ştiu foarte bine că ai fost la înălţimea împrejurărilor, că ai simţit, înaintea tuturor, de unde bate vîntul ; că ţi-ai dat seama la timp... dar, pentru că nu erai amestecat în afaceri, erai în afară, e cazul s-o spun ! Puteai judeca la rece situaţia, erai stăpîn pe ea, nu erai vîrît ca mine pînă peste cap... Trezirea la realitate a fost prea bruscă... N-am avut răgazul să ne dezmeticim... E pentru prima dată cînd totul trosneşte din încheieturi. Nu te poţi agăţa de nimic, nu te poţi despăgubi cu nimic...

Cu ce nelinişte a repetat : „Cu nimic... cu nimic..." Pînă unde se afundase ? În pragul cărui dezastru se zbătea ? Fiindu-i teamă că s-a dezvăluit prea mult, şi-a revenit şi a debitat banalităţile obişnuite : utilajul intensiv de după război, supraproducţia, criza de consum... Ceea ce spunea avea prea puţină importanţă. Eram însă atent la neliniştea-i adîncă. În acea clipă mi-am dat seama că ura mea era stinsă — stinsă şi dorinţa de răzbunare, stinsă, poate, de mult. Îmi aţîţasem furia, îmi sfîşiasem carnea de pe mine. Dar la ce bun să nu recunosc adevărul ? În faţa fiului meu, încercam un sentiment confuz, în care predomina curiozitatea : frămîntarea acestui nenorocit, groaza, chinurile sale, pe care le puteam opri cu un singur cuvînt... cît de straniu mi se părea totul ! Îmi imaginam în gînd averea, care fusese, pare-se, scopul vieţii mele, pe care am încercat s-o dăruiesc, s-o pierd, de care nici n-am fost liber să dispun după placul meu, avere de care mă simţeam, deodată, mai mult decît desprins, care nu mai mă interesa, care nu mai mă privea. Hubert tăcea acum şi mă urmărea prin sticlele ochelarilor. Ce mai puneam la cale ? Ce lovitură îi pregăteam ? Faţa i s-a strîmbat, s-a dat cîţiva paşi înapoi, şi-a ridicat braţul pe jumătate, ca un copil care se apără. A continuat cu o voce timidă :

— Nu-ţi cer decît să-mi refaci situaţia. Cu ceea ce voi moşteni de la mama, nu voi mai avea nevoie (şovăi o clipă înainte de-a preciza cifra) decît de un milion. O dată înlăturate greutăţile, mă voi descurca. Fă cu restul ce vrei ; mă oblig să-ţi respect voinţa...

A înghiţit în sec şi m-a privit pe furiş ; faţa îmi era însă de nepătruns.

— Dar tu, fata mea ? am spus întorcîndu-mă către Geneviève. Tu ai o situaţie bună ? Bărbatul tău e un înţelept...

Lauda bărbatului ei o enerva întotdeauna. Protestă, spunînd că afacerea e pe ducă. Alfred nu mai cumpără băuturi de doi ani : sigur că în acest fel nu greşea ! Fără îndoială, aveau din ce trăi, dar Phili ameninţa să-şi lase nevasta şi nu mai aştepta decît să fie sigur că averea era pierdută. Deoarece murmuram : „Atîta pagubă !", ea a continuat cu aprindere :

— Da, e o canalie, o ştiu, şi Janine o ştie... dar dacă o părăseşte, se va prăpădi. Da, da, se va prăpădi. Nu poţi înţelege asta, tată. Nu-i în firea ta. Janine ştie despre Phili mai multe ca noi. Mi-a repetat adeseori că e mult mai rău decît orice ne putem închipui. Cu toate astea se va prăpădi dacă o părăseşte. Ţi se pare absurd. Aşa ceva pe tine te lasă rece. Însă cu inteligenţa ta extraordinară poţi înţelege ceea ce nu simţi.

— Îl oboseşti pe tata, Geneviève.

Hubert credea că neroada de soră-sa „face gafe" şi că m-a jignit în orgoliul meu. Vedea pe chipul meu semnele unei nelinişti adînci, dar nu putea bănui cauza, Nu ştia că Geneviève redeschidea o rană, punea degetul pe ea. Am oftat : „Fericitul de Phili !"

Copiii au schimbat între ei o privire uimită. Convingerea lor sinceră, dintotdeauna, era că sînt pe ju-

mătate nebun. Poate că ar fi izbutit, cu cugetul împăcat, să mă închidă la casa de nebuni.

— O secătură ordinară, mîrîi Hubert, şi care ne are la mînă !

— Socrul lui e mai îngăduitor ca tine, i-am spus. Alfred repetă adesea că Phili „nu-i un băiat rău".

Geneviève şi-a ieşit din fire :

— Îl are la mînă şi pe Alfred : ginerele şi-a corupt socrul, o ştie tot oraşul : au fost văzuţi împreună cu nişte prostituate... Ce ruşine ! Era una din supărările care o rodeau pe mamă...

Geneviève îşi ştergea lacrimile. Hubert crezu că vreau să le abat atenţia de la ceea ce era esenţial.

— Dar nu-i vorba de asta, Geneviève, spuse cu glas enervat. S-ar crede că nu exişti decît tu şi ai tăi pe lume.

Furioasă, afirma că ar vrea să ştie care e mai egoist dintre ei doi. Adăugă :

— Fireşte, fiecare se gîndeşte mai întîi la copiii săi. Întotdeauna am făcut tot ce-am putut pentru Janine şi mă laud cu asta, cum a făcut mama totul pentru noi. M-aş arunca în foc...

Fratele ei o întrerupse cu tonul acela aspru, în care mă recunoşteam, pentru a spune : „I-ar arunca şi pe ceilalţi în foc".

Ce m-ar fi amuzat odinioară această ceartă ! Aş fi salutat cu bucurie semnele prevestitoare ale unei bătălii înverşunate, în jurul celor cîtorva resturi ale unei moşteniri pe care n-aş fi izbutit să le-o smulg. Nu mai simţeam decît un uşor dezgust, plictiseală... Să terminăm odată pentru totdeauna cu această chestiune ! Să mă lase să mor liniştit !

—E ciudat, copii, le-am spus, că pînă la urmă să fac ceea ce întotdeauna mi s-a părut a fi cea mai mare nebunie...

Ah ! Le trecuse pofta să se mai certe între ei ! Întorceau către mine priviri aspre şi bănuitoare. Aşteptau, erau gata să se apere.

— Eu, care am avut întotdeauna în faţa mea exemplul bătrînului fermier, jefuit în timp ce mai trăia încă, şi pe care copiii îl lasă să moară de foame... Şi cînd agonia durează prea mult, îl acoperă cu atîtea plăpumi, pînă îl înăbuşă...

— Tată, te rog din suflet...

Protestau cu o expresie de groază neprefăcută. Am schimbat brusc tonul :

— Vei avea mult de furcă, Hubert : împărţirea moştenirii va fi grea. Banii sînt depuşi în multe locuri : aici, la Paris, în străinătate. Şi proprietăţile, imobilele...

La fiecare cuvînt căscau ochii mari, dar nu le venea să creadă. Am observat cum mîinile fine ale lui Hubert se desfac larg şi se strîng la loc.

— E bine ca totul să se termine înaintea morţii mele, o dată cu împărţeala moştenirii de la mama voastră. Îmi păstrez în folosinţă proprietatea din Calèse : casa şi parcul (întreţinerea şi reparaţiile cad în sarcina voastră). Cît despre podgorii, să nu mai aud vorbindu-se de ele. O rentă lunară, a cărei valoare rămîne să fie fixată, îmi va fi înmînată de către notar... Dă-mi portvizitul, da... în buzunarul stîng de la haină.

Hubert mi l-a întins cu o mînă tremurîndă. Am scos de acolo un plic.

— Vei găsi aici cîteva indicaţii asupra întregii mele averi. Poţi să-l duci la maestrul Arcam... Sau mai bine nu, telefonează-i să vină, i-l voi da eu însumi şi îi voi confirma, în prezenţa ta, ultimele mele dorinţi.

Hubert a luat plicul şi m-a întrebat cu o expresie îngrijorată :

— Îţi baţi joc de noi ? Nu ?

— Du-te şi telefonează-i notarului : vei vedea dacă-mi bat joc...

S-a îndreptat spre uşă, aproape fugind, apoi s-a oprit.

— Nu, azi ar fi necuviincios... Trebuie să aşteptăm o săptămînă.

Şi-a dus mîna la ochi ; fără îndoială îi era ruşine ; se străduia să se gîndească la maică-sa. Întorcea plicul pe o parte şi pe ceala tă.

— Ei bine, i-am spus, deschide şi citeşte : îţi dau voie.

S-a apropiat repede de fereastră, a desfăcut sigiliul. A citit de parcă ar fi înghiţit cele scrise. Geneviève, nemaiputîndu-se stăpîni, s-a ridicat şi s-a aplecat peste umărul fratelui ei, cu o privire lacomă.

Mă uitam la aceşti doi fraţi. N-aveam nici un motiv să fiu dezgustat. Un om de afaceri ameninţat de ruină, un tată şi o mamă cu copii regăsesc pe neaşteptate milioanele pe care le credeau pierdute. Nu, nu mi-era scîrbă de ei. Dar mă mira propria mea indiferenţă. Semănam cu un om care se trezeşte după operaţie şi afirmă că n-a simţit nimic. Smulsesem din mine ceva de care credeam că sînt puternic legat. Cu toate acestea, nu simţeam nimic altceva decît o alinare, o relaxare fizică, răsuflam uşurat. Mai la urma urmei, ce altceva făceam, de ani de zile, decît să încerc să irosesc averea asta, să fericesc pe cineva care nu era unul dintre ai mei ? M-am înşelat întotdeauna asupra obiectului dorinţelor mele. Nu ştim ce dorim, nu iubim ceea ce credem că iubim.

L-am auzit pe Hubert spunînd surorii sale : „E fantastic... e fantastic... o avere uriaşă !“ Au schimbat cîteva cuvinte, şi Geneviève mi-a declarat că nu acceptă sacrificiul meu, că nu vor să mă ruineze.

Cuvintele acestea — „sacrificiu“, „ruină“ — răsunau ciudat în urechile mele. Hubert insista :

— Ai acţionat sub impulsul emoţiei de astăzi. Te crezi mai bolnav decît eşti. N-ai încă şaptezeci de ani. Cu boala ta poţi să trăieşti pînă la adînci bătrîneţi. După cîtva timp vei regreta. Te voi elibera, dacă vrei, de toate grijile materiale. Păstrează însă liniştit ceea ce îţi aparţine. Noi nu dorim decît ceea ce e drept. N-am căutat niciodată decît dreptatea.

M-a cuprins oboseala, au văzut că mi se închid pleoapele. Le-am spus că hotărîrea mea e luată şi că de acum înainte nu voi mai vorbi de ea decît în faţa notarului. Ajunseseră la uşă ; fără a întoarce capul, i-am chemat înapoi :

— Am uitat să vă previn că o rentă lunară de o mie cinci sute de franci trebuie să fie înmînată fiului meu Robert. I-am făgăduit. Îmi vei aminti cînd vom semna actul.

Hubert se îmbujoră. Nu se aşteptase la această înţepătură.

Dar Geneviève nu văzu în asta nici o răutate. Mirată, făcu un calcul rapid şi spuse :

— Optsprezece mii de franci pe an... Nu crezi că e mult ?

XVIII

Pajiştea e mai limpede ca cerul. Pămîntul, mustind de apă, fumegă, iar gropile, pline de apa ploii, oglindesc azurul tulbure. Mă pasionează tot ce se întîmplă în jur ca pe vremea cînd Calèse îmi aparţinea. Nimic nu mai e al meu şi totuşi nu simt că sînt sărac. Ropotele ploii, noaptea, pe strugurii culeşi care putrezesc, nu-mi provoacă mai puţină tristeţe decît atunci cînd eram stăpînul acestei recolte ameninţate. Ceea ce mi s-a părut a fi un semn al legăturii faţă de proprietate nu e decît instinctul adînc al ţăranului, fiu de ţăran,

care se trage din cei ce de veacuri scrutează neliniştiţi orizontul. Venitul pe care-l voi primi, în fiecare lună, se va aduna la notar ; n-am avut niciodată nevoie de nimic. Toată viaţa am fost prizonierul unei patimi care nu m-a stăpînit cu adevărat. Ca un cîine care latră la lună, am fost fascinat de-o nălucă. Să te trezeşti la şaizeci şi opt de ani ! Să renaşti în pragul morţii ! De mi-ar fi dat să mai trăiesc cîţiva ani, cîteva luni, cîteva săptămîni...

Infirmiera a plecat, mă simt mult mai bine. Amélie şi Ernest, care o serveau pe Isa, rămîn cu mine ; ştiu să facă injecţii ; totul se află lîngă mine : fiolele de morfină, de nitrit. Copiii, ocupaţi pînă peste cap, nu mai pleacă de loc din oraş şi nu mai apar decît cînd au nevoie de-o informaţie cu privire la o evaluare. Totul se desfăşoară fără prea multe certuri : teama de-a nu fi „dezavantajaţi" i-a dus la această decizie comică, de-a împărţi în două fiecare garnitură de damasc şi fiecare serviciu de pahare. Mai degrabă ar tăia o tapiserie în două decît s-o lase unuia singur. Preferă ca totul să fie desperecheat, dar nici unul să n-aibă mai mult ca celălalt. E ceea ce ei numesc „a avea pasiunea dreptăţii". Probabil că aşa au trăit tot timpul, ascunzînd în spatele unor cuvinte răsunătoare sentimentele cele mai josnice... Nu, trebuie să şterg aceste rînduri. Cine ştie dacă nu sînt şi ei prizonierii, cum am fost şi eu, ai unei patimi care nu vine din intimitatea fiinţei lor ?

Ce gîndesc oare despre mine ? Fără îndoială că am fost înfrînt, că am cedat. M-au învins. Cu toate acestea, la fiecare vizită, îmi arată mult respect şi recunoştinţă. Îi uimesc, totuşi Hubert, mai ales, mă observă : mă bănuieşte, nu e sigur că sînt dezarmat. Linişteşte-te, bietul meu băiat ! Nu mai eram vrednic de temut din ziua în care m-am întors, convalescent, la Calèse. Dar acum...

Ulmii de la marginea drumului şi plopii din cîmpii se profilează în planuri întinse, suprapuse, şi între liniile lor întunecate se adună ceaţa, ceaţa şi fumul ierburilor încinse, şi răsuflarea aceasta uriaşă a pămîntului, sătul de atîta apă. Căci ne trezim în plină toamnă, şi ciorchinii, pe care mai atîrnă, strălucind, cîţiva stropi de ploaie, nu vor mai găsi acum ceea ce un august ploios nu le-a dat. Dar pentru noi poate că nu e niciodată prea tîrziu. Simt nevoia să-mi repet că nu e niciodată prea tîrziu.

Nu din cucernicie am pătruns în camera Isei, a doua zi după întoarcerea mea aici. Lipsa de ocupaţie, această disponibilitate totală de la ţară, care nu ştiu dacă mă bucură sau mă îndurerează, numai ea m-a îndemnat să împing uşa întredeschisă, prima după scară, la stînga. Era larg deschisă nu numai fereastra, erau deschise şi dulapul, şi scrinul. Servitorii curăţiseră totul, şi soarele mistuia pînă în cele mai mici unghere rămăşiţele invizibile ale unui destin încheiat. După-amiaza de septembrie era plină de bîzîitul muştelor trezite. Teii groşi şi rotunzi semănau cu nişte fructe lovite. Azurul, mai închis la zenit, se decolora în preajma colinelor aţipite. Izbucnea cîte-un hohot de rîs al unei fete pe care n-o vedeam ; cîteva pălării de soare se mişcau printre butucii de vie ; începuse culesul viilor.

Însă viaţa minunată se retrăsese din camera Isei ; iar jos, în dulap, o pereche de mănuşi, o umbrelă, păreau moarte. Priveam căminul vechi de piatră, pe care erau sculptate o greblă, o lopată, o seceră şi-un snop de grîu. Căminele acestea de altădată, unde pot arde butuci uriaşi, sînt acoperite în timpul verii de ecrane mari de pînză pictată. Pînza din faţa mea reprezenta o pereche de boi la arat, pe care îi ciuruisem cu briceagul în copilărie, într-o zi cînd mă înfuriasem. Pînza era numai sprijinită de cămin. În timp ce în-

cercam s-o pun înapoi la locul ei, a căzut şi a apărut pătratul negru al vetrei plin de cenuşă. Mi-am amintit atunci de cele povestite de copii despre cea din urmă zi a Isei la Calèse : „Ardea hîrtii, am crezut că s-a aprins coşul". Am înţeles în clipa aceea că simţise apropierea morţii. Nu te poţi gîndi în acelaşi timp la propria ta moarte şi la a celorlalţi : stăpînit de ideea fixă a sfîrşitului meu apropiat, cum puteam fi oare îngrijorat de tensiunea Isei ? „Nu-i nimic, e vîrsta", repetau nătărăii de copii. Dar ea, în ziua în care a aprins această vîlvătaie, a ştiut că i-a sunat ceasul. A vrut să dispară cu totul ; a şters cele mai mici urme. Priveam în vatră fulgii aceia cenuşii, prin care vîntul sufla uşurel. Cleştii pe care-i folosise se mai aflau aici, între cămin şi perete. I-am apucat şi am răscolit mormanul de praf, acest neant.

L-am scormonit ca şi cum ar fi ascuns secretul vieţii mele, al vieţii amîndurora. Pe măsură ce cleştele pătrundea mai adînc, cenuşa devenea mai groasă. Am dat de cîteva resturi de hîrtie, apărate probabil de grosimea teancului, dar n-am salvat decît cuvinte, decît fraze întrerupte, cu un sens de nepătruns. Totul era scris de aceeaşi mînă pe care n-o recunoşteam. Mîinile îmi tremurau, căutam cu înverşunare. Pe-o bucată minusculă de hîrtie, mînjită de funingine, am putut citi un cuvînt : PAX ; sub o cruce mică, o dată : 23 februarie 1913, şi : *„draga mea copilă..."* Pe alte fragmente de hîrtie mi-am dat silinţa să reconstitui literele însemnate pe marginea paginii arse, dar n-am obţinut decît următoarele : *„Nu sînteţi responsabilă de ura pe care v-o inspiră acest copil, n-aţi fi vinovată decît dacă i-aţi ceda. Dar dimpotrivă, vă străduiţi..."* După multă osteneală, am mai putut citi : *„... a judeca cu îndrăzneală morţii... dragostea pe care i-o poartă lui Luc nu dovedeşte..."* Funinginea acoperea restul, afară de o frază : *„Iertaţi fără a şti ce aveţi de iertat. Daţi pentru el..."*

Voi avea vreme să chibzuiesc mai tîrziu : nu mă gîndeam la nimic altceva decît să găsesc ceva mai pe înţeles. Am scormonit, cu pieptul aplecat, într-o poziţie proastă, care mă împiedica să respir. O clipă, descoperirea unui carnet de piele, şi care părea neatins, m-a zdruncinat ; dar nici o foaie nu fusese cruţată. Pe pagina interioară a copertei am descifrat numai aceste cîteva cuvinte, scrise de mîna Isei : BUCHET SPIRITUAL. Şi dedesubt *„Nu mă numesc Cel ce blestemă, numele meu e Isus"*. *(Hristos către sfîntul Francisc din Sales.)*

Urmau alte citate, însă indescifrabile. În zadar am rămas aplecat timp îndelungat asupra pulberii de cenuşă ; n-am mai aflat nimic. M-am ridicat şi mi-am privit mîinile înnegrite. Mi-am văzut în oglindă fruntea murdărită de cenuşă. M-a apucat un chef de-a umbla, ca în tinereţe, am coborît scara iute de tot, uitînd de inima mea.

Pentru prima dată, de nu ştiu cîte săptămîni, m-am îndreptat către viile, despuiate în parte de ciorchinii lor, toropite de somn. Priveliştea era străvezie, limpede, spumoasă, ca globulele albăstrui pe care Marie le sufla altădată din vîrful unui pai. Vîntul şi soarele uscau dîrele roţilor şi urmele adînci ale boilor în pămînt. Umblam purtînd în mine imaginea unei Ise necunoscute mie, pradă unor patimi puternice, pe care numai Dumnezeu avusese puterea să le înfrîngă. Această gospodină fusese o evlavioasă mistuită de gelozie. Nu-l putuse suferi pe Luc... o femeie în stare să urască un băieţel... geloasă din cauza propriilor ei copii ? Pentru că l-am preferat pe Luc în locul lor ? Ea însă n-o putuse suferi nici pe Marinette... Da, da : o făcusem să sufere ; fusesem în stare s-o chinui. Ce

nebunie ! Moartă Marinette, mort Luc, moartă Isa, morţi ! morţi ! Iar eu, moşneag încă în viaţă, cu un picior în groapa în care se prăvăliseră ei, mă bucuram că n-am fost indiferent unei femei, că am stîrnit în sufletul ei un asemenea vîrtej.

Era caraghios şi într-adevăr rîdeam singur, gîfîind uşor, sprijinit de-un ţăruş de vie, cu faţa spre întinderile palide de ceaţă, în care se scufundaseră satele cu bisericile lor, drumurile cu toţi plopii. Lumina asfinţitului îşi croia cu greu drum pînă la această lume învăluită în giulgiu. Simţeam, vedeam, pipăiam nelegiuirea mea. Ea nu se trăgea în întregime din acest înfiorător cuib de vipere: ură faţă de copii, dorinţa de răzbunare, sete de bani; ci din refuzul meu de-a căuta ce se află dincolo de aceste vipere încîlcite. Mă mulţumisem cu cuibul spurcat, ca şi cum ar fi fost însăşi inima mea, ca şi cum bătăile inimii mi s-ar fi contopit cu mişunatul acestor reptile. Nu mi-a fost destul că, de-a lungul unei jumătăţi de veac, n-am cunoscut din mine decît ceea ce nu eram eu : am procedat la fel faţă de alţii. Pofte mărunte, observate pe chipul copiilor, mă hipnotizau. Mă izbea prostia lui Robert şi mă mulţumeam cu această impresie. Niciodată înfăţişarea celorlalţi nu mi-a apărut ca fiind ceva ce trebuie străpuns, ce trebuie străbătut, pentru a o cunoaşte. Ar fi trebuit să fac această descoperire la treizeci de ani, la patruzeci de ani. Acum sînt însă un moşneag cu inima slăbită şi privesc cum ultima toamnă a vieţii mele adoarme viţa de vie, cum o toropeşte cu fum şi raze de lumină. Cei pe care ar fi trebuit să-i iubesc au murit, morţi sînt şi cei ce m-ar fi putut iubi. În ce-i priveşte pe supravieţuitori, nu mai am nici timpul, nici puterea să încep un asemenea drum către ei, să-i redescopăr. Nu mai există în mine nimic — pînă şi vocea, gesturile, rîsul — care să nu aparţină monstrului pe care l-am înălţat împotriva lumii şi căruia i-am dat numele meu.

Oare chiar acestea erau gîndurile pe care le rumegam, sprijinit de ţăruşul de vie, în faţa livezilor luminoase din Yquem, pe care se aşternuse soarele la asfinţit ? Fără îndoială că un amănunt, pe care trebuie să-l povestesc aici, mi le-a mai limpezit ; însă ele mă frămîntau încă în seara aceea, cînd mă întorceam spre casă, pătruns pînă în adîncul sufletului de pacea ce cuprindea pămîntul ; se răspîndea întunericul, lumea întreagă nu era decît supunere ; dealurile îndepărtate semănau cu nişte umeri încovoiaţi ; aşteptau ceaţa şi noaptea, poate pentru a se tolăni, pentru a se întinde, pentru a se cufunda într-un somn omenesc.

Speram să-i găsesc pe Geneviève şi pe Hubert acasă : îmi promiseseră că vor veni seara la cină. Era prima dată în viaţa mea cînd doream, cînd mă bucuram de venirea lor. Eram nerăbdător să le arăt sufletul meu nou. Nu trebuia să mai pierd nici o clipă pentru a-i cunoaşte, pentru a deveni cunoscut de ei. Voi mai avea oare timp, înainte de-a muri, să-mi pun la încercare descoperirea ? Voi zbura către inima copiilor mei, voi depăşi tot ceea ce ne-a despărţit. Cuibul viperelor era, în sfîrşit, străpuns : mă vor iubi atît de repede încît, plîngînd, îmi vor închide ochii pe veci.

Nu sosiseră încă. M-am aşezat pe o bancă, lîngă drum, atent la zgomotul motoarelor. Cu cît întîrziau, cu atît doream mai mult sosirea lor. M-a apucat furia, ca odinioară : le era indiferent că mă făceau să-i aştept ! Puţin le păsa că sufăr din cauza lor ; o făceau anume... M-am stăpînit : această întîrziere putea avea o explicaţie pe care n-o cunoşteam şi nu se poate să fi fost tocmai aceea cu care, din obişnuinţă, îmi întreţineam ura. Clopoţelul vestea cina. M-am dus pînă la bucătărie s-o înştiinţez pe Amélie că trebuie să mai

aştepte puţin. Am fost văzut foarte rar eori sub grinzile acelea negre, de care atîrna şunci afumate. M-am aşezat lîngă foc, pe un scaun de paie. Amélie, bărbatul ei şi Cazau, intendentul, ale căror hohote de rîs le-am auzit de departe, au tăcut cum am intrat. Se crea în jurul meu o atmosferă de respect şi de groază. Nu vorbesc niciodată cu servitorii. Nu că aş fi un stăpîn greu de mulţumit sau pretenţios ; în ochii mei ei nu există, nu-i văd. În seara asta, însă, prezenţa lor mă liniştea. Deoarece copiii mei nu soseau, aş fi vrut să iau masa pe-un colţ al acestei mese, pe care bucătăreasa toca carnea.

Cazau o luă din loc, Ernest îmbrăcă o haină albă pentru a mă servi. Tăcerea lui era apăsătoare. Încercam zadarnic să scot o vorbă. Nu ştiam însă nimic despre aceste două fiinţe, care ne erau credincioase de douăzeci de ani. În sfîrşit, mi-am amintit că odinioară fata lor, măritată la Sauveterre de Guyenne, venea să-i vadă şi că Isa nu-i plătea iepurele pe care-l aducea, pentru că lua de mai multe ori masa la noi. Am articulat, fără a întoarce capul, repede :

— Spune, Amélie, ce mai face fiica ta ? Tot la Sauveterre ?

Şi-a plecat spre mine obrazul pîrlit şi după ce m-a privit drept în ochi :

— Doar domnul ştie că a murit... se vor împlini zece ani în '29, de Sfîntul Mihai. Domnul îşi aminteşte, desigur ?

Bărbatul ei n-a scos o vorbă, dar m-a privit cu asprime ; credea că mă prefăcusem că am uitat. Am bolborosit : „Scuzaţi-mă... capul meu uituc..." Dar, deoarece cînd eram stingherit şi intimidat rînjeam puţin, nu mă putui stăpîni să rînjesc nici acum. El anunţă, cu glasul lui obişnuit : „Domnul e servit".

M-am ridicat imediat şi m-am dus să mă aşez în sufrageria slab luminată, în faţa umbrei Isei. Aici şedea Geneviève, apoi preotul Ardouin, apoi Hubert... Am căutat din priviri, între fereastră şi bufet, scaunul înalt de copil al Mariei, care folosise şi Janinei, şi fetiţei sale. M-am prefăcut că înghit cîteva îmbucături ; n-am mai putut suporta privirea bărbatului care mă servea.

În salon el aprinsese un foc de găteje. În această cameră, fiecare generaţie, retrăgîndu-se, lăsase, precum refluxul scoicile, fel de fel de albume, cuferaşe, dagherotipuri, lămpi mecanice. Bibelouri moarte acopereau măsuţele. Pasul greoi al unui cal în întuneric, zgomotul teascului lîngă casă, mă mîhneau pînă în adîncul sufletului. „Dragii mei copii, de ce n-aţi venit ?" Buzele mele rostiră aceste cuvinte, în care mă jeluiam. Dacă, prin uşă, servitorii le-ar fi auzit, ar fi crezut că în salon se află un străin ; pentru că nu puteau fi nici glasul, nici cuvintele ticălosului bătrîn, despre care îşi închipuiau că se prefăcuse anume a nu şti că fiica lor e moartă.

Toţi — nevastă, copii, stăpîni şi servitori — se coalizaseră împotriva sufletului meu, îmi hotărîseră rolul meu odios. Rămăsesem neclintit, înţepenit, în atitudinea pe care mi-o impuseseră. Mă conformasem modelului pe care ura lor mi l-a propus. Ce nebunie, la şaizeci şi opt de ani, să speri că poţi face cale-ntoarsă, că poţi să le impui o viziune nouă despre omul care sînt totuşi şi care am fost aşa totdeauna ! Nu vedem decît ceea ce sîntem obişnuiţi să vedem. Şi nici pe voi, bieţi copii, nu vă văd. Dacă aş fi fost mai tînăr, zbîrciturile ar fi fost mai puţin accentuate, obiceiurile mai puţin înrădăcinate, dar chiar în tinereţe mă îndoiesc că aş fi putut sfîşia această vrajă. Mă gîndeam că ar fi nevoie de o forţă mare. Ce fel de forţă ? Cineva. Da, cineva, în care să ne întîlnim cu toţii şi care ar fi, faţă de-ai mei, chezăşia biruinţei mele sufleteşti, cineva care

ar depune mărturie pentru mine, care să mă fi descărcat de povara mîrşavă şi s-o fi preluat asupra sa...

Nici cei mai generoşi nu învaţă singuri să iubească : pentru a trece peste ridicolul, viciile şi mai ales prostia oamenilor, trebuie să afli taina dragostei pe care lumea n-o mai ştie. Cît timp această taină nu va putea fi din nou aflată, zadarnic veţi schimba traiul oamenilor : credeam că egoismul mă înstrăinează de factorii economici şi sociali ; e drept, am fost un mostru al singurătăţii şi indiferenţei ; dar exista în acelaşi timp în mine un sentiment, o certitudine obscură, că nu foloseşte la nimic să revoluţionezi lumea ; trebuie să pătrunzi în sufletul omenirii. Sînt în căutarea celui care, singur, va fi în stare să obţină această victorie ; şi ar trebui ca el însuşi să fie inima inimilor, centrul înflăcărat al iubirii. Dorinţă care era, poate, pe jumătate rugăciune. N-a lipsit mult, în seara aceea, să îngenunchez, sprijinit de-un fotoliu, cum făcea Isa în verile de altădată, împreună cu cei trei copii îngrămădiţi lîngă rochia ei. Pe atunci mă întorceam dinspre terasă către fereastra luminată ; îmi înăbuşeam paşii şi, invizibil în grădina întunecoasă, priveam grupul acesta închinîndu-se. *„Îngenuncheată în faţa ta, o, Doamne*, recita Isa, *îţi mulţumesc că mi-ai dat un suflet în stare a te cunoaşte şi a te iubi...“*

Am rămas în picioare, în mijlocul camerei, clătinîndu-mă, ca trăsnit. Mă gîndeam la viaţa mea ; înspăimîntat, aruncam o privire asupra ei. Nu, nu poţi face cale-ntoarsă printr-o astfel de mlaştină. Fusesem un om atît de respingător încît n-am avut nici un singur prieten. Dar, mă întrebam, nu oare pentru că întotdeauna n-am fost în stare să mă prefac ? Dacă toţi oamenii ar umbla fără mască, cum am umblat eu timp de-o jumătate de veac, poate s-ar mira că între ei deosebirile sînt atît de mici. În realitate, nimeni nu e sincer, nimeni. Cei mai mulţi se prefac a fi mărinimoşi,

nobili. Fără voia lor, imită tipuri literare sau altele. Cei care fac pe sfinţii, dar de fapt se urăsc şi se dispreţuiesc numai pentru că se văd, ştiu prea bine acest lucru. N-aş fi fost atît de dispreţuit, dacă nu m-aş fi dezvăluit atît, dacă n-aş fi fost atît de sincer, atît de despuiat.

Asemenea gînduri mă urmăreau în noaptea aceea, în timp ce rătăceam prin camera întunecată, ciocnindu-mă de mobila greoaie de mahon şi palisandru, epavă înnămolită în trecutul unei familii, mobilă pe care atîtea trupuri, astăzi descompuse, se sprijiniseră, se întinseseră. Ghetele copiilor murdăriseră divanul cînd se înfundau în el pentru a răsfoi *Lumea Ilustrată* din 1870. Stofa rămăsese pătată în aceleaşi locuri. Vîntul bătea în jurul casei, răscolea frunzele moarte ale teilor. Uitaseră să închidă obloanele unei camere.

XIX

A doua zi, am aşteptat neliniştit să vină poşta. Mă învîrteam printre alei, ca Isa cînd întîrziau copiii şi era îngrijorată. Oare se certaseră ? S-a îmbolnăvit vreunul din ei ? „Îmi făceam sînge rău“, deveneam tot atît de îndemînatic ca Isa în a întreţine, în a nutri idei fixe. Mergeam prin mijlocul viei, cu înfăţişarea absentă şi însingurată a celor hărţuiţi de-un necaz ; dar, în acelaşi timp, îmi amintesc că am fost atent la schimbarea aceasta din mine, că m-am complăcut în îngrijorarea mea. Ceaţa era sonoră, se auzea cîmpia fără s-o vezi. Codobaturile şi sturzii zburdau prin viţa de vie în care putrezeau strugurii neculeşi. Lui Luc, cînd era copil, la sfîrşitul vacanţei îi plăceau dimineţile acestea dintre două anotimpuri...

M-a pus pe gînduri un bilețel de la Hubert, expediat din Paris. Îmi scria că fusese obligat să plece în grabă, un necaz destul de serios, despre care îmi va vorbi la întoarcerea sa, poimîine. Presupuneam că e vorba de complicații de ordin fiscal : poate că făcuse ceva nelegal ?

După-masă nu m-am mai putut stăpîni și am plecat la gară, unde am luat un bilet pentru Bordeaux, deși făgăduisem că nu voi mai călători singur. Geneviève locuia în fosta noastră casă. Am întîlnit-o în vestibul, în clipa în care se despărțea de-un necunoscut, probabil doctorul.

— Nu te-a înștiințat Hubert ?

M-a tras după ea în sala de așteptare în care leșinasem în ziua înmormîntării. Am răsuflat ușurat cînd am aflat că e vorba de fuga lui Phili : mă temusem de mai rău, dar el plecase cu o femeie „care a pus stăpînire pe el" după o ceartă îngrozitoare, în care nu i-a mai lăsat Janinei nici o speranță. Biata copilă nu putea fi smulsă dintr-o stare de indiferență totală, de care doctorul era îngrijorat. Alfred și Hubert plecaseră la Paris după fugar. Dintr-o telegramă primită în clipa aceea reieșea că nu obținuseră nimic.

— Cînd mă gîndesc că le-am asigurat un venit atît de mare. Bineînțeles, ne-am luat măsuri de prevedere, nu le am dat capital lichid. Dar venitul era considerabil. Dumnezeu mi-e martor că Janine era foarte slabă în fața lui : obținea de la ea tot ce voia. Cînd mă gîndesc că altădată amenința că o părăsește, convins că nu ne vei lăsa nimic ; și exact cînd ne cedezi averea, se hotărăște să-și ia lumea-n cap. Cum îți explici asta ?

Și se opri în fața mea, cu sprîncenele ridicate, cu privirea mirată. Apoi se sprijini de radiator și, împreunîndu-și degetele, își frecă palmele.

— Desigur, am spus eu, e vorba de-o femeie foarte bogată.

— Nicidecum ! O profesoară de canto... O cunoști foarte bine, e doamna Velard. Nu-i nici tinerică și cu cîți n-a fost ! De-abia are din ce trăi. Cum îți explici asta ? repetă ea.

Fără să mai aștepte răspunsul meu, a început să vorbească din nou. În clipa aceea a intrat Janine. Era îmbrăcată cu un capot, mi-a întins fruntea să i-o sărut. Nu slăbise ; pe fața ei greoaie și fără farmec disperarea distrusese tot ceea ce uram : această biată ființă atît de simandicoasă, atît de manierată, devenise teribil de neprefăcută și simplă. Candelabrul o scălda într-o lumină puternică, fără ca ea să clipească din ochi : Ai aflat ? și se așeză în șezlong.

Auzea oare spusele maică-si, rechizitoriul interminabil pe care Geneviève îl repeta probabil într-una de la plecarea lui Phili ?

— Cînd mă gîndesc...

Fiecare frază începea cu acest „cînd mă gîndesc", surprinzător la o persoană care gîndea atît de puțin. Spunea că ei fuseseră de acord cu această căsătorie, deși la douăzeci și doi de ani Phili risipise de-acum o avere frumușică, pe care o avusese prea devreme la dispoziție (trebuiseră să-l scoată de sub tutelă, deoarece era orfan și fără rude apropiate). Familia îi trecuse cu vederea viața desfrînată... Și iată cum ne răsplătea...

Își croia drum în mine o enervare pe care zadarnic încercam să mi-o stăpînesc. Vechea mea răutate se trezea. Ca și cum Geneviève însăși, Alfred, Isa, toți prietenii lor, nu l-ar fi hărțuit pe Phili, nu l-ar fi încîntat cu mii de promisiuni !

— Cel mai curios, am bombănit eu, e că tu crezi ce spui. Ştii totuşi că aţi alergat cu toţii după băiatul acesta...

— Vai de mine, tată, n-ai să te apuci acum să-l aperi...

I-am răspuns că nu de apărare e vorba. Dar că noi greşisem considerîndu-l pe Phili mai josnic decît era în realitate. Fără îndoială, a fost avertizat cu prea multă asprime că va trebui să accepte toate umilinţele o dată ce averea era asigurată şi că de aceea erau siguri că nu va mai pleca. Oamenii însă niciodată nu sînt atît de josnici precum ne închipuim.

— Cînd mă gîndesc că aperi un ticălos care părăseşte o soţie tînără şi o fetiţă...

— Geneviève, i-am strigat înciudat, nu mă înţelegi, fă un efort ca să mă înţelegi: fireşte, să-ţi părăseşti soţia şi fiica e urît, dar vinovatul poate tot atît de bine să fi cedat unor interese murdare sau unor raţiuni superioare...

— Atunci, repeta Geneviève încăpăţînată, crezi că e frumos să-ţi părăseşti o soţie de douăzeci şi doi de ani şi o fetiţă?...

Ştia una şi bună; nu pricepea o iotă.

— Nu, eşti prea proastă... afară de cazul cînd te prefaci că nu înţelegi... Eu susţin că Phili mi se pare mai puţin vrednic de dispreţuit de cînd...

Geneviève m-a întrerupt, ţipînd să aştept măcar ca Janine să plece din cameră şi apoi s-o insult luînd apărarea soţului. Dar mititica, ea care pînă atunci nu deschisese gura, zise cu un glas ce nu părea al ei:

— De ce să negăm, mamă? L-am umilit pe Phili într-un mod îngrozitor. Aminteşte-ţi, de cînd s-a hotărît împărţirea moştenirii, îl aveam la mînă. Da, era ca un animal pe care l-aş fi dus de zgardă. Ajunsesem pînă acolo încît nu mă mai durea că nu eram iubită. Îl aveam, era al meu, îmi aparţinea, banii erau ai mei, eram stăpînă pe situaţie. Este expresia ta, mamă. Aminteşte-ţi ce mi-ai spus: „Acum îl ai la mînă, eşti stăpînă pe situaţie". Am crezut că pentru el nu exista nimic mai presus decît banul. Poate că el însuşi a crezut asta, şi totuşi furia, ruşinea sa au fost mai puternice. Căci n-o iubeşte pe femeia care mi l-a luat; mi-a mărturisit-o la plecare şi mi-a aruncat în faţă destule lucruri îngrozitoare, ca să fiu sigură că a spus adevărul. Ea însă nu-l dispreţuia, nu-l înjosea. Ea i s-a dat lui, nu l-a luat. Eu l-am cumpărat.

Repeta ultimele vorbe ca şi cum s-ar fi biciuit. Maică-sa ridica din umeri, dar se bucura de lacrimile ei: „Asta o va linişti"... Şi adăuga:

— Nu-ţi fie frică, scumpa mea, se va întoarce la tine! Foamea alungă lupul din pădure. După ce va fi îndurat multe mizerii...

Eram sigur că asemenea cuvinte întăreau şi mai mult dezgustul Janinei. M-am ridicat, mi-am luat pălăria, nemaiavînd răbdare să-mi închei seara împreună cu fiică-mea. I-am spus că am venit cu o maşină închiriată şi că mă întorc la Calèse. Deodată, Janine spuse:

— Ia-mă cu dumneata, bunicule!

Mama ei a întrebat-o dacă e nebună; trebuia să rămînă aici; avocaţii au nevoie de ea. Şi apoi, la Calèse „se va lăsa pradă durerii."

În capul scărilor, Geneviève, care mă condusese, m-a dojenit cu asprime pentru că aţîţasem pasiunea Janinei:

— Dacă ar izbuti să scape de acest individ, recunoaşte că n-ar fi mare pagubă. Vom găsi oricînd o posibilitate de anulare a căsătoriei şi, cu averea ei, Janine se va căsători, făcînd o partidă splendidă. Mai întîi însă trebuie să scape de el. Şi tu, care nu-l puteai

suferi pe Phili, te pui acum să-l lauzi în fața ei. A, nu ! Să nu se ducă, mai ales la Calèse ! Ar veni înapoi într-un hal fără de hal. Aici vom izbuti pînă la urmă s-o sustragem gîndurilor ei...

Numai să nu se prăpădească, mă gîndeam ; sau să trăiască nefericită, cu o durere mereu vie și pe care nici scurgerea vremii n-o va alina. Poate că Janine făcea parte din acea categorie de femei pe care un avocat bătrîn le cunoaște foarte bine : acelea la care speranța e ca o boală de care nu se vindecă și chiar după douăzeci de ani se mai uită încă la ușă, cu privirea unui animal credincios.

Am intrat înapoi în camera în care Janine rămăsese așezată și i-am spus :

— Cînd vei voi, copila mea... Vei fi întotdeauna bine venită.

Prin nimic nu m-a lăsat să înțeleg că m-ar fi auzit. Geneviève s-a întors și m-a întrebat cu un aer bănuitor : „Ce-i spui !" Mai tîrziu am aflat de acuzația că „aș fi răscolit-o" în acele cîteva secunde pe Janine și că m-aș fi distrat „vîrîndu-i fel de fel de idei în cap". Iar eu, cînd coboram scara, mi-am reamintit cuvintele pe care mi le-a strigat : „Ia-mă cu dumneata..." Mă rugase s-o iau cu mine. Din instinct rostisem despre Phili vorbele pe care simțea nevoia să le audă. Eram primul, poate, care n-o jignise.

Treceam prin acest Bordeaux luminat, într-o zi de lucru ; trotuarele de pe Calea Intendenței, umede de ceață, luceau. Gălăgia amiezii acoperea zgomotul tramvaielor. Mireasma copilăriei dispăruse ; aș fi regăsit-o în cartierele acelea mai puțin luminate din strada Dufour-Dubergier și Grosse Cloche. Acolo, poate vreo bătrînică, în colțul unei străzi întunecoase, mai strîngea încă la pieptul ei o oală fumegîndă, plină de castane fierte cu miros de anason. Nu, nu eram trist.

Cineva mă auzise, mă înțelesese. Ne-am regăsit : am izbîndit. Dar cu Geneviève nu reușisem : prostia ei, fără margini, mă depășea. Te poți apropia cu ușurință de sufletul unui om trecînd peste nelegiuirile sau viciile lui cele mai condamnabile, dar vulgaritatea e de netrecut. Atîta pagubă ! Mă voi resemna ; nu se poate sfărîma într-o clipă ce s-a cimentat de veacuri. Aș fi foarte fericit dacă aș reuși să-mi apropii măcar un suflet înainte de-a muri.

Am dormit la hotel și nu m-am înapoiat la Calèse decît a doua zi dimineața. Cîteva zile după aceea, Alfred a venit să mă vadă și am aflat de la el că vizita mea a avut consecințe fatale. Janine îi scrisese lui Phili o scrisoare nebunească, în care își lua asupra ei toată vina, acuzîndu-se, cerîndu-i iertare. „Așa-s femeile, fac numai prostii"... Grăsunul nu îndrăznea să-mi spună, dar precis că se gîndea : „Face aceleași nerozii ca bunică-sa..."

Alfred mi-a dat a înțelege că procesul era pierdut dinainte și că Geneviève mă socotea răspunzător : dinadins i-am sucit capul lui Janine. L-am întrebat zîmbind pe ginerele meu ce motive m-ar fi împins la asta. El mi-a răspuns, precizînd totodată că nu împărtășea de loc părerea soției sale, că mă purtasem așa din bătaie de joc, din răzbunare, poate din „pură răutate".

Copiii nu mai veneau pe la mine. O scrisoare a lui Geneviève m-a înștiințat, două săptămîni mai tîrziu, că au fost nevoiți s-o interneze pe Janine într-un sanatoriu. Bineînțeles, nu era vorba de nebunie. Și-au pus mari speranțe în acest tratament prin singurătate.

Și eu, de asemenea, rămăsesem singur, dar nu sufeream. Niciodată inima nu-mi lăsase un răgaz atît de îndelungat. În timpul acelor două săptămîni, și mult

timp după aceea, o toamnă însorită a zăbovit asupra pămîntului. Nu cădea încă nici o frunză, trandafirii îmboboceau iar. Ar fi trebuit să sufăr, deoarece copiii mei, din nou, se îndepărtau de mine. Hubert nu se mai arăta decît pentru discuţii de afaceri. Era rece, băţos. Se purta politicos, dar era bănuitor. Influenţa pe care copiii mă acuzau că o avusesem asupra Janinei m-a făcut să pierd terenul pe care-l cîştigasem. Redevenisem, în ochii lor, duşmanul, perfidul bătrîn, în stare de orice. În sfîrşit, singura care poate m-ar fi înţeles era închisă şi despărţită de cei vii. Şi totuşi mă simţeam cufundat într-o linişte profundă. Lipsit de toate, singuratic, în aşteptarea unei morţi îngrozitoare, rămîneam calm, atent, cu mintea trează. Gîndul c-am dus o viaţă jalnică nu mă dobora. Nu simţeam povara anilor pustii... ca şi cum n-aş fi fost un moşneag grav bolnav, ca şi cum aş mai fi avut în faţa mea o viaţă întreagă, ca şi cum pacea sufletească ce mă stăpînea ar fi fost reprezentată de cineva.

XX

De o lună de cînd a fugit din sanatoriu şi am primit-o la mine, Janine nu s-a vindecat încă. Crede că a fost victima unui complot ; afirmă că a fost închisă pentru că refuza să-l dea în judecată pe Phili şi să ceară divorţul şi anularea căsătoriei religioase. Ceilalţi îşi închipuie că eu îi bag asemenea idei în cap şi o aţîţ împotriva lor, în timp ce, în decursul nesfîrşitelor zile de la Calèse, lupt pas cu pas împotriva iluziilor şi nălucirilor ei. Afară ploaia amestecă frunzele cu noroiul, putrezindu-le. Se aud paşi grei strivind pietrişul din curte ; trece un om avînd capul acoperit cu un sac. Grădina e atît de despuiată încît

nimic nu mai poate ascunde nimicnicia a ceea ce, aici, e destinat desfătării : trunchiurile goale ale carpenilor, boschetele firave ce tremură de frig în ploaia fără de sfîrşit. Seara, din cauza umezelii pătrunzătoare a camerelor, ne piere curajul de-a pleca din salon de lîngă jeratic. Bate miezul nopţii şi nu ne putem hotărî să urcăm ; cărbunii aprinşi, adunaţi cu răbdare, se prefac în cenuşă şi, tot aşa, trebuie s-o încep de la capăt, iar şi iar, s-o conving, mititica de ea, că părinţii, fratele, unchiul ei nu-i vor nici un rău. Îi abat gîndul, cît mi-e cu putinţă, de la sanatoriu. Şi iarăşi ajungem la Phili : „Nu-ţi poţi închipui ce bărbat era... Nu poţi şti ce fiinţă..." Aceleaşi cuvinte vestesc fie un rechizitoriu, fie un elogiu, şi numai tonul îmi dă posibilitatea să presimt dacă-l va ridica în slăvi sau dacă-l va acoperi cu noroi. Dar, fie că-l preaslăveşte, fie că-l ponegreşte, faptele pe care le citează îmi par nesemnificative. Iubirea dăruie acestei biete femei, atît de lipsită de imaginaţie, o putere uimitoare de deformare, de amplificare. L-am cunoscut pe Phili al tău — una din acele nulităţi cărora tinereţea trecătoare le dă pentru o clipă o anume strălucire. Acestui copil răsfăţat, alintat, scutit de orice griji, îi atribui intenţii delicate sau nelegiuite, perfidii premeditate ; el n-are însă decît reflexe.

Voi n-aţi înţeles că avea nevoie, ca aerul pe care-l respira, de sentimentul că el e cel mai tare. Nu trebuia să-l faceţi să simtă că-l ţineţi în frîu. „Ţinerea în frîu" nu dresează specia aceasta de cîini : ei o iau la fugă spre orice alt blid de mîncare, servit chiar şi pe pămînt.

Nici pe departe, nefericita nu-l cunoaşte pe Phili al ei. Ce reprezintă el oare pentru ea, afară de neliniştea ce i-o da prezenţa sa, îmbrăţişările respinse, gelozia [illegible] de a-l fi pierdut ? Oarbă, fără miros,

fără simţuri, aleargă şi e înnebunită după această fiinţă, fără să-şi poată da seama ceea ce înseamnă într-adevăr obiectul goanei ei... Există oare părinţi orbi ? Janine e nepoata mea, dar dacă ar fi fata mea, n-aş vedea-o totuşi altfel decît aşa cum e : o fiinţă fără norocul de-a primi ceva de la un altul. Femeia asta cu trăsături regulate, îndesată, greoaie, vorbind ca o proastă, e blestemată ca nimeni să nu-şi oprească asupra ei privirea, ca nimeni să nu-şi oprească asupra ei gîndul. De-a lungul acestor nopţi mi se pare totuşi frumoasă, de-o frumuseţe străină ei înşişi, din cauza disperării. Oare nu există vreun bărbat pe care să-l atragă această vîlvătaie ? Nenorocita însă se mistuie în beznă şi pustiu, fără alt martor decît un moşneag...

Cu toate că în timpul nopţilor de îndelungată veghe mi-a fost milă de ea, nu mă puteam opri să-l compar pe Phili — un băiat asemănător altor milioane de băieţi, aşa cum fluturele alb obişnuit seamănă cu toţi fluturii albi — cu pasiunea pe care numai el avusese puterea s-o dezlănţuie în soţia sa, încît, pentru ea, lumea vizibilă şi invizibilă nu mai exista : nimic nu mai dăinuia, în ochii Janinei, în afară de-un mascul puţin cam trecut, punînd alcoolul mai presus de orice, înclinat să considere dragostea ca o muncă, o datorie, o oboseală... Ce mizerie...

De-abia se mai uita la fetiţa ei care se strecura în cameră, către asfinţit. Îi săruta la întîmplare şuviţele de păr. Nu se poate spune că micuţa n-ar fi avut nici o putere asupra mamei sale : doar din cauza ei Janine a avut tăria să nu plece în căutarea lui Phili (căci era o femeie în stare să-l hărţuiască, să-l înfrunte, să-i facă scene în public). Nu, eu singur n-aş fi fost în stare s-o opresc, rămînea pentru copil, dar copilul n-o putea consola. În braţele mele, pe genunchii mei se refugia fetiţa, seara, în aşteptarea mesei. În părul

ei regăseam mirosul de păsărică, de cuib, care îmi amintea de Marie. Închideam ochii, cu buzele lipite de căpşorul ei, mă stăpîneam să nu strîng prea tare trupu-i mititel, şi în sufletul meu se trezea amintirea fetiţei pe care-o pierdusem. În acelaşi timp, credeam că-l îmbrăţişez pe Luc. După ce se juca prea mult, trupul ei avea mirosul sărat al obrajilor lui Luc, cînd adormea la masă, după atîta zbenguială... Nu mai aştepta desertul, îşi culca pe masă, în faţa tuturor, faţa lui istovită, adormită... La asta visam, iar Janine se învîrtea prin cameră, umbla, umbla, şi nu se mai putea elibera de dragostea ei.

Îmi amintesc de o seară în care m-a întrebat : „Ce-ar trebui să fac ca să nu mai sufăr ? Crezi că-mi va trece ?“ Era o noapte geroasă ; am văzut-o deschizînd fereastra, împingînd obloanele ; fruntea, pieptul, erau scăldate de lumina îngheţată a lunii. Am tras-o înapoi lîngă foc ; eu, care ştiu atît de puţin să mă arăt tandru, m-am aşezat stîngaci lîngă ea, i-am cuprins umerii cu braţul. Am întrebat-o dacă nu mai are nici un sprijin : „Mai crezi ?“ A repetat cu gîndul aiurea : „Dacă mai cred ?“, ca şi cum n-ar fi înţeles. „Da, i-am spus. Dumnezeu...“ A ridicat spre mine faţa ei aprinsă, m-a cercetat bănuitoare şi mi-a spus, în sfîrşit, că nu vede legătura... Şi deoarece insistam :

— Bineînţeles, sînt credincioasă, îmi îndeplinesc datoriile religioase. De ce mă întrebi ? Îţi baţi joc de mine ?

— Crezi, am continuat, că Phili merită ceea ce îi dărui tu ?

M-a privit cu acea expresie posacă şi enervată a Genevièvei, cînd nu înţelege ce i se spune, cînd nu ştie ce să răspundă, cînd îi e frică să nu cadă într-o cursă. În sfîrşit, a îndrăznit : „N-aveau nici o legă-

tură una cu alta... nu-i plăcea să amestece religia cu asemenea probleme. Era evlavioasă, dar tocmai de aceea nu putea suferi comparaţiile acestea nesănătoase. Îşi îndeplinea toate obligaţiile religioase". Vorbea cu acelaşi ton cu care mi-ar fi spus că-şi plătea impozitele. Urîsem de moarte, toată viaţa mea, tocmai aceasta : caricatura grosolană, această falsificare sordidă a vieţii creştineşti, pe care mă prefăcusem că o iau drept o reprezentare autentică, pentru a avea dreptul s-o urăsc. Trebuie să ai îndrăzneala să priveşti în faţă ceea ce urăşti. Dar eu, îmi spuneam, dar eu... Nu ştiam oare că mă înşelam pe mine însumi încă de-atunci, din noaptea aceea, de la sfîrşitul veacului trecut, pe terasa din Calèse, cînd preotul Ardouin îmi spusese : „Sînteţi foarte bun..." ? Mai tîrziu, mi-am astupat urechile pentru a nu auzi cuvintele Mariei în agonie. La căpătîiul ei, totuşi, mi s-a dezvăluit... secretul morţii şi al vieţii... O fetiţă, prin moartea ei, ispăşea păcatele mele... Am vrut să uit. Mereu am încercat să fug, să arunc această cheie, dar întotdeauna o mînă misterioasă mi-o dădea înapoi, întotdeauna, la fiecare răscruce a vieţii mele (privirea lui Luc după liturghie, în dimineţile acelea de duminică, la primul cîntec al greierului... Şi chiar în primăvara aceasta, în noaptea grindinii...)

Aşa îmi fugeau gîndurile în seara aceea. Îmi amintesc că m-am sculat, mi-am împins fotoliul cu atîta putere încît Janine a tresărit. Liniştea din Calèse, la acea oră tîrzie, tăcerea aceea grea, aproape solidă, amorţea, îi înăbuşea durerea. Lăsa focul să se stingă şi, pe măsură ce se făcea mai frig în cameră, îşi trăgea scaunul către vatră, picioarele ei atingeau aproape cenuşa. Îşi pleca mîinile şi fruntea spre ultimele pîlpîiri ale focului. Lampa de pe cămin o lumina pe femeia aceea greoaie, ghemuită, iar eu rătăceam primprejur, în penumbra încărcată de mahon

şi palisandru. Mă învîrteam neputincios în jurul acestui bloc omenesc, în jurul acestei fiinţe atît de istovite. „Copila mea..." Nu găseam cuvîntul pe care-l căutam. Ceea ce mă înăbuşă în seara asta, cînd scriu aceste rînduri, ceea ce îmi străpunge inima de parcă s-ar rupe chiar acum, această dragoste căreia îi cunosc, în sfîrşit, numele ador...

. . . .
. . . .
. . . .

Calèse, 10 decembrie 193...

Draga mea Geneviève, săptămîna asta voi isprăvi clasarea hîrtiilor cu care sînt pline aici toate sertarele. Dar e de datoria mea să-ţi transmit, fără întîrziere, acest document bizar. Ştii că tatăl nostru a murit la masa de lucru şi că Amélie l-a găsit, în dimineaţa zilei de 24 noiembrie, cu capul căzut peste un caiet deschis : chiar acela pe care ţi-l trimit în plic recomandat.

Sînt convins că vei întîmpina aceleaşi dificultăţi pe care le-am întîmpinat şi eu, pentru a-l descifra... din fericire scrisul e indescifrabil pentru servitori. Îndemnat de-un sentiment de delicateţe, hotărîsem mai întîi să te cruţ de lectura aceasta : tata se exprimă cu privire la tine în nişte termeni într-adevăr deosebit de jignitori. Dar aveam oare dreptul să nu-ţi aduc la cunoştinţă un document ce-ţi aparţine tot atît cît şi mie ? Cunoşti scrupulele mele pentru tot ceea ce are vreo legătură, mai apropiată sau mai depărtată, cu moştenirea părinţilor noştri. Deci m-am răzgîndit.

De altfel, care dintre noi nu e făcut de ocară în aceste pagini veninoase ? Ele nu ne destăinuiesc ceva, vai, care să nu-l fi ştiut de mult. Dispreţul pe care-l

inspiram tatălui meu mi-a otrăvit adolescenţa. M-am îndoit de mine vreme îndelungată, m-am închis în mine însumi sub privirea aceasta necruţătoare, au trebuit să treacă mulţi ani pentru ca să am, în sfîrşit, conştiinţa valorii mele.

L-am iertat şi pot spune că, mai ales datoria fiului faţă de tată, m-a împins să-ţi transmit acest document. Căci oricum l-ai judeca, nu se poate nega că personalitatea tatii îţi va apare, în ciuda tuturor sentimentelor îngrozitoare pe care le dezvăluie, nu îndrăznesc să spun mai nobilă, dar, în sfîrşit, mai umană (mă gîndesc în special la dragostea lui pentru sora noastră Marie, pentru micul Luc, despre care vei găsi aici unele mărturii emoţionante). Acum îmi explic mai bine durerea pe care a manifestat-o în faţa sicriului mamei şi faţă de care am rămas încremeniţi. Tu credeai că joacă şi puţin teatru. Dacă aceste pagini n-ar folosi la altceva decît ca să-ţi dezvăluie că omul acesta necruţător şi orgolios pînă la nebunie mai avea şi suflet, şi încă ar merita să le suporţi lectura, de altfel atît de penibilă pentru tine, draga mea Geneviève.

Ceea ce datorez acestei spovedanii şi folosul pe care-l vei avea şi tu însăţi e împăcarea conştiinţei noastre. Sînt din naştere scrupulos. Chiar dacă aş avea o mie de motive care să mă facă să cred că am dreptate, un fleac e de ajuns ca să mă tulbure. Ah, corectitudinea morală la un asemenea nivel de exigenţă nu-mi face viaţa uşoară ! Urmărit de ura unui tată, n-am schiţat nici un gest de apărare, chiar cel mai legitim, fără a simţi nelinişte, dacă nu remuşcare. Dacă n-aş fi fost cap de familie, răspunzător de onoarea numelui şi averii copiilor noştri, aş fi preferat să renunţ la luptă decît să sufăr asemenea sfîşieri şi frămîntări sufleteşti, la care ai fost martoră nu o dată.

Mulţumesc lui Dumnezeu, care a vrut ca rîndurile acestea ale tatălui nostru să mă justifice. Şi în primul rînd, ele confirmă tot ceea ce noi ştiam asupra combinaţiilor inventate de el pentru a ne frustra de moştenire. N-am putut citi, fără să-mi fie ruşine, paginile în care descrie procedeele pe care le imaginase pentru a-i avea în mînă, în acelaşi timp, pe notarul Bourru şi pe numitul Robert. Să dăm uitării scenele acestea ruşinoase. Rezultă că datoria mea era de a zădărnici, cu orice preţ, planurile astea ticăloase. Am făcut-o şi cu un succes de care nu mă ruşinez. Să nu te îndoieşti, draga mea soră, mie îmi datorezi averea ta. Nenorocitul, de-a lungul întregii spovedanii, se străduieşte să se convingă pe sine însuşi că ura pe care-o nutrea faţă de noi s-a risipit dintr-o dată ; se făleşte cu o subită nepăsare faţă de bunurile acestei lumi (mărturisesc că nu mi-am putut stăpîni rîsul citind aceste rînduri). Dar reţine, te rog, momentul întorsăturii : ea se petrece în clipa în care vicleşugurile lui au fost zădărnicite şi cînd fiul lui natural ne-a trădat secretul. Nu era uşor să faci să dispară o asemenea avere, un plan de bătaie ce-a necesitat ani de zile ca să fie pus la punct nu poate fi înlocuit în cîteva zile. Adevărul e că bietul om îşi simţea sfîrşitul apropiat şi nu mai avea nici timpul, nici mijloacele să ne dezmoştenească prin altă metodă decît aceea pe care-o născocise şi pe care providenţa ne-a ajutat s-o descoperim.

Acest avocat n-a vrut să-şi piardă procesul, nici faţă de sine însuşi, nici faţă de noi ; a fost atît de şiret — pe jumătate inconştient, sînt de acord — ca să-şi transforme înfrîngerea într-o victorie morală ; a făcut pe dezinteresatul, pe nepăsătorul... Dar !...

Ce-ar fi putut face altceva ? Nu, aici nu mă mai las păcălit şi cred că şi tu, cu bunul-simţ pe care-l ai, îţi vei da seama că nu e cazul să exagerăm nici cu admiraţia şi nici cu recunoştinţa.

Există însă un alt punct în care spovedania aceasta împacă pe deplin conştiinţa mea, un punct asupra căruia m-am judecat cu mai multă severitate şi fără a fi izbutit mult timp, o mărturisesc, să liniştesc această conştiinţă susceptibilă. Mă refer la încercările, de altminteri zadarnice, de a-l supune pe tata la un examen psihiatric. Trebuie să mărturisesc că soţia mea a făcut destul pentru a mă tulbura în această privinţă. Ştii că n-am avut obiceiul să acord prea mare importanţă părerilor ei : e fiinţa cea mai nechibzuită din lume. Dar în această problemă îmi împuia capul zi şi noapte cu argumente dintre care, mărturisesc, unele mă cam mişcau. Izbutise în cele din urmă să mă convingă că acest mare avocat, că acest financiar şiret, că acest psiholog profund era echilibrul însuşi... Desigur, e uşor să demonstrezi că sînt de condamnat copiii care se zbat să-l închidă pe tatăl lor pentru a nu pierde moştenirea... Vezi că nu mi-e frică de cuvinte... Multe nopţi n-am dormit. Dumnezeu mi-e martor.

Ei bine, draga mea Geneviève, caietul acesta, mai ales în ultimele pagini, aduce cu prisosinţă dovada delirului care-l cuprindea din cînd în cînd pe bietul om. Cazul său mi se pare chiar destul de interesant pentru ca mărturisirea asta să fie supusă unui psihiatru ; dar consider că prima mea datorie e să nu divulg nimănui pagini atît de compromiţătoare pentru copiii noştri. Şi te avertizez chiar acum că după

părerea mea, ar trebui să le arzi, imediat după ce le vei fi citit. Nu trebuie să riscăm ca vreun străin să-şi arunce privirea asupra lor.

O ştii prea bine, draga mea Geneviève, dacă întotdeauna am păstrat în cel mai strict secret tot ceea ce privea familia noastră, dacă mi-am luat măsurile de precauţie pentru ca în afară să nu răzbată nimic despre grijile noastre privitoare la starea psihică a celui care, totuşi, era capul familiei, anumite elemente străine de familie n-au manifestat aceeaşi discreţie şi nici aceeaşi prudenţă, iar ticălosul tău de ginere, în special, a istorisit pe această temă poveştile cele mai compromiţătoare. O plătim scump acum : nu vei afla nimic nou dacă-ţi voi spune că în oraş multă lume face o apropiere între neurastenia Janinei şi ciudăţeniile puse pe seama tatii, din cauza pălăvrăgelilor lui Phili.

Deci, distruge caietul, nu vorbi nimănui despre el ; şi nici între noi să nu mai pomenim niciodată despre el. Nu afirm că n-ar fi păcat. Există în el indicaţii psihologice şi chiar impresii asupra naturii care dovedesc, la acest orator, un real talent de scriitor. Un motiv în plus pentru a-l distruge. Îţi închipui ce-ar fi dacă unul dintre copii l-ar publica mai tîrziu ? Ar fi tare neplăcut !

Între noi, însă, putem spune lucrurilor pe nume, şi o dată încheiată lectura caietului, seminebunia tatălui nostru nu mai poate fi pusă la îndoială. Îmi explic acum o vorbă a fiicei tale, pe care o luasem drept o toană de bolnavă : „Bunicul e singurul om religios pe care l-am întîlnit vreodată". Biata de ea, se lăsase păcălită de năzuinţele vagi, de visările acestui ipohondru. Duşmanul alor săi, urît de toţi,

fără prieteni, nefericit în dragoste, după cum vei vedea (există şi amănunte hazlii), într-atît de gelos pe soţia sa încît nu i-a iertat niciodată un flirt oarecare din tinereţe, a dorit oare, spre sfîrşitul vieţii, mîngîierea prin rugăciune ? Nu cred : ceea ce sare în ochi din aceste rînduri e dezechilibrul psihic cel mai caracteristic : mania persecuţiei, delir de formă religioasă. Nu există oare, mă vei întreba, nici o urmă de adevărat creştinism în cazul lui ? Nu : un om atît de cunoscător ca mine în problemele acestea ştie cum să le aprecieze. Acest fals misticism, o mărturisesc, îmi provoacă un dezgust de neînvins.

Poate că reacţiile unei femei vor fi diferite ? Dacă religiozitatea aceasta te-ar impresiona, aminteşte-ţi că tata, surprinzător de înzestrat pentru ură, n-a iubit niciodată ceva decît împotriva cuiva. Dezvăluirea năzuinţelor sale religioase e o critică directă sau ocolită a principiilor pe care mama ni le-a întipărit în minte din copilărie. Nu cade într-un misticism nebulos decît pentru a împroşca şi mai bine cu noroi religia raţională, moderată, care a fost totdeauna la loc de cinste în familia noastră. Adevărul e echilibrul... Dar mă opresc în faţa unor consideraţii pe care le-ai urmări cu anevoie. Ţi-am spus destule : răsfoieşte documentul însuşi. Sînt nerăbdător să-ţi aflu impresia.

Îmi rămîne prea puţin loc pentru a răspunde întrebărilor importante pe care mi le pui. Draga mea Geneviève, cu criza prin care trecem acum, problema pe care trebuie s-o rezolvăm este îngrijorătoare : dacă păstrăm în casa de bani teancurile de bancnote, va trebui să trăim din capitalul nostru, ceea ce este o nenorocire. Dacă, dimpotrivă, dăm dispoziţii de cumpărare la Bursă, cupoanele încasate nu ne vor consola de scăderea neîntreruptă a valorilor. Pentru că, oricum, sîntem condamnaţi la pierdere, e mai înţelept să păstrăm hîrtiile emise de Banca Franţei ; francul nu valorează decît cîţiva gologani, dar e garantat de-o rezervă uriaşă în aur. Asupra acestui punct tata văzuse limpede şi trebuie să-i urmăm exemplul. Există o ispită, draga mea Geneviève, împotriva căreia trebuie să lupţi din toate puterile : este ispita plasamentului cu orice preţ, atît de înrădăcinată la publicul francez. Va trebui, bineînţeles, să trăim cu cea mai strictă economie. Mă vei găsi întotdeauna, oricînd vei avea nevoie de un sfat. Cu toată nenorocirea vremurilor de acum, se pot ivi totuşi ocazii de la o zi la alta : urmăresc îndeaproape, acum, un Kina şi o băutură spirtoasă cu anason : iată un gen de afaceri care nu va suferi de pe urma crizei. După părerea mea, în această direcţie trebuie să ne îndreptăm atenţia cu îndrăzneală dar şi cu prudenţă.

Mă bucur de ştirile mai bune pe care mi le dai despre Janine. Excesul ei de evlavie nu trebuie să te neliniştească, deocamdată. Esenţialul e să nu se mai gîndească la Phili. Cît priveşte restul, se va echilibra de la sine : aparţine unei familii care a ştiut întotdeauna să nu abuzeze de ceea ce este ispititor.

Pe marţi, draga mea Geneviève.

Fratele tău devotat,
Hubert

Janine către Hubert.

Dragă unchiule, îţi cer să fii arbitru între mama şi mine. Ea refuză să-mi încredinţeze „jurnalul" bunicului ; după dînsa, veneraţia mea pentru el nu va rezista unei astfel de lecturi. Dacă ţine atît de mult

să nu pătez o amintire scumpă, de ce-mi repetă în fiecare zi: „Nici nu-ţi poţi închipui ce urît vorbeşte despre tine! Nici fizicul tău nu e cruţat..." ? Mă mir şi mai mult de graba cu care mi-a dat că citesc scrisoarea ta necruţătoare, în care ai comentat acest „jurnal"...

Nemaiavînd încotro, mi-a spus că mi l-ar da, dacă ai fi de acord, şi că se lasă în seama hotărîrii tale. Fac deci apel la simţul tău de dreptate.

Permite-mi să înlătur mai întîi prima obiecţie ce mă priveşte personal: oricît de necruţător s-ar fi putut arăta bunicul cu privire la mine, în acest document sînt încredinţată că nu mă judecă mai aspru decît mă judec eu însămi. Mai cu seamă sînt sigură că severitatea lui cruţă pe nenorocita care a trăit la Calèse o toamnă întreagă alături de el, pînă la moartea lui.

Unchiule, iartă-mă că te contrazic asupra unui punct esenţial: sînt singurul martor a aceea ce deveniseră sentimentele bunicului în timpul ultimelor două săptămîni ale vieţii sale. Tu demaşti religiozitatea lui vagă şi nesănătoasă; şi eu susţin sus şi tare că a avut trei întrevederi (una la sfîrşitul lui octombrie şi două în noiembrie) cu parohul din Calèse, a cărui mărturie, nu ştiu de ce, nu vreţi s-o luaţi în considerare. După spusele mamei, jurnalul în care îşi nota pînă şi cele mai mici întîmplări ale vieţii sale nu relatează nimic despre aceste întîlniri, ceea ce — zice ea — cu siguranţă că ar fi făcut-o, dacă întîlnirile ar fi însemnat un moment de răscruce în viaţa lui... Însă, mai spune mama, jurnalul e întrerupt la mijlocul unui cuvînt: e neîndoielnic că moartea l-a surprins pe tatăl vostru în clipa cînd avea de gînd să-şi povestească spovedania. Degeaba pretindeţi că, dacă ar fi fost iertat de păcate, s-ar fi împărtăşit. Eu ştiu ce mi-a repetat, cu două zile înainte de-a muri: obsedat de nevrednicia sa, sărmanul de el se hotărîse să aştepte Crăciunul. De ce nu mă credeţi? De ce mă luaţi drept o halucinată? Da, cu două zile înainte de-a muri, miercuri, îl aud parcă şi-acum, în salonul din Calèse, vorbindu-mi despre Crăciunul acesta atît de aşteptat, cu un glas plin de nelinişte sau poate chiar schimbat...

N-ai grijă unchiule, nu pretind că e un sfînt. Vă cred că a fost un om îngrozitor şi cîteodată chiar fioros. Nu e mai puţin adevărat însă că o clarviziune admirabilă l-a călăuzit în ultimele sale zile, şi atunci el, numai el mi-a luat capul în mîini, silindu-mă să-mi întorc privirea...

Nu crezi că tatăl vostru ar fi fost un alt om dacă şi noi ne-am fi purtat altfel? Nu mă acuza că arunc cu piatra: îţi cunosc calităţile, ştiu că bunicul s-a purtat cumplit de nedrept faţă de tine şi faţă de mama. Dar nenorocirea noastră a tuturor a fost că ne-a socotit creştini exemplari... Nu protesta, de la moartea lui frecventez unele persoane care, cu toate că pot avea defectele, slăbiciunile lor, se poartă însă conform crezului lor, au harul asupra lor. Dacă ar fi trăit în mijlocul unor asemenea oameni, bunicul n-ar fi descoperit de mult portul, unde a ancorat abia în preajma morţii?

Repet, nu doresc să-mi ponegresc familia în favoarea şefului ei necruţător. Nu uit, mai ales, că viaţa exemplară a sărmanei bunici ar fi fost suficientă ca să-i deschidă ochii, dacă, prea mult timp, n-ar fi preferat să-şi aţîţe duşmănia. Dar lasă-mă să-ţi spun de ce, în cele din urmă, îi dau dreptate împotriva noastră: acolo unde ne era averea, acolo ne era şi inima; nu ne gîndeam decît la moştenirea ameninţată; scuzele, desigur, nu ne lipseau, erai un om de afaceri, şi eu o biată femeie... Cu toate aces-

tea, la noi ceilalţi, cu excepţia bunicii, principiile erau rupte de viaţă. Gîndurile noastre, dorinţele noastre, faptele noastre nu aveau nici o rădăcină în credinţă, la care aderam numai cu vorba. Din toate puterile ne îndreptam spre bunurile materiale, în timp ce bunicul... Mă vei înţelege oare dacă susţin cu tărie că acolo unde era averea sa acolo nu se afla şi sufletul său? Aş jura că, asupra acestui punct, documentul, a cărui lectură mi-o refuzaţi, aduce o mărturie hotărîtoare.

Sper unchiule, că mă vei înţelege şi-ţi aştept cu încredere răspunsul ..

JANINE

CUPRINS